

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ISSN 0858 4540

ปีที่ 27 ฉบับที่ 53 มกราคม — เมษายน 2562

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

ภาพปก: My Girl 4, 2550

โดย: รองศาสตราจารย์เทพศักดิ์ ทองนพคุณ

วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ปีที่ 27 ฉบับที่ 53 มกราคม - เมษายน 2562

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ผลงานและทัศนะทางวิชาการสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
2. เพื่อเป็นแหล่งในการเสนอผลงานวิจัย บทความ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขอบเขตเนื้อหา

บทความวิจัยและบทความวิชาการทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้แก่ สาขาภาษาและภาษาศาสตร์ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา นิเทศศาสตร์ ศาสนา และปรัชญา สารสนเทศศาสตร์ จิตวิทยา และสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

กำหนดออกเผยแพร่

วารสารตีพิมพ์เผยแพร่ราย 4 เดือน (ปีละ 3 ฉบับ)

มกราคม - เมษายน

พฤษภาคม - สิงหาคม

กันยายน - ธันวาคม

บทความที่ตีพิมพ์ทุกบทความผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Reviewed) ในสาขาวิชานั้น ๆ ไม่น้อยกว่า 2 ท่าน โดยเป็นการประเมินแบบ double-blinded review

ข้อคิดเห็นที่ปรากฏและแสดงในเนื้อหาบทความต่าง ๆ ในวารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ถือเป็นความเห็นและความรับผิดชอบโดยตรงของผู้เขียน

เจ้าของ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา บางแสน ชลบุรี 20131

โทรศัพท์: 0-3810-2344, 0-3810-2327 โทรสาร: 0-3839-0355

ท่านสามารถอ่านและดาวน์โหลดบทความได้ที่ <https://www.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/index> และ <http://www.huso.buu.ac.th/Journal/PRPage.asp>

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ

วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ที่ปรึกษา

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ มหาวิทยาลัยบูรพา

กองบรรณาธิการ

1. ศาสตราจารย์ ดร. จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
2. ศาสตราจารย์ ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. ศาสตราจารย์ ดร. ศุภชัย ยาวะประภา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ ศิริวรรณ Charisma University
5. รองศาสตราจารย์ ดร. กำจร หลุยยะพงศ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
6. รองศาสตราจารย์ ดร. ม.ล. จรัสวิไล จรุงโรจน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
7. รองศาสตราจารย์ ดร. นิตยา กาญจนวรรณ ราชบัณฑิตยสภา
8. รองศาสตราจารย์ธาดาศักดิ์ วชิรปรีชาพงษ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
9. รองศาสตราจารย์ธิดา โมสิกรัตน์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
10. รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พิศภูมิวิถิ มหาวิทยาลัยมหิดล
11. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิภา นิรุตติกุล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
12. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธีรโชติ เกิดแก้ว มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์กุลสรวรรณ คงประดิษฐ์ มหาวิทยาลัยนานาชาติเซนต์เทเรซา
14. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนตรี วิวาทสุข มหาวิทยาลัยบูรพา
15. อาจารย์ ดร. ขจิตา ศรีฟุ่ม มหาวิทยาลัยบูรพา
16. อาจารย์ ดร. ภูมิรินทร์ ภิรมย์เลิศอมร มหาวิทยาลัยบูรพา
17. อาจารย์ ดร. ศักดินา บุญเปี่ยม มหาวิทยาลัยบูรพา

ผู้พิจารณาตรวจสอบภาษาอังกฤษ

อาจารย์ไอรินา อยู่อุดมสุข

ฝ่ายประสานงาน

นางสาวสาธิตา อาจริยาภิบาล

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ
วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ปีที่ 27 ฉบับที่ 53 (มกราคม - เมษายน 2562)

รองศาสตราจารย์ ดร. ฉัฐวิณี สิทธิศิรอรอด	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร. ชมพูนุช ปัญญาไพโรจน์	มหาวิทยาลัยบูรพา
รองศาสตราจารย์ ดร. พงษ์เสฐียร เหลืองอลงกต	มหาวิทยาลัยบูรพา
รองศาสตราจารย์ ดร. อัครวิน เนตรโพธิ์แก้ว	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คมเดื่อน โพธิ์สุวรรณ	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณัฐวิภา สิ้นสุวรรณ	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิษฐา หุ่นเกษม	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญเชิด หนูอิม	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญรอด บุญเกิด	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พูลพงศ์ สุขสว่าง	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภัทรา บุรารักษ์	มหาวิทยาลัยพะเยา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนต์รี วิวาฬสุข	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศศิวิทย์ วงษ์มณฑา	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบูรณ์ เจตนจำลอง	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบูรณ์ วัฒนะ	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุนทร สุวรรณละออง	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรีย์มาศ สุขกลี	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อภิลักษณ์ เกษมผลกุล	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โอฬาร ถิ่นบางเตียว	มหาวิทยาลัยบูรพา

บทบรรณาธิการ

ในขณะที่กระแสความสนใจของคนส่วนใหญ่มุ่งไปที่การเลือกตั้งซึ่งจะมีขึ้นในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2562 นั้น ชุมชน 2 แห่ง หนึ่งในจากภาคเหนือ ชาวประมงแห่งกว๊านพะเยากำลังร่วมกลุ่มเป็นวิสาหกิจเพื่อเปลี่ยนผ่านจากผู้ตามเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนของตนเอง และอีกหนึ่งจากภาคใต้ ชุมชนชาวพุทธแห่งหนึ่งในจังหวัดยะลากำลังร่วมแรงกายใจอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

วรรณกรรม 2 เรื่อง หนึ่งในจากอังกฤษแห่งโลกตะวันตก ผลงานของโรอัลด์ ดาห์ล (Roald Dahl) 10 เรื่อง นำเสนอความทารุณต่อเด็กผ่านลายลักษณ์อักษร และอีกหนึ่งจากไทยแห่งโลกตะวันออก นำเสนอความเชื่อและโลกทัศน์ของชุมชนแม่เฒ่าผ่านการบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้าน 16 บท ความทารุณ ความเชื่อ และโลกทัศน์สะท้อนความจริงและคุณค่าร่วมสมัยไม่น้อย

สื่อ 3 มิติ สองมิติแรกคือ “บุคคล” ผู้กระทำต่อชิ้นงานที่มาจากพลเมือง และผู้ถูกกระทำ ผ่านการพัฒนาศักยภาพ และสามในฐานะ “รูปแบบ” ส่งสารสู่ผู้รับ เหล่านี้ฉายภาพหัวใจของการสื่อสารซึ่งเป็นอันไปไม่ได้ แต่คือ “คน” หากมีคุณภาพก็สร้าง “สาร” ที่มีคุณภาพ และ “สื่อ” ไปสู่ผู้รับอย่างเที่ยงธรรม

การพัฒนา 3 ส่วน ซึ่งมีองค์ประกอบที่ต้องมาพร้อมกัน คือ ความต้องการ องค์ความรู้ และกลุ่มเป้าหมาย หากขาดส่วนใดไป การพัฒนาย่อมไม่บรรลุผล เพราะเหตุนี้ จึงเป็นที่ประจักษ์อยู่ดาษดื่นที่โครงการพัฒนามากหลายทำได้เพียงละลายงบประมาณลงด้วยซากอนุสรณ์ที่หาประโยชน์อันใดไม่ได้

สังคมแบบใหม่ 2 แห่ง หนึ่งในว่าด้วยการเคลื่อนไหวแบบไร้องค์กรนำ และอีกหนึ่งว่าด้วยพลังสื่อที่ใช้ในการขับเคลื่อน ความใหม่บังเกิดเพราะนวัตกรรม ตั้งแต่ “ความคิดใหม่” “เทคโนโลยี/เครื่องมือใหม่” และ “รูปแบบใหม่” ซึ่งมีคุณค่ามหาศาล

คน 2 ฐานะ คือผู้กระทำ และผู้ถูกกระทำ ทั้งสองต้องยุติอย่างเป็นธรรมภายใต้กติกาที่โปร่งใส โดยเฉพาะเมื่อผู้ถูกกระทำเป็น “แรงงานต่างด้าวที่ไร้ฝีมือ” ทำให้ง่ายยิ่งนักต่อการตกเป็นเหยื่อแห่งความรุนแรงทั้ง “ทางตรง” และ “เชิงโครงสร้าง” ภายใต้ระบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย ซึ่งนับวันความรุนแรงยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นทวีตริคูณ

เหล่านี้คือบางส่วนอันน้อยนิดที่ขมวดแล้วเชื่อมโยงจากหนึ่งไปสู่อีกหนึ่งของบทความ 14 ชิ้น ในวารสารฉบับนี้ ที่ควรค่าคั่งเวลาต่อการอ่านระหว่างรอการเลือกตั้ง เสริมพลังความคิด พินิจนักการเมืองในระบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยต่อไป

สารบัญ

การสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร. คมสัน รัตนะสิมากุล..... 1-22

ลักษณะวิธีอนุรักษมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ จังหวัดยะลา

รองศาสตราจารย์ ดร. ปัญญา เทพลิงห์..... 23-46

The Study of Guideline and Identifying Key Ideas Based upon Buddha-Dharma
for Development of the Youths in the Juvenile Observation and Protection Centre

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุลศักดิ์ ชาญณรงค์..... 47-64

การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิษฐา หรุ่นเกษม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มณฑล จันทรแจ่มใส

อาจารย์ ดร. ปรียา สมพีช..... 65-86

ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน:

กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญหา ชัยสุวรรณ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พรพรรณ ประจักษ์เนตร

อาจารย์ ดร. กิรติ คชนทว..... 87-108

การจัดการชิ้นงานที่มาจากพลเมืองในข่าวของสื่อมวลชน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภัทรา บุรารักษ์

อาจารย์สมัชชา นิลปัทม์..... 109-131

พลังของสื่อสังคมกับการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุธิดา พัฒนศรีวิเชียร..... 132-155

มุ่งสู่ชุมชนผู้ประกอบการ: โอกาสและแรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจการเมืองของชาวประมง
กว๊านพะเยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์มนตรา พงษ์นิล..... 156-180

ความเชื่อและโลกทัศน์ในชุมชนแม่โสร้อยวรรณกรรมมุขปาฐะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สนธิ ยืนศักดิ์

อาจารย์เยาวรัตน์ เม็งขาว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุกัญญา เกาะวิวัฒนากุล..... 181-202

พลังกลุ่มไร้สังกัดในสังคมไทย: กรณีศึกษาว่าด้วยการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่
แบบไร้องค์กรนำ

อาจารย์สมัชชา นิลปัทม์..... 203-224

การประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชน:
กรณีศึกษาเทศบาลตำบลเกาะแก้ว จังหวัดสงขลา

อาจารย์สุธีรา เดชนครินทร์

อาจารย์ธนัญญา ยินเจริญ

อาจารย์อัศญาณ อารยะญาณ..... 225-254

การจัดการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้กรอบกฎหมายแห่งประเทศไทย

นางสาวนวิยา ยศวีโล

อาจารย์ขวัญณภิส รัชตะวรรณ..... 255-278

พฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงาน
ในโรงเรียน สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค 9

นางสาวบงกช นักเสียง

รองศาสตราจารย์ ดร. มานพ ชูนิล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นกนก วงศ์ปิ่นเพชร..... 279-303

Children's Oppression in Roald Dahl's Children's Literature

นางสาวศิริลักษณ์ ศรีพระจันทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติพงษ์ ประพันธ์..... 304-319

การสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัย พุทธเศรษฐศาสตร์ A Communication of Buddhist Principles by Buddhist Economics University

คมสัน รัตนะสิมากุล (Komsan Rattanasimaku)¹

Received: August 21, 2018

Revised: September 21, 2018

Accepted: October 3, 2018

บทคัดย่อ

การสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหา วิธีการและรูปแบบการสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยใช้แนวคิดการสื่อสาร รูปแบบการสื่อสาร และสัญญาวิทยา ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยสังเกตและสัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา พบว่า เนื้อหาที่มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ใช้สื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายนั้น คือ การพึ่งพาตนเอง ความสุข ความขยันหมั่นเพียร ประกอบอาชีพที่สุจริต การปล่อยวาง ไม่ยึดติด ไม่โลภ ความยั่งยืนของสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยใช้วิธีการสื่อสาร 2 วิธี คือ (1) วิธีการสื่อสารด้วยวัจนะ และ (2) วิธีการสื่อสารด้วยอวัจนะ และรูปแบบการสื่อสารจำแนกได้ 3 รูปแบบ คือ (1) การสื่อสารภายในตนเองของผู้รับสาร (2) การสื่อสารกับกลุ่มผู้รับสาร (3) การสื่อสารระหว่างเครือข่ายผู้เรียนด้วยกัน

คำสำคัญ: การสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธ, มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

¹ สาขาวิชานิตยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Division of Communication Arts, Chiang Rai Rajabhat University

Abstract

The aims of this study were to examine the message, method, and pattern in the communication of Buddhist principles by Buddhist Economics University. Using the concept of communication. Communication format and semiology approach were applied to this study. Observation and focus-group discussion with the involved parties were employed for research procedure.

The findings revealed that the messages used by Buddhist Economics University for communication with the target group were self-reliance, happiness, diligence, legitimate job, release, detachment, unselfish, sustainability of society and environment. Two communication methods were (1) Verbal communication and (2) Non-verbal communication. and three communication patterns were (1) receiver's Intrapersonal communication (2) receiver's Interpersonal communication (3) Interpersonal communication among learner networks.

Keywords: Communication of Buddhist Principles, Buddhist Economics University

บทนำ

มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ หรือเศรษฐศาสตร์มีขมิมาการพัฒนาอย่างยั่งยืน จัดตั้งขึ้นโดยพระมหาวุฒิชัย วิชรเมธี เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาทางเลือกเพื่อการพัฒนาตามปรัชญาพุทธเศรษฐศาสตร์ เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2555 โดยที่ทำการจัดตั้งสถาบันดังกล่าวเกิดขึ้นจากเหตุการณ์เมื่อพระมหาวุฒิชัย วิชรเมธีได้ไปแสดงธรรมที่หมู่บ้านหนึ่งบริเวณไร่เชิญตะวันในวันพระกลางพรรษา และได้เห็นปัญหาของชาวบ้านอันเกิดมาจากความยากจน ซึ่งทำให้พระมหาวุฒิชัย วิชรเมธีได้ตระหนักว่า หากชาวบ้านยังมีความยากจนหรือปัญหาทางเศรษฐกิจอยู่ การจะมาพึ่งธรรมะหรือเข้าถึงธรรมะย่อมเป็นไปได้ยาก ดังนั้น พระมหาวุฒิชัย วิชรเมธี จึงพยายามหาวิธีช่วยชาวบ้านพ้นจากความยากจน และสามารถยืนหยัดพึ่งตนเองทั้งทางเศรษฐกิจและจิตใจให้ได้

ในเบื้องต้น โดยในเปิดหลักสูตรสัมมนาอาชีพเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธให้แก่เกษตรกรทั่วไป และได้ขยายแนวคิดไปยังอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงราย

แนวคิดของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์มีวัตถุประสงค์สำคัญในการที่จะเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของคนที่กระทำไปตาม “ความอยาก” หรือตัณหา (negative desire) ซึ่งไปกระตุ้นให้เกิดการบริโภคทรัพยากรอย่างไม่มีสิ้นสุด ไปสู่พฤติกรรมที่กระทำด้วย “ความอยากเชิงสร้างสรรค์” (positive desire) ซึ่งในพุทธศาสนา กระแสหลักถือเป็นปัญญาบริสุทธิ์ หรือ สัมมาทิฐิ

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมดังกล่าวย่อมไม่ใช่เรื่องง่ายตายนัก เพราะเป็นการต่อสู้กับตัณหาหรือความอยากในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิเลสของมนุษย์ และต่อสู้กับความเคยชินของคนที่เคยปฏิบัติมาอย่างยาวนาน กระนั้นก็ไม่ใช่ว่าเรื่องที่จะกระทำไม่ได้ กระบวนการทำงานของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ภายใต้การดูแลของ พระมหาวิฑูชัย วิชรเมธี ได้มีแนวทางต่าง ๆ เพื่อจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าว ซึ่งการสื่อสารด้วยรูปต่าง ๆ เป็นแนวทางหนึ่งที่ได้นำมาใช้ในการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้

กล่าวได้ว่า การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตประจำวันของคนเรา มนุษย์ได้ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และเพื่ออยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม (ประม ะ สตะเวทิน, 2546, หน้า 1) การสื่อสารจึงนับว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการให้การศึกษาอบรมกับคนในสังคม ซึ่งหัวใจสำคัญที่สุดของการสื่อสารอยู่ที่ “ความหมาย (meaning)” เพราะเป็นสิ่งที่ผู้ส่งสารเจตนาจะสื่อสารไปยังผู้รับสาร เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม หรือหากจะกล่าวให้ลึกซึ้งลงไปกว่านั้น พฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ย่อมเกิดมาจากความคิดหรือการให้ “ความหมาย” ต่อสิ่งต่าง ๆ เช่น การให้ความหมายกับคำว่า ความสุข ความรัก ครอบครัว ซึ่งจะไปกำหนดการกระทำหรือพฤติกรรมของคนนั้นต่อไป

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาการสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ เพื่อทำความเข้าใจว่า แนวคิดดังกล่าวได้ถูกสื่อสารความหมายออกมาอย่างไร ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ในแง่การนำไปเป็นแนวทางการจัดการศึกษาอบรมต่อไป อีกทั้งองค์ความรู้ดังกล่าวยังจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในเขตชุมชนอื่น ๆ และอาจจะขยายขอบเขตเนื้อหาการประยุกต์ใช้หลักการดังกล่าวของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้อย่างหลากหลายมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเนื้อหา วิธีการและรูปแบบการสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

นิยาม

เนื้อหา หมายถึง สารหรือเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดวิถีพุทธที่ผู้ส่งสารของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ส่งไปยังกลุ่มนักเรียน ซึ่งเป็นผู้รับสารของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

วิธีการสื่อสาร หมายถึง แนวทางของการส่งสารหรือเนื้อหาแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์จากผู้ส่งข่าวสารไปยังผู้รับข่าวสาร ซึ่งอาจจำแนกออกเป็น การส่งสารนั้นโดยตรงหรือทางอ้อม การส่งโดยใช้คำพูด ตัวอักษร หรือผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ

รูปแบบการสื่อสาร หมายถึง ลักษณะเฉพาะของการใช้สื่อเพื่อส่งสารเกี่ยวกับแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ไปยังผู้รับข่าวสาร มีวัตถุประสงค์เพื่อชักจูงให้ผู้รับข่าวสารมีปฏิกิริยาตอบสนองกลับมา โดยคาดหวังให้เป็นไปตามที่ผู้ส่งต้องการ ลักษณะเฉพาะดังกล่าวนี้นี้อาจจะมีหลากหลายทั้งลักษณะการใช้บุคคล การลงมือปฏิบัติ การจำลองสถานการณ์ หรือการใช้สื่อมวลชนเป็นตัวกลาง

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเรื่องการสื่อสาร

การสื่อสาร ตรงกับคำในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Communication ซึ่งรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Communis หมายถึง การร่วม (Common) เมื่อมีการสื่อสารหรือการสื่อความหมาย ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารนี้ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมายไว้หลากหลายแง่มุมถึงกระบวนการสื่อสาร หรือองค์ประกอบของการสื่อสาร ซึ่งแต่ละคนได้อธิบายไว้ตามสภาพลักษณะความซับซ้อนของเทคโนโลยีการสื่อสารที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย ซึ่งในที่นี้จะขอทบทวนแนวคิดของ เดวิด เบอร์โล เนื่องจากเป็นแนวคิดที่อธิบายกระบวนการสื่อสารได้ครอบคลุมและชัดเจน ซึ่งมีผู้นิยมนำไปใช้อ้างถึงกันมาก

ในปี ค.ศ. 1960 เดวิด เค เบอร์โล ได้เสนอแบบจำลองที่เน้นความสำคัญขององค์ประกอบสำคัญ 4 อย่างในกระบวนการสื่อสาร คือ ผู้ส่งสาร (source) สาร (message) ช่องทางของสาร (channel) และผู้รับสาร (receiver) ซึ่งนิยมเรียกกันสั้น ๆ ว่าแบบจำลอง SMCR ดังนี้

1) และ 4) ผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Sender and Receiver) ในตัวผู้ส่งสารและผู้รับสารเองก็มีองค์ประกอบที่สามารถช่วยให้การสื่อสารประสบความสำเร็จได้ อันได้แก่ ทักษะในการสื่อสาร (Communication skill) ทศนคติ (Attitude) ความรู้ (Knowledge) ของตัวผู้ส่งสารและผู้รับสาร และสถานภาพทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Culture)

2) สาร (Message) ตัวสารก็คือ เนื้อหา ข้อมูล หรือความคิดที่ถูกถ่ายทอดไปยังผู้รับสาร ซึ่งก็จะมีองค์ประกอบอยู่ คือ การเข้ารหัส (Code) จะเป็นกลุ่มของสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้สื่อความหมาย เนื้อหา (Content) ก็คือเนื้อหาสาระที่ถูกถ่ายทอดไปยังผู้รับสาร และอีกส่วนหนึ่งก็คือ การจัดสาร (Treatment) เป็นการเรียบเรียงรหัสและเนื้อหาให้ถูกต้อง เหมาะสม ได้ใจความ

3) ช่องทาง (Channel) ช่องทางและสื่อจะเป็นตัวเชื่อมผู้ส่งสารและผู้รับสารเข้าด้วยกัน การเลือกใช้สื่อสามารถเป็นตัวลดหรือเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารได้ ในการเลือกสื่อต้องพิจารณาถึงความสามารถของสื่อในการนำสารไปสู่ประสาทสัมผัสหรือช่องทางในการรับสาร ซึ่งก็ได้แก่ การเห็น การได้ยิน การสัมผัส การได้กลิ่น การลิ้มรส

แนวคิดเรื่องวิधिพุทธ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2547, หน้า 7-67) ได้กล่าวถึงลักษณะของพุทธธรรม หรือวิधिพุทธธรรม ไว้ทั้งหมด 15 ข้อ ซึ่งในที่นี้พอจะประมวลและสรุปหลักการสำคัญได้ 5 ประการคือ 1) การปฏิบัติสายกลาง หรือลักษณะที่เป็นสายกลางไม่สุดโต่งในทางความคิดหรือสุดโต่งในทางปฏิบัติตน 2) พุทธธรรมสอนหลักกรรม พระพุทธศาสนา เน้นการรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ไม่ขัดทอดสิ่งภายนอก และให้รู้จักพึ่งตนเอง ไม่ฝากไว้ชีวิตกับโชคชะตา ความสำเร็จเกิดขึ้นได้จากความเพียร 3) เป็นศาสนาแห่งปัญญา โดยให้ความสำคัญแก่ ศรัทธา ศีล สมาธิ ว่าเป็นปัจจัยสำคัญ

ในการเข้าถึงจุดหมาย โดยมีปัญญาเป็นตัวตัดสินสูงสุด เมื่อมีศรัทธา ก็ขาดปัญญาไม่ได้ ศีลก็เพื่อประดับประดาจนเกิดปัญญา สมาธิก็ต้องนำไปสู่ปัญญา มิฉะนั้น จะหลงผิด และหลงทางได้ 4) เป็นศาสนาแห่งการศึกษา โดยนำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญของการดำเนินชีวิต ซึ่งวิถีชีวิตของชาวพุทธนั้น หมายถึงการดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา และในที่สุดจะบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่ตั้งมา เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และ 5) มุ่งประโยชน์สุขเพื่อมวลชน พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักนี้เสมอ เมื่อเริ่มประกาศพระศาสนาทรงตรัสแก่ภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนทั้งหลาย เพื่อความสุขแก่ชนทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” ดังนั้น การดำเนินชีวิตของชาวพุทธทั้งหลาย จึงควรทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่สังคม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวว่า การทำความเข้าใจหลักพุทธธรรมที่สำคัญดังกล่าว ก็จะทำให้สามารถเข้าใจแนวทางการดำเนินชีวิตตามแบบวิถีพุทธได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แนวคิดเรื่องสัญลักษณ์วิทยา

สัญลักษณ์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ฯลฯ หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่ง ๆ

กาญจนา แก้วเทพ (2552, หน้า 77-84) ได้อธิบายสรุปเกี่ยวกับการศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ว่าเป็นการหาความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์ เพื่อดูว่าความหมายถูกสร้างและถูกถ่ายทอดอย่างไร ซึ่ง Saussure อธิบายว่า ในทุก ๆ สัญลักษณ์ต้องมีส่วนประกอบทั้ง 2 อย่าง ได้แก่

1) รูปสัญลักษณ์ (Signifier) คือสิ่งที่เราสามารถรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เช่น การมองเห็นตัวอักษร รูปภาพ หรือการได้ยินคำพูดที่แปลงออกมาเป็นเสียง (acoustic-image)

2) ความหมายสัญลักษณ์ (Signified) หมายถึง ความหมาย คำนิยาม หรือความคิดรวบยอด (concept) ที่เกิดขึ้นในใจหรือในความคิดของผู้รับสาร

ความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์แต่ละตัวนั้นเกิดขึ้นโดยตรรกะว่าด้วยความแตกต่าง (the logic of difference) หมายถึง ความหมายของสัญลักษณ์แต่ละตัวมาจากการเปรียบเทียบกับตัวมันแตกต่างจากสัญลักษณ์ตัวอื่น ๆ ในระบบเดียวกัน ซึ่งหากไม่มีความแตกต่างแล้ว ความหมายก็เกิดขึ้นไม่ได้ ทั้งนี้ความต่างที่ทำให้ค่าความหมายเด่นชัดที่สุดคือ ความต่างแบบคู่ตรงข้าม (binary opposition) เช่น ขาว-ดำ ดี-เลว ร้อน-เย็น หรืออธิบายอีกอย่างคือ ความหมายของสัญลักษณ์หนึ่งเกิดจากความไม่มี หรือไม่เป็นของสัญลักษณ์อื่น

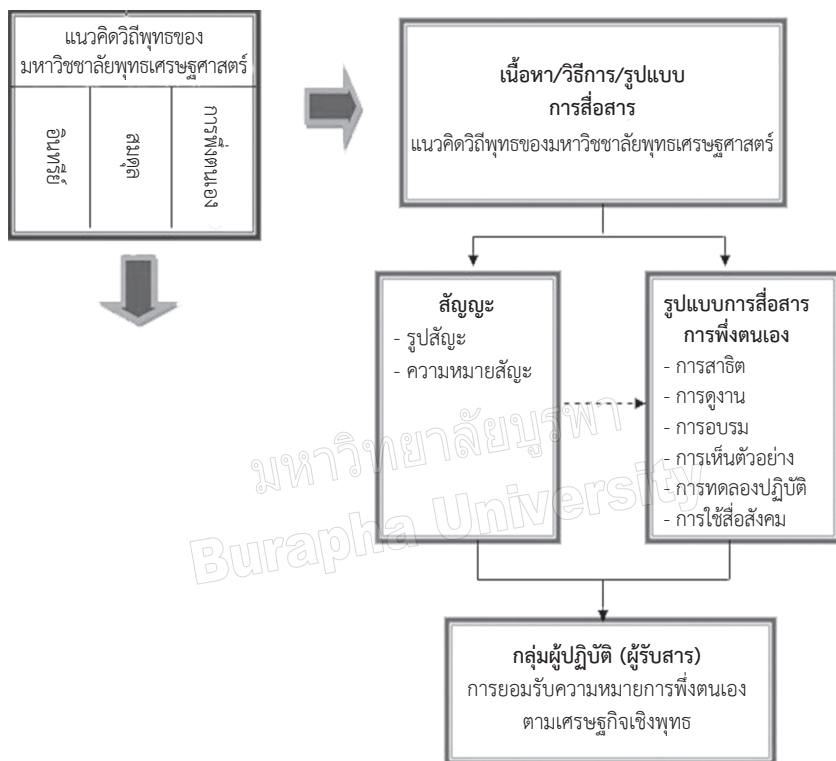
ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์แต่ละตัวนั้นเกิดขึ้นโดยการพิจารณาที่ตรรกะของความต่างนั้นก็ได้ มีการเสนอการจัดประเภทของสัญลักษณ์ โดย Peirce ได้กำหนดเอาไว้เป็น 3 ประเภท ซึ่งแบ่งตามความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์ ดังนี้

1) รูปเหมือน (icon) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ เป็นเรื่องของความเหมือนหรือคล้ายคลึงกับสิ่งที่มันบ่งถึง เช่น ภาพถ่าย ภาพเหมือน ภาพยนตร์และแผนภาพ เป็นต้น

2) ดรรชนี (index) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ เป็นผลลัพธ์หรือเป็นการบ่งชี้ถึงบางสิ่งบางอย่าง เช่น รูปกราฟที่แสดงผลลัพธ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รอยเท้าของสัตว์ที่ประทับลงบนพื้นดิน

3) สัญลักษณ์ (symbol) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ ที่แสดงถึงบางสิ่งบางอย่างแต่มันไม่ได้มีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่มันบ่งชี้เลย ซึ่งการใช้งานเป็นไปในลักษณะของการถูกกำหนดขึ้นเองซึ่งได้รับการยอมรับจนเป็นแบบแผน (convention) และต้องมีการเรียนรู้เครื่องหมายเพื่อทำความเข้าใจหรือเป็นการแสดงถึงการเป็นตัวแทน (representation) ซึ่งสังคมยอมรับความสัมพันธ์นี้ ตัวอย่างเช่น เครื่องหมายทางคณิตศาสตร์ หรือการสวมแว่นนัยนวงข้างซ้ายแสดงถึงการแต่งงาน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ประมวลแนวคิดการสื่อสาร แนวคิดวิถีพุทธและสัญลักษณ์ เพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดการเนื้อหา วิธีการ และรูปแบบการสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ดังแสดงในแผนภาพกรอบการวิจัย ดังนี้

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) คือ 1) พระมหาวุฒิชัย วิชรเมธี (ผู้สร้างความหมายฯ และสื่อสาร) 2) ผู้ปฏิบัติงานในมูลนิธิวิมุตตาลัย ไร่เชิงตะวัน จำนวน 5 คน 3) ผู้ทรงคุณวุฒิ/บุคคลที่มีชื่อเสียงที่เข้ามาเป็นกรรมการและช่วยงานโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ และ 4) กลุ่มประชาชนที่ปฏิบัติตามวิถีพุทธ จำนวน 15 คน

เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ ซึ่งมีคำถามเกี่ยวกับที่มาของการจัดตั้งและความหมายของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ การให้ความหมายการพึ่งตนเองตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ของโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์

วิธีการและรูปแบบสื่อสารแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจแนวพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ และแบบสังเกต ซึ่งระบุประเด็นที่สังเกต ได้แก่ วิธีการสื่อสาร เนื้อหา/ประเด็นที่สื่อสาร รูปแบบการสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยได้เข้าไปสังเกตกระบวนการเทศน์และสอนของพระมหาวิศิษฐ์ วิชระเมธีในวาระต่าง ๆ ที่ไร่เชิญตะวัน และบรรยากาศการเรียนการสอนในชั้นเรียนของโรงเรียนชานา 5 ครั้ง

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกต ผู้วิจัยมีกระบวนการวิเคราะห์ 2 ส่วน คือ ได้ถอดเทปนำบันทึกคำสัมภาษณ์ และการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วมนำมาวิเคราะห์ประเด็นร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหาจากสื่อต่าง ๆ โดยการจัดกลุ่มเนื้อหาหลักที่มีความหมายสอดคล้องใกล้เคียงกัน (Common Theme) ตัดข้อมูลที่ซ้ำซ้อนออกซึ่งได้ใช้แนวคิดทฤษฎีมาเป็นการรอบในการวิเคราะห์ ขณะที่ส่วนหนึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์พร้อมกันไปกับการเก็บข้อมูลในภาคสนาม เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงและความต่อเนื่องของประเด็นคำถามในแต่ละขั้นตอนของการเก็บข้อมูล การเขียนรายงานเป็นการเขียนพรรณนาเรียงร้อยไปที่ละประเด็นตามคำถามการวิจัย เพื่อให้เห็นภาพของเนื้อหา วิธีการ และรูปแบบการสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

ผลการวิจัย

เนื้อหาการสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า การสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น หมายถึงการสื่อสารที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในศักยภาพในตนเองและของแต่ละบุคคล เชื่อมั่นในกฎการกระทำ ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งกระบวนการสื่อสารอยู่ในรูปแบบทั้งการสื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่น ทั้งที่เป็นการสื่อสารแบบวัจนะและแบบอวัจนะ ด้วยการสื่อสารที่เน้นไปทางที่ดี และระวังที่จะไม่ทำการสื่อสารไปในทางลบหรือไม่ดี เพื่อให้ตนเองและผู้อื่นมีความสุขหรือเพื่อให้ชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้น มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่เบียดเบียนกัน ไม่ว่าจะต่อตนเองหรือผู้อื่น โดยแกนกลางของเนื้อหาที่มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ใช้สื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายนั้น คือ “การพึ่งพาตนเอง ความสุข

ความขยันหมั่นเพียร ประกอบอาชีพที่สุจริต การปล่อยวาง ไม่ยึดติด ไม่โลภ ความยั่งยืนของสังคมและสิ่งแวดล้อม”

การสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธฯ ดังกล่าวเป็นการสื่อสารที่ตั้งอยู่บนหลักการของเหตุและผลตามความเป็นจริงที่เป็นเหตุและปัจจัยซึ่งกันและกัน โดยเป็นการสื่อสารที่ประกอบด้วยสติ รู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงด้วยความเห็นที่ถูกต้องและความคิดที่ถูกต้อง ซึ่งการสื่อสารวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นเป็นการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญาและมุ่งให้เกิดประโยชน์ ซึ่งนำไปสู่การกระทำที่ดีงามทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังจะเห็นได้จากพระมหาวิชัย วชิรเมธีได้ใช้หลักอริยสัจ 4 เพื่อชี้ให้กลุ่มผู้รับสารหลัก ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ประสบปัญหาเกษตรกรที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นหนี้สิน และใช้สารเคมีในการทำการเกษตรจนส่งผลต่อสุขภาพของตนเองและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้กลุ่มผู้รับสารเกิด “สติ” รู้เท่าทันปัญหาที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง จากนั้นพระมหาวิชัย วชิรเมธีได้ใช้หลักอริยสัจ 4 เพื่อให้ผู้รับสารเกิดสัมมาทิฐิ หรือมีความเห็นและความคิดที่ถูกต้องว่า ทางออกของปัญหาดังกล่าวควรจะมีแนวทางวิถีทาง “การพึ่งพาตนเอง” ดังนั้น โรงเรียนขาวนา มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ นั้นได้มุ่งไปที่เรื่องของ “สัมมาอาชีวะ” หรือการประกอบอาชีพชอบและเนื้อหาเกี่ยวกับมงคลคาถาให้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ขยันหา รักษาให้ดี ผูกไมตรีกับกัลยาณมิตร และดำรงชีวิตอย่างพอเพียงสำคัญ

ผลการวิเคราะห์ยังพบอีกว่า มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้กำหนดเนื้อหาการสื่อสารตลอดระยะเวลา 1 ปี ของโรงเรียนขาวนา มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ คือ เนื้อหาธรรมะ เนื้อหาการประกอบอาชีพ (แนวคิดการทำเกษตรอย่างพอเพียงและยั่งยืน การเตรียมพื้นที่เพาะปลูก การสร้างตราสินค้าและการตลาด) การออมและทำบัญชีครัวเรือน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (อนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น โดยเน้นที่พืชผักสวนครัวและสมุนไพร) ซึ่งเนื้อหาทั้ง 3 ส่วนนี้เชื่อมโยงอยู่ภายใต้การสื่อสารตามแนวคิดวิถีพุทธ คือการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญาและมุ่งให้เกิดประโยชน์ เพื่อให้ตนเองและผู้อื่นมีความสุข หรือเพื่อทำให้ชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้น มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่เบียดเบียนกันไม่ว่าจะต่อตนเองหรือผู้อื่น

วิธีการสื่อสารของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายหลักและกลุ่มเป้าหมายรอง คือ กลุ่มเกษตรกรหรือผู้ที่สนใจมาเรียนหรือที่เรียกว่า นักเรียน และกลุ่มประชาชนทั่วไปที่เป็นผู้เข้ามาเยี่ยมชมและสาธารณชนทั่วไป โดยกลุ่มแรกเป็นกลุ่มเป้าหมายโดยตรง ซึ่งมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้ให้ความสำคัญอันดับแรกสำหรับวิธีการสื่อสาร หรือวิธีการถ่ายทอดแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้กำหนดวิธีการสื่อสาร 2 วิธี ดังนี้

1) วิธีการสื่อสารด้วยวัจนะ

การสื่อสารแบบวัจนะ เป็นการสื่อสารที่ใช้ถ้อยคำที่เป็นคำพูดหรือตัวอักษรในการถ่ายทอดเนื้อหา ซึ่งมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้ใช้วิธีการสื่อสารลักษณะนี้มากที่สุด ส่วนมากวิธีการสื่อสารแบบวัจนะพบในการเทศน์อบรมก่อนเข้าชั้นเรียนและในชั่วโมงจริยธรรม โดยพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี และพระวิทยากรของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ และการสอนจากวิทยากรในแต่ละสาขาซึ่งการสื่อสารมีลักษณะตรงไปตรงมา ใช้คำพูดที่ผู้รับสารสามารถเข้าใจได้ง่ายและทันที โดยใช้วิธีการพูดอธิบาย การอธิบายโดยยกตัวอย่างประกอบหรือเปรียบเทียบ และใช้วิธีการถาม-ตอบ

จากการสังเกตการณ์การเรียนการสอนในชั้นเรียนของโรงเรียนชวานามหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ พบว่า ก่อนจะเริ่มต้นเรียนวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ พระวิทยากรจะพบและสอนให้แง่คิดกับนักเรียน โดยในวันที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตนั้น พระวิทยากรได้เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงความสำคัญของการพึ่งตนเอง “...ตนต้องเป็นที่พึ่งของตน ไม่มีใครช่วยเราได้ โรงเรียนชวานากับครูช่วยบอกสอนแต่สุดท้ายพวกเราต้องทำเอง ...ความลำบากสร้างคน ความสบายฆ่าคน ...เอาความลำบากเป็นครู อย่าไปยอมแพ้โชคชะตา ความทุกข์เป็นครูสอนเรา ถ้าไม่มีความลำบากเราจะไม่รู้ความสบาย” ซึ่งวิธีการสื่อสารดังกล่าวเป็นการย้ำให้เห็นเป้าหมายสำคัญของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ จากนั้น พระวิทยากรได้อบรมให้ผู้เรียนใช้ชีวิตอยู่บนพื้นฐานของศีล 5 เมื่อปฏิบัติศีล 5 ได้แล้วชีวิตก็จะอยู่เป็นปกติสุข ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของชาวพุทธ จากนั้นจึงเชื่อมโยงศีลทั้ง 5 ข้อเข้ากับการทำการเกษตร

แบบอินทรีย์ ซึ่งคนที่รักษาศีล 5 ย่อมเป็นผู้มีจิตใจสูง คนที่มีจิตใจสูงก็ย่อมทำการเกษตรแบบไม่ทำลายสภาพแวดล้อม

ส่วนวิทยากรที่มาบรรยายนั้น ในวันที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกต วิทยากรมาบรรยายเป็นผู้ดูแลแบรนด์บาร์บีคิว พลาซ่า ได้มาให้ความรู้กับนักเรียนในเรื่องการสร้างแบรนด์ให้กับผลิตภัณฑ์ของตนเอง โดยวิธีการสื่อสาร วิทยากรยังใช้วิธีการสื่อสารโดยใช้วิธีการพูดอธิบาย และการยกตัวอย่างประกอบหรือเปรียบเทียบ และใช้วิธีการถาม-ตอบ อย่างเช่น การอธิบายความสำคัญของแบรนด์ให้เป็นเรื่องที่เขาเข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน ด้วยการอธิบายตรง ๆ และเปรียบเทียบให้เห็นถึงวิธีการคิดโดยสุดท้ายจะโยงมาสู่การย้ำถึง “การพึ่งพาตนเอง” ให้ได้ ซึ่งเป็นหลักการวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ “...การทำแบรนด์ คือการคิดให้แตกต่าง เพราะคนจะได้มองเห็นวิธีก็คือ คุณต้องเป็นคนตั้งคำถามกับทุกอย่างในชีวิต อยากเป็นคนสร้างสรรค์ ต้องฝึกเป็นคนตั้งคำถามกับทุกอย่างในชีวิต ถึงแม้ว่าเราจะไม่ได้คำตอบ แต่คุณก็ได้คิดแล้ว คุณได้ทำอะไรที่แตกต่างละ เช่น ทำไมต้องจัดโต๊ะแบบนี้ (โต๊ะในห้องเรียนที่จัดเป็นแถวหันหน้าเข้าหาวิทยากร -ผู้วิจัย) จัดแบบอื่นได้มั้ย...เราตั้งคำถามบ่อย ๆ ก็จะทำให้เราคิดได้ไวขึ้น” “...อย่ารอให้คนมาช่วย เลิกความคิดแบบนี้ เปรียบเหมือนเราอยู่ในห้องไอซียู สุดท้ายชีวิตเราต้องยืนได้ด้วยตนเอง”

2) วิธีการสื่อสารด้วยอวัจนะ

วิธีการสื่อสารแบบอวัจนะ เป็นการสื่อสารที่ไม่ใช้ถ้อยคำที่เป็นคำพูดหรือตัวอักษรในการถ่ายทอดเนื้อหา ผลการศึกษา พบว่า มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้ใช้วิธีการสื่อสารผ่านสิ่งที่เรียกว่า “สัญญาณ” ซึ่งสัญญาณดังกล่าวพบในบริเวณมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์และไร่เจริญตะวัน เนื้อหาเหล่านั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มผู้รับสารเกิดสัมมาทิฐิ กล่าวคือ ทำให้ผู้รับสารมีทิฐิ หรือความคิดความเห็นไปในทางทางที่ถูกต้องดีงาม หรือกล่าวได้ว่า เป็นชุดอุดมการณ์ทางวิถีพุทธที่มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ต้องการปลูกฝังให้กับผู้รับสาร

ภาพที่ 1 ศิลปกรรม 4x3=12

ภาพที่ 2 สัญลักษณ์ที่แสดงถึงองค์มรรคแต่ละข้อใช้ข้อฟ้าเป็นสัญลักษณ์
เพราะมรรคมีองค์ ๘ จัดเป็นโลกุตระธรรมอันเป็นธรรมขั้นสูงในพระพุทธศาสนา
ซึ่งเป็นหนึ่งในหัวใจของการสื่อสารแนววิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

บริเวณพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ยังมีการสื่อสารผ่าน
สัญลักษณ์ที่แสดงถึงปณิธานธรรมที่สะท้อนถึงหลักการของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์
โดยมุ่งไปที่เนื้อหาของหลักธรรมที่นำมาใช้เป็นแนวทางหลักการทำงานของมหาวิทยาลัย
พุทธเศรษฐศาสตร์ คือ อริยสัจ 4 ประกอบด้วยทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค (การค้นหา

ปัญหา หาสาเหตุของปัญหา หาทางออกของปัญหา และการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา) หรือมรรคมงคล 8 ซึ่งมีเรื่องของ สัมมาทิฐิ-เห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ-คิดชอบ สัมมาวาจา-เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ-กระทำชอบ สัมมาอาชีวะ-เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ-เพียรชอบ สัมมาสติ-ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ-ตั้งจิตมั่นชอบ ดังเช่น ศิลปกรรม $4 \times 3 = 12$ ซึ่งสื่อ หมายถึง พระพุทธเจ้าตรัสรู้ร้อยยี่สิบ คือ ความจริง อันประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค 3 รอบ (รอบที่ 1 ระดับความรู้ รอบที่ 2 ระดับการลงมือปฏิบัติ รอบที่ 3 ระดับการประจักษ์ผลแห่งการปฏิบัติ) 12 อาการ ในศิลปกรรมชิ้นนี้ตั้ง 4 ตัว หมายถึง อริยสัจ 4 ส่วนเสา 3 ต้น หมายถึง การตรัสรู้ร้อยยี่สิบสี่ที่สมบูรณ์จะต้องครบสามรอบหรือสามชั้นตอน

รูปแบบการสื่อสารของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

การสื่อสารนับเป็นเครื่องมือสำคัญในการการสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของ มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ จากการสัมภาษณ์และสังเกต พบว่า มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้ใช้รูปแบบการสื่อสาร จำแนกได้ 3 รูปแบบ คือ การสื่อสารภายในตนเอง ของผู้รับสาร การสื่อสารกับกลุ่มผู้รับสาร และการสื่อสารระหว่างเครือข่ายผู้เรียนด้วยกัน ดังรายละเอียด

1) การสื่อสารภายในตนเองของผู้รับสาร

การสื่อสารภายในตนเองของผู้รับสารเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ให้ผู้รับสาร ได้ระลึกถึงธรรมหรือเนื้อหาสารที่ผู้รับสารได้เห็นหรือฟังมาจากมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยการพิจารณา ตรึกตรองในเนื้อหาสารเกี่ยวกับหลักธรรมเพื่อการทำให้ชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้น และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขโดยไม่เบียดเบียนทั้งตนเองหรือผู้อื่น จากการวิเคราะห์ข้อมูล ในหัวข้อที่ผ่านมา พบว่า เนื้อหาการสื่อสารของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ คือ เนื้อหาธรรมะ ควบคู่กับเนื้อหาการประกอบอาชีพ และการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม โดยเนื้อหาธรรมะนั้นมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้กำหนดชั่วโมง ให้นักเรียนได้เรียนจริยธรรมด้วยการปฏิบัติธรรมและนั่งสมาธิ ซึ่งหากวิเคราะห์ด้วยแนวทาง การสื่อสาร จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติธรรมและนั่งสมาธิเป็นการให้ผู้รับสารได้สื่อสารกับตนเอง เพื่อให้เกิดปัญญา เพราะเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ ต้องการให้ผู้รับสารเกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งความคิดหรือความเห็นที่ขอบนั้นจะต้องอาศัย ปัญญาที่เกิดมาจากการประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา และใจที่ดีงาม หรือศีล สมาธิ

ปัญญา ดังนั้น การปฏิบัติธรรมและการนั่งสมาธิ จึงเป็นรูปแบบของการสื่อสารภายในตนเองของผู้รับสารที่ช่วยทำให้ผู้รับสารได้ตระหนักรู้ในตนเองจนเกิดปัญญาที่นำไปสู่ความเห็นที่ถูกต้องได้ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในตนเองของผู้รับสาร

2) การสื่อสารกับกลุ่มผู้รับสาร

การสื่อสารกับกลุ่มผู้รับสารเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้สื่อสารไปยังผู้รับสาร ซึ่งมีผู้ส่งสารระดับปัจเจกส่งสารไปยังกลุ่มผู้รับสาร ซึ่งผู้ส่งสารประกอบไปด้วย พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี พระวิทยากร วิทยากร และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ รวมถึงวัตถุที่สื่อสารสัญญาณต่าง ๆ ผลการศึกษา พบว่า การสื่อสารลักษณะนี้สามารถแบ่งย่อยออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

2.1) การสื่อสารด้วยวิธีการบรรยายโดยตรงจากพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี และพระวิทยากร ซึ่งได้ใช้การบรรยาย และสอนธรรมะเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีวะ เพื่อให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจในหลักการของธรรมะ ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่การประกอบอาชีพที่ดีและถูกต้อง อย่างเช่น พระวิทยากรได้สอนให้นักเรียนเข้าใจถึงธรรมะที่ทำให้สามารถเกิดความพึงตนเองได้ “...คนที่เขื่อนักเรียนชาวานาเป็นเศรษฐีได้ คนที่เป็นเศรษฐีได้ต้องมีหัวใจเศรษฐี คือ อุ อา กะ สะ .. อุ คือ อุฏฐานะสัมปทา หมายถึงความขยันหา หมั่นเพียร ตื่นเข้ามาได้งานมาก ตื่นสายได้งานน้อย ไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง อา คือ อารักขสัมปทา เป็นการรู้จักรักษา รู้จักอดออม รู้จักเก็บ กลียาณมิตตตา คือ การมีเพื่อนดี คบเพื่อนดี ถ้าเพื่อนไม่ดี ขยันหามาได้เท่าไร ก็รักษาเอาไว้มืออยู่ ถ้าเพื่อนไม่ดี ก็จะชวนกันไปเสียเงิน คบคนเช่นไรจะเป็นเช่นนั้น ถ้าอยากรวยต้องคบเพื่อนที่ทำมาหากิน เราก็จะขยัน รู้จักทำมาหากินแบบเขาก็จะพากันรวย ไม่รวยก็จะมีอยู่มีกิน สะ คือสมชีวิตา เป็นชีวิตพอเพียงหรือชีวิตที่สมดุล หามาได้เท่าไร ถ้าใจไม่พอ เราก็ยังจนอยู่ แต่ถ้าใจมีความสุขแล้วก็ถือว่ารวย” นอกจากนั้น การสื่อสารยังมีลักษณะของการพูดคุย ชักถาม ให้ความห่วงใย ให้กำลังใจ และย้ำถึงความสำคัญของการใช้หลักอริยสัจ 4 ในการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้น และการย้ำถึงการ “อยู่รอด อยู่ได้ อยู่ดี” ซึ่งเป็นแนวคิดของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งส่งเสริมให้ผู้มาเรียนสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งทางเศรษฐกิจและจิตใจ เมื่อพึ่งตนเองแล้ว ต้องสามารถไปเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ให้กับผู้อื่นได้

2.2) การสื่อสารผ่านวิทยากรที่มาบรรยายหรือให้ความรู้ในวิชาต่าง ๆ มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ได้เชิญวิทยากรที่มีความรู้และประสบความสำเร็จด้านต่าง ๆ มาให้ความรู้กับผู้เรียนที่มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ เช่น การตลาด การทำแผนม การทำยากันยุง ฯลฯ ซึ่งวิชาเหล่านี้ผู้เรียนสามารถนำไปประกอบอาชีพเสริมต่อไปได้ การนำบุคคลที่มีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้มาบรรยายให้ผู้เรียนนั้นถือเป็นสื่อสารเพื่อนำไปสู่การประกอบสัมมาอาชีพ หรือการประกอบอาชีพที่ดีงามเพื่อทำให้ชีวิตมีความสุข โดยไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น รวมถึงสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นหลักการสำคัญของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

2.3) การสาธิตหรือทำเป็นตัวอย่าง การทำเป็นตัวอย่างเพื่อให้ผู้เรียนและบุคคลทั่วไปได้เห็นวิธีการและผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรม นับเป็นรูปแบบการสื่อสารกับกลุ่มที่มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ได้นำมาใช้เพื่อสื่อสารการประกอบอาชีพตามแนวทางวิถิพุทธ เพื่อให้ผู้มาเรียนและบุคคลทั่วไปได้เห็นเป็นตัวอย่างและเกิดความเข้าใจ ซึ่งรูปแบบการสื่อสารดังกล่าวจะทำให้ผู้รับสารเข้าใจได้อย่างเป็นรูปธรรม อันเกิดจากการปฏิบัติตามแนวทางของการประกอบสัมมาอาชีพ และการอยู่รอด อยู่ได้ และอยู่ดี การใช้เพียงแต่คำพูดอย่างเดียว อาจจะไม่สามารถกระตุ้นให้ผู้รับสารเกิดความตื่นตัวได้ เท่ากับการทำให้เห็นว่า ทำได้จริง และเกิดผลจริง ดังคำให้สัมภาษณ์ของครูรุ่ง หรือนางชนิษฐา มะโนสมบัติ² ซึ่งเป็นวิทยากรที่เดินสายให้ความรู้ ขยายแนวความคิด และความรู้ของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ไปยังกลุ่มอื่นๆ ที่ชี้ให้เห็นว่า การทำให้เห็นเป็นวิธีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ “...การบรรยายของรุ่งจะต่างจากนักวิชาการที่อยู่บนหอคอย รุ่งพาลงแปลง พาลงพื้น ให้ทำบ่อปลา เลี้ยงปลา มันเล็ก กะทัดรัด พอไปเห็นก็ทำได้ กระบวนการไม่ซับซ้อน”

²อดีตครูบัญชีดีเด่น รองชนะเลิศอันดับ 2 ประจำปี 2558 ของจังหวัดเชียงราย ซึ่งเคยประสบปัญหาชีวิตทั้งเรื่องการเงินและสุขภาพ ต่อมาได้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้จนประสบความสำเร็จในอาชีพ และได้มีโอกาสเรียนรู้หลักการพึ่งพาตนเองจากพระมหาภูติชัย วชิรเมธี ปัจจุบันได้เปิด “ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ 10 ไร่ก้าน” ซึ่งมีทั้งคนไทยและต่างประเทศมาดูงานอย่างต่อเนื่อง

2.4) การสื่อสารผ่านสื่อมวลชน และช่องทางสื่ออื่น ๆ

มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้มีสื่อมวลชนให้ความสนใจมาทำสื่อบ้าง และสัมภาษณ์พระมหาวิชัย วชิรเมธี อยู่เป็นระยะ ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารประชาสัมพันธ์ทางอ้อมที่ทำให้สังคมรับรู้ และเข้าใจแนวคิดวิถีพุทธเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีวะและการพึ่งตนเอง แม้ว่าการสื่อสารช่องทางนี้ไม่ใช้การสื่อสารโดยตรงไปยังผู้เรียน ซึ่งเป็นผู้รับสารหลักโดยตรง แต่ทำให้ผู้ที่ได้รับสารผ่านช่องทางนี้เกิดความสนใจและบางส่วนนำไปสู่การตัดสินใจเข้ามาเรียนที่โรงเรียนชวานา มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ดังเช่น แม่ลอย อายุ 66 ปี “รู้จักโรงเรียนชวานาผ่านวิทยุ...วิถีพุทธที่นี้พระอาจารย์สอนให้รู้จักพึ่งตนเอง ที่บ้านเน้นทำข้าวอินทรีย์ ส่วนพืชผักสวนครัวจะปลูกไว้กินเอง ...ที่นี้มีการเชิญวิทยากรมาให้ความรู้เยอะมาก เพื่อให้ความรู้”

3) การสื่อสารระหว่างเครือข่ายผู้เรียนด้วยกัน

รูปแบบการสื่อสารลักษณะนี้ แม้จะไม่ใช้การสื่อสารโดยตรงของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ แต่เป็นการสื่อสารทางอ้อมที่มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ได้กระตุ้นให้เกิดการสื่อสารทางอ้อม เมื่อผู้เรียนได้เข้ามาเรียนที่มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ผู้เรียนจะได้เรียนรู้วิชาต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตร ซึ่งเกี่ยวข้องกับการประกอบสัมมาอาชีวะ โดยเฉพาะการทำการเกษตรแบบอินทรีย์ และการทำการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งผู้มาเรียนต่างคนต่างมีวิธีการและประสบการณ์มากน้อยแตกต่างกันไป จึงทำให้ผู้มาเรียนต่างได้เรียนรู้จากซึ่งกันและกัน ซึ่งปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้เรียนดังกล่าวเป็นการสื่อสารที่สานต่อแนวคิดการพึ่งตนเองและประกอบสัมมาอาชีวะนอกห้องเรียน ใครมีความรู้เกี่ยวกับอาชีพเรื่องใด ก็จะช่วยสอนและบอกให้กับผู้เรียนคนอื่น ๆ ใครที่มีปัญหาอะไร ก็จะช่วยผู้เรียนคนอื่นที่รู้วิธีการแก้ปัญหา เป็นการสร้างเครือข่ายภายในรุ่นและระหว่างรุ่น และยังเป็นการสานต่อแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ดังที่นางสาวณัฏฐารีย์ นุธรรม ผู้จัดการโรงเรียนชวานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ได้พูดถึงการเกิดเครือข่ายดังกล่าวว่า “...พอมาเรียนก็เกิดความผูกพันภายในกลุ่มนักเรียนด้วยกัน ก็จะมีไลน์กลุ่มนักเรียนด้วยกัน นัดกันไปดูตัวอย่างที่โน่นที่นี้ สอนปลูกผักไปแบ่งปลามาเลี้ยง เค้าผูกพันกัน คุยกันรู้เรื่อง เอาเรื่องปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ไปต่อยอด” หรือคำสัมภาษณ์ของแม่พิน อายุ 61 ปี ที่ระบุถึงเครือข่ายการสื่อสารระหว่างผู้เรียนด้วยกัน “พอได้มาเรียนก็ได้เจอผู้คน แลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์

...สนุก ได้เจอเพื่อนใหม่ สังคมดี ๆ แบ่งปันความรู้ ปฏิบัติธรรมด้วยกัน สุขภาพจิต สุขภาพกายดีขึ้น”

ตารางที่ 1 สรุปเนื้อหา วิธีการและรูปแบบการสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดวิถีพุทธของ มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

เนื้อหา	วิธีการสื่อสาร		รูปแบบการสื่อสาร	
	วิธี	รายละเอียด	รูปแบบ	รายละเอียด
1) ความหมาย: การสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ หมายถึง การสื่อสารที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในศักยภาพในตนเองและของแต่ละบุคคล เชื่อมั่นในกฎการกระทำ ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งกระบวนการสื่อสารอยู่ในรูปแบบทั้งการสื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่น ทั้งที่เป็นการสื่อสารด้วยวจนะและอวัจนะ ซึ่งเป็น การสื่อสารที่เน้นไปทางที่ดี เพื่อให้ตนเองและผู้อื่นมีความสุข หรือเพื่อทำให้ชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้น และอยู่ร่วมกันในสังคม โดยไม่เบียดเบียนกันไม่ว่าจะต่อตนเองหรือผู้อื่น	1) วิธีสื่อสารด้วยวจนะ	การสื่อสารมีลักษณะตรงไปตรงมา ใช้คำพูดที่ผู้รับสารสามารถเข้าใจได้ง่ายและทันที โดยใช้วิธีการพูดอธิบาย การอธิบายโดยยกตัวอย่าง ประกอบหรือเปรียบเทียบ และใช้วิธีการถาม-ตอบ	1) การสื่อสารภายในตนเองของผู้รับสาร	รูปแบบการสื่อสารที่ให้ผู้รับสารได้ระลึกถึงธรรมหรือนิพพานที่ผู้รับสารได้เห็นหรือฟังมาจากโรงเรียนชาวนา มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยการพิจารณาเพื่อช่วยให้ผู้รับสารได้ตระหนักรู้ในตนเองจนเกิดปัญญาที่นำไปสู่ความเห็นที่ถูกต้องได้ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในตนเองของผู้รับสาร
	2) วิธีการสื่อสารด้วยอวัจนะ	การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์ที่แสดงถึงปริศนาธรรมที่สะท้อนถึงหลักการของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมุ่งให้กลุ่มผู้รับสารเกิดสัมมาทิฐิ หรือมีความคิดความเห็นไปในทางที่ถูกต้อง ดีงาม หรือกล่าวได้ว่าเป็นชุด	2) การสื่อสารกับกลุ่มผู้รับสารแบ่งเป็น 4 ประเภทย่อย คือ 2.1) การสื่อสารด้วยวิธีการบรรยายโดยตรงจากพระมหาภูมิจัย วชิรเมธี และพระวิทยากร	รูปแบบการสื่อสารแบบมีผู้ส่งสารระดับปัจเจกส่งสารไปยังกลุ่มผู้รับสาร ซึ่งผู้ส่งสารประกอบไปด้วยพระมหาภูมิจัย วชิรเมธี พระวิทยากรวิทยากร และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ รวมถึงวัดลูที่สื่อสาร

ตารางที่ 1 (ต่อ) สรุปเนื้อหา วิธีการและรูปแบบการสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดวิถีพุทธ ของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

เนื้อหา	วิธีการสื่อสาร		รูปแบบการสื่อสาร	
	วิธี	รายละเอียด	รูปแบบ	รายละเอียด
โดยเนื้อหาแนววิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นประกอบด้วยประเด็นดังนี้ 1.1) คำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องมรรคองค์ 8 เน้นที่สัมมาทิฐิและสัมมาอาชีวะ หรือการประกอบอาชีพชอบ หรือการเลี้ยงชีวิตได้โดยไม่เบียดเบียน 1.2) เนื้อหาเกี่ยวกับมงคลคาถาให้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ อนุฐานะสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมัตตตา และสมชีวิตา (ขยันหา รักษาให้ดี ผูกมิตรกับกัลยาณมิตร และดำรงชีวิตอย่าง		อุดมการณ์ทางวิถีพุทธ	2.2) การสื่อสารผ่านวิทยากรที่มาบรรยายหรือให้ความรู้ในวิชาต่าง ๆ 2.3) การสาธิตหรือทำเป็นตัวอย่าง 2.4) การสื่อสารผ่านสื่อมวลชน และช่องทางสื่ออื่น ๆ	สัญญาณต่าง ๆ

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ จากผลการศึกษา พบว่า กระบวนการสื่อสารแนวคิดการพึ่งพาตนเองของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ประกอบไปด้วย ผู้ส่งสาร (Sender) เนื้อหาสาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ผู้รับสาร (Receiver) และผลที่เกิดขึ้น (Feedback) ซึ่งในกระบวนการสื่อสารดังกล่าวมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีพระมหาจุฑิชัย วชิรเมธี เป็นแกนกลางหรือมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางการสื่อสาร จึงทำให้การสื่อสารแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองมีเอกภาพและประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ซึ่งในกรณีศึกษาของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์จะเห็นได้มา องค์ประกอบของผู้ส่งสารนับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การสื่อสารวิถีพุทธประสบความสำเร็จ เพราะพระมหาจุฑิชัย วชิรเมธี เป็นทั้งพระสงฆ์ ซึ่งมีทั้งความรู้ทางธรรม มีความรู้ทางการสื่อสาร และมีชื่อเสียง รวมถึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดเนื้อหาสารเกือบจะทั้งหมดของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การสื่อสารวิถีพุทธประสบความสำเร็จ

กระบวนการสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์นี้จะเห็นว่า พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ได้มุ่งเน้นไปที่การให้ความรู้ใน 2 ประการ คือ ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหา และความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ซึ่งความรู้ทั้งสองอย่างนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมาก เพราะจะนำมาสู่การเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสารได้ดังจะเห็นได้จากพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธีได้ให้ความรู้กับกลุ่มผู้รับสาร โดยการชี้ให้เห็นสภาพปัญหาว่าเกิดขึ้นมาจากอะไร เพื่อให้ผู้รับสารมองเห็นและเกิดความตระหนักถึงปัญหาที่ตนเองเผชิญอยู่ จากนั้นจึงให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการที่ทำให้ผู้รับสารพึ่งพาตนเองหรือยืนด้วยตนเองได้

สำหรับการสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นมีเนื้อหาและเป้าหมายสำคัญที่แตกต่างจากการสื่อสารทั่วไป กล่าวคือ ขณะที่การสื่อสารทั่วไปมีเนื้อหาและเป้าหมายที่มุ่งการบอกกล่าว ให้ข้อมูล หรือบันเทิง ซึ่งผลกระทบของการสื่อสารอาจจะเกิดขึ้นต่อบังคับบุคคลในทางบวกหรือทางลบก็ได้ แต่การสื่อสารวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นเป็นการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญาและมุ่งให้เกิดประโยชน์ ซึ่งนำไปสู่การกระทำที่ดีงามทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นแนวคิดหนึ่งในหลายประการที่สำคัญของวิถีพุทธ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2547, หน้า 7-67) ได้กล่าวถึงลักษณะวิถีพุทธธรรม ทั้งในเรื่องของการรู้จักพึ่งตนเอง การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8 และการมุ่งทำทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่สังคม

ประกอบกับพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธียังมีความสามารถทางการสื่อสาร ซึ่งเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัว ทั้งในเรื่องของการมีกลยุทธ์การเลือกใช้สื่อและสาร การมีวาทีศิลป์ ความเข้าใจบริบทของการสื่อสาร และการวิเคราะห์ผู้รับสาร ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี สอดคล้องกับแนวคิดองค์ประกอบของความสามารถทางการสื่อสารที่ Cooley and Roach (อ้างถึงใน กาญจนนา แก้วเทพ, 2551, หน้า 328) ได้กล่าวไว้ว่า ประกอบด้วย 4 ประการ คือ (1) แบบแผนการสื่อสาร ซึ่งรวมถึงพฤติกรรม การสื่อสารทุกอย่าง (2) ความเหมาะสมตามมาตรฐานของแต่ละสังคมและวัฒนธรรม (3) การอ่านสถานการณ์ และ (4) ความสามารถที่จะใช้ความรู้ด้านการสื่อสาร ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้การสื่อสารวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์บรรลุวัตถุประสงค์ได้ นอกจากนั้นคุณสมบัติดังกล่าวของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ยังสอดคล้องกับข้อค้นพบจากงานวิจัยหลายเรื่องที่ผ่านมา (ช่อฟ้า เกตุเรืองโรจน์,

2553; สิริลักษณ์ ศรีจินดา, 2553; ฉวีมนต์ สุขไพบุลย์, 2553; ธวัชชัย ดวงไทย, 2556) อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้

1) ผู้นำชุมชนอื่นสามารถนำวิธีการสื่อสารตามโมเดลของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ไปปรับใช้โดยเน้นวิธีการสื่อสาร โดยใช้ทั้งสื่อบุคคลและสื่อสัญลักษณ์ ตลอดจนสื่อเครือข่ายของผู้รับสาร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการปลูกฝังอุดมการณ์หรือชุดความคิดอย่างมีประสิทธิภาพ

2) ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้นำการพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะผู้นำที่มีความน่าเชื่อถือ มีความรู้ มีความจริงใจ มีความสามารถทางการสื่อสาร จะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้คนเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธา จนยอมเปิดใจที่จะยอมรับและปรับเปลี่ยนความคิด ทักษะคติและพฤติกรรมของตนเองในที่สุด ดังนั้น ชุมชนที่ต้องการพัฒนาคนไปในทิศทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน ควรจะต้องให้ความสำคัญผู้นำที่เป็นผู้นำความเปลี่ยนแปลงนี้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการศึกษาโดยเน้นไปที่ “ผู้รับสาร” ว่าผู้รับสารมีกระบวนการรับสารและตีความหมายของสารที่มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์สื่อสารอย่างไร

2) ควรมีการศึกษาในมิติการสร้างเครือข่ายของผู้รับสาร ซึ่งมีการติดต่อและสร้างเครือข่ายระหว่างผู้เรียนด้วย ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ชุดอุดมการณ์ที่พึ่งพาตนเองของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ยังดำเนินต่อไปได้ แม้ว่าจะจบหลักสูตรภายในห้องเรียนแล้วก็ตาม

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยในชื่อเรื่องเดียวกัน ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ประจำปี 2559 ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวได้จัดทำแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2561

รายการอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). *การวิเคราะห์สื่อ: แนวคิดและเทคนิค*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- คุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พระพรหม. (2547). *รู้หลักก่อน แล้วศึกษาให้ได้ผล*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- ช่อฟ้า เกตุเรืองโรจน์. (2553). *กระบวนการและกลวิธีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมในหนังสือธรรมะของท่าน ว.วชิรเมธี*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวาทวิทยา, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณวิมณฑ์ สุขไพฑูรย์. (2553). *การประยุกต์แนวคิดการตลาดเพื่อสังคมกับการเผยแผ่ธรรมะ กรณีศึกษา: พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัชชัย ดวงไทย. (2556). *กระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี)*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการสื่อสารศึกษา, คณะบัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประมะ สตะเวทิน. (2541). *การสื่อสารมวลชน: กระบวนการและทฤษฎี* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- รจิตลักษณ์ แสงอุไร. (2548). *การสื่อสารของมนุษย์*. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี.
- สมเกียรติ ตันนโม. (แปลและเรียบเรียง). 2550. “สัญลักษณ์ การศึกษาเรื่องเครื่องหมาย – Semiology the study of signs. จาก <http://www.midnightuniv.org/midarticle/newpage12.html>.
- สิริลักษณ์ ศรีจินดา. (2553). *การใช้วาทศิลป์ทางภาษาเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธีผ่านสื่อมวลชน*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลักษณะวิธีอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ จังหวัดยะลา

Approaches to Cultural Heritage Conservation of the Buddhist Community in Natham Subdistrict, Mueang District, Yala Province

ปัญญา เทพสิงห์ (Punya Tepsing)¹

Received: June 5, 2018

Revised: August 2, 2018

Accepted: September 21, 2018

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะวิธีอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนาม โดยการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 18 คน เป็นพระสงฆ์ ชาวบ้านในตำบลหน้าถ้ำและใกล้เคียง และเจ้าหน้าที่รัฐ นำข้อมูลมาตรวจสอบสามเส้าและวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธในที่นี้กำหนดเป็นโบราณสถานวัดหน้าถ้ำ ซึ่งภายในมีพระพุทธรูปไสยาสน์สมัยศรีวิชัย จากการศึกษาารูปแบบการอนุรักษ์พบว่า มี 5 รูปแบบ ได้แก่ 1) การร่วมกิจกรรมเพื่อสืบทอดประเพณี ดังเช่นพิธีการบนบาน การห่มผ้าพุทธไสยาสน์ และการเวียนเทียนรอบพระพุทธรูปไสยาสน์ 2) การถ่ายทอดวัฒนธรรมชุมชนแก่ผู้อื่น ทั้งในและนอกระบบการศึกษา 3) การรวมกลุ่มตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชน เพื่อเป็นแหล่ง

¹ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

รวบรวมมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น สื่อกกลางหรือหน่วยประสานด้านการท่องเที่ยว
4) การปกป้องพื้นที่วัฒนธรรม จัดชุดรักษาการณ์เมื่อมีกิจกรรมและเวรยามกลางคืน
และ 5) การรักษาสิ่งแวดล้อมพื้นที่วัฒนธรรม ส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยทุกรูปแบบ
มีหน่วยงานรัฐช่วยเหลือ นโยบายของรัฐที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์
มรดกวัฒนธรรมแบบพึ่งตนเองสำหรับพื้นที่นี้อาจเป็นเพียงอุดมคติ トラバトที่ยังมี
สถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ชาวพุทธซึ่งเป็นกลุ่มน้อยไม่อาจ
ตอบสนองนโยบายได้เต็มที่

คำสำคัญ: การอนุรักษ์, มรดกวัฒนธรรม, ชาวพุทธ, ตำบลหน้าถ้ำ

Abstract

The objective of this study was to investigate the approaches to cultural heritage conservation of the Buddhist Community in Natham Sub-district, Mueang District, Yala Province using the qualitative research methods. Data were collected from related documents and field data were collected through observations and in-depth interviews with 18 key informants consisting of Buddhist monks, villagers in Natham Sub-district and adjacent area and public servants. The data were validated using triangulation and analyzed with descriptive analysis. The cultural heritage in this study referred to Wat Natham, a historical site housing Phra Buddha Saiyat, a reclining Buddha image of Srivijaya Period. Five approaches to conservation found in the study were as follows: 1) Participation in activities to inherit traditions such as a vow making rite, blanketing a robe over Phra Buddha Saiyat, and circumambulating Phra Buddha Saiyat; 2) Transferring community culture to others inside and outside the education system; 3) Establishing a community cultural center to be a place for local cultural heritage collections and a tourism coordination center; 4) Protecting the cultural area by establishing a protection squad to guard the place at night and when an activity is held; and 5) Environmental

protection for the cultural place and promoting it as a tourist attraction. All these approaches are government-supported as it is a government policy to encourage community participation in self-help cultural heritage conservation. Nevertheless, for this area, it is only an ideology; as long as the unrest remains in the three Southern border provinces, Buddhists, a minority group cannot fully fulfill the policy.

Keywords: Conservation, Cultural Heritage, Buddhist, Natham Sub-district

บทนำ

วัฒนธรรมจัดเป็นวิถีชีวิตและมรดกทางสังคม เป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง มรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงการให้ความหมายและคุณค่าต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งของกลุ่มชนต่าง ๆ เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชนทำให้เห็นถึงความแตกต่างกัน ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้สังคมมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีกลุ่มไทยพุทธ และมุสลิม มรดกวัฒนธรรมไทยจัดเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของชาวไทยพุทธ แสดงออกผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมท่ามกลางคนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นมุสลิม ปัจจุบันไทยพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งได้แก่ จังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส โดยเฉลี่ยมีเพียงร้อยละ 7 ของประชากรทั้งหมด (ThaiPBS, 2556) ในจำนวนซึ่งน้อยนี้พบว่า ชุมชนไทยพุทธหลายแห่งมีการแสดงออกถึงพลังร่วมเพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น มองเห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนและความยั่งยืนในอนาคต มรดกวัฒนธรรมชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอมือเมือง จังหวัดยะลา เช่นเดียวกับแห่งอื่น ๆ ที่เห็นความสำคัญกับมรดกวัฒนธรรม สิ่งสำคัญมรดกวัฒนธรรมแห่งนี้ยังทำหน้าที่ยึดโยงชาวพุทธในชุมชนให้อยู่ร่วมกันได้ เหตุนี้การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ จึงมีความหมายสำหรับคนในชุมชน

ชุมชนชาวพุทธตำบลหน้าถ้ำส่วนใหญ่อาศัยอยู่รอบวัดหน้าถ้ำหรือวัดคูหาภิมุข ในตำบลมีทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิม จำนวนประชากรมีทั้งสิ้น จำนวน 3,280 คน จำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด 853 ครัวเรือน ในอดีตก่อนปี 2547 เฉพาะตำบลหน้าถ้ำ มีสัดส่วนไทยพุทธร้อยละ 80 ปัจจุบันมีประมาณร้อยละ 48 (สถิติปี 2560) ซึ่งการลดลงนี้

มิใช่จากสถานการณ์ความไม่สงบเท่านั้น แต่เป็นผลจากความนิยมมีบุตรน้อยของชาวพุทธด้วย ตำบลหน้าถ้ำประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน ได้แก่ 1) หมู่บ้านหน้าถ้ำ 2) หมู่บ้านบันนังลัว 3) หมู่บ้านกุแบอีเต๊ะ 4) หมู่บ้านหน้าถ้ำเหนือ สภาพพื้นที่ตำบลส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มระหว่างภูเขาสองแห่งคือ ภูเขากำปั่นและภูเขาหน้าถ้ำ มีทุ่งทำสาป (อดีตเรียกว่า ทุ่งกาโล) ตั้งอยู่ตรงข้ามกับภูเขาหน้าถ้ำ ในจำนวนนี้หมู่บ้านหน้าถ้ำมีบ้านเรือนชาวพุทธตั้งอยู่หนาแน่นที่สุด ในงานวิจัยนี้จึงเน้นขอบเขตพื้นที่ในหมู่บ้านหน้าถ้ำเป็นสำคัญ เศรษฐกิจสำคัญของชุมชนตำบลหน้าถ้ำขึ้นกับการเกษตร มีอาชีพทำนา ปลูกผลไม้ ทางการบางส่วน และอาชีพรับจ้าง (องค์การบริหารส่วนตำบลหน้าถ้ำ, 2560, หน้า 13-14) ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา มีมรดกวัฒนธรรมสำคัญคือ โบราณสถาน วัดคูหาภิมุข ซึ่งมีอายุกว่าเจ็ดร้อยปี ภายในวัดมีถ้ำหินปูนและมีพระพุทธรูปไสยาสน์หรือพระนอนตั้งแต่สมัยศรีวิชัย พระนอนองค์นี้มีลักษณะเด่นคือ มีพญานาคทอดตัวอยู่เหนือองค์พระ และแผ่พังพานปกอยู่เหนือเศียร พระกรขวาทอดข้อศอกออกไปข้างหน้าตามแบบอินเดียโบราณ ห้างออกไปราว 1 กิโลเมตร มีภาพจิตรกรรมบนผนังถ้ำเป็นภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย เบื้องซ้ายมีภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งเป็นแถว เบื้องขวาเป็นสาวกหรืออุบาสก อุบาสิกานั่งประนมมือ พระพุทธรูปปางลีลา และผู้หญิงยืนเป็นหมู่ ซึ่งสันนิษฐานว่าเก่าที่สุดในภาคใต้ ซึ่งปัจจุบันได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้วตั้งแต่ปี 2478 (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น, 2539, หน้า 41) ในอดีตมีการพบเครื่องปั้นดินเผา แสดงให้เห็นว่าชุมชนนี้เป็นแหล่งโบราณคดีอันเก่าแก่แห่งหนึ่งในภาคใต้ มีเขาหินปูนหรือเพิงผาหน้าถ้ำ ซึ่งสะท้อนถึงการก่อพิธีกรรมของชุมชนละแวกนี้ อันถือได้ว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โบราณสถานแห่งนี้ไม่เพียงมีคุณค่าระดับชาติเท่านั้น แต่มีคุณค่าต่อชุมชน โดยเฉพาะชุมชนชาวพุทธ ซึ่งช่วยกันปกป้องรักษามายาวนาน ปัจจุบันชาวพุทธมีจำนวนลดลงมากสืบเนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบตั้งแต่ปี 2547 ทำให้ชาวพุทธรวมตัวเพื่อช่วยกันรักษามรดกวัฒนธรรมของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ให้สูญสลายตามกาลเวลา ชาวบ้านหน้าถ้ำมีความภาคภูมิใจในความเป็นมาของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ มีการจัดงานเทศกาลประเพณีอย่างต่อเนื่อง เห็นคุณค่าของวัดที่เป็นมรดกตกทอด จึงได้ร่วมกันช่วยเหลือด้านการจัดการ ร่วมอนุรักษ์ ศึกษาศิลปวัฒนธรรม สืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างเป็นกระบวนการ โดยถือเป็นภารกิจของคนที่มีศรัทธาต้องให้ความร่วมมือ มีส่วนร่วมในการนำเสนอวัฒนธรรมของตนให้สืบทอดต่อไป ด้วยพลังอันเข้มแข็งปัจจุบันชุมชน

หน้าถ้าได้รับการคัดเลือกจากหน่วยงานภาครัฐ โดยกระทรวงวัฒนธรรมเลือกสรรให้ชุมชนนี้เข้าร่วมโครงการศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชของจังหวัดยะลา ซึ่งดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน

ลักษณะวิธีการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา จึงน่าสนใจ เป็นการแสดงพลังชุมชนซึ่งต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการวัฒนธรรมที่ตนเองเป็นเจ้าของ ขณะเดียวกันแสดงถึงการสนับสนุนตามนโยบายของรัฐ ที่ต้องการให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม สอดคล้องกับพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2551, หน้า 32) ที่ระบุให้สภาองค์กรชุมชนตำบลส่งเสริมและสนับสนุนสมาชิกองค์กรชุมชนอนุรักษ์หรือฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมอันดีของชุมชนและของชาติ โดยร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะเป็นประโยชน์กับชุมชนและประเทศชาติ อย่างไรก็ตามชาวพุทธในจังหวัดยะลาซึ่งเป็นหนึ่งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีบริบทชุมชนต่างจากภูมิภาคอื่น ทั้งยังประสบปัญหากับสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ชาวพุทธซึ่งค่อย ๆ ลดจำนวนลงมีโอกาสถูกเบียดขับจากกลุ่มชนที่มีพลังมากกว่า จึงมีความน่าสนใจในประเด็นที่ว่า ชาวพุทธในตำบลหน้าถ้ำมีลักษณะวิธีอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของตนอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะวิธีอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

การทบทวนวรรณกรรม

การอนุรักษ์วัฒนธรรมมีลักษณะวิธีที่หลากหลาย ตามบทบาทหน้าที่แต่ละองค์กร สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2553) เห็นว่า สภาวัฒนธรรมตำบลมีความใกล้ชิดกับชุมชน และมีโครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจน ควรสนับสนุนเป็นแกนนำในการรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายด้านวัฒนธรรมในลักษณะต่าง ๆ อันได้แก่ 1) การวิจัยและพัฒนาวัฒนธรรม 2) การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม 3) การถ่ายทอด เผยแพร่

แลกเปลี่ยนและส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรม 4) การเสริมสร้างความเป็นเลิศทางวัฒนธรรม ผ่านการจัดคณะทำงานในกลุ่มต่าง ๆ ในงานเขียนของวีระ โรจน์พจนรัตน์ (2551, หน้า 90) ได้กล่าวถึงโครงการวัฒนธรรมสายใยชุมชน ซึ่งดำเนินการโดยกระทรวงวัฒนธรรมว่ามีหลายวิธี อันได้แก่ 1) การส่งเสริมจัดตั้งคลังสมอง เพื่อรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น จากบรรดาผู้รู้และนักปราชญ์ชาวบ้าน 2) ส่งเสริมการถ่ายทอดการเรียนรู้วัฒนธรรม 3) ส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยการจัดกิจกรรมทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีตต่าง ๆ ในชุมชน 4) ส่งเสริมชุมชนให้มีเวทีพบปะสังสรรค์ แสดงออกและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน 5) ส่งเสริมการจัดทำพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน หอศิลป์ชุมชนเพื่อรวบรวมมรดกวัฒนธรรม เช่นเดียวกับปิ่นรัชฎ์ กาญจนะขิธติ (2552, หน้า 132-134) ที่เห็นว่า ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์หลายลักษณะ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมผ่านการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ 2) การมีส่วนร่วมโดยการกระจายผลประโยชน์ 3) การมีส่วนร่วมโดยการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน และ 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการกระจายอำนาจ เมื่อพิจารณาการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไม่ว่าวิธีใด ๆ ปัญหา เทพสิงห์ (2548, หน้า 297) เห็นว่า สามารถแยกวิธีอนุรักษ์ออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่ การอนุรักษ์ทางตรง หมายถึง การอนุรักษ์ที่กระทำกับโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นโดยตรง เช่น การซ่อมสงวนรักษา การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ และการอนุรักษ์ทางอ้อม หมายถึง กระทำใด ๆ ที่ส่งเสริมให้โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น ๆ ดำรงอยู่ เช่น การให้ความรู้ การออกกฎหมาย ฯลฯ ตามกฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (อิโคโมสไทย, 2554, หน้า 188) ยังพิจารณาว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรมใดก็ตามต้องคำนึงวิถีชีวิตชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพโดยรอบและภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในฐานะส่วนประกอบการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงในคุณค่า และลักษณะเฉพาะของมรดกวัฒนธรรม จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นว่าลักษณะวิธีอนุรักษ์เพื่อความคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม จะเน้นคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแบบพึ่งพาตนเอง

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมซึ่งหลากหลายวิธีขึ้นกับการบริหารจัดการของคนในชุมชน ในงานวิจัยของโชติมา จตุรงค์, ชาตรี ประกิตนันทการ, วสุ โปษะยะนันท์, และปองขวัญ ลาซูส (2553, หน้า 285-287) ได้ชี้ถึงการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ว่า โบราณสถานจำนวนมากขาดการดูแลอย่างถูกวิธี

ตามหลักวิชาการ บางครั้งถูกละเลย และไม่ได้รับความสนใจอย่างจริงจังจากผู้ปฏิบัติหน้าที่ดูแลศาสนสถาน ทำให้โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในศาสนสถานนั้น ๆ ถูกลดคุณค่าและความสำคัญ พร้อมชี้ให้เห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากผู้ดูแลพื้นที่ดังกล่าวขาดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์และความสำคัญของพื้นที่ จึงนำไปสู่การก่อสร้างเพิ่มเติม และรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ จึงเห็นควรให้ทุกฝ่ายร่วมมืออย่างจริงจัง โดยชี้ให้ประชาชนเห็นถึงความสำคัญและร่วมกันมีส่วนร่วมในการดูแลพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ยังมีงานวิจัยของไพศาล สรรสวัสดิ์ (2557, หน้า 119) ที่ศึกษาการจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานี พบว่าสภาพมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานีมีความหลากหลาย การจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นมีการดำเนินการด้านการส่งเสริมความรู้ ด้านการจัดเก็บความรู้ ด้านการเผยแพร่ความรู้ ด้านการอนุรักษ์ความรู้ และมีการดำเนินการด้านการพัฒนาให้เป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็ง จากงานวิจัยทั้งสองสะท้อนลักษณะการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่ควรจัดการโดยชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเติมเต็มความรู้เกี่ยวกับวิถีอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนี้

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลทั้งจากเอกสารและภาคสนามในพื้นที่ชุมชนตำบลหน้าถ้ำ อำเภอมะเข่ จังหวัดยะลา ในช่วงปี 2558-2560 ข้อมูลภาคสนามได้จากเทคนิคการสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive sampling) ซึ่งถือเกณฑ์คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเป็นคนซึ่งตั้งถิ่นฐานในชุมชนหน้าถ้ำและใกล้เคียงไม่น้อยกว่า 7 ปี ได้กลุ่มเป้าหมายพระสงฆ์ 2 รูป ชาวบ้านในตำบลหน้าถ้ำและใกล้เคียงซึ่งรับรู้กิจกรรมของชุมชน 13 คน เจ้าหน้าที่รัฐ (ครู เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล) 3 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 18 คน จำนวนนี้เป็นผลจากความอึดตัวของข้อมูลเชิงคุณภาพ นำข้อมูลมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือแบบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล โดยทำการสังเกตร่วมกับการสัมภาษณ์แล้วนำมาวิเคราะห์สร้างข้อสรุปแบบวิเคราะห์พรรณนา (Descriptive analysis)

ผลการวิจัย

จากการศึกษารูปแบบการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา พบว่า ชุมชนชาวพุทธเข้ามามีส่วนร่วมอนุรักษ์ 5 รูปแบบ ดังนี้

1) การร่วมกิจกรรมเพื่อสืบทอดประเพณี

ตำบลหน้าถ้ำมีประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำคัญคือ ประเพณีห่มผ้าพระพุทธไสยาสน์ ในวัดหน้าถ้ำหรือวัดคูหาภิมุข ทุก ๆ ปีคนในชุมชนหน้าถ้ำจะเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรม ทำหน้าที่ฝ่ายจัดการและผู้ร่วมพิธีกรรม ชาวพุทธในชุมชนร่วมสืบทอดประเพณีที่เชื่อมโยงกับพระพุทธไสยาสน์ 3 ลักษณะคือ พิธีการบนบาน การห่มผ้าพระพุทธไสยาสน์ และการเวียนเทียนรอบพระพุทธไสยาสน์ พิธีการบนบานหรือบูชาพระพุทธไสยาสน์ คนในชุมชนเชื่อว่า หากผู้ใดกราบไหว้บูชาจะบันดาลให้ผู้นั้นสมปรารถนา เจริญก้าวหน้าในอาชีพ บูชาด้วยบทพระศรีรัตนตรัยจะรักษาโรคได้ บำบัดความเจ็บปวด ถ้ามีการบนบานผู้เลื่อมใสจะนำหมากพลู ดอกไม้ ธูปเทียน จุดบูชา ตั้งไว้ในที่สมควร เมื่อสมหวังแล้วจะทำพิธีแก้บนในรูปแบบต่าง ๆ รูปแบบที่นิยมคือการบวชพระ บวชชี บวชเณร นำสิ่งของที่บนไว้มาถวาย ภายหลังมีการปรับวิธีแก้บนอย่างมีแบบแผนมากขึ้น กำหนดเวลาแน่นอน จนกลายเป็นประเพณีแก้บนที่ปฏิบัติสืบมา โดยกำหนดเป็นเดือนหกข้างขึ้นของทุกปี ในอดีตทำพิธีแก้บนกลางคืนราว 2 ทุ่ม เป็นต้นไป โดยจัดแสดงหนังตะลุง 3 คืน เป็นพิธีที่เรียกว่า ตัดเหมรย (มะเหรย) หรือ เบร้ย คือ พิธีที่แสดงว่าพันธะสัญญาที่มีผู้บนบานไว้ได้ขาดจากกันแล้วหรือบรรลุแล้ว ทว่าปัจจุบันเลื่อนมาจัดช่วง 6 โมงเย็นจากสถานการณ์ความไม่สงบ

ภาพแสดงกิจกรรมการห่มผ้าพระพุทธไสยาสน์

การห่มผ้าพระพุทธรูปไสยาสน์เป็นประเพณีที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยความร่วมมือของคนในชุมชนที่เห็นว่า การห่มผ้านั้นนิยมทำกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่น ห่มผ้าพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช จึงนำมาปรับใช้กับพระพุทธรูปไสยาสน์ด้วยเช่นกัน โดยเริ่มมาตั้งแต่ปี 2548 จากนั้นปฏิบัติการเรื่อยมาจนเป็นประเพณี การห่มผ้านี้จัดขึ้นประจำปีในวันที่ 13 เมษายน หรือในวันขึ้นปีใหม่ตามคติไทยเดิม ก่อนเริ่มกิจกรรมห่มผ้าคนในชุมชนมักนำผ้าไปห่มด้วยตนเอง ผืนเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง เห็นเป็นสละลานตา แม้เป็นเหลืองแต่มีหลายโทนสี มีสีเหลืองสด สีหมากสุก สีแดง สีส้ม การห่มผันทำด้วยแรงศรัทธา บ้างห่มผ้าเพราะได้บนบานไว้ ต่อมาเมื่อแนวคิดว่าการนำเอาความศรัทธาของแต่ละคนมาหลอมรวมกันเป็นผ้าผืนเดียว ปฏิบัติการเช่นนี้ทำให้ชุมชนมีพลังสามัคคีมากขึ้น ธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมามีแบบแผนเดียวกัน คนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิดกับพระพุทธรูปไสยาสน์จากพลังหมู่มากกว่าต่างคนต่างทำ การมีส่วนร่วมในการปรับปรุงพัฒนากิจกรรมนี้ส่งผลทั้งในแง่คุณค่าทางสังคมและจิตใจ ตลอดเวลาของพิธีห่มผ้ามีการทอบทสวดภาวนา สร้างความเชื่อมั่นในการรับความคุ้มครองจากพระพุทธรูปองค์ดังที่เนาวรัตน์ น้อยพงษ์ (ม.ป.ป., หน้า 78) นักวิชาการท้องถิ่นเขียนไว้ว่า

“ทุกวันที่ 13 เมษายน วันสงกรานต์ของไทย ชาวหน้าถ้ำและใกล้เคียงต่างตึกตึกใจ ปลื้มปิติใจ เราทุกคนได้มีส่วนร่วมในการนำผ้าผืนขนาดใหญ่ แห่แห่ขึ้นบันไดพญานาค ช่วยกันจับผ้าคนละไม้คนละมือ เดินขึ้นบันไดถ้ำ ถึงหน้าพ้อท่านทุกคนร่วมสวดมนต์ ตั้งนะโม 3 จบ พุทธัง สรรเพณัง คัจฉามิ และนำผ้าเวียนรอบองค์พระสวดบทอิติปิโส ภาคะวา เวียนครบ 3 รอบ ห่มผ้าจากด้านบนสุดมากลางพระอุระจรดปลายพระบาท”

การเปลี่ยนผ้าห่มพระพุทธรูปไสยาสน์ดำเนินการไปพร้อม ๆ กับการทำความสะอาด โดยเช็ดถูอวยกราบพระวรกาย เมื่อเปลี่ยนผ้าห่มพระพุทธรูปไสยาสน์ผืนใหม่แล้ว ผ้าผืนเดิมจะตัดแบ่งเป็นชิ้น ๆ ให้คนไปบูชา ปฏิบัติการห่มผ้านี้ได้ทำเพียงพระพุทธรูปไสยาสน์เท่านั้น ยังทำกับทวารบาลซึ่งเป็นรูปปั้นขนาดใหญ่หน้าปากถ้ำ รูปทวารบาลนี้คนในชุมชนทำพิธีเปลี่ยนผ้าใหม่ทุกวันที่ 13 เมษายนของทุกปีเช่นเดียวกัน ส่วนผ้าเก่านำไปบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยเชื่อว่าสามารถคุ้มครอง และดลบันดาลให้ผู้ศรัทธาประสบผลสำเร็จ รูปลักษณะของทวารบาลยักษ์คล้ายคนป่าหรือเงาะจึงนั่งด้วยผ้าสีแดง บางคนบนบานยักษ์ให้สำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา โดยแก้บนด้วยผ้าสีแดง หัวหมู เหล้าขาว ขนมนโค ปิดทองหรือจัดมหรสพถวายตามที่แต่ละคนอธิษฐานไว้

ส่วนการเวียนเทียนรอบพระพุทธไสยาสน์ นิยมทำในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา แต่เดิมการเวียนเทียนทำที่โบสถ์ ภายหลังชุมชนตระหนักเห็นคุณค่าของพระพุทธไสยาสน์ จึงให้ย้ายมาเวียนรอบพระพุทธไสยาสน์ภายในถ้ำ โดยเริ่มพิธีราว 6 โมงเย็น ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ นอกจากนี้ ยังมีประเพณีเกี่ยวกับการตักบาตรเทโว ตรงบริเวณบันไดนาคทางขึ้นลงไปยังถ้ำ ซึ่งจัดในวันออกพรรษาของทุกปี โดยความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ในพิธีทุกคนร่วมกันแต่งกายแบบไทยประเพณี บ้างสวมบทเป็นเทวดา อันเชิญพระพุทธรูปลงมาจากดิน เสมือนว่าพระพุทธเจ้าเสด็จจากเทวโลกมาสู่เมืองมนุษย์

การร่วมกิจกรรมเพื่อสืบทอดประเพณีเหล่านี้มีข้อสังเกตว่า หน่วยงานรัฐในท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่มเกือบทั้งสิ้น การมีส่วนร่วมของชุมชนในปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมประเพณี โดยการสร้างพิธีกรรมหรือบนบานสะท้อนถึงความผูกพันระหว่างชุมชนกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การร่วมกันบำรุงรักษา การสืบทอดประเพณี สะท้อนถึงการมีส่วนร่วมในปฏิบัติการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของวัดคูหาภิมุข ที่มีเป้าหมายคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในถ้ำ การสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของวัด ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมเหมือนจะยิ่งกระตุ้นให้ชุมชนสร้างพลังร่วมมือร่วมใจ เปิดพื้นที่ให้กับชุมชนไทยพุทธต้องสร้างความเข้มแข็งยิ่งขึ้น การแสดงถึงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมทางกิจกรรม คือสัญลักษณ์ที่ย้ำให้เห็นว่า ชุมชนยังต้องการอนุรักษ์วัฒนธรรมต่าง ๆ ของวัดที่อาจจะเลือนหายไป จากภาวะวิกฤตในสามจังหวัดชายแดนใต้

ในบรรดากิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการอนุรักษ์ กิจกรรมการห่มผ้าพระพุทธไสยาสน์ นับว่ามีผู้ร่วมกิจกรรมมากที่สุด และได้รับการสนับสนุนจากรัฐหลายภาคส่วน สาเหตุเป็นเพราะต้องการให้มีการสืบทอดประเพณี แม้ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ให้กลายเป็นประเพณีประจำท้องถิ่น เพื่อดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญพระทางพุทธศาสนา ภาคส่วนที่สนับสนุน เช่น ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช องค์การบริหารส่วนตำบลหน้าถ้ำ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมเฉลิมตำบลหน้าถ้ำจัดสรรให้มากที่สุดและทุกปี งบประมาณแปดหมื่นถึงหนึ่งแสนบาท

2) การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมยังปรากฏรูปแบบการนำความรู้เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมของวัดหน้าถ้ำมาจัดการเข้าสู่บทเรียน การสร้างกิจกรรมเสริมหลักสูตร

การอบรมยุวมัคคุเทศก์ศรีวิชัย โดยการขับเคลื่อนของครูโรงเรียนในชุมชน การนำเข้าสู่บทเรียนจัดทำโดยบรรจุเข้าไปในหลักสูตรท้องถิ่นและสาระด้านสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในหน่วยการเรียนรู้เรื่องมรดกไทย เรื่องโบราณสถาน โบราณวัตถุ การถ่ายทอดเน้นการเรียนการสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง มีหลายวิธี ได้แก่

- 1) การแบ่งกลุ่มนักเรียนกลุ่มละ 4-5 คน เพื่อช่วยระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน แหล่งศิลปกรรมโบราณสถาน โบราณวัตถุในชุมชน และเขียนโครงการเรื่องโบราณสถานของพระพุทธไสยาสน์และแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น
- 2) การจัดสนทนาหรืออภิปรายเกี่ยวกับเหตุผลที่ต้องอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรมในท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชน
- 3) ระดมสมองเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อบุราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งศิลปกรรม จัดเวทีร่วมกันคิดร่วมกันทำโดยครูตั้งประเด็นปัญหา และเขียนผังความคิดเพื่อเสริมความเข้าใจ
- 4) จัดอภิปรายหรือโต้วาทีเรื่อง ศิลปกรรมในท้องถิ่นส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้า และเชื่อมโยงสิ่งที่ศึกษาเข้าด้วยกัน (เนาวรัตน์ น้อยพงษ์, 2557, หน้า 117) จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรโดยให้นักเรียนฝึกปฏิบัติจริงภาคสนาม รู้จักแสวงหาประสบการณ์ ถ่ายทอดความรู้หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาศึกษาแหล่งศิลปกรรมที่วัด ทั้งนี้ก็เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ดังที่วิสัย (นามสมมติ, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “การนำเรื่องวัดหน้าถ้ำเข้ามาเรียนในโรงเรียนเด็กจะได้เข้าใจศิลปวัฒนธรรมของตัวเอง ให้มีจิตสำนึกเห็นคุณค่าของวัดที่จะช่วยบำรุงรักษาดูแล” การนำเข้าสู่บทเรียนในสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน ครูเน้นระดับประถมศึกษาปีที่ 5-6 เนื่องจากเริ่มกล้าแสดงความคิดเห็น รับการทดสอบความรู้จากกิจกรรม กิจกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพ ความศรัทธาเชื่อถือของชุมชน ความสามารถอธิบายถึงพระพุทธไสยาสน์ที่มีคุณค่าต่อจิตใจ ดังเช่นการอธิบายว่า หากพระพุทธไสยาสน์ถูกทำลายจะอย่างไร ถ้าเป็นการทำลายจะเป็นกลุ่มใด การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมทำได้อย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อปลูกฝังให้รักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังที่จรรยา (นามสมมติ, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2560) กล่าวต่อไปว่า “จำเป็นที่ต้องให้เด็กเรียนรู้ความเป็นมา และโบราณสถานของชุมชน ปลูกฝังให้เขารู้ว่าชุมชนเขามีดีอย่างไร จะอนุรักษ์อย่างไร คนไทยพุทธมีน้อยลงต้องปลูกฝังให้รักษาวัฒนธรรมของตนเองให้มาก ๆ”

การจัดอบรมยุวมัคคุเทศก์เป็นหนึ่งในกิจกรรมเสริมหลักสูตรวัฒนธรรมท้องถิ่นของโรงเรียน จัดเป็นบางโอกาสเพื่อให้นักเรียนได้รับประสบการณ์จริง ด้วยการเป็นมััคคุเทศก์นำชมโบราณสถาน โบราณวัตถุของวัด นักเรียนนอกจากมีความรู้ความเข้าใจด้านมรดกท้องถิ่นแล้ว ยังสามารถถ่ายทอดหรือเผยแพร่แก่สาธารณชน การสนับสนุนการจัดอบรมเด็กและเยาวชนนี้ได้ช่วยกระตุ้นจิตสำนึก ให้เกิดการสืบสานและอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมอันดีงามของชุมชน ตลอดจนการปลูกฝังเยาวชนให้รักถิ่นฐานบ้านเกิด สิ่งสำคัญคือการสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเสริมรายได้แก่นักเรียนและเยาวชนในระหว่างการศึกษาเล่าเรียน การอบรมดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2546-2547 หยุคชะงักลงจากมีสถานการณ์ความไม่สงบจัดขึ้นอีกครั้งในปี 2553 ถึงแม้โบราณสถานวัดคูหาภิมุขยังคงมีนักท่องเที่ยวน้อย การจัดโครงการอบรมนี้มิได้หวังให้ผู้อบรมมีรายได้เป็นหลัก แต่ต้องการบ่มเพาะคนรุ่นใหม่ให้รักศิลปวัฒนธรรมของตนท่ามกลางปัญหาความมั่นคงในพื้นที่ วิทยาการที่อบรมส่วนใหญ่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการในท้องถิ่นและภายนอก ผลการปฏิบัติงานเป็นที่ยอมรับทั่วไปทั้งในท้องถิ่น หน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทุกระดับ ในปีการศึกษา 2547 โครงการได้รับการพิจารณาจากคณะวุฒิสภาธนาคารสมอง จังหวัดยะลา เสนอเป็นโครงการเชิงรุกตามแผนวุฒิสภาส่วนพัฒนาประเทศ เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในโอกาสพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ รวมถึงจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การรับพิจารณาทำให้มีเงินทุนสนับสนุนจากภายนอก โรงเรียนมีงบประมาณในการจัดกิจกรรมอบรมน้อยมาก จำเป็นต้องได้รับทุนอุดหนุนจากภายนอก ดังเช่น สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเขต 2

การอบรมตามโครงการยุวมัคคุเทศก์ศรีวิชัยในช่วงแรกประสบความสำเร็จมาก กลุ่มผู้รับการอบรมประกอบด้วยนักเรียนและเยาวชนในตำบลหน้าถ้ำ เป็นที่ยอมรับของผู้มาท่องเที่ยวและชื่นชมกับความรู้ความสามารถ ตลอดถึงความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน แต่ในระยะหลังการปฏิบัติงานมีอุปสรรคอย่างมาก ซึ่งเหตุมิใช่เกิดจากศักยภาพของนักเรียนหรือคุณภาพการอบรมลดลง แต่เกิดจากสถานการณ์ความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ นักท่องเที่ยวหวาดระแวงในความปลอดภัย ทำให้นักท่องเที่ยวลดลงถึง 80% นักเรียนนักศึกษาที่เดินทางมาทัศนศึกษาลดลง 90% แตกต่างจากก่อนมีสถานการณ์ที่มีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวสม่ำเสมอ โดยเฉพาะ

เสาร์-อาทิตย์ จำนวนโดยเฉลี่ยประมาณ 50-100 คน ปัจจุบันมีประมาณ 10-20 คนต่อวัน (เนาวรัตน์ น้อยพงษ์, 2557, หน้า 8) กล่าวคือ การจัดอบรมมัคคุเทศก์ไม่ได้บรรลุตามวัตถุประสงค์มากนัก นักท่องเที่ยวมีน้อย กลุ่มมัคคุเทศก์ไม่สามารถแสดงความรู้ความสามารถตามที่อบรมมาเต็มความสามารถ การร่วมปฏิบัติการอนุรักษ์ โดยถ่ายทอดสู่คนอื่น ๆ คงดำเนินอย่างต่อเนื่องเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวชุมชน แม้นักท่องเที่ยวมิได้เพิ่มจำนวนมากนัก

การถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมชุมชนส่วนใหญ่ทำโดยสมัครใจ เป็นมัคคุเทศก์เด็ก และเยาวชนสมัครเล่นมากกว่ามีอาชีพ เนื่องจากรายได้ที่ไม่มีมากนัก มีทั้งผ่านการอบรมและไม่ผ่านการอบรม การบรรยายความรู้ทรัพยากรวัฒนธรรมมักทำควบคู่กับความรู้ด้านธรรมชาติ เนื่องจากภายในวัดยังมีพื้นที่ที่เป็นถ้ำมีถ้ำที่มีความยาวลึกเข้าไปและสลับซับซ้อน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางเยี่ยมชมทั้งสองแหล่งคือ ส่วนที่เป็นโบราณสถานและถ้ำมีถ้ำ ผู้ปฏิบัติหน้าที่มัคคุเทศก์น้อยต้องเป็นคนในชุมชน มีความรู้ประวัติของวัดคูหาภิมุข ซึ่งการเรียนรู้อาจฟังจากรุ่นสู่รุ่นเรียนรู้จากรุ่นพี่ที่เป็นไกด์ จากอาจารย์ จากคนเฒ่าคนแก่ ดังศรัชัย (นามสมมติ, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2559) กล่าวว่า “จะเป็นไกด์ให้ความรู้ ต้องรู้จักพระนอน ใครอยากเป็นมากันเลย ใครว่างวันไหนก็มา ถ้านักท่องเที่ยวว่างก็จะมาช่วยกัน ใครมาไม่ต้องเคยอบรมเป็นไกด์ก็ได้ ขอให้มีความรู้” มัคคุเทศก์น้อยมีประมาณ 10 คน วันจันทร์ถึงวันศุกร์ปฏิบัติงานเพียง 2-3 คน หากวันหยุดมีมากขึ้นหรือเพิ่มจำนวนมัคคุเทศก์ที่มีอยู่เปิดทำการ 09.00-16.00 น. บางวันนักท่องเที่ยวมาไหว้พระพุทธรูปไสยาสน์เกินเวลาที่กำหนด เจ้าหน้าที่ดูแลวัดยังคงนอนไม่ปิดประตูโดยทันที สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนมีความมุ่งมั่นที่จะถ่ายทอดความรู้แก่นักท่องเที่ยว ดังคำสัมภาษณ์ของชัยยะ (นามสมมติ, สัมภาษณ์ วันที่ 14 มีนาคม 2559) ที่ว่า “เหตุผลที่อยากอนุรักษ์ เพราะเป็นวัดบ้านเกิดเติบโตที่นี่ เรียนรู้ประสบการณ์ทุกอย่างจากที่นี่ หลังจากผมพาชมแล้ว มักจะบอกให้พาคนอื่น ๆ มาเที่ยววัดด้วย”

3) การรวมกลุ่มตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชน

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมยังคงดำเนินการโดยกลุ่มคนที่รวมตัวตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ศูนย์ตั้งอยู่ภายในโรงเรียนวัดหน้าถ้ำ ภายใต้ชื่อศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช เพื่อให้เป็นแหล่งรวบรวมวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นสื่อกลางหรือหน่วยประสาน

งานด้านการท่องเที่ยว ภายในศูนย์มีห้องแสดงนิทรรศการความเป็นมา และมรดกศิลปวัฒนธรรมของชุมชน นักท่องเที่ยวจากภูมิภาคอื่นซึ่งมาเป็นหมู่คณะทัวร์หากต้องการชมโบราณสถานวัดคูหาภิมุขมักติดต่อกับศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดก่อน แล้วประสานมายังศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช ปัจจุบันศูนย์นี้ยังเป็นต้นแบบแหล่งเรียนรู้ชุมชนให้กับศูนย์วัฒนธรรมอื่น ๆ ในเขตต่าง ๆ เช่น ธารโต ราเม็ง (รามัน) ศูนย์มีชาวพุทธเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ อย่างไรก็ตาม จากการดำเนินงานของศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช คนส่วนหนึ่งมีทัศนคติว่า การดำเนินงานของศูนย์เฉลิมราชไม่ค่อยมีความชัดเจนมากนัก จึงรวมตัวตั้งกลุ่มย่อย ๆ ตั้งชมรมรักษารักษาบ้านเกิดเพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมอนุรักษ์และสืบสานมรดกวัฒนธรรม ดูแลโบราณสถานของท้องถิ่นอย่างเป็นทางการ การรวมตัวของกลุ่มรักษารักษาบ้านเกิดมีขึ้น เมื่อปี 2558 จากการรวมกลุ่มของสมาชิกด้วยความสมัครใจ ปัจจุบันมีราว 25 คน แรงศรัทธาของกลุ่มมีหลายสาเหตุ เช่น สาเหตุปัญหานักท่องเที่ยวมักทำพื้นที่บริเวณวัดสกปรก ดังนั้นชาวบ้านจึงสร้างกลุ่มเพื่อคอยดูแลรักษา นอกจากนี้ยังต้องการสร้างผลิตภัณฑ์แสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชน กลุ่มนี้ยังแยกออกมาทำผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่เรียกว่ากลุ่มสีมายา เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ดังที่เนาวรัตน์ น้อยพงษ์ (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “กลุ่มสีมายาอยู่ในสังกัดศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช แต่ก็ไม่ทำเฉพาะสินค้าโอท็อป ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลแต่กลุ่มสีมายาจัดตั้งเพื่อให้คนเห็นข้อมูลของทางศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชออกมาในรูปแบบที่จับต้องได้ และเข้าไปศึกษาเรียนรู้ได้จริง มีหลายหน่วยสนับสนุนกลุ่มแต่ส่วนมากเป็นสิ่งของ หรือวิทยากร หน่วยที่อุดหนุนเงินก็มีศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชราว 5 หมื่น แต่ก็ต้องทำโครงการไป” ระยะเวลาที่กลุ่มสีมายาได้รับการส่งเสริมมากขึ้นเนื่องจากรัฐเห็นประโยชน์ที่มีต่อชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ภาครัฐที่สนับสนุน เช่น สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรรมสาขายะลา สนับสนุน 2-3 หมื่นบาท การให้เป็นวัสดุอุปกรณ์และความรู้ เช่น วิทยาลัยชุมชน วิทยาลัยเทคนิคยะลา สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดยะลา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดยะลา

กิจกรรมดังกล่าวได้แสดงถึงความกระตือรือร้นของคนในชุมชนในการร่วมมืออนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของวัดหน้าถ้ำในเชิงรุก การตั้งกลุ่มสีมายา เป็นการตั้งขึ้นเพื่อผลิตผ้าย้อมสี โดยเอาดินจากถ้ำ ซึ่งเชื่อว่า มีส่วนผสมของมูลค้างคาวความย้อม เป็นดินที่มีความเหนียว สีสันติดทนนาน ซึ่งมีเฉพาะที่ตำบลหน้าถ้ำเท่านั้น ผ้าที่ย้อมมักสอแทรก

ลวดลายศิลปะที่มีในชุมชน เพื่อเป็นสื่อประชาสัมพันธ์โบราณสถานของวัด ดังที่ปรียา (นามสมมติ, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “กลุ่มศรียามาจากความคิดเรื่องพระนอน คนมาไหว้พระเยอะจึงอยากทำอะไรให้ชุมชน”

4) การปกป้องพื้นที่วัฒนธรรม

รูปแบบการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ยังแสดงโดยการสมัครใจเป็นผู้พิทักษ์ปกป้องวัดหน้าถ้ำหรือวัดคูหาภิมุข โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ อรบ. หรืออาสาสมัครรักษาความปลอดภัย และชรบ. หรือชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน หน่วยปฏิบัติการ อรบ. ตั้งอยู่บริเวณเส้นทางก่อนเข้าวัด เป็นการเสริมกำลังเพื่อช่วยเหลือเจ้าหน้าที่รัฐ ภายใต้พระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ โดยตั้งป้อมตรวจตราคนเข้าออกเพื่อความมั่นคงของหมู่บ้าน แต่ละเดือนมีการอบรม อรบ. ที่วัด เกณฑ์คนที่มายุ 20 ปีขึ้นไป ปฏิบัติแต่ละครั้งได้รับเบี้ยเลี้ยงเป็นค่าตอบแทน ส่วน ชรบ. เป็นชุดที่แต่งตั้งโดยระเบียบของราชการ (กรมการปกครอง) ผ่านการอบรมและได้รับการแต่งตั้งจากนายอำเภอ เพื่อให้ชุมชนเข้ามาช่วยเหลือพนักงานของหน่วยกำลังคุ้มครองและรักษาความสงบหมู่บ้าน ในหมู่บ้านหน้าถ้ำผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนควบคุมและรับผิดชอบ โดยจัดเวรยามทุกคืน เข้าปฏิบัติการราว 19.00 นาฬิกา และเลิก 21.00 นาฬิกา สมทบกับกองกำลังทหาร ตำรวจ หรืออาสาสมัครรักษาดินแดน (อส.) ผู้เข้าร่วมเป็นคนในชุมชนทั้งหมดปฏิบัติงานมาแล้วไม่น้อยกว่า 3 เดือน การร่วมอารักขานี้ไม่เพียงปกป้องโบราณสถานของวัดเท่านั้น แต่ยังเป็นสื่อกลางของการสื่อสาร การจัดกิจกรรมมวลชน ตำบลหน้าถ้ำเป็นพื้นที่อยู่ในเขตเสี่ยงภัย จากสถานการณ์ความไม่สงบเคยถูกผู้ก่อการร้ายคุกคามมาแล้ว ทำให้ชาวไทยพุทธบางส่วนเสียชีวิตและขอย้ายออกจากพื้นที่ คนที่เหลืออยู่จึงมีน้อยลง จึงต้องช่วยเหลือตนเอง โดยรวมกลุ่มเสริมกำลังให้กับรัฐ คอยตรวจตระเวนรักษาความสงบเรียบร้อย เฝ้าระวังสถานการณ์โดยเฉพาะวัดไทย ซึ่งเป็นจุดอ่อนแอ จึงต้องเพิ่มมาตรฐานค่อนข้างมาก ทหารที่เข้าดูแลไม่เพียงพอ ดังที่เสถียร (นามสมมติ, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2559) กล่าวว่า “ชาวบ้านเค้ายอมไม่ได้ที่จะให้ใครมาทำลายโบราณของวัด เพราะวัดเป็นศูนย์รวมใจของชุมชน พระบรมมเหแก่แกจึงต้องปิดเปิดเป็นเวลา เลยเวลาบ้าง แต่ต้องคอยสอดส่องไม่ให้เกิดเหตุร้าย”

5) การรักษาสิ่งแวดล้อมของพื้นที่วัฒนธรรม

การรักษาสิ่งแวดล้อมของพื้นที่วัฒนธรรม เน้นหนักไปที่สิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดคูหาภิมุข ชุมชนร่วมปฏิบัติการโดยการสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่าย กลุ่มชมรมรักบ้านเกิดเป็นอีกหนึ่งที่ช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมภายในวัด ช่วยจัดการด้านความสะอาด ทุก ๆ เดือนจะนัดหมายมาทำความสะอาด มีกลุ่มอาสาสมัครรักษามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น ในกลุ่มนี้มีทั้งคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐหน่วยต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) กรมศิลปากร โยธาธิการจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัดยะลา องค์การบริหารส่วนตำบลหน้าถ้ำมีบทบาทมากที่สุดในฐานะหน่วยปกครองชุมชน ดังคำกล่าวของประนอม (สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2559) ที่ว่า “ทำความสะอาดจะเป็นความร่วมมือระหว่างวัด อบต. และชาวบ้าน หากปีไหนไม่มีงบประมาณจะทำโดยเฉพาะ หากไม่มีก็จะร่วมกันทำความสะอาดสระน้ำ มีโครงการที่เรียกว่า สองมือน้อยนิด คีนชีวิดให้ลำนํ้า ตัดหญ้า กวาดขยะ เดือนละครั้งสองครั้ง” คนในชุมชนมีจิตอาสาต่อการร่วมรักษาสิ่งแวดล้อม โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน สะท้อนถึงความต้องการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของวัด องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นได้จัดจ้างคนงานกวาดขยะประจำ ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาดบริเวณลานจอดรถหรือพื้นที่ท่องเที่ยว มีทหารซึ่งตั้งค่ายอยู่ใกล้วัดและพระช่วยดูแลรักษาด้วยแล้ว อย่างไรก็ตาม ชาวพุทธส่วนใหญ่ยังเห็นความจำเป็นต้องเพิ่มกำลังคน สร้างความเข้มแข็งในการทำมาความสะอาดวัด นอกจากนี้มีครูนักเรียนและชาวบ้านเข้ามาทำกิจกรรมในวัด โดยเฉพาะวันที่ 2 เมษายนของทุกปีซึ่งตรงกับวันมรดกไทย ปฏิบัติการรักษาสิ่งแวดล้อมในวันมรดกไทยนี้ นอกจากเป็นการกวาดล้างสิ่งสกปรกกรุงรังในรอบปีแล้ว ยังเป็นการปลูกจิตสำนึกให้รักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง การรักษาสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ของวัดมิใช่เพียงกำลังชาวพุทธเท่านั้น ยังมีชาวมุสลิมเข้ามาช่วยเหลือโดยช่วยปัดกวาดขยะ ตัดหญ้า เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้านอนุรักษ์ หากแต่ไม่แสดงออกถึงการกราบไหว้บูชา ดังคำสัมภาษณ์ของนิเซะ (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2559) ที่ว่า “วัดหน้าถ้ำเป็นสมบัติของชุมชน ศาสนาไม่เหมือนกัน เราจะช่วยจะรักษาไว้” ชาวมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกที่อยู่ในชมรมคนรักบ้านเกิด ส่วนหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่มุสลิมจากองค์การบริหารส่วนตำบล มีมุสลิมเข้ามาเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนของชาวพุทธ การออกแบบและจัดภูมิทัศน์ของวัดยังได้รับความร่วมมือจากฝ่ายโยธาธิการจังหวัด

ในการจัดการ เช่น สร้างสะพานข้ามสระน้ำ ขุดสระและลอกสระน้ำ กำจัดพืชในน้ำ ตามแผนงานระยะยาวยังมีแนวคิดที่จะให้สระน้ำ มีเรือพายชมธรรมชาติและสร้างตลาดน้ำภายในวัด

อภิปรายผลการวิจัย

ผลศึกษาปฏิบัติการอนุรักษ์ของชุมชนทั้ง 5 รูปแบบ อันได้แก่ 1) การร่วมกิจกรรมเพื่อสืบทอดประเพณี 2) การถ่ายทอดวัฒนธรรมชุมชนแก่เด็กและเยาวชน 3) การตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกชุมชน 4) การปกป้องพื้นที่ทางวัฒนธรรม และ 5) การรักษาสิ่งแวดล้อมพื้นที่วัฒนธรรม สะท้อนถึงชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบทางอ้อมมากกว่าทางตรง เป็นการร่วมปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ การร่วมอนุรักษ์ทางตรง ในรูปแบบร่วมบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน ไม่ปรากฏนัก โดยถือเป็นอำนาจหน้าที่ของกรมศิลปากร เนื่องจากโบราณสถานสำคัญของชุมชนคือวัดหน้าถ้ำได้ขึ้นทะเบียนแล้ว แต่กระนั้นก็มีรูปแบบการอนุรักษ์ทางอ้อมมิได้ตัดขาดจากหน่วยงานรัฐ กิจกรรมทั้งห้ารูปแบบมักได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐทั้งสิ้น รัฐยังคงมีบทบาทต่อการบำรุงรักษามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อนำพารายได้สู่ชุมชน สอดคล้องกับทิศทางวัฒนธรรมตามนโยบายการพัฒนาสู่ประเทศไทย 4.0 (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559, หน้า 11) ซึ่งรัฐต้องบูรณาการและร่วมมือกับภาคประชาชน ภาคเอกชน เพื่อนำทุนวัฒนธรรมมาก่อให้เกิดอุตสาหกรรมสร้างสรรค์และการบริการที่มีมูลค่าสูง การสนับสนุนของรัฐแสดงถึงอำนาจรัฐสู่รากหญ้า สนองตามแผนงานระดับชาติที่ต้องการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ตามที่สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2553) สนับสนุนการสร้างเครือข่ายด้านวัฒนธรรมในลักษณะต่าง ๆ ดังเช่น การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม การถ่ายทอด เผยแพร่ แลกเปลี่ยนและส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับสภาพที่แท้จริงของชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำที่มีการร่วมกิจกรรมเพื่อสืบทอดประเพณีอย่างสม่ำเสมอ และการถ่ายทอดวัฒนธรรมชุมชนแก่เด็กและเยาวชน หากมีกิจกรรมบางอย่างเป็นการประดิษฐ์ประเพณี ข้อสังเกตที่ว่าการฟื้นฟูวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธมีสิ่งที่เรียกว่า การประดิษฐ์ประเพณีซึ่งไม่พบมากนัก ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังเช่น การริเริ่มกิจกรรมแห่ผ้าขึ้นโปหมพระพุทธไสยาสน์ภายในถ้ำ ซึ่งเลียนแบบการแห่ผ้าไปห่อหุ้มสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่อื่น ๆ ยังอาจสังเกตได้ว่า

กิจกรรมนี้มีได้มีปัจจัยจากนายทุน เหมือนการสร้างประเพณีแห่งอื่น ๆ แต่สร้างขึ้นจากความต้องการสามัคคีพันธะระหว่างคนไทยพุทธด้วยกันท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ การอนุรักษ์และฟื้นฟูเพื่อสามัคคีของคนในชุมชนซึ่งมีจำนวนน้อย ไม่หวังเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากการท่องเที่ยวมากนัก ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบยากนักที่จะเรียกร้องความสนใจคนต่างถิ่น ให้มาเที่ยวดังเช่นเหตุการณ์ปกติในอดีต ทั้งนี้โดยอาจเปรียบเทียบกับ การอนุรักษ์ประเพณีแม่เจ้าแม่โตะโมะของชาวไทยเชื้อสายจีนในอำเภอสุโขทัยโก-ลก ที่พบว่า ดำเนินเพื่อสร้างความสามัคคีของคนไทยพุทธโดยเฉพาะคนเชื้อสายจีน แต่มีปัจจัยที่มีนายทุนเกี่ยวข้องมาก ดังผลการศึกษาของปัญญา เทพสิงห์ และเกตุฉา บุญปรการ (2560, หน้า 502) ที่พบว่า เป็นการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีระบบทุนนิยมเข้ามาสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมประเพณี ทั้งสองแห่งต่างมีรูปแบบการอนุรักษ์เพื่อคนกลุ่มน้อย หากที่วัดหน้าถ้ำเป็นการร่วมกิจกรรมเพื่อสืบทอดประเพณีอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่มีการบนบาน หมั้นผ้าพระพุทธรูปไสยาสน์ เวียนเทียนรอบพระพุทธรูปไสยาสน์ ก็เพื่อหาสิ่งยึดเหนี่ยวและร้อยรัดสังคมชาวพุทธในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ ดุร์ไคม์ (Durkheim) (อ้างถึงในสุภาภรณ์ จันทวานิช, 2551, หน้า 47) ที่เห็นว่า ศาสนาเป็นสิ่งประดิษฐ์ของสังคม ในสังคมขนาดเล็กที่มีโครงสร้างง่าย ๆ จะมีการยึดเหนี่ยวทางสังคม โดยการรักษาจารีตประเพณี ยึดถือค่านิยม ความคิด ความเชื่อ เจตคติแบบเดียวกัน

ความสำคัญของประเพณีและมรดกวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้เกิดแนวคิดที่จะอนุรักษ์ผ่านโรงเรียน ถ่ายทอดวัฒนธรรมชุมชนแก่เด็กและเยาวชน การอนุรักษ์รูปแบบนี้ แม้เป็นมาตรฐานทั่วไปของระบบการศึกษาไทย ที่พยายามปลูกฝังศิลปวัฒนธรรมแก่ผู้เรียน แต่ในอาณาเขตชุมชนชาวพุทธในตำบลหน้าถ้ำนี้ การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนไม่ใช่เรื่อง่ายนัก หากปราศจากความจริงจังของครูในชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบครูไทยพุทธส่วนหนึ่งขอย้ายออกนอกพื้นที่ ส่วนหนึ่งยังคงอาศัยอยู่เช่นเดิมด้วยอุดมการณ์ที่จะรักชาติวัฒนธรรมของตนเองไว้ ไม่ให้ถูกกลืนกลายไปกับวัฒนธรรมอื่น จึงมุ่งมั่นคิดวิธีการสอนแบบต่าง ๆ เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ ความเข้าใจมรดกวัฒนธรรมของตน การอนุรักษ์ยังรวมถึงการถ่ายทอดความรู้แก่นักท่องเที่ยว โดยอาสาสมัครชุมชนที่ผ่านการอบรมบ้างไม่ผ่านบ้าง หากความรู้ด้วยตนเองเพื่อนำมาบอกเล่าสถาน รูปแบบนี้สะท้อนถึงการอนุรักษ์ที่แยกออกได้สองมิติ

คือ ในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ดังที่วีระ โรจน์พจนรัตน์ (2551, หน้า 90) เห็นว่า โครงการวัฒนธรรมสายใยชุมชน ผลักดันโดยการส่งเสริมการถ่ายทอดการเรียนรู้ วัฒนธรรม และการส่งเสริมชุมชนให้มีเวทีพบปะสังสรรค์ แสดงออกและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในชุมชน แนวทางนี้พบทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ ของคนที่ไม่อยู่ในโรงเรียน สอดคล้องกับปิ่นรัชฎ์ กาญจนะขิทธิ (2552, หน้า 132) ที่เห็นว่า ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์หลายลักษณะ การมีส่วนร่วมโดยพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง

ความมุ่งมั่นของครูก่อให้เกิดการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน ที่ทำหน้าที่เฉพาะกิจ เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน การรวมกลุ่มจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชนได้รับการสนับสนุนจากรัฐหลาย ๆ ฝ่าย สะท้อนถึงนโยบายของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2553) ที่ต้องการให้รัฐมีบทบาทต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม ส่งเสริมกิจกรรมและเสริมสร้างความเป็นเลิศทางวัฒนธรรม ผ่านการจัดตั้งคณะทำงาน ในกลุ่มต่าง ๆ การรวมกลุ่มจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชนสะท้อนถึงศักยภาพของชุมชน ในการพึ่งพาตนเองและการฟื้นฟูพลัง การเริ่มต้นภายในโรงเรียนแสดงถึงความสัมพันธ์ สามฝ่ายระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน อาศัยกำลังของครูและหน่วยงานการศึกษาเป็นฐาน รวบรวมองค์ความรู้วัฒนธรรมชุมชน ครูชาวพุทธที่เป็นแกนหลักส่วนใหญ่เป็นผู้เกษียณอายุ ชักชวนแม่บ้านในชุมชนที่ว่างเว้นจากงานหลักดำเนินศูนย์ร่วมกันเพื่อผลประโยชน์ ของชุมชนตน นำทุนวัฒนธรรมชุมชนมาเพิ่มมูลค่า ส่งเสริมรายได้และการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ทั้งยังเป็นชุมชนความรู้ ทำหน้าที่เผยแพร่แก่สาธารณชน การรวมตัวของชาวพุทธนี้จะเห็นว่า มิได้เอื้อต่อการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต การสืบสาย วัฒนธรรม การเป็นตัวแทนวัฒนธรรมชาวพุทธของจังหวัดยะลาที่เหลืออยู่ ที่อาศัยพื้นที่ วัฒนธรรมแห่งนี้สร้างพลังชุมชน ในภาวะที่ชาวพุทธมีจำนวนน้อยลง การจัดการความรู้ ด้านมรดกวัฒนธรรมมิได้หวังผลตอบแทนอื่นใด นอกเหนือจากความรักความสามัคคีความเข้มแข็ง ของชุมชน สอดคล้องกับผลการศึกษาของไพศาล สรรศรีวิสุทธิ และคณะ (2557, หน้า 119) ที่พบว่า การจัดการความรู้มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานี ประกอบด้วย การดำเนินการด้านการส่งเสริมความรู้ ด้านการจัดเก็บความรู้ ด้านการเผยแพร่ความรู้ ด้านการอนุรักษ์ความรู้ และมีการดำเนินการด้านการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐาน ก่อให้เกิดความเข้มแข็ง

พื้นที่มรดกวัฒนธรรมของชุมชนหน้าถ้ำมีความหมายถึงวัดหน้าถ้ำ และพื้นที่บริเวณวัด การปกป้องพื้นที่วัฒนธรรมเป็นสิทธิของคนในชุมชนในการรักษามรดกวัฒนธรรมที่ตกทอดมาแต่อดีต การสมัครเป็นอาสาสมัครรักษาความปลอดภัย (อรบ.) และหรือชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐปกป้องศาสนสถาน สะท้อนถึงการใช้ยุทธวิธีทางทหารในการควบคุมสถานการณ์ การอนุรักษ์สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และหมู่บ้านชาวพุทธหน้าถ้ำเป็นความชอบธรรมของนักสู้เพื่อชุมชน แม้มรดกวัฒนธรรมเป็นสิทธิชุมชนในการแสดงความเป็นเจ้าของ แต่รูปแบบการอนุรักษ์ ชุมชนชาวพุทธไม่สามารถพึ่งพาตนเองในแบบที่รัฐต้องการ จากปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบ อุบัติการณ์ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาวพุทธถูกลดทอนด้วยความกลัวต่อผู้ไม่หวังดี การปกป้องพื้นที่วัดและชุมชนชาวพุทธถึงยามค่ำคืนจึงเป็นทางเลือกสุดท้ายเพื่อการดำรงอยู่ของชาวพุทธ สอดคล้องกับผลการศึกษาของธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอภิชาติ จันทรแคง (2557, หน้า 3) ที่พบว่า เหตุการณ์ความไม่สงบทำให้ชุมชนไทยพุทธต้องดูแลตนเองและช่วยเหลือตนเอง ในการป้องกัน เช่น การเข้าเวรยามของอาสาสมัครรักษาหมู่บ้าน (อรบ.) ซึ่ง อรบ. นี้โดยส่วนมากจะมีเฉพาะในชุมชนไทยพุทธ โดยรับการสนับสนุนอาวุธบางส่วนเพื่อใช้ป้องกันจากทางราชการ รูปแบบการอนุรักษ์ยังรวมถึงการรักษาสิ่งแวดล้อมของพื้นที่วัฒนธรรม แกนนำชุมชนร่วมกับองค์กรรัฐ เอกชนมักจัดโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนา คนที่เข้ามาร่วมปฏิบัตินี้ยังรวมถึงชาวมุสลิม สะท้อนให้เห็นว่า ความบาดหมางของคนต่างศาสนาไม่ปรากฏอยู่ในชุมชน อย่างไรก็ตามมุสลิมเหล่านี้มักมีตำแหน่งเจ้าหน้าที่รัฐมากกว่าประชาชนในชุมชน โดยเห็นประโยชน์ร่วมกันคือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหล่งมรดกวัฒนธรรมชุมชน องค์กรต่าง ๆ ช่วยเหลือก็เพื่อเป้าหมายการท่องเที่ยว ซึ่งบางครั้งสิ่งที่ควรอนุรักษ์ก็ละเลย การพัฒนาบางอย่างก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกายภาพศาสนสถาน เช่น การทำสะพานคอนกรีตแบบใหม่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและสร้างมูลค่าแก่พื้นที่วัฒนธรรม สอดคล้องกับผลการศึกษาของโชติมา จตุรงค์ และคณะ (2553, หน้า 285-287) ที่ชี้ให้เห็นว่าการจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จำนวนมากถูกละเลย ไม่ได้รับความสนใจจริงจังจากผู้มีหน้าที่ดูแลศาสนสถาน ทำให้โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในศาสนสถานนั้น ๆ ถูกลดความสำคัญ มีการก่อสร้างเพิ่มเติม และรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ มรดกวัฒนธรรมของชาวพุทธบ้านหน้าถ้ำมีการพัฒนาไปพร้อมกับการอนุรักษ์ การพัฒนาปรากฏในส่วนภูมิทัศน์ภายนอก การอนุรักษ์มักปรากฏอยู่ในโบราณสถาน สภาพนี้สะท้อนได้ว่า

แหล่งมรดกต้องมีทั้งการอนุรักษ์และพัฒนา เพียงแต่จะกระทำในส่วนใด เรื่องใดต้องพัฒนา เรื่องใดอนุรักษ์ ตามที่ปรีชา ช่างขวัญยืน (2560, หน้า 153) เห็นว่า การอนุรักษ์กับพัฒนา ต้องทำควบคู่กัน อนุรักษ์โดยไม่พัฒนาวัฒนธรรมก็ตาย การพัฒนาทำให้วัฒนธรรมยังอยู่ในชีวิตและสามารถสร้างมูลค่าได้

สรุปผล

ผลดังกล่าวทำให้เห็นว่า การดำรงอยู่ของชาวพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กับการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมต้องอาศัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมทุกระดับ ประเด็นที่สงสัยว่า รูปแบบการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนควรเป็นการขับเคลื่อนของ ชุมชนท้องถิ่น แต่ผลจากการศึกษาแห่งนี้ได้ชี้แล้วว่า ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบ ชาวพุทธไม่อาจขับเคลื่อนโดยปราศจากการสนับสนุนของรัฐ รัฐต้องช่วยเหลือทุกกรณี ทั้งนี้อาจแยกได้สามประเด็น ประเด็นแรกคือการส่งเสริมจากภาครัฐ ด้านการจัดการ ความรู้มรดกชุมชน การตั้งศูนย์เพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมชุมชน การจัดกิจกรรมด้านศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นผ่านระบบการศึกษาของรัฐ การสร้าง และขยายเครือข่ายวัฒนธรรม การจัดงบประมาณ การส่งเสริมมรดกวัฒนธรรม ใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง เพื่อสร้างสายใยให้รักและผูกพันมรดกวัฒนธรรมของตนเอง ประการที่สองคือการควบคุม การปกป้องโบราณสถานที่ใช้ยุทธวิธีทางทหารจัดการ หากมีผู้รุกรานแหล่งมรดกวัฒนธรรม การควบคุมพื้นที่ก็เพื่อให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย กิจกรรมประเพณีต่าง ๆ มักตั้งกองรักษาความปลอดภัยซึ่งร่วมมือระหว่างตำรวจ ทหาร และประชาชน ประการที่สามคือ การพัฒนา การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การนำทุนวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่า การปรับปรุงสภาพแวดล้อม การพัฒนาพื้นที่วัฒนธรรม และโบราณสถานเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เน้นเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยความร่วมมือระหว่างรัฐ นักวิชาการท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว ช่วยเพิ่มรายได้แก่ชุมชนพอประมาณ แม้มีนักท่องเที่ยวบ้างจำนวนน้อย กล่าวได้ว่า นโยบายของรัฐที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ แบบพึ่งตนเอง สำหรับพื้นที่ ชุมชนหน้าถ้ำคงเป็นเพียงอุดมคติ トラบใดที่ยังมีสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ ชาวพุทธซึ่งจำนวนน้อยไม่อาจตอบสนองตามนโยบายนี้มากนัก

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งต่อไปประเด็นที่น่าสนใจคือ กระบวนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยอย่างมีส่วนร่วมของชาวพุทธและมุสลิม เนื่องจากผลการศึกษาได้พบมีชาวมุสลิมบางคนเข้าร่วมส่งเสริมมรดกวัฒนธรรมไทยของชาวพุทธในชุมชนหน้าถ้ำอย่างมีเงื่อนไข มีมุสลิมบางกลุ่มให้ความร่วมมือแต่บางกลุ่มปฏิเสธ สิ่งที่มุสลิมยอมรับได้อาจนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากผลการศึกษาที่พบว่า การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธหน้าถ้ำต้องพึ่งพารัฐ รัฐจึงควรสนับสนุนวัฒนธรรมชุมชนที่ไม่เพียงการจัดสรรงบประมาณแต่คำนึงถึงระยะยาวที่จะทำให้อนุชนรุ่นหลังได้รับมรดกตกทอดต่อไป เพื่อดำรงอยู่ของชาวพุทธที่มีจำนวนน้อย ซึ่งต้องกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ แผนงาน และการขับเคลื่อนสู่เป้าหมายที่เกี่ยวกับการรักษามรดกวัฒนธรรมไทยของชาวพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

รายการอ้างอิง

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). *ร่างกรอบทิศทางยุทธศาสตร์ 20 ปี ด้านวัฒนธรรม ตามกรอบทิศทางยุทธศาสตร์ระยะ 20 ปี*. วันที่ค้นข้อมูล 3 มีนาคม 2559, จาก https://www.m-culture.go.th/mculture_th60/download/article.
- จรรยง (นามสมมติ). (2560, 17 สิงหาคม). *ครูประจำการ*. สัมภาษณ์.
- ชัยยะ (นามสมมติ). (2559, 14 มีนาคม). *มัดคุเทศก์ท้องถิ่น*. สัมภาษณ์.
- โชติมา จตุรงค์, ชาทรี ประกิตนทการ, วสุ โพษะนันท์ และปองขวัญ ลาชูส. (2553). *รายงานการวิจัย การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. วันที่ค้นข้อมูล 11 มกราคม 2561, จาก <http://library.senate.go.th/document>.
- ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอภิชาติ จันทน์แดง. (2557). *ผลกระทบของสถานการณ์ความรุนแรงต่อชาวไทยพุทธในสามจังหวัดชายแดนใต้*. วันที่ค้นข้อมูล 12 มิถุนายน 2560, จาก <http://inrit-2015.com/inrit2014/Proceedings/C%201.1-1.5.pdf>.
- เนาวรัตน์ น้อยพงษ์. (ม.ป.ป). *แรงศรัทธาที่มาจากประเพณี*. ยะลา: โรงเรียนวัดหน้าถ้ำ.
- เนาวรัตน์ น้อยพงษ์. (2557). *โครงการรักบ้านเกิด*. ยะลา: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษายะลา.
- เนาวรัตน์ น้อยพงษ์. (2560, 16 สิงหาคม). *ประธานกลุ่มสี่มายา*. สัมภาษณ์.
- ประนอม (นามสมมติ). (2559, 14 มีนาคม). *เจ้าหน้าที่ อบต.* สัมภาษณ์.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2560). *มโนทัศน์วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรียา (นามสมมติ). (2560, 16 สิงหาคม). *แม่บ้านกลุ่มสี่มายา*. สัมภาษณ์.
- ปัญญา เทพสิงห์ และเกศิดา บุญปรากฏ. (2560) *การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษางานสมโภชเจ้าแม่โตะโมะเมืองสุโขทัย*. จังหวัดนราธิวาส. *วารสารเกษตรศาสตร์ ฉบับสังคมศาสตร์*. 38(1), 493–505.
- ปัญญา เทพสิงห์. (2548). *ศิลปะเอเชีย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ. (2552). *การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ไพศาล สรรสวัสดิ์สุทธิ. (2557) รายงานสืบเนื่องจากการประชุมสัมมนาวิชาการนำเสนอ
งานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ
ภาคเหนือ ครั้งที่ 15. (หน้า 107-121). นครสวรรค์: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
วิสัย (นามสมมติ). (2560, 16 สิงหาคม). ครูประจำการ. สัมภาษณ์.
- วีระ โรจน์พจนรัตน์. (2551). การจัดการวัฒนธรรมกับความเจริญของประเทศ. *วารสาร
สุนารี*, 2(2), 85-97.
- ศรัชัย (นามสมมติ) (2559, 13 มีนาคม). *มัคคุเทศก์ท้องถิ่น*. สัมภาษณ์.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2551). *พระราชบัญญัติองค์กรชุมชน พุทธศักราช 2551*.
กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน).
- สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2553). *แนวทางการพัฒนางานด้าน
วัฒนธรรมท้องถิ่นขององค์กรภาคประชาชน*. วันที่ค้นข้อมูล 11 มกราคม 2561,
จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog>.
- สิราภรณ์ สีहनทวงศ์. (2543). *การศึกษาเพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์ลุ่มพื้นบ้าน
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขา
สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสถียร (นามสมมติ). (2559, 13 มีนาคม). *ผู้ดูแลวัดหน้าถั่ว*. สัมภาษณ์.
- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น. (2539). *วัดคูหาภิมุข (วัดหน้าถั่ว)*. ยะลา:
หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น สถาบันราชภัฏยะลา.
- องค์การบริหารส่วนตำบลหน้าถั่ว. (2560) *บรรยายสรุปข้อมูลทั่วไป*. ยะลา: องค์การ
บริหารส่วนตำบล หน้าถั่ว ตำบลหน้าถั่ว อำเภอเมือง จังหวัดยะลา.
- อิโคโมสไทย. (2554). *กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดก
วัฒนธรรม ใน มรดกโลก มรดกร่วม การนำเสนอ คุณค่า และการจัดการ*.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ThaiPBS. (2556). *ชุมชนชาวไทยพุทธในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้*. วันที่ค้นข้อมูล
17 เมษายน 2561, จาก <https://news.thaipbs.or.th/content/214246>.

The Study of Guideline and Identifying Key Ideas Based upon Buddha-Dharma for Development of the Youths in the Juvenile Observation and Protection Centre

Chulasak Charnnarong¹

Received: October 24, 2018

Revised: November 30, 2018

Accepted: December 11, 2018

Abstract

This research has 2 objectives which were (1) to study the guideline based upon Buddha-Dharma for development of the youths and (2) to identify key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre. It is a mixed method research. Analyze data from document analysis with content analysis. And the data were analyzed by descriptive statistics with 86 key informants

The results of this study indicated that

1) The guideline based upon Buddha-Dharma for development of the youths is related 3 main things. The first one is start with understanding the mental characteristics in general. Then, understanding the mental characteristics of the youths is the following point. And so on, specifically

¹Department of Political Science, Faculty of Social Science, Srinakharinwirot University, Thailand.

with guidelines based upon Buddha-Dharma for development of the youths.

2) The key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre are: The family and teachers should look after and take care their youths. The youths must also know how to cognizant of the facts and restrain themselves from their inappropriate behavior.

Keywords: Guideline and Identify Key Ideas, Buddha-Dharma, Juvenile Observation and Protection Centre

Background

Current situation and trends to development of Thai children and youth are relevant with five key issues. 1) The issue of child and youth security. Thai children and youth are still facing life-threatening problems because the parenting of the parents which unbalanced with social and economic changes. 2) The issue of physical and mental strength. Health, mental health, and intellectual development of the youths continue to be a problem. 3) The issue of moral and citizenship. There are many weaknesses in Thai children and youth. The key is about to say the truth and honesty. They are also less involved in religious activities. That is a reflection that Thai children and youth are still lack of anchor the mind including lack of moral ethics. 4) The issue of happiness of Thai children and youth. There are reflected by behavioral expression of them. They have been found that children and youth are more stress. This reflects the happiness that is less. And 5) The issue of the creative potential of Thai children and youth because the area for creative expression for children and youth is quite small and not enough (National Institute for Child and Family Development, 2015).

With such awareness, the development of youth behaviors is diverse. In order to meet the above conditions, the policy has been transformed into implementation, divided into various areas.1) Health and protection which is the local leaders, parents, and schools must cooperate to promote children's health. 2) The intellect and ability to work. Related agencies must provide a learning activity to children and youth in their community. 3) Emotions and responsibilities. It must provide activities in each essential day such Father's Day, Mother's Day, Children's Day, and Elderly Day. All sectors participate in activities. And 4) The participation in community and society. Make children and youth participate in community and social activities to make them love and care their community (Sattham, 2009).

In terms of policy or strategy, the development of children and youth requires the development of an integrated holistic character: Strategic development of the potential of children and youth to have the desired attributes, especially in strategy for development environmental factors to support the development of children and youth along with the strategic development of management and administrative systems. The focus is on measures that have not been completed in the past. In addition, measures will be added to meet the needs and situations that will occur in the last 10 years. Ex, Screening measures to know the problem. Measures for surveillance and interdisciplinary cooperation. Encourage and support research on child development from a new perspective. And they must be seriously interest in evaluation of the performance of relevant agencies. (Office of National Youth Promotion and Coordination Office, Ministry of Social Development and Human Security, 2017). There are a variety of problem, due to complexity. It is the result of traditional causes of children and

youth, and modern causes of society, such as the effects of various communications, but not properly controlled and consumerism. So, Thai society still has and more group of young criminals (Wongwithit, 2011).

For children in this criminal justice process, the direct agency is the Juvenile Observation and Protection Centre. A juvenile court can only take care of a juvenile according to a judgment or a court order. And after the court period, children and youth have return to their families and communities, and find it necessary to receive welfare or protection. They must maintain their normal life without returning to the wrong again. So, this problem solving, preventive behavioral and development of children in this group are so special essential. The Juvenile Observation and Protection Centre focus on raising the standard of work to reduce the number of juvenile offenders. By reducing the number of children and youth must be in systematic way. It is must start before child enters to the process by proactive thinking. The objective is to control and limit the number of children and young who enter the justice system by addressing issues that are related to the minds of children and youth. They are many ways to change behaviors, such as changing behaviors using behavioral therapy, behavior change using counseling, behavior change using family therapy and behavior change using friends' help.

For Thai society as a society with Buddhism as a national religion and have close relationship with the Thai people in every dimension. In the demographic, Buddhism is the religion of the majority of the population. In history and culture, Buddhism is the mainstay and the cornerstone of Thai culture. And Buddhism is consistent with the characteristics of the Thai people (Khunaporn, 2013). Development and modification of youth behavior is linked to the application of the principles of Buddha-Dharma to apply with law, regulation, values,

tradition, activities and several projects for the youth. As shown in the application of Buddhist principles to youth development in solving youth problems, such as the application of Buddhist principles to solving consumer problems in teenagers. The application which is uses Buddhist principles to solve drug problems in youth. A working guide use Buddhist principles to solve sexual and reproductive health problems of adolescents. Along with the establishment of schools and institutions that apply the principle of Buddhism to use in real situation. The development of youth based on Buddhism is part of promoting the development of children and youth, especially in the justice process. The fact that children and youth have good faith and good Buddhist practice will bring more desirable behavior in the future (Ketam, 2007; Deelamaie, 2009; Wongwitit, 2011; Thavornthammom, 2014). The development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre based upon Buddha-Dharma is so important. As shown, a lot of activities arrangement in important day of Buddhism. It also includes activities related to the application of Buddhist principles to the youth in these particular groups in various provinces (The Juvenile Observation and Protection Centre of Loei, 2018). So, youth in the Juvenile Observation and Protection Centre are needed to be developed by such Buddha-Dharma, but it still not implement in action. They still not have activities to promote the practice of daily life to raise awareness and appreciate the principles of Buddhism. There are also no directly policy implementations to use Buddhist principles in the Juvenile Observation and Protection Centre (Chanuwong, 2013, p. 150). Therefore, this research project was conducted to find out a guideline and identify key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre.

For this research, the apostle Somdet Phra Yannasangwon, the Supreme Patriarch of Thailand (Charoen Suvaddhano) applied to develop such youth behavior with the glorious manifestation through the manifestation of the concept to apply directly to youth in observation and protection of children and youth. In addition, the relevant personnel can be applied to the correctional task.

Objectives

This research has 2 objectives which were (1) to study the guideline based upon Buddha-Dharma for development of the youths and (2) to identify key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre.

Literature Review

Research Center for Innovative Education for Children and Special Needs, Faculty of Education, Chulalongkorn University (2017) found that situation and problems of Thai children and youth are now facing are 9 critical issues that need to be resolved urgently: 1) Drug problem 2) Behavioral problems 3) Educational problems 4) Sexual problems 5) Moral problems 6) Problems of free time 7) Crime problems 8) Family problems and 9) Problems of child trafficking, child labor prostitution and others. Steinberg (1996) proposed the study of four important contexts that influence adolescents: 1) adolescents and their families 2) adolescents and school 3) adolescents and friends; and 4) adolescents and activities.

In addition to behavior that is creative. Adolescents often commit or exhibit negative behavior, which is characterized by two behaviors: deviation and violent behavior. Especially, deviation behavior or unruly

children, Kavarasaceus (1985) defines "unruly children" as children who express themselves in a way that threatens themselves and others. Unruly children are divided into 2 groups: 1) Pseudo-Delinquents, children who commit misconduct are just temporary. These children make temporary mistakes and return to normal, such as while cheering for football. Children may show aggression but then return to normal emotion. 2) True- Delinquents, children who are not well-adjusted and who have been affected emotionally. These children are often repeatedly mistaken for a habit. And often do illegal things such as crime, robbery, etc. True- Delinquents, subsequent subdivisions are: the emotionally disturbed and neurotic delinquent; the socialized delinquent and the unsocial delinquent

There are more and more deviation and violent behaviors in youths in today's society. As shown in the media such as the controversy of college students, young people raping girls rape, the use of violent and dangerous weapons. Youths are a period of change in physical, mental, emotional, social adaptation. Most behavioral displays do not take into account the consequences that will emerge in the future. This leads to risky behaviors or inappropriate behaviors. At the same time, youths learn or absorb violence from close relatives, families, communities, schools, the environment, and from the media. This has a huge impact on youths in today's society (Areekul, 2010).

So, there is a lot of theory which is concern with children and youth offense. Criminologist, sociologist and psychologist study the cause of the offense is classified as a factor within the child and the external factors of the child. For factor within the child are (1) the wisdom and experience of children and youth. (2) Mental illness of the children. (3) Genetics (4) physical inactivity (5) Incompatibility and the external

factors of the child are (1) family problems (2) external family problems (Pheanramlerd, 2016). Although, it is even possible to divide the two causes but the deviant behavior of children and youth is based on the perception of the child's mind that is wrong. So, applying Buddhist principles to the understanding of such issues occurs.

Currently, behavioral modification along with the Buddhist principles must begin with the understanding of the meaning of behavior in the Buddhist way, i.e., the behavior of expression and the behavior of non-expression or mental action. Be it thoughts, beliefs, opinions, affirmations, feelings, attitudes, thoughts, gimmicks in your heart maybe it's called a stereotype which is behavior of the youth that are interested in Buddhism and are of special importance (Nithiuthai, 2011).

For the development of youths in Thai society to modify unwanted behaviors in the Buddhist way are transformed undesirable behaviors. The starting point is right views (Sammaditthi) and youths have a new attitude, they must ready to practice by self-development. How much will youths develop? It's about the difference between people. And it depends on the potential development of the youths as they have committed (karma). This is due to the good attitude towards the desirable characteristics of youths in Thai society. It is a belief, a view of the world, and a life of righteousness. Consistent with morality, this is part of the worldly right views (Worldly Sammaditthi). The worldly right views must be from another's utterance; inducement by others; hearing or learning from others (Paratoghosa) and from reasoned attention; systematic attention; genetically reflection; analytical reflection (Yonisonamasikar) (Brahmagunabhorn, 2003).

Many researches address the Buddhist principles for the development of youth behavior in the Juvenile Observation and

Protection of children and youth. The research related to this research is divided into two main areas the first one is relate with the Juvenile Observation and Protection Centre area such “State and Needs of Children and Youths in a Male Juvenile Observation Home: A Case Study at Baan Mutita Male Juvenile Training Center” (Deelamaie, 2009). the Juvenile Observation and Protection of children and youth must promotes moral and ethical awareness together with good health development. and the second one is Buddha-Dharma for development of the youths area such “A study of social-psychological characteristics related to the moral behavior of Buddhism in the observation area” (Ketam, 2007). “The Development of the Youths according to the Buddhist Way in Thai Societies” (Nithiuthai, 2011) “An application of Buddhist principles to drug addict's rehabilitation: A Case. Study of Thanyarak Institute, Pathumthani Province (Thavornthammom, 2014). The research show that children and youth in observation centers who has suitable social relation such as appropriate friends and Children and youth who are trained in Buddhism, will be able to develop and change behavior in a better way.

Research Methodology

For conducting research to meet the 2 objectives, (1) to study the guideline based upon Buddha-Dharma for development of the youths use book: Mental Administration for Adolescents and to meet the objectives (2) to identify key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre use 86 key informants from 43 nationwide government offices of Juvenile Observation and Protection Centre of Thailand. Key informants from the behavior development unit because they are

directly related to the research problem, 2 people each are heads of agencies and practitioners who are directly responsible for the mental development of the youth in the Juvenile Observation and Protection Centre.

Data collection is consistent with objectives. To fulfill the first objective, with documentation analysis from the book: Mental Administration for Adolescents of Somdet Phra Yannasangwon, the Supreme Patriarch of Thailand (Charoen Suvaddhano). To fulfill the second objective, the data collected from questionnaire to identify key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre.

Data analysis classified along with data collection which were conducted to meet both research objectives. So, there are two methods of data analysis. Analyze data from analytical recordings of the guideline based upon Buddha-Dharma for development of the youths with content analysis. And to meet the second objective by analyzing general information data from descriptive statistics, and consider the mean and standard deviation to identify key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre.

Research results could be categorized into 2 major parts as below:

1. The guideline based upon Buddha-Dharma for development of the youths is start with understanding the mental characteristics of the youths which have 3 parts: part of the craving, the act of craving and the part that controls the craving. In addition, the mental characteristics of the youths must be understood which is related to the 10 things. (1) They have 4 identities: the self, the change, the self-esteem, and the idealistic. (2) The mood is the base which is changed quickly. Take into account by them. The age of performance appears prominently. They

can create their ideals and embrace the ideal and easily implanted. And there have a nature of loyalty to the group. They have a strong sense of what they are. (3) They have unruly. (4) There are special concerns that come from fear. (5) The age that creates ideals or identity based on dreams and imitations. (6) There is a nature of craving. I have a group. (7) It is an age that is often unconscious. (8) It is easy to get angry easily. (9) It is the age that is often inferior. And (10) may be easily associated with drugs.

So, there are 12 guidelines based upon Buddha-Dharma for development of the youths. (1) The youths must understanding of the truths especially that arise in Buddhism. (2) The youths must understand the application of the Buddha's teachings, especially in the main Mongol Fortune 6 and mercy principle. (3) The youths must know how to adjust yourself to being the right way in each situation. (4) The youths must have knowledge and understanding about suffering. (5) The youths must do thing along with Thai. (6) The youths must have knowledge to solve problems with wisdom. (7) The youths can resolve anxiety that happened in life. (8) The youths can restrain themselves from their inappropriate behavior (9) The youths must also know how to cognizant of the facts. (10) The family and teachers should look after and take care their youths. (11) The youths do not neglect the peace of mind and (12) the youths must have self-control of emotions that rise and fall.

2. The key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre from 12 guidelines. It was found that the overall level was high (mean 3.86). The top three key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre are: The family and teachers should look after and take care their youths.

The youths must also know how to cognizant of the facts and restrain themselves from their inappropriate behavior. (Average is 4.19, 4.05 and 4.02, respectively as shown in table 1)

Key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre.	Mean	Standard Deviation	Level of key ideas	Rank
(1) The youths must understanding of the truths especially that arise in Buddhism.	3.63	.716	high	11
(2) The youths must understand the application of the Buddha's teachings, especially in the main Mongol Fortune 6 and mercy principle.	3.60	.965	high	12
(3) The youths must know how to adjust yourself to being the right way in each situation.	4.05	.885	high	2
(4) The youths must have knowledge and understanding about suffering.	3.79	.941	high	8
(5) The youths must doing thing along with Thai.	3.90	.876	high	6
(6) The youths must have knowledge to solve problems with wisdom.	3.96	.999	high	5
(7) The youths can resolve anxiety that happened in life.	3.70	.956	high	9
(8) The youths can restrain themselves from their inappropriate behavior	4.02	.945	high	3
(9) The youths must also know how to cognizant of the facts.	3.97	.905	high	4
(10) The family and teachers should look after and take care their youths.	4.19	.930	high	1
(11) The youths do not neglect the peace of mind	3.66	.862	high	10
(12) The youths must have self-control of emotions that rise and fall.	3.88	.963	high	7
Total	3.86	.911	high	

Table 1 Show Mean, Standard Deviation and level of key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre.

Conclusions and Recommendations

In this research, have summarized the guideline based upon Buddha-Dharma for development of the youths and identify key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre.

The guideline based upon Buddha-Dharma for development of the youths is start with understanding the mental characteristics in general which have 3 parts: part of the craving, the act of craving and the part that controls the craving. Then, understanding the mental characteristics of the youths is the second part which has 10 main things related with thesis paper of Nithiuthai (2011) at the first objective, to study the development of the youths according to the Buddhist way. It is found that the development of the youths according to the Buddhist way by studying the meaning of the youths' behavior according to the Buddhist way. The cause of the undesirable behavior comes from craving. And related with the second research result is that the starting point of the development of youths is the good attitude toward the desirable behavior, or the traits to support the youths to have good behavior. To promote the desirable trait in Thai societies is the support of the trait in order to cause the desirable behavior to arise. That is the development of rules in oneself, the development of the emotional intelligence and the development of the analytical thinking. The roles played by the social institution are of the ones to teach the youths to cause the good behavior to arise, and to be the examples for other youths. In the issue of the guidelines based upon Buddha-Dharma for development of the youths. The research found that there are 12 guidelines related with thesis paper of Phrakhrusukumsangkhakarn (Sribhowang, 2005) studied Buddha-Dharma for development of the youth, the applying of the

Buddha-Dharma to teach them of Phraterpwongsajarn (Khoon Khantiko) found that the application of the Buddha-Dharma for the virtue development to youth by the Threefold Training: Training in morality: it was applied the lecture or telling, it was the order by him, it used the perfection of morality, giving the reward to youth who do good. Training in mentality: it was applied to teach them to become sensible in their life and he teaches by some perfection; were called effort, endurance, truthfulness, resolution, loving-kindness and equanimity. Training in wisdom: it was applied to teach them by good and know the cause and meaning, what is right and what is wrong.

For the key ideas based upon Buddha-Dharma for development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre from the objective 2 which have 3 keys are: The family and teachers have to take care. Know how to control themselves of the youths. And To know the cure of what is not right, related with thesis paper of Chanuwong (2013) at the third objective, to study problems, obstacles and suggestions for the development of the process of refining children and youth in the observation and protection of children and youth in Nakhon Sawan province. Suggestions on the process of refining children and youth in the Observation and Protection Center for Children and Youth in Nakhon Sawan Province Should encourage children and youth get training and develop in accordance with the three principles. To have the characteristics of a good Buddhist ethics, good behavior, good practice as a good man and should organize activities to promote the practice of daily life. To raise awareness, appreciate and appreciate the principles of Buddhism. Emphasis is placed on the use of religious principles in basic and everyday activities.

In sum, the results of this research should be applied in the implementation, enhancement and development of youth through concrete projects. In particular, through the presentation of management level, including those related to the implementation to improvement or development of the youths in the Juvenile Observation and Protection Centre. To promote corrective behavior with a Buddhist approach, or to incorporate or take that approach, insert it, or support the way it is implemented. In addition, relevant agencies should set guidelines for policy implementation. And a clear action plan on how to concrete proceed and continuous evaluation.

Acknowledgement

This research was supported by *Department of Political Science, Faculty of Social Science, Srinakharinwirot University, Thailand*. I am grateful to all of those with whom I have had the pleasure to work during this and other related projects, especially the member of each Juvenile Observation and Protection Centre who support my project. I would especially like to thank Associate Professor Dr. Cholavit Jearajit, Dean, and Faculty of Social Science. As my teacher and mentor, he has taught me more than I could ever give him credit for here. Nobody has been more important to me in the pursuit of this project than the members of my family. I would like to thank my parents, whose love and guidance are with me in whatever I pursue. And the last but not least Somdet Phra Yannasangwon, the Supreme Patriarch of Thailand (Charoen Suvaddhano) who is my role models at all my lifetime.

Reference

- Areekul, V. (2010). *Health care and adolescent counseling*. Bangkok: Rungsilp Printing.
- Brahmagunabhorn, P. (2003). *Life guide*. Bangkok: Fund for fairness for education and meditation.
- Chanuwong, S. (2013). *The process of refining children and youth in the Observation and Protection Center for Children and Youth in Nakhon Sawan Province*. Master's Thesis, Buddhist Studies, Public Administration, Faculty of Social Science, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Deelamaie, S. (2009). *State and Needs of Children and Youths in a Male Juvenile Observation Home: A Case Study at Baan Mutita Male Juvenile Training Center*. Bangkok. Faculty of public administration, Rajapark College.
- Kavarasaceus, W. C. (1985). *What research say to the teacher?* n.p.: Juvenile Delinquency National Association.
- Ketam, P. (2007). *A study of social-psychological characteristics related to the moral behavior of Buddhism in the observation area*. Master's Thesis, Applied Behavioral Science Research, Behavioral Science Research Institute, Srinakharinwirot University.
- Khunaporn, P. (2013). *Sustainable Development*. Bangkok: Komol Korkthong Foundation.
- National Institute for Child and Family Development. (2015). *National Youth Policy and Long-term Youth Development Plan*. Retrieved June 5, 2018, from <http://www.nicfd.cf.mahidol.ac.th>
- Nithiuthai, S. (2011). *Development of Buddhist Youth in Thai Society*. Maste's Thesis, Buddhism Studies, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

- Office of National Youth Promotion and Coordination Office, Ministry of Social Development and Human Security. (2017). *National policies and strategies The development of children according to the appropriate world guidelines*. Retrieved June 9, 2018, from www.m-society.go.th.
- Pheanramlerd, J. (2016). *Criminal offenses of children and youth and Criminal offenses for children and youth*. In Advanced Criminal Laws and Criminology. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University.
- Research Center for Innovative Education for Children and Special Needs, Faculty of Education, Chulalongkorn University. (2017). *Situations and Problems of Local Children and Youth*. Retrieved June 9, 2018, from <http://www.dla.go.th>.
- Sattham, N. (2009). *Guidelines to develop potential of children and youths WangSaiPoon Subdistrict, Pichit Province*. Master's thesis, Education, Faculty of Education, Kamphaengphet Rajabhat University.
- Sribhowang, P. (2005). *Applying Buddhhadhamma for Development the Youth: A Case Study of Phrategwongsajam (Khoon Khantiko)*. Master's thesis, Buddhist Studies, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Thavornthammom, P. (2014). *An application of Buddhist principles to drug addict's rehabilitation: A Case. Study of Thanyarak Institute, Pathumthani Province*. Master's thesis, Social Development, Faculty of Social Science, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- The Juvenile Observation and Protection Centre of Loei. (2018). *Asanha Puja Day and Lent Day Activities for Children and Youth*. Retrieved June 9, 2018, from <http://www.djop.go.th>.

- Wongwithit, S. (2011). *Monitoring and evaluation of children and youth behaviors through family and community meetings through public participation: a case study: Bangkok Observation and Protection Center* in National Academic Conference Paper on Justice (9th Session): Public involvement in sustainable development of justice system. Bangkok: Office of Justice Affairs.
- Yannasangwon, S. (1980). *Mental Administration for Adolescents*. Nakhon Pathom: Mahamakut Buddhist College Printing House.

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสาร ชุมชนริมคลอง

A Development of Communication Competency for Canal-Community Communicators

นิษฐา หรุ่นเกษม (Nitta Roonkaseam)¹

มณฑล จันทน์แจ่มใส (Monton Janjamsai)²

ปรียา สมพีช (Preeya Sompuech)³

Received: June 17, 2018

Revised: August 8, 2018

Accepted: August 30, 2018

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารสำหรับนักสื่อสารชุมชนริมคลอง ผู้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยใช้วิธีการเจาะจงคุณสมบัติและแบบอาสามัครจากชุมชนริมคลองลาดพร้าว-คลองเปรม รวมถึงนักศึกษาจากสาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ในชั้นปีที่ 3 และชั้นปีที่ 4 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสังเกต และการจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง

^{1,3} สาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Communication Arts Program, Faculty of Management Science, Phranakhon Rajabhat University

² สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Architecture Program, Faculty of Industrial Technology, Phranakhon Rajabhat University

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง เริ่มต้นจากการระดมความคิดเห็น วิเคราะห์ทุนและปัญหาของชุมชน และออกแบบ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพการสื่อสารนักสื่อสารชุมชนริมคลองร่วมกัน สำหรับเนื้อหา กิจกรรมแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ (1) แลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องสถานการณ์ริมคลองจาก เครือข่ายนักสื่อสารชุมชนริมคลองร่วมกับนักศึกษาสาขาวิชานิเทศศาสตร์ ผู้เข้าร่วม กิจกรรม (2) แลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่อง “การจุดประเด็นทางสังคม: ทำอย่างไรให้เป็นข่าว” และ (3) ฝึกปฏิบัติ “การสร้างเครื่องมือการสื่อสารเพื่อจุดประเด็นทางสังคม” โดยใช้ สื่อเฉพาะกิจ เพื่อให้ชุมชนสามารถสร้างเครื่องมือการสื่อสารที่สามารถทำได้ด้วยตนเอง ทำง่าย และค่าใช้จ่ายในการดำเนินการไม่สูงมาก

คำสำคัญ: การพัฒนาศักยภาพ, การสื่อสาร, นักสื่อสารชุมชน

Abstract

The purpose of this research was to empower the communication competency for the canal community. With specific qualifications method and volunteer method, participants in the research were selected from the people in the communities along the Ladprao-Khlong Prem Canals and the 3rd and 4th year students of Communication Arts Program in the Faculty of Management Science at Phranakhon Rajabhat University. Data collecting tools included informal interviews, observations, and empowerment activities.

The research found that the development process to empower the communication competency for the canal community started from brainstorming and then they designed the empowerment activity together.

The activity was divided into 3 sessions: (1) canal community communicators, students of Communication Arts Program, and participants exchanged the experiences of the community situations along the; (2) they stimulated "Social Issues: How to call the social issues to media attention"; and (3) they practiced creating the communication tools to

stimulate “Social Issues” by using specialized media for calling media attention in order that the community could make their own media manually and easily and the operational cost was low.

Keywords: Empower, Communication, Community Communicators

บทนำ

ปี พ.ศ. 2559 กรุงเทพมหานครจะเริ่มสร้างเขื่อนคอนกรีตระบายน้ำและรื้อย้ายบ้านเรือนออกจากแนวคลองและเขื่อนภายในเดือนมีนาคม-เมษายน ตามนโยบายของรัฐบาล ภายใต้แผนการรื้อย้ายนี้ ชุมชนริมคลองทั้ง 9 สายในเขต กทม. ประกอบด้วย คลองลาดพร้าว และคลองสอง คลองเปรมประชากร คลองบางเขน คลองสามวา คลองลาดบัวขาว คลองบางซื่อ คลองประเวศบุรีรมย์ คลองพระโขนง และคลองพระยาราชมนตรี ความยาวกว่า 128 กิโลเมตร ผ่านชุมชนกว่า 16,881 ครัวเรือนหรือคนกว่า 68,000 คน จะต้องถูกย้ายออกไป (Khon-Kool-Klong, 2558)

การรื้อย้ายในข้างต้นนี้ ชาวบ้านชุมชนริมคลองส่วนใหญ่ไม่ได้ขัดขวาง เพียงแต่มีความไม่มั่นใจอยู่บ้างในขั้นตอนของการรื้อย้าย หลายเรื่องยังไม่ชัดเจนและอยู่ในระหว่างการเจรจาต่อรอง อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมา ชุมชนริมคลองมักจะเป็นฝ่ายตั้งรับข้อมูล การประชาสัมพันธ์จากภาครัฐ อาทิ โครงการสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมของทางราชการ หรือแผนการเคลื่อนย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ เป็นต้น แต่น้อยครั้งที่จะได้มีโอกาสสื่อสารความต้องการของชุมชนริมคลองออกไปยังภาครัฐ และ/หรือภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกเหนือจากการเข้าร่วมเวทีรับฟังความคิดเห็นที่มีภาครัฐเป็นผู้จัด

คณะผู้วิจัยได้เข้าร่วมเวทีรับฟังความคิดเห็น และการเสวนาเรื่อง “การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองและการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากตามนโยบายประชารัฐ” เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2559 ที่ชุมชนร่วมใจพิบูลย์ 2 ริมคลองลาดพร้าว เขตห้วยขวาง ซึ่งจัดโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) ร่วมกับสำนักงานเขตห้วยขวาง ประชาคมห้วยขวาง และเครือข่ายชุมชนริมคลองลาดพร้าว ทำให้ได้รับทราบความต้องการจาก ประธานเครือข่ายชุมชนริมคลองลาดพร้าว-คลองบางซื่อ เขตห้วยขวาง และตัวแทนจาก พอช. โดยสรุปความเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารได้ว่า

สิ่งที่ชุมชนริมคลองต้องการในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร คือ การสื่อสารกันเองภายในชุมชน การสื่อสารกับหน่วยงานภาครัฐ และการสื่อสารกับสังคม

จากการเข้าร่วมเวทีดังกล่าว พบว่า สิ่งที่ชุมชนริมคลองต้องการเร่งด่วนในการพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสาร คือ การสื่อสารกับหน่วยงานภาครัฐและการสื่อสารกับสังคม เนื่องจาก หากชุมชนได้มีโอกาสที่จะสื่อสารบอกความต้องการของชุมชน สื่อสารเพื่อเปลี่ยนสายตาคอนกรีตน้ำเน่าเสียเกิดจากคนริมคลอง รวมถึงความต้องการของชุมชนในกระบวนการรื้อย้ายต่าง ๆ อาจจะส่งผลต่อการสร้างความเข้าใจและการพัฒนาที่อยู่อาศัยริมคลอง รวมถึงการเคลื่อนย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคชุมชนได้

คณะผู้วิจัยยังได้พูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับตัวแทนของ พอช. เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2559 จากการพูดคุยนี้ ทำให้คณะผู้วิจัยได้ข้อมูลอีกด้วยว่า ชาวบ้านชุมชนริมคลองได้ริเริ่มให้มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการสื่อสารระหว่างกันและกันในต่างสายคลองแล้ว แต่การรวมกลุ่มของชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นลักษณะของผู้มีใจมีจิตอาสาแต่ยังขาดความรู้ เทคนิค และทักษะด้านการสื่อสาร ซึ่งนับเป็นส่วนขาดที่คณะผู้วิจัยในฐานะนักวิชาการสายนิเทศศาสตร์สามารถนำศาสตร์และความรู้ ตลอดจนภาคีเครือข่ายด้านการสื่อสารเข้าไปช่วยเติมเต็มในส่วนนี้ได้

ดังนั้น บทความวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง” จึงมุ่งหวังที่จะใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของชุมชนริมคลอง โดยมีคำถามสำคัญ คือ กระบวนการยกระดับสมรรถนะการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลองในฐานะของสื่อบุคคลให้สูงขึ้น จะทำได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารสำหรับนักสื่อสารชุมชนริมคลอง สำหรับนักสื่อสารชุมชนริมคลองลาดพร้าว-คลองเปรม

ทบทวนวรรณกรรม

สำหรับงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง” ในการวิจัยครั้งนี้จำกัดเฉพาะแนวคิดเรื่องสื่อบุคคล แนวคิดเรื่องการสื่อสารชุมชน และแนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล

“สื่อบุคคล” เป็นสื่อชนิดหนึ่งที่มีคุณลักษณะร่วมกับสื่อประเภทอื่น ๆ อย่างไรก็ดีเนื่องจาก สื่อบุคคลเป็นสื่อที่เป็นมนุษย์ ดังนั้น สื่อบุคคลจึงมีคุณลักษณะบางอย่างที่เฉพาะตัว (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2549) กล่าวคือ มีลักษณะที่ยืดหยุ่นสูงมาก มีโอกาสที่จะใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบกระบวนทัศน์แก้ปัญหาแบบทางเลือก และการใช้สื่อสารแบบมีส่วนร่วมได้สูงกว่าแบบอื่น ๆ เป็นสื่อที่พัฒนาได้อย่างมีศักยภาพ เป็นสื่อที่มีการสื่อสาร ภายในจิตใจ เป็นสื่อที่มีเจตนา/แรงจูงใจ เป็นสื่อที่มีทั้งมิติที่เป็นเรื่องส่วนตัว และเรื่องการทำงาน/ส่วนร่วม และมีลักษณะหลายโฉมหน้า/หลายสถานะ

ดังนั้น การเสริมความสามารถด้านการสื่อสารของสื่อบุคคลนั้น จะต้องประกอบไปด้วย 3 มิติ กล่าวคือ มิติด้านความรู้ มิติด้านทักษะ และมิติด้านกลยุทธ์การสื่อสาร (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2549) ดังนี้

มิติด้านความรู้ด้านการสื่อสาร ประกอบด้วย ความรู้ในการวิเคราะห์ผู้รับสาร ความรู้ในการกำหนดวัตถุประสงค์ในการสื่อสารแต่ละครั้ง ความรู้ในเรื่องบริบท/สภาพการณ์ทางสังคม

มิติด้านความรู้ด้านทักษะการสื่อสาร ประกอบด้วย ทักษะการใช้สื่อ ทักษะการเลือกสาร และทักษะเฉพาะตน

มิติด้านความรู้ด้านกลยุทธ์การสื่อสาร ตัวอย่างเช่น กลยุทธ์การใช้สื่อและช่องทางที่หลากหลายเพื่อผสมผสานในการสื่อสาร กลยุทธ์การประสานแนวคิดระหว่างของเก่าและของใหม่ในการสื่อสาร กลยุทธ์การสื่อสารที่พลิกแพลงและยืดหยุ่นตามบริบท เป็นต้น

ข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า มีการสร้าง “นักสื่อสารชุมชน” ให้มีความสามารถในด้านของการสื่อสารเพื่อสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อการพัฒนาจากหลายองค์กรแล้ว ทั้งนี้ บางองค์กรจะเรียกนักสื่อสารชุมชนว่าหมายถึง “นักข่าวชุมชน” ยกตัวอย่างจาก 2 กรณีดังต่อไปนี้ ได้แก่ การสร้างนักข่าวชุมชนของชุมชนบ้านโชนเลง ตำบลหนองม้า จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งจัดกระบวนการโดยมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ที่ชวนกลุ่มเยาวชนให้มาเรียนรู้การสื่อสารทั้งการทำหนังสือ สาระคดี การทำสตอรี่บอร์ด การใช้กล้อง การตัดต่อ ทั้งนี้ เพื่อดึงเยาวชนออกจากเกมและอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น (สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน, 2558)

อีกตัวอย่างหนึ่งนั้น ได้แก่ การจัดการอบรม “นักข่าวพลเมือง จุดประกายสื่อโดยชุมชน” ของสำนักเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน โดยมีพื้นฐานความคิดในการจัดเวทีอบรมว่า คนในพื้นที่ ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่กับปัญหานั้นยังเข้าถึงหรือใช้ช่องทางเพื่อนำเสนอสู่สังคมกว้างไม่เต็มอัตราส่วนมากนัก และจากข้อจำกัดของสื่อกระแสหลัก ที่ไม่สามารถลงมาทำข่าวในพื้นที่ได้อย่างเต็มที่และบ่อยครั้ง ฉะนั้น การที่คนในชุมชนต้องลุกขึ้นมา มีบทบาททางด้านการผลิตสื่อให้ได้ และให้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง จึงถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่สุด เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการด้านการสื่อสารด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่อง ทันสถานการณ์ เพื่อจุดกระแสจากมุมส่วนใน เป็นการสื่อสารสู่สาธารณะ สู่สังคมภายนอก ให้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ด้วยความถูกต้องเป็นธรรม อย่างสูงสุด (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.), 2558)

แนวคิดเรื่องการสื่อสารชุมชน

ความหมายของการสื่อสารชุมชน

กำจร หลุยยะพงศ์ (2558) กล่าวว่า ความหมายที่กว้างที่สุดของการสื่อสารชุมชนก็คือ การสื่อสารที่มุ่งเน้นพื้นที่ทั้งในกายภาพและจิตใจ แต่ไม่ว่าจะเป็นชุมชนในรูปแบบใด สิ่งสำคัญคือ การใช้ “การสื่อสาร” เป็นเครื่องมือที่จะเชื่อมร้อยชุมชนที่อยู่กระจัดกระจายเข้าด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ การสื่อสารชุมชนในที่นี้จึงมีความหมายในด้านของ “เครื่องมือ” ที่จะทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้คนซึ่งแม้จะอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่ให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมได้อย่างใดอย่างหนึ่ง

แก่นของการสื่อสารเพื่อชุมชนนั้น ได้แก่ กระบวนการสื่อสารอย่างเป็นระบบของกลุ่มบุคคลที่หลากหลาย ในเชิงระนาบ (horizontal communication) ผ่านช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย (various communication channel) ในประเด็นที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสมาชิกของแต่ละชุมชน ภายใต้การเคารพกติกาของสังคมประชาธิปไตยและความร่วมมือของภาคีพันธมิตรในพื้นที่ในการขับเคลื่อนพลังชุมชน ไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน และการมีคุณภาพชีวิต (quality of life) ที่ดี (ปารีชาติ สถาปัตตานนท์, 2543)

บทบาทของการสื่อสารในชุมชน

บทบาทของการสื่อสารในชุมชน ได้แก่ (ปารีชาติ สถาปัตตานนท์, 2543) ได้แก่
(1) การสื่อสารเป็นเสมือนที่มาของปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน อันนำไปสู่การค้นพบทางออก

ที่เหมาะสมสำหรับแต่ละชุมชน (2) การสื่อสารเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของชุมชน ที่จะสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน อันเป็นจุดสร้างความแตกต่างระหว่างชุมชนหนึ่ง ๆ กับชุมชนอื่น ๆ และเป็นจุดสะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างรากฐานเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และ (3) การสื่อสารเป็นเสมือนดัชนีชี้วัดความสันติสุขในชุมชน โดยการสื่อสารในที่นี้ ได้แก่ การสื่อสารในเชิงการรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน การเคารพประเพณีในชุมชน และการใช้เวทีการสื่อสารในการแลกเปลี่ยนความคิด การใกล้ชิด ประนีประนอม ความกัน การแสวงหาแนวทางในการยุติความขัดแย้ง

ประเภทและลักษณะของการสื่อสารชุมชน

ประเภทและลักษณะของการสื่อสารชุมชนสามารถจำแนกออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ สื่อมวลชน สื่อบุคคลและเครือข่ายการสื่อสาร สื่อสิ่งพิมพ์สื่อวิทยุกระจายเสียง และภาพในชุมชน สื่อเฉพาะกิจ สื่อกิจกรรม สื่อพื้นบ้าน และสื่อใหม่ (กัจจกร หลุยยะพงศ์, 2558)

1. สื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ ผู้ผลิตมักจะเป็นองค์กรขนาดใหญ่ เผยแพร่กว้าง มุ่งสู่มวลชนจำนวนมาก ดังนั้น เนื้อหาจึงมีลักษณะเป็นไปตามความต้องการของผู้ผลิตมากกว่าการทำเพื่อชุมชน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงคุณสมบัติบางประการที่สื่อมวลชนเปิด “พื้นที่สาธารณะ” ให้กับคนในชุมชนได้ก้าวมามีส่วนร่วมในการนำเสนอความคิดเห็น สื่อสารสองทิศทาง แสดงอัตลักษณ์และความต้องการของตน เหตุผลดังกล่าวก็เพียงพอในระดับหนึ่งที่ยกระดับให้สื่อมวลชนกลายเป็นสื่อชุมชน แม้อาจจะไม่ได้เป็นสื่อที่เป็น “ของ” ชุมชน แต่เป็นสื่อที่ทำ “โดย” ชุมชน

2. สื่อบุคคลและเครือข่ายการสื่อสาร สื่อบุคคลเป็นสื่อขนาดเล็กที่เหมาะสมกับการสื่อสารในชุมชน เพราะมีคุณสมบัติความใกล้ชิดกับคนในชุมชนหรือในวัฒนธรรมเดียวกัน ทำให้น่าเชื่อถือ แต่อาจมีจุดด้อยคือ อาจมีความรู้ ประสบการณ์ค่อนข้างน้อย จึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาความสามารถทางการสื่อสาร ส่วนกรณีเครือข่ายการสื่อสารเป็นการสื่อสารที่ประกอบด้วยบุคคลที่รวมตัวกัน มีลักษณะการเชื่อมโยงหรือโยงใยคล้ายกับใยแมงมุม เครือข่ายนี้เกิดขึ้นได้เพราะมีความขาด จึงต้องร่วมมือกันเพื่อเป้าประสงค์ต่าง ๆ และที่สำคัญต้องมีปริมาณการติดต่ออย่างต่อเนื่องอันจะทำให้เครือข่ายดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน

3. สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อกระจายเสียงและภาพในชุมชน สื่อดังกล่าวนี้หากเทียบกับสื่อมวลชนมีความแตกต่างกันสามด้าน คือ (1) ขนาด สื่อเหล่านี้มีขนาดที่เล็กกว่าสื่อมวลชน แต่ก็มีความใหญ่กว่าสื่อพื้นบ้านและสื่อเฉพาะกิจ ความที่มีขนาดเล็กกว่าสื่อมวลชนจึงทำหน้าที่ได้ดีกว่าเหมาะกับชุมชน และเมื่อมีขนาดใหญ่กว่าสื่อพื้นบ้านและสื่อเฉพาะกิจก็จะทำให้สื่อสารในวงกว้างขึ้น (2) เนื้อหา สื่อดังกล่าวมีเนื้อหาที่มุ่งเน้นชุมชนโดยตรง ส่วนเนื้อหาในสื่อมวลชนส่วนใหญ่จะเป็นไปตามความต้องการของเจ้าของสื่อ และ (3) ผู้รับสาร สื่อกลุ่มนี้มุ่งเป้าหมายคนในชุมชนและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมมากกว่าสื่อมวลชน

4. สื่อพื้นบ้าน เป็นสื่อที่เก่าแก่อยู่ในชุมชนและสังคมเป็นระยะเวลาอันยาวนานด้วยความยาวนานนั้น จึงมีความหลากหลาย ความใกล้ชิดและเหมาะกับชุมชนแต่ละแห่ง

5. สื่อเฉพาะกิจ สื่อกิจกรรม เป็นสื่อที่ใช้ทำการกิจเฉพาะเวลาและเฉพาะพื้นที่ (ชุมชน) มีลักษณะพิเศษ คือ สื่อสารกับบุคคลในชุมชนได้ตรงตามความต้องการของผู้ผลิต ยิ่งไปกว่านั้น ยังเป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถก้าวเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต แพร่กระจายได้ง่ายกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ เพราะเป็นสื่อขนาดเล็ก ใช้ทักษะในการผลิตไม่มากนักเมื่อเทียบกับสื่อประเภทอื่น ๆ

6. สื่อใหม่ เช่น อินเทอร์เน็ต สื่อดิจิทัล เป็นสื่อที่ได้รับการคาดหวังว่า จะเป็นพื้นที่สาธารณะที่ดีที่สุดในการสื่อสารความต้องการของชุมชน ทั้งสำหรับกลุ่มคนภายในและภายนอกชุมชน เหตุผลสำคัญคือ นอกจากจะเผยแพร่ในวงกว้างเมื่อเทียบกับสื่ออื่น ๆ (สื่อบุคคลและเครือข่ายการสื่อสารสื่อพื้นบ้าน สื่อเฉพาะกิจ) แล้ว ยังเป็นสื่อที่ผู้คนสามารถก้าวเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต ราคาถูก สามารถผลิตและผลิตซ้ำสื่อได้ง่าย

แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

สำหรับการสื่อสารชุมชนนี้ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นเรื่องสำคัญมากเนื่องจาก กระบวนการพัฒนาทางเลือกหรือกระบวนการที่เน้นความหลากหลายนี้เป็น “ทางเลือก” ที่คำนึงถึงความต้องการของคนในชุมชนเป็นสำคัญ เน้นการสื่อสารในแนวนราบ (horizontal) พร้อมทั้งเห็นว่า ในบริบทของระบบการสื่อสารที่แท้จริงของชุมชนนั้น จะต้องเป็นการสื่อสารเพื่อประชาชน ของประชาชน และโดยประชาชน (กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2543; กาญจนา แก้วเทพ, 2548ก; กาญจนา แก้วเทพ, 2548ข)

กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2543) ได้ประมวลข้อสรุปเกี่ยวกับเป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ คือ

1. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น การนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเผยแพร่ในวงกว้าง
2. เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วม และเพื่อให้เห็นคุณค่าความคิดและความเชื่อของเขา ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการนำเอาแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาเผยแพร่ในวงกว้าง และคนทั่วไปให้การยอมรับผ่านการแสดงทัศนะผ่านสื่อ (เป็น feedback) ก็จะทำให้ชุมชนมีความมั่นใจในคุณค่าของตนเอง
3. เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่าตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยีทันสมัยใหม่ที่ซับซ้อนได้ การเข้ามาร่วมฝึกฝนอบรมการผลิตสื่อจะพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นว่า พวกเขาสามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้หากมีโอกาส
4. เพื่อสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน เพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืน มุมมองและทัศนะของตนเอง
5. เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของตนเอง
6. ผลจากการสื่อสารของชุมชนที่อาจจะเกิดจากการริเริ่มของบางส่วนเสียของชุมชนหรือจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จะช่วยยกระดับความมีสติและความรับผิดชอบให้กับทั้งชุมชนหรือชุมชนอื่น ๆ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น
7. เนื่องจากเนื้อหาของการสื่อสารชุมชนเน้นเรื่องราวที่มีสาระประโยชน์ต่อชีวิตของชุมชนเอง ดังนั้น สื่อประเภทนี้จึงช่วยเพิ่มสัดส่วนของการสร้างสื่อที่มีสาระให้แก่ชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น เพื่อถ่วงดุลกับการสื่อสารที่มุ่งเน้นแต่ความบันเทิงและการหลีกเลี่ยงปัญหา (escapist) ที่สื่อจากภายนอกอัดฉีดเข้าไปในชุมชน

รูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วม

หากเราใช้เกณฑ์องค์ประกอบของการสื่อสารเข้ามาจัดแบ่งรูปแบบหรือระดับของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแล้วนั้น อาจแบ่งรูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วมได้ดังนี้ คือ (กาญจนา แก้วเทพ, กิตติ กันภัย, และปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2543)

1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ใช้สาร เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่ต่ำที่สุด กล่าวคือ ในกระบวนการสื่อสารตั้งแต่ต้นยังอยู่ในการกำหนดของผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะเป็นการเลือกประเด็นเนื้อหา วิธีการนำเสนอ ไปจนกระทั่งถึงการเลือกช่องทางสื่อที่จะเผยแพร่ และผู้รับสารก็ยังคงมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารแต่อย่างเดียว แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปในฐานะของผู้รับสารในการสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วม คือ มีการทำความเข้าใจให้ผู้รับสารได้ตระหนักถึงสิทธิที่จะรู้และบอกเล่าข้อมูลข่าวสารของตนสู่สาธารณะ มีการสร้างหลักประกันในการมีส่วนร่วมของผู้รับสารทั้งในช่วงขาเข้าและขาออก และที่สำคัญคือมีการเพิ่มช่องทางการสื่อสารให้ทั่วถึงในชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมแสดง เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมาและจำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ ๆ เพิ่มเติม การเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตหรือผู้ร่วมผลิตนั้น ยังแบ่งออกได้เป็นหลายขั้นตอนตามหลักแนวคิดของการผลิตสื่อ คือ ในขั้นตอนก่อนการผลิต ขั้นตอนการผลิต และขั้นตอนหลังการผลิต ซึ่งชุมชนอาจจะเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็ได้ แต่ในแต่ละขั้นตอนนั้นจะต้องมีการสร้างเงื่อนไขใหม่กำกับไว้ด้วย เช่น หากต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิต ก็จำเป็นต้องมีการอบรมให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้อุปกรณ์เสียก่อน เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ถือได้ว่าเป็นรูปแบบสูงสุดของการมีส่วนร่วม มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ยิ่งระดับของการมีส่วนร่วมสูงขึ้นมากเท่าใด สัดส่วนของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้ก็จะเล็กลง สำหรับการมีส่วนร่วมในระดับนี้นั้น หมายถึง การวางแผนและนโยบายการใช้สื่อที่รวมเอาชุมชนเข้ามาอยู่ในโครงสร้างการสื่อสารของชุมชน หรือในระดับที่แคบลงมาอาจจะหมายถึง การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและนโยบายของสื่อบางประเภทที่จะเข้ามาในชุมชน

วิธีการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ของชุมชน

ผู้ร่วมกระบวนการวิจัย

ชุมชนริมคลองในเขต กทม. มี 9 สาย ได้แก่ คลองลาดพร้าวและคลองสอง คลองเปรมประชากร คลองบางเขน คลองสามวา คลองลาดบัวขาว คลองบางซื่อ คลองประเวศบุรีรมย์ คลองพระโขนง และคลองพระยาราชมนตรี ความยาวกว่า 128 กิโลเมตร ผ่านชุมชนกว่า 16,881 ครัวเรือนหรือคนกว่า 68,000 คน (Khon-Kool-Klong, 2558) ตัวแทนจากพอช. และคณะผู้วิจัย เจาะจงเลือกดำเนินกิจกรรมกับตัวแทนชุมชนจากคลองลาดพร้าว คลองเปรมประชากร เนื่องจากอยู่ในกระบวนการรื้อย้ายแล้ว

คุณสมบัติของผู้เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลองเจาะจงเลือกจากผู้ที่เคยดำเนินกิจกรรมร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) มาก่อน โดยให้ตัวแทนจาก พอช. เป็นผู้แนะนำชุมชนและบอกต่อเครือข่าย พร้อมทั้งกำหนดเงื่อนไขเพิ่มเติมในการเลือกผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือ ต้องเป็นผู้มีความพร้อมอยู่แล้วที่จะเข้าร่วมกิจกรรม โดยเฉพาะความพร้อมในด้านของเวลา และเป็นผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนที่ริมคลองที่ต้องการการสื่อสารเพื่อเป็นเครื่องมือในการเข้าไปช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาในชุมชน

ชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมประกอบด้วย ตัวแทนจากชุมชนริมคลองลาดพร้าว และคลองเปรม ได้แก่ ชุมชนประชาอนุกุล ชุมชนเครือข่ายคลองใหญ่ ชุมชน กอ.เปรมประชาสมบุรณ์ ชุมชนร่วมพัฒนาเขตดอนเมือง ชุมชนตาลคู่ เขตดอนเมือง ชุมชนลาดพร้าว 80 ห้วยขวาง ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาว ชุมชนหลักสี่พัฒนา 99 ชุมชน หลังแฟลตร่วมพัฒนา ชุมชนคนรักถิ่น ชุมชนตลาดหลักสี่ ชุมชนสตรีเหล็กพัฒนา เขตดอนเมือง ชุมชนลาดพร้าว ชุมชนสหกรณ์เคหสถานริมคลองพัฒนา จำกัด ชุมชน เลียบคลองสองสามัคคี ชุมชนศาลเจ้าพ่อสมบุญ ชุมชนพหลโยธิน 32 ชุมชนหลัง วค. จันทเกษม ชุมชนไทยมุสลิมสามัคคี และ กลุ่มออมทรัพย์ตาลคู่พัฒนา (อยู่ในระหว่าง กระบวนการรวมกลุ่มและจัดตั้งเป็นชุมชน)

ผู้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยนอกจากตัวแทนชุมชนริมคลองในข้างต้นแล้วนั้น ยังเป็นนักศึกษาจากสาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ในชั้นปีที่ 3 และชั้นปีที่ 4 เนื่องจาก โครงการวิจัยนี้ได้บูรณาการเข้ากับการจัดการเรียนการสอนของสาขาวิชานิเทศศาสตร์ และพันธกิจของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ในเรื่องของการจัดการเรียนการสอน การบริการวิชาการ การวิจัย และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย

เครื่องมือที่ใช้การวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสังเกต และการจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง

ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัยประกอบด้วย 3 ขั้นตอนที่สำคัญ กล่าวคือ

ขั้นตอนแรก คณะผู้วิจัยร่วมกับตัวแทนนักสื่อสารชุมชนริมคลองผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้วิเคราะห์ทุนและปัญหาของชุมชนร่วมกัน โดยเฉพาะในเรื่องของสื่อบุคคล และเรื่องของการสื่อสาร ผ่านเวทีระดมความคิดเห็น 2 ครั้ง เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลความสามารถเบื้องต้นในด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลองแต่ละคน ตลอดจนบทบาทด้านการสื่อสารที่เคยมีประสบการณ์มาก่อนแล้ว

ขั้นตอนที่สอง คณะผู้วิจัยร่วมกับตัวแทนนักสื่อสารชุมชนริมคลองผู้เข้าร่วมกิจกรรมและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ร่วมกันออกแบบกิจกรรมพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง ด้วยกิจกรรมการสร้างเสริมความสามารถด้านการสื่อสาร “การสื่อสารเพื่อสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม”

ขั้นตอนที่สาม คณะผู้วิจัยร่วมกับตัวแทนนักสื่อสารชุมชนริมคลองผู้เข้าร่วมกิจกรรม ประเมินผลกิจกรรม “การสื่อสารเพื่อสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม” และสรุปบทเรียนร่วมกัน

ผลการวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง” ในครั้งนี้ มุ่งหวังที่จะใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของชุมชนริมคลอง โดยมีคำถามสำคัญว่า กระบวนการยกระดับสมรรถนะการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลองในฐานะของสื่อบุคคลให้สูงขึ้น จะทำได้อย่างไร ผลการวิจัยพบว่า ในการพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง จะต้องดำเนินการผ่าน 3 ขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง การวิเคราะห์ทุนและปัญหาของชุมชน

คณะผู้วิจัยร่วมกับตัวแทนนักสื่อสารชุมชนริมคลองผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ ชุมชนหลังแฟลตร่วมพัฒนาหลักสี่ ชุมชนประชานุกูล ชุมชนเครือข่ายคลองใหญ่ ชุมชนโก.เปรมประชาสมบุรณ์ ชุมชนร่วมพัฒนาเขตดอนเมือง ชุมชนลาดพร้าว 80 ห้วยขวาง ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาว ชุมชนหลักสี่พัฒนา 99 ชุมชนคนรักถิ่น ชุมชนหลังแฟลตตลาดหลักสี่ ชุมชนสตรีเหล็กพัฒนา เขตดอนเมือง ชุมชนลาดพร้าว และกลุ่มออมทรัพย์ตาลคู่พัฒนา (อยู่ในระหว่างกระบวนการรวมกลุ่มและจัดตั้งเป็นชุมชน) ร่วมวิเคราะห์ทุนและปัญหาของชุมชนร่วมกัน โดยเฉพาะในเรื่องของสื่อบุคคลและเรื่องของการสื่อสาร ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “นักสื่อสารชุมชนริมคลอง” เพื่อแลกเปลี่ยนและระดมความคิดเห็นเบื้องต้น

กระบวนการนี้ทำให้ได้พบปัญหาว่า ที่ผ่านมา ชุมชนริมคลองมักจะเป็นฝ่ายตั้งรับข้อมูลการประชาสัมพันธ์จากภาครัฐ อาทิ โครงการสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมของทางราชการ หรือแผนการเคลื่อนย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ เป็นต้น แต่น้อยครั้งที่จะได้มีโอกาสสื่อสารความต้องการของชุมชนริมคลองออกไปยังภาครัฐ และ/หรือภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกเหนือจากการเข้าร่วมเวทีรับฟังความคิดเห็นที่มีภาครัฐเป็นผู้จัด ส่งผลให้ชุมชนริมคลองถูกมองด้วยภาพลักษณ์ว่า เป็นคนรูก้ำฟั่นที่สาธารณะ ผิดกฎหมาย และเป็นผู้ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วม น้ำเสีย น้ำในคลองเน่าเหม็น สำหรับด้านการสื่อสารนั้นพบว่า การสื่อสารต่อระหว่างชุมชนกับภาครัฐยังไม่มีพลังพอ และการสื่อสารของชุมชนไปสู่สาธารณะยังไม่ได้ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชน อย่างไรก็ตาม สำหรับทุนของชุมชนนั้นได้พบว่า ชาวบ้านชุมชนริมคลองได้ริเริ่มให้มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการสื่อสารระหว่างกันและกันในต่างสายคลองแล้ว เพียงแต่

การรวมกลุ่มนั้นยังเป็นลักษณะของผู้มีใจมีจิตอาสา แต่ยังขาดความรู้ เทคนิค และทักษะด้านการสื่อสาร

ขั้นตอนที่สอง การติดตั้งความรู้เรื่องบทบาทการสื่อสาร

การจัดกิจกรรมในขั้นตอนนี้ นักสื่อสารชุมชนริมคลองผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินการวิจัยผ่านกิจกรรมการวิเคราะห์ตัวเองในเรื่องบทบาทของการสื่อสาร และได้พบว่า ตนเองไม่ใช่ผู้ส่งสารธรรมดา แต่เป็นผู้ส่งสารที่เป็นช่องทางการสื่อสารหรือสื่อบุคคล (C-channel) ไปด้วยในตัว และยังเป็นผู้ส่งสารที่ต้องรวบรวม/รับฟังความคิดเห็นของชุมชน ต้องสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมในเรื่องของความคิดเห็นนั้น ๆ อีกด้วย นอกเหนือจากนั้นแล้ว นักสื่อสารชุมชนริมคลองนี้ยังมองตัวเองอีกด้วยว่า สิ่งที่ตัวเองในฐานะนักสื่อสารชุมชนริมคลองจำเป็นต้องมีอย่างยั้งคือ “เรื่องของความโปร่งใส” เพราะจะต้องสื่อสารในเรื่องของการออมทรัพย์หรือกองทุนต่าง ๆ ด้วย

ในการระดมความคิดเห็นเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเสริมศักยภาพการสื่อสารนักสื่อสารชุมชนริมคลองร่วมกันนั้น นำมาสู่การออกแบบกิจกรรมภายใต้ข้อคำถามที่จะต้องตอบตามลำดับดังนี้ กิจกรรมนี้จะทำอะไรและทำอย่างไรบ้าง จากข้อคำถามดังกล่าว นำมาสู่กิจกรรมการสร้างเสริมความสามารถด้านการสื่อสารในเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม” ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนริมคลองต้องการเร่งด่วนในการพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสาร เนื่องจาก หากชุมชนได้มีโอกาสที่จะสื่อสารบอกความต้องการของชุมชนสู่สาธารณะและสู่ภาครัฐแล้ว อาจจะส่งผลต่อการสร้างความเข้าใจและการพัฒนาที่อยู่อาศัยริมคลอง รวมถึงการเคลื่อนย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคชุมชนได้

ขั้นตอนที่สาม การออกแบบกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพการสื่อสาร

การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสาร เพื่อให้มีความพร้อมและสามารถทำงานด้านการสื่อสารชุมชน สำหรับเนื้อหาภายในกิจกรรมที่ได้ทดลองออกแบบเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารเพื่อสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคมของนักสื่อสารชุมชนริมคลองนี้ คณะผู้วิจัยออกแบบเนื้อหากิจกรรมในลักษณะของการจับคู่เนื้อหาการสื่อสารตามสถานการณ์ชุมชนริมคลองกับผู้ต้องการใช้ และจับคู่วิธีการดำเนินกิจกรรมระหว่างกิจกรรมภาคทฤษฎีกับกิจกรรมภาคปฏิบัติ รายละเอียดดังนี้

กิจกรรมช่วงแรก จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องสถานการณ์ริมคลองจากนักสื่อสารชุมชนริมคลองร่วมกับนักศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับสถานการณ์การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง การออกแบบกิจกรรมโดยให้นักศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยนี้ นอกเหนือจากความต้องการที่จะบูรณาการการวิจัยเข้ากับการจัดการเรียนการสอนของสาขาวิชานิติศาสตร์ และพันธกิจของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ในเรื่องของการจัดการเรียนการสอน การบริการวิชาการ การวิจัย และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแล้วนั้น คณะผู้วิจัยยังมุ่งหมายที่จะใช้กิจกรรมในครั้งนี้เป็นเครื่องมือในการเชื่อมร้อยระหว่างชุมชนหรือภาคประชาชนกับภาควิชาการเข้าด้วยกัน ให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อันจะนำไปสู่ความร่วมมือในการขับเคลื่อนพลังชุมชน ไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน และกรรมมีคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคตอีกด้วย ดังรูปที่ 1

รูปที่ 1: การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลเรื่องสถานการณ์ริมคลองในปัจจุบัน

กิจกรรมช่วงที่สอง จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่อง “การจุดประเด็นทางสังคม: ทำอย่างไรให้เป็นข่าว” โดยเชิญวิทยากรที่มีประสบการณ์การสื่อสารเพื่อระดมพลังทางสังคม โดยเชิญวิทยากรที่มีประสบการณ์ในด้านนี้ คือ คุณคำณ ชูเดชา จากกลุ่ม alcohol watch และคุณธีรภัทร์ คณะวงศ์ จากเครือข่ายเยาวชน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ในเรื่องของการจัดวางจังหวะก้าว จัดลำดับความสำคัญของประเด็นที่ต้องการจะสื่อสารก่อน-หลัง เพื่อประสิทธิภาพสูงสุดในการสื่อสาร ดังรูปภาพที่ 2

รูปที่ 2: การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจุดประเด็นทางสังคม

กิจกรรมช่วงที่สาม จัดให้มีการฝึกปฏิบัติ “การสร้างเครื่องมือสื่อสารเพื่อจุดประเด็นทางสังคม” โดยใช้สื่อเฉพาะกิจ วิทยากรโดย อาจารย์ ดร.ปรียา สมพิช สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร เพื่อให้ชุมชนสามารถสร้างเครื่องมือสื่อสารที่สามารถทำได้ด้วยตนเอง ง่าย และค่าใช้จ่ายในการดำเนินการไม่สูงมาก ในการนี้นักสื่อสารชุมชนริมคลองเลือกทำ “ป้าย” เพื่อให้ป้ายเป็นตัวจุดประกายการเป็นประเด็นทางสังคม และให้ง่ายต่อการรับรู้ทั้งภายในชุมชนด้วยกันเองและการสื่อสารต่อสาธารณชน ดังรูปภาพที่ 3

รูปที่ 3: นำเสนอ “ป้าย” จากการฝึกปฏิบัติการจุดประเด็นทางสังคม

สำหรับการจัดกิจกรรม “การสร้างสื่อสารเพื่อสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม” พบว่าเครือข่ายนักสื่อสารชุมชนริมคลองและนักศึกษาได้สะท้อนความคิดเห็นจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการไว้ ดังนี้

“ถ้ามีเวลาเยอะกว่านี้และได้ทำกิจกรรมเยอะกว่านี้ คงได้ทั้งความสนุกและความรู้เพิ่ม” (ตัวแทนนักสื่อสารชุมชนริมคลอง)

“กิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่ดีมากเลยค่ะอาจารย์ ได้ใกล้ชิดชาวบ้าน หนูเห็นด้วยนะคะ ถ้าอาจารย์จะจัดกิจกรรมครั้งต่อไปให้กับชุมชน ตอนแรกหนูไม่อยาก ทำเลยคะ วันนี้ได้ทำกิจกรรมทำป้ายกับชุมชนหนูมีความสุขมากคะ อยากให้ในปีต่อ ๆ ไป รุ่นน้องได้ลงมือทำกิจกรรมแบบนี้บ้างคะ” (ตัวแทนนักศึกษาสาขาวิชานิเทศศาสตร์)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในการพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารนักสื่อสารชุมชน ริมคลองโดยมีกระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือนี้ ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนที่สำคัญ ขั้นตอนการวิเคราะห์ทุนและปัญหาของชุมชน ขั้นตอนการติดตั้งความรู้เรื่องบทบาท การสื่อสารผ่านการทดลองวิเคราะห์ตนเอง และขั้นตอนการออกแบบกิจกรรมเพื่อพัฒนา ศักยภาพ ทั้งนี้ ในการพัฒนาศักยภาพ คณะผู้วิจัยได้ติดตั้งกลไกในการประเมินผล การพัฒนาศักยภาพของผู้เข้าร่วมกิจกรรมในการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละครั้งว่า มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และอย่างไร

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะการวิจัย

การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารสำหรับนักสื่อสารชุมชนริมคลองมีประเด็น น่าสนใจที่ควรอภิปราย คือ เรื่องการออกแบบกระบวนการพัฒนาความสามารถด้าน การสื่อสารเพื่อการดำเนินงาน

ในการพัฒนากระบวนการนี้ คณะผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมโดยพิจารณา และวางแผนอย่างรอบคอบ โดยเน้นที่องค์ประกอบสำคัญในกระบวนการสื่อสาร เพื่อการดำเนินงาน คือ องค์ประกอบด้าน “สาร นั่นคือ ว่า (1) จะคัดเลือกเนื้อหาอะไร และ (2) จะออกแบบเนื้อหาอย่างไร และองค์ประกอบด้าน “ช่องทางในการสื่อสาร” คือ ช่องทางการสื่อสารหรือสื่อที่นักสื่อสารชุมชนริมคลองจะใช้เป็นนี้จะต้องเป็นสื่อ ที่ง่าย สามารถทำได้เองภายในชุมชน และเป็นสื่อร่วมสมัยสามารถสื่อสารได้กับ กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย นอกเหนือจากนั้นแล้ว ก่อนดำเนินการจัดกิจกรรม โครงการวิจัยนี้ยังได้กำหนดให้กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมกิจกรรม หรือนักสื่อสารชุมชน ริมคลองได้มีการทดลองประเมินหรือวิเคราะห์บทบาทการสื่อสารของตนเองก่อนว่า เป็นอย่างไร ทำให้สามารถนำข้อมูลนี้มาคัดเลือกและกำหนดเป็นเนื้อหาสารหรือหัวข้อ ในการดำเนินกิจกรรมดังได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริพร เลิศยิ่งยศ (2560) ศึกษาเรื่องการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหา

ความยากจนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ได้แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน โดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์บริบทผู้นำและประเมินศักยภาพของผู้นำชุมชน วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดการบริหารจัดการชุมชนและการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการนำผู้นำชุมชนและตัวแทนหน่วยงานราชการไปทัศนศึกษาดูงาน ทางด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จากนั้นจัดอบรมเสริมสร้างภาวะผู้นำชุมชนหรือหลักสูตรผู้นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อสร้างผู้นำชุมชนให้มีภาวะผู้นำเพิ่มขึ้น

การออกแบบกระบวนการในลักษณะนี้พบว่า เป็นไปตามแนวคิดหลักการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และเป็นหลักสูตรเพื่อตอบสนองต่อความต้องการใช้ของชุมชนอย่างแท้จริง และเนื้อหาหรือกิจกรรมยังไม่ยากและสลับซับซ้อนมากนัก เนื่องจาก ทั้งตัวแทนจาก พอช. ผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง และตัวแทนชุมชนริมคลอง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างความเข้าใจกันถึงเป้าหมายปลายทางของกระบวนการ ได้มีส่วนร่วมในการออกแบบเนื้อหากิจกรรม และได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายเชิงประเด็นเข้าร่วมกิจกรรมด้วยการเป็นวิทยากรด้วย ดังนั้น หากชุมชนอื่นหรือหน่วยงานอื่น ๆ ต้องการที่จะพัฒนาศักยภาพนักสื่อสารชุมชนอื่น ๆ บ้าง หากต้องการให้ประสบผลสำเร็จแล้วนั้น ควรดำเนินการโดยใช้กระบวนการตามแนวคิดหลักการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ใน 3 ขั้นตอนที่สำคัญ กล่าวคือ ขั้นตอนการวิเคราะห์ทุนและปัญหาของชุมชน ขั้นตอนการติดตั้งความรู้เรื่องบทบาทการสื่อสารผ่านการทดลองวิเคราะห์ตนเอง และขั้นตอนการออกแบบกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพนอกเหนือจากนั้นแล้ว เงื่อนไขที่สำคัญ คือ การพัฒนาศักยภาพนี้ควรจะต้องดำเนินการโดยให้ภาคีเครือข่ายเชิงประเด็นเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย โดยจะต้องพิจารณาว่าในประเด็นนั้น ๆ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีใครหรือหน่วยงานใดบ้าง

ในการจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารนี้ยังเป็นไปในทิศทางแนวเดียวกันกับการสร้างนักสื่อสารสุขภาพ (ชิตขยางค์ ยมาภัย, 2553) ที่จำเป็นจะต้องมีการฝึกฝนอบรมตน (train) เพื่อให้มีความรู้และทักษะในด้านการสื่อสาร ทั้งการส่งสารและการรับสารต่าง ๆ โดยที่หัวข้อการอบรมเพื่อพัฒนา นสส. จะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ เช่น การฝึกฝนการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารในกลุ่ม การสื่อสาร

สาธารณะ การทำเครื่องมือช่วยในการสื่อสาร เช่น สปอตวิทยุ จึงเกิดรายการ รวมทั้งฝึกฝนการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารเช่น อินเทอร์เน็ต การใช้คอมพิวเตอร์ เป็นต้น หรือโครงการวิจัยเรื่อง “การสื่อสารสุขภาพท้องถิ่น: แนวคิด การดำเนินงาน และการขยายผล” ของ ดวงพร คำณูวัฒน์ และคณะ (2551) ที่มีการพัฒนาศักยภาพนักสื่อสารสุขภาพ (นสส.) ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการเป็นต้นแบบ เป็นนักสื่อสารสุขภาพท้องถิ่น ซึ่ง นสส. เหล่านี้ ต้องการการสนับสนุนเรื่องการสื่อสาร เนื่องจาก นสส. ส่วนใหญ่เรียนรู้จากการทำงานจริงมิได้ผ่านการเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา นสส.จึงมีความต้องการที่จะได้รับการเสริมความรู้และทักษะด้านการสื่อสาร โดยที่โครงการวิจัยนี้ให้ นสส. เป็นผู้กำหนดประเด็นความรู้ที่ต้องการ ในการจัดกิจกรรมจะเน้นความรู้และความเข้าใจในหลักการและวิธีการสื่อสารแบบสองทาง การสื่อสารแบบให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมและความสำคัญของข้อมูลและแหล่งข้อมูลท้องถิ่น

ในขณะเดียวกัน กิจกรรมนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการประชุม เพื่อให้เป็นเครื่องมือเพื่อการเปลี่ยนแปลง (กาญจนา แก้วเทพ, 2550) นั่นคือ ในการวางแผนการประชุมจะต้องดำเนินการตามสายโซ่ของการวางแผนการประชุม ได้แก่

- (1) การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ความต้องการ ความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย และความหลากหลายของผู้เข้าร่วมกิจกรรม
- (2) การตั้งเป้าหมาย/กำหนดวัตถุประสงค์ของการประชุม เพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายตามข้อมูลที่ได้วิเคราะห์ไว้ในข้อ (1)
- (3) การออกแบบ/คัดเลือกเนื้อหา เพื่อจับคู่เนื้อหาของกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้เข้าร่วมกิจกรรม

นอกจากนั้นแล้ว กระบวนการพัฒนาความสามารถด้านการสื่อสารให้กับ “เครือข่ายนักสื่อสารชุมชนริมคลอง” โดยใช้ “การสื่อสารเพื่อสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม” ผ่านสื่อเฉพาะกิจ หรือ “ป้าย” นี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ วราพร ศรีสุพรรณ และคณะ (2549) ที่ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนชะมะแก ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี โดยในโครงการวิจัยได้มีปฏิบัติการเพื่อแสวงหาแนวทางในการเสริมศักยภาพการสื่อสารขององค์กรเครือข่ายป่าชุมชนชะมะแก ผลการวิจัยของ วราพร ศรีสุพรรณ และคณะ เฉพาะในประเด็นการเสริมศักยภาพการสื่อสารขององค์กรเครือข่ายป่าชุมชน กล่าวคือ

การสนับสนุนการสร้างสื่อเฉพาะกิจเพื่อการจัดการประชุมชน ได้แก่ ป้ายแนวเขตประชุมชน ป้ายแสดงกฎระเบียบ ป้ายประชุมชน และการเสริมความรู้และฝึกปฏิบัติเพื่อการสื่อสารทางหอกระจายข่าว โดยมีการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการดำเนินการหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านเพื่อการจัดการประชุมชน สมะมะแกอีกด้วย

กล่าวได้ว่า ในการพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารนักสื่อสารชุมชนริมคลอง จำเป็นต้องใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยดำเนินการผ่าน 3 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ ขั้นตอนการวิเคราะห์ทุนและปัญหาของชุมชน ขั้นตอนการติดตั้งความรู้เรื่องบทบาทการสื่อสารผ่านการทดลองวิเคราะห์ตนเอง และขั้นตอนการออกแบบกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. การดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาความสามารถด้านการสื่อสารควรออกแบบกิจกรรมโดยเน้นที่กระบวนการคัดเลือกและออกแบบเนื้อหาควบคู่กับการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายหรือผู้เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้กิจกรรมที่จะจัดขึ้นมีประสิทธิภาพตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้
2. เครือข่ายนักสื่อสารชุมชนริมคลองควรมีแผนปฏิบัติการด้านการสื่อสารของเครือข่ายชุมชนริมคลองอย่างเป็นรูปธรรม และมีกิจกรรมด้านการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเพื่อศึกษาบทบาทของการสื่อสารในการเสริมพลังความเข้มแข็งเครือข่ายชุมชนริมคลองนำมาใช้ในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมริมคลอง
2. ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนาเครือข่ายนักสื่อสารชุมชนริมคลอง โดยเน้นการมีส่วนร่วม รวมถึงศึกษาในประเด็นว่าจะทำอย่างไรให้เครือข่ายนักสื่อสารชุมชนริมคลองมีความเข้มแข็งและยั่งยืนอีกด้วย

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ประเภททุนวิจัยรับใช้สังคม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

รายการอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2549). ใต้ฟ้ากฟ้าแห่งการศึกษา สื่อบุคคลและเครือข่าย
การสื่อสารภาพรวมจากงานวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2550). การใช้และการเสริมความเข้มแข็งให้แก่การสื่อสารเพื่อชุมชน:
โอกาสและความเป็นจริง. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2548 ก). คิดใหม่ พุดแล้ว และทำได้: การสื่อสารเพื่อการพัฒนา
ชุมชน/สังคมไทย. (อัคราณา).
- กาญจนา แก้วเทพ. (2548 ข). แบบเรียนเบื้องต้น: การสื่อสารกับงานพัฒนาท้องถิ่น.
(อัคราณา).
- กาญจนา แก้วเทพ, กิตติ กันภัย, และ ปาริชาติ สถาปิตานนท์. (2543). การสื่อสารกับ
ชุมชน: แนวคิดหลักเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ. (เอกสารประกอบการ
ประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการ
เปลี่ยนแปลง).
- กัจจกร หลุยยะพงศ์. (2558). ทฤษฎีการสื่อสารชุมชน. ใน เอกสารชุดวิชาปรัชญา
นิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร เล่มที่ 2 หน่วยที่ 10. นนทบุรี: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชิตขยางค์ ยมาภัย. (2553). บทวิเคราะห์นักสื่อสารสุขภาพตามแนวปัญญาควิธี. *วารสาร
ภาษาและวัฒนธรรม*, 29(2), 29-44.
- ดวงพร คำณวนวัฒน์ และคณะ. (2551). การสื่อสารสุขภาพท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัย
ระบบสาธารณสุข (สวรส.).
- นันทิยา ดวงกุ่มเมศ. (2550). ความต้องการและความเป็นไปได้ในการพัฒนาระบบ
การสื่อสารสุขภาพและนักสื่อสารสุขภาพในประเทศไทย. *วารสารบริหารธุรกิจ
เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร*, 2(1), 153-163.
- วราพร ศรีสุพรรณ และคณะ. (2549) ศึกษาเรื่องการพัฒนาการสื่อสารเพื่อการจัดการ
ป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนสะมะแก ต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี.
ใน สื่อสารเพื่อโลกสวย: บทเรียนจากการสื่อสารเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม
ในชุมชน. กรุงเทพฯ: เซเวน พรินติ้ง กรุ๊ป.

- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.). (2558). นักสื่อสารชุมชนต้องรับใช้ชุมชน: เครือข่ายปฏิรูปที่ดินอีสานร่วมผลักดันสร้างนักสื่อสารชุมชน. วันที่ค้นข้อมูล 4 กุมภาพันธ์ 2559, จาก <http://www.codi.or.th/index.php/2015-07-21-04-12-14/2015-07-25-17-40-31/14228-2015-10-28-12-10-22>
- สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน. (2558). ชุมชน 3 ดี. วันที่ค้นข้อมูล 4 กุมภาพันธ์ 2559, จาก http://www.childmedia.net/3deecommunity/network_news/543-%E0%B8%99%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%AA%E0%B8%B7%E0%B9%88%E0%B8%AD%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%A1%E0%B8%8A%E0%B8%99.html
- ศิริพร เลิศยิ่งยศ. (2560). การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 25(48), 177-202.
- Khon-Kool-Klong. (2558). วันที่ค้นข้อมูล 1 กุมภาพันธ์ 2559, จาก <https://www.facebook.com/KhonKoolKlong/photos/a.1635055440075626.1073741828.1635053176742519/1651496545098182/?type=3&theater%E0%B8%AD%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%A1%E0%B8%8A%E0%B8%99.html>

ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนา
เศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดน
ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้
Factors Predicting the Success Regarding
Promoting Grassroots Economy Development
of Community: Case Studies of the Border
Provinces of Northern Region, Northeastern
Region and Southern Region

บุหงา ชัยสุวรรณ (Bu-nga Chaisuwan)¹

พรพรรณ ประจักษ์เนตร (Pornpan Prajaknate)²

กิริติ คเชนทาวา (Kirati Kachentawa)³

Received: June 14, 2018

Revised: September 11, 2018

Accepted: October 22, 2018

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ถอดบทเรียนปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนต้นแบบ 2) พัฒนา และตรวจสอบความสอดคล้องของแบบจำลองเชิงสาเหตุปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริม

^{1,2} คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Graduate School of Communication Arts and Innovation Management, National Institute of Development Administration

³ คณะสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Faculty of Mass Communication, Ramkhamhaeng University

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน กับข้อมูลเชิงประจักษ์ และ 3) ศึกษาอิทธิพลทางตรงและทางอ้อมของตัวแปรต่าง ๆ ในแบบจำลอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน ได้แก่ (1) การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสนทนากลุ่มกับผู้นำและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่ม จำนวน 2 ชุมชน และไม่ประสบความสำเร็จ 1 ชุมชน ของจังหวัดเชียงราย และ (2) การวิจัยเชิงปริมาณ โดยวิธีการสำรวจประชาชนในเขตชายแดนภาคเหนือ จังหวัดเชียงราย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครพนม และภาคใต้ จังหวัดสงขลา จำนวน 424 คน ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า องค์ประกอบด้านธรรมชาติ คน สังคม การเมือง/นโยบายการค้า การค้า โครงสร้างพื้นฐาน ศิลปวัฒนธรรม การเงิน และการสื่อสาร เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีของทุกชุมชน ในขณะที่ผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า ปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า ด้านการค้าและด้านการสื่อสาร มีอิทธิพลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน ในขณะที่ปัจจัยด้านการเงินมีอิทธิพลทางอ้อมเชิงลบต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน

คำสำคัญ: เศรษฐกิจฐานราก, ประชาคมอาเซียน, ทูบชุมชน, คุณภาพชีวิต

Abstract

The objectives of this research were to: 1) conduct lesson learned to capture factors that were successfully influenced on the grassroots economy development of community; 2) develop and verify the structural equation model that predict the success of grassroots economic development in community; and 3) investigate the direct and indirect effects among factors in the model.

Mixed research methods that include qualitative and quantitative approach were utilized in this study. With the qualitative approach, focus-group discussion technique was employed to gather information from participants who were at that time leaders and members of successful community enterprises and unsuccessful community enterprise in Chiang Rai

province. Regarding the quantitative approach, self-administrative questionnaires were distributed to 424 respondents residing in the bordering province of Northern region (Chiang Rai province), Northeastern region (Nakhon Phanom province) and Southern region (Songkhla province).

The findings of qualitative approach revealed that natural, human, society, political and policy, trading, infrastructure, culture, economic and communication were important factors that promoted grassroots economy development and well-being in community. However, the results of quantitative approach partially confirmed that political, policy, trading and communication factors yielded positive indirect effects on the well-being among people in community. Moreover, financial factor had a negative indirect impact on economic system and well-being of people in the community.

Keywords: Grassroots Economy, ASEAN Community, Community Capitals, Well-being

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559 เสนอแนวทางในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนภายในปี พ.ศ. 2558 (ไตรรัตน์ ยืนยง, 2558) ภายหลังการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ทุกภาคส่วนย่อมได้รับผลกระทบเนื่องจากการขยายตัว และการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจภายในภูมิภาค ดังนั้น การเตรียมความพร้อมด้านเศรษฐกิจเพื่อให้บรรลุเสาหลักด้านประชาคมเศรษฐกิจ จึงเป็นพันธกิจอันเร่งด่วนของรัฐบาล ที่มุ่งเน้นระบบ “เศรษฐกิจฐานราก” ที่ชุมชนท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ ก่อให้เกิดการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ทั้งสังคม คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และกำหนดแนวในการจัดการภายในชุมชนท้องถิ่นให้ครบวงจร ได้แก่ การสร้างทุน การผลิตพื้นฐาน การแปรรูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหารสำหรับคนในพื้นที่ เพื่อพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม หรือเป็นธุรกิจของชุมชน อีกทั้งยังสามารถขยายฐานการผลิต การค้าขาย และการลงทุนไปสู่ประเทศในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก, 2559) มากไปกว่านั้น

กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ยังร่วมกันกำหนดมาตรการการขับเคลื่อนวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เป็นระยะเวลา 3 ปี (ปี 2559-2561) เพื่อเชื่อมโยงตั้งแต่การพัฒนาด้าน การผลิต การบริหารจัดการ การใช้เทคโนโลยี นวัตกรรมเชิงพาณิชย์ เครือข่ายธุรกิจ ซึ่งก่อให้เกิดผู้ประกอบการ รายใหม่ที่จะเพิ่มการลงทุนในประเทศ และขยายการลงทุนจากตลาดท้องถิ่นสู่อาเซียน และตลาดโลก (กระทรวงพาณิชย์, กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2558)

จะเห็นได้ว่า พันเพื่องหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจฐานรากเกิดความเข้มแข็ง คือ การเสริมสร้างชุมชนให้เป็นฐานที่มั่นของเศรษฐกิจพอเพียง นั่นคือ **“เศรษฐกิจฐานราก” หรือ “วิสาหกิจชุมชน”** อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจฐานราก หรือวิสาหกิจชุมชน (ณัฐกานต์ บุญอยู่, ม.ป.ป.; พืชราภา สิงห์ธนสาร, 2560; ทอแสงวี ธิตะแก้ว, 2555; เพ็ญพร ปุกหุด, พิเชษฐ์ พรหมผุย, และดุจระพี เนตรสาย, 2555; รังสิตา บุญโชติ และอาแว มะแส, 2559; สุธิดา แจ้งประจักษ์, 2560; สัณญา เคนาภูมิ, 2558) คณะผู้วิจัย พบว่า มีการศึกษาที่มุ่งเน้นประเด็นการผลิตสินค้า บริการ และการแพร่กระจายสินค้า และศึกษาในพื้นที่ที่ไม่ได้อยู่ติดกับชายแดนของประเทศ เพื่อนบ้าน ทว่ายังไม่มีการวิจัยใดที่ศึกษาถึงการเข้ามาของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนว่า ส่งผลต่อเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่ในขอบเขตระดับจังหวัดชายแดนของไทย หรือ จังหวัดอื่น ๆ หรือไม่ มีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลให้เกิดการค้าและการลงทุนที่ดีขึ้น ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนต้นแบบการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนของประเทศไทย คืออะไร โดยอาศัยการถอดบทเรียนในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับจังหวัด ทาขี้เหล็ก สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ และมีผู้ประกอบการภายในจังหวัดที่มีการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้าน อาทิ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน และสหภาพเมียนมาร์ นอกจากนั้น คณะผู้วิจัยยังได้คัดเลือกพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ (เปิดพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ, 2559) ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน 3 พื้นที่เพื่อดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจเพื่อค้นหาแบบจำลองเชิงสาเหตุปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของทั้ง 3 ชุมชน ได้แก่ (1) จังหวัดนครพนม เป็นพื้นที่ชายแดนประเทศไทยที่ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (2) จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ชายแดนประเทศไทยที่ติดกับสหพันธรัฐมาเลเซีย และ (3) จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ชายแดนประเทศไทยที่ติดกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อถอดบทเรียนปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนต้นแบบ
2. เพื่อพัฒนา และตรวจสอบความสอดคล้องของแบบจำลองเชิงสาเหตุปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษา จังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ กับข้อมูลเชิงประจักษ์

การทบทวนวรรณกรรม

ในส่วนนี้คณะผู้วิจัยนำเสนอคำนิยาม เศรษฐกิจฐานราก เพื่อให้เข้าใจความหมายอย่างชัดเจน โดยคณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก (2559) กำหนดคำนิยาม “เศรษฐกิจฐานราก” ว่าเป็น “ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ที่สามารถพึ่งตนเอง ภายใต้อุปสงค์เศรษฐกิจพอเพียงที่มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน”

จากคำนิยามดังกล่าวนำไปสู่การทบทวนวรรณกรรมเพื่อค้นหาทฤษฎีหรือแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เอื้อให้เกิดการสร้างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีของงานวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งงานวิจัยเรื่องนี้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดทุนชุมชน (Community capitals framework: CCF) สำหรับการวางแผน การวัดและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน พัฒนาโดย Fey, Bregendahl, and Flora (2006) ที่จำแนกรอบแนวคิดทุนชุมชนเป็น 7 ทุน ดังนี้ 1. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (Natural capital) ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า และธรรมชาติที่สวยงาม 2. ทุนวัฒนธรรม (Cultural capital) ได้แก่ งานประเพณีต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชน มรดกทางวัฒนธรรม ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ในชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิต และวิถีการปกครองสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ ทุนทางวัฒนธรรม ยังรวมถึงนวัตกรรมทางด้านสิ่งประดิษฐ์ ความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนอีกด้วย 3. ทุนมนุษย์ (Human capital) ได้แก่ ทักษะ และความสามารถของคนในชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนการที่คนในชุมชนมีความรู้ เพื่อที่จะพัฒนาตนเอง และสังคมตลอดจนสุขภาพพลานามัย และการศึกษา นอกจากนั้น

ทุนมนุษย์ยังรวมถึงสถานะความเป็นผู้นำที่สามารถสร้างความปรองดองในชุมชน สร้างการมีส่วนร่วม และสามารถกำหนดอนาคตของชุมชนได้ 4. **ทุนสังคม (Social capital)** แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) การที่คนในชุมชนมีเครือข่ายที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ/เอกชน/คนในชุมชน ที่เป็นคนชุมชนเดียวกัน และ (2) การที่คนในชุมชนมีเครือข่ายที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ/เอกชน/คนในชุมชน ในชุมชนอื่น ๆ 5. **ทุนการเมือง (Political capital)** ได้แก่ กฎ ระเบียบ มาตรการ และนโยบายที่ออกมาจากภาครัฐ เพื่อช่วยยกระดับเศรษฐกิจฐานรากชุมชนให้ดีขึ้น 6. **ทุนการเงิน (Financial capital)** คือ การที่คนในชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อสร้างรายได้ และพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนจากภาครัฐ และเอกชน 7. **ทุนสิ่งปลูกสร้าง (Built capital)** ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน และระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้กับคนในชุมชน เช่น ระบบอินเทอร์เน็ต ระบบโทรศัพท์ ถนนสายหลัก/สายรอง นิคมอุตสาหกรรม ไฟฟ้า น้ำประปา และการกำจัดของเสีย เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น Flora, Flora, and Gasteyer (2015) ยังได้ทำการทดสอบโมเดลนี้กับ 57 ชุมชนในประเทศออสเตรเลีย แคนาดา นิวซีแลนด์ สหรัฐอเมริกา รวมทั้งประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของสหราชอาณาจักร พบว่า เมื่อทุก ๆ ชุมชนจัดการทุนชุมชน จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน 3 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการมีระบบนิเวศวิทยา (Healthy ecosystem) (2) ด้านความมีเสถียรภาพด้านเศรษฐกิจ (Economic security) และ (3) ด้านความสามัคคีในสังคม

จากแนวคิดและผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ทุนทางสังคมทั้ง 7 ด้านส่งผลให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีตามกรอบแนวคิดด้านล่าง

อย่างไรก็ดี พัทณี เขยจรรยา (2560) ได้ทำการศึกษาปัจจัยการสื่อสารและความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของประชาชนในเขตชายแดน พบว่า การทำการค้ากับประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียน ต้องขับเคลื่อนผ่าน (1) ผู้นำชุมชน ที่เป็นผู้ประสานระหว่างภาครัฐ และคนในชุมชน มากไปกว่านั้น Onyx and Bullen (2000) กล่าวเสริมว่า องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนในประเทศออสเตรเลียเกิดความเข้มแข็ง

คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในฐานะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาสาสมัคร คณะกรรมการ หรือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น และความรู้สึก การมีหน่วยงานหรือ กิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และการมีเครือข่าย กับชุมชนข้างเคียง ครอบครัว และเพื่อน

นอกจากนั้น ยังมีงานวิจัยเป็นจำนวนมากที่เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ปัจจัย ด้านการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีคุณภาพชีวิตที่ดีและ การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดย สุธิดา แฉ่งประจักษ์ (2560) พบว่า การช่วยกันค้นหา วิธีการจัดการการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของแกนนำทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ในการจัดการวิสาหกิจชุมชน ณัฐนันท์ วิริยะวิทย์ (2559) พบว่า วิสาหกิจชุมชนที่ไม่มี สื่อประชาสัมพันธ์ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสินค้า ส่งผลต่อยอดจำหน่าย การแก้ปัญหาด้วยการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของวิสาหกิจ ชุมชน สัณญา เคนาภูมิ (2558) พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชนแสดงให้เห็นถึง ความสามารถในการรวมตัวช่วยเหลือกันแก้ไขปัญหา อันจะนำไปสู่การขับเคลื่อนวิสาหกิจ ชุมชนที่เข้มแข็ง และรังสิตา บุญโชติ และอาแว มะแส (2559) พบว่า ยิ่งประชาชน ในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมากเท่าไร ก็จะมีผลดีต่อคุณภาพ สังคมของประชาชนอย่างเห็นได้ชัด เพราะชุมชนสามารถค้นหาความต้องการของ ชุมชนที่แท้จริง โดยสรุปจากการทบทวนวรรณกรรมจากแนวคิดและการวิจัยที่ผ่านมา คณะผู้วิจัยค้นพบความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคม การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับ การพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ดังนี้

วิธีการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed methods research) ที่ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวิจัยเชิงคุณภาพ และ 2) การวิจัยเชิงปริมาณ โดยในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเชิงคุณภาพ: ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยใช้แบบสอบถามแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured interview) เป็นเครื่องมือ

ในการเก็บข้อมูลจากประธาน รองประธาน และสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ทั้ง 3 กลุ่ม ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรอำเภอ ครูสังกัดการศึกษาอกระแบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) และนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีภูมิลำเนาและทำงานอยู่ในจังหวัดเชียงราย รวมจำนวนทั้งสิ้น 15 คน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ 1) ความคิดริเริ่ม 2) ความสามารถในการบริหารและการจัดการสถาบัน 3) บทบาทและการมีส่วนร่วมของสมาชิกต่อสถาบัน 4) ความมั่นคงและฐานะทางเศรษฐกิจของสถาบัน และ 5) การทำกิจกรรมด้านสาธารณประโยชน์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่

1) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตเกษตรอินทรีย์และสมุนไพร ชุมชนบ้านสมานมิตร 2) วิสาหกิจชุมชนเย็บผ้าห่ม ชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล 3) วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตการเกษตรและสมุนไพร ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เนื่องจากไม่ผ่านเกณฑ์ดังกล่าว โดยคณะผู้วิจัยได้พัฒนาข้อคำถามมาจากแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็งและคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของ Fey, Bregendahl, and Flora (2006) และได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาปรับปรุง และพัฒนาแบบสอบถามในส่วนของกาวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อให้ผลการวิจัยที่ออกมามีความสอดคล้องกับสภาพการณ์จริงของพื้นที่ชายแดนจังหวัดเชียงรายมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงปริมาณ: คณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research method) และใช้แบบสอบถามปลายปิด (Close-ended questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 424 คน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3 โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างใช้การสุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non-probability random sampling) ขั้นตอนแรก คณะผู้วิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) พื้นที่จังหวัดชายแดนทั้ง 3 ภาคของไทย ได้แก่ (1) ภาคเหนือ จังหวัดเชียงราย (2) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครพนม และ (3) ภาคใต้ จังหวัดสงขลา ขั้นตอนที่สอง ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบกำหนดจำนวน (Quota sampling) จังหวัดละ 150 คน และขั้นตอนที่สาม คณะผู้วิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างตามความสะดวก (Convenience sampling) กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็น ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อาทิ เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ เจ้าของกิจการ พนักงานบริษัทเอกชน ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว

ผู้นำชุมชน ครู นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ทั้งนี้ มีกลุ่มตัวอย่างที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม จำนวน 424 คน ขณะที่การทดสอบความเที่ยง (Reliability) ของเครื่องมือด้วยวิธีการคำนวณค่า Cronbach 's Alpha Coefficient กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 40 คน พบว่า แต่ละส่วนของคำถามมีค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา อยู่ระหว่าง 0.702-0.918 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่เชื่อถือได้ ในส่วนของการวิเคราะห์เชิงอนุมาน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติการวิเคราะห์โมเดลสมการเชิงโครงสร้าง (Structural Equation Model) โดยประมาณค่าพารามิเตอร์ของโมเดลด้วยวิธี Maximum Likelihood Estimates และใช้ค่าดัชนีต่าง ๆ เป็นค่าสถิติในการตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ รวมทั้งสิ้น 13 ดัชนี ดังนี้ 1) ค่า χ^2 มากกว่า 0.05 2) ค่า χ^2/df น้อยกว่า 5.00 3) ค่า Goodness of Fit Index (GFI) มากกว่า 0.90 4) ค่า Adjusted Good of Fitness (AGFI) มากกว่า 0.90 5) ค่า Comparative Fit Index (CFI) มากกว่า 0.90 6) ค่า Normed Fit Index (NFI) มากกว่า 0.90 7) ค่า Non-normed Fit Index (NNFI) มากกว่า 0.90 8) ค่า Incremental Fit Index (IFI) มากกว่า 0.90 9) ค่า Relative Fit Index (RFI) มากกว่า 0.90 10) ค่า Critical N (CN) มากกว่า 200 11) ค่า Root Mean Square Residual (RMR) น้อยกว่า 0.05 12) ค่า Standardized Root Mean Square Residual (SRMR) น้อยกว่า 0.05 และ 13) ค่า Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) น้อยกว่า 0.05 (ยูทอร์ โกล์วอร์ธ, 2556)

ในที่นี้ผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์การตรวจสอบความสอดคล้อง คือ ค่าดัชนีต้องผ่านเกณฑ์ที่กำหนดมากกว่า 3 ค่าดัชนี จากการวัดจากทั้งหมด 13 ค่าดัชนี จึงถือว่ามีความสอดคล้องระหว่างโมเดลการวัด และโมเดลสมการเชิงโครงสร้างกับข้อมูลเชิงประจักษ์ (ยูทอร์ โกล์วอร์ธ, 2556; สังวรณ์ จัตุระโทก, 2557)

ผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

คณะผู้วิจัยได้ส่งเคราะห์องค์ประกอบที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 1) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตเกษตรอินทรีย์และสมุนไพร ชุมชนบ้านสมานมิตร 2) วิสาหกิจชุมชนเย็บผ้าห่ม ชุมชนตำบลปาดาล อำเภอบุนตาไล และ 3) วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตการเกษตรและสมุนไพร

ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า มีองค์ประกอบ 9 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านธรรมชาติ 2) ด้านศิลปวัฒนธรรม 3) ด้านคน 4) ด้านสังคม 5) ด้านการเมือง/นโยบายการค้า 6) ด้านการเงิน 7) ด้านการค้า 8) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และ 9) ด้านการสื่อสาร โดยมีรายละเอียดที่พบในแต่ละด้าน ดังนี้

1.1) องค์ประกอบด้านธรรมชาติ พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีของทั้ง 3 ชุมชน โดยชุมชนบ้านสมานมิตร มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ นอกจากนั้น ยังไม่มีปัญหาน้ำท่วมหรือน้ำแล้ง ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า มีสถานที่ท่องเที่ยว เช่น ห้วยน้ำจ้าง ซึ่งมีการจัดงาน “บอกฮักที่บ้านแพน” ณ บริเวณริมเขื่อนน้ำช้าง อำเภอเชียงของ ทุกวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ในส่วนของชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล พบว่า มีจุดที่มีทรัพยากรธรรมชาติสวยงาม คือ ภูชี้ฟ้า และผาตั้งที่มีทิวทัศน์สวยงาม และตั้งอยู่ในบริเวณใกล้กัน

1.2) องค์ประกอบด้านศิลปะและวัฒนธรรม พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีเฉพาะ 1 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว สืบเนื่องจากงาน “บอกฮักที่บ้านแพน” ณ บริเวณริมเขื่อนน้ำช้าง อำเภอเชียงของ ที่จัดขึ้นทุกวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ซึ่งนับว่าเป็นกิจกรรมที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชุมชน จุดเด่นของงาน คือ มีการจัดกิจกรรมจดทะเบียนที่กลางน้ำ โดยมีนายทะเบียนนั่งแพไปเพื่อเป็นสักขีพยาน ส่วนอีก 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล ไม่ได้มีการกล่าวถึงองค์ประกอบด้านนี้

1.3) องค์ประกอบด้านคน พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล เนื่องจากทั้ง 2 ชุมชน มีกลุ่มที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอเสื่อ ทอผ้า และเลี้ยงหม่อน ซึ่งมีประมาณ 10 กว่ากลุ่ม อีกทั้งยังมีกลุ่มธนาคารข้าว ร้านค้าชุมชน อย่างไรก็ดี ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า มีปัญหาด้านยาเสพติด และคนที่ออกไปทำงานนอกชุมชน ไม่ได้กลับมาพัฒนาท้องถิ่น

1.4) องค์ประกอบด้านสังคม พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร

และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล เนื่องจาก ชุมชนบ้านสมานมิตร มีจุดเด่น คือ ความเข้มแข็ง ความสามัคคี ความขยันของคนในกลุ่ม ที่มีการช่วยเหลือกันและกัน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มญาติพี่น้องที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม ที่มาช่วยเหลือกัน นอกจากนั้น ความเข้มแข็งของกลุ่มยังเกิดจากการรวมกลุ่มมาหลายปี บุคลากรมีความพร้อม ตลอดจนคณะกรรมการกลุ่มมีความสามัคคี ในขณะที่ชุมชนตำบลปาดาล พบว่า คนในชุมชนมีความสามัคคี มีการจัดการกลุ่มที่ดี และมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งนับว่าเป็นจุดเด่นของกลุ่ม โดยส่วนมากคนในชุมชนประกอบอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลัก ส่วนเวลาที่ว่างจากการทำนาที่จะมารวมกลุ่มกันทำวิสาหกิจชุมชน ทั้งการเย็บ ปัก หมอน ผ้าห่ม กระเป๋า เป็นต้น โดยสมาชิกในกลุ่มทุกคนต่างเต็มใจ และสละเวลาที่ว่างมาช่วยกันทำงานของวิสาหกิจชุมชน อย่างไรก็ตาม ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า มีปัญหาเล็กน้อยด้านการเชื่อมต่อกับเครือข่ายในชุมชน กล่าวคือ สินค้าโอท็อปของแต่ละเจ้า ขาดการเชื่อมต่อกับเจ้าอื่น ๆ ภายในชุมชน

1.5) องค์ประกอบด้านการเมือง/นโยบายการค้า พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล เนื่องจาก ชุมชนบ้านสมานมิตร พบว่า มีหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมด้านการปลูกข้าว อาทิ การสนับสนุนของรัฐบาลแก่ที่นาที่ประสบภัยน้ำท่วม ซึ่งข้าวอินทรีย์ 1 หลัง ได้รับการสนับสนุน 10,000 บาท และการสนับสนุนจากกรมพัฒนาที่ดิน ที่สนับสนุนค่าเก็บเกี่ยว ขณะที่ชุมชนตำบลปาดาล พบว่า มีหน่วยงานภาครัฐมาสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) กรมการพัฒนาชุมชน (พ.ช.) ที่เข้ามาสนับสนุนให้มีการสั่งซื้อสินค้าของกลุ่มจากภายนอก นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่จากสำนักงานการศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) เทศบาล และกองทุน ยังได้เข้ามาให้ความรู้ในการเย็บเสื้อผ้า การใช้อุปกรณ์ การแบ่งบทบาทหน้าที่ภายในกลุ่ม การสนับสนุนโดยพาชาวบ้านในกลุ่มไปศึกษาดูงาน ซึ่งจากการศึกษาดูงานทำชาวบ้านได้แนวความคิดในการพัฒนาสายผ้าห่ม งานเย็บ ของกลุ่มให้มีความเป็นเอกลักษณ์ ไม่ซ้ำใครมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว กลับพบว่า ยังขาดการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับการรวมกลุ่มภายในชุมชนที่ไม่ค่อยเข้มแข็งมากนัก ส่งผลให้อำนาจในการต่อรองเรื่องสินค้าต่าง ๆ ทั้งต่อภาครัฐ และเอกชนเป็นไปได้ยาก

1.6) องค์ประกอบด้านการเงิน พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 1 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร เนื่องจาก ชุมชนตอบรับนโยบายจากรัฐบาลในเรื่องการส่งเสริมการปลูกข้าว ส่งผลให้ คนในชุมชนกลับมารวมกลุ่มกันอีกครั้ง โดยการรวมกลุ่มของคนในชุมชน กลายเป็น จุดแข็งที่ทำให้ภาครัฐ และเอกชนเข้ามาสนับสนุนด้านงบประมาณมากขึ้น อย่างไรก็ตาม อีก 2 ชุมชน กลับพบว่า องค์ประกอบด้านการเงิน ไม่ได้เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เนื่องจาก ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว และชุมชน บ้านป่าตาล อำเภอบุณฑล พบว่า คนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นลูกจ้าง มีการลงทุนกันบ้าง แต่น้อย นอกจากนั้น ยังขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากภาครัฐ ส่งผลให้วิสาหกิจ ชุมชนขาดตลาดรองรับ ชุมชนขาดการมีส่วนร่วม โดยต่างคนต่างทำแต่ธุรกิจของตนเอง

1.7) องค์ประกอบด้านการค้า พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลป่าตาล อำเภอบุณฑล เนื่องจาก ชุมชนบ้านสมานมิตร มีการส่งออก ข้าวอินทรีย์ไปยังทวีปยุโรป ตลอดจนมีบริษัทต่างชาติที่ได้มีการรับซื้อข้าวของกลุ่มสมานมิตร มากไปกว่านั้น ชุมชนตำบลป่าตาล ยังมีการนำสินค้าออกไปขายภายนอกชุมชน การส่งออก ตามจำนวนการสั่งสินค้า ตลอดจนมีคนจากภายนอกชุมชนมาสั่งซื้อสินค้า ซึ่งสินค้า ที่ส่งออกภายนอกชุมชน ได้แก่ เสื้อผ้า กระเป๋า ผ้าห่ม ที่มีลวดลายการทอ ปัก เย็บ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า ราคาขายข้าวลดลง จากที่เคยได้ เนื่องจากมีการกดราคาสินค้าของกลุ่มนายทุนที่เป็นเจ้าของโรงสี ตลอดจน สินค้าของชุมชนยังขาดตลาดรองรับที่สนับสนุนจากภาครัฐในชุมชน

1.8) องค์ประกอบด้านโครงสร้างพื้นฐาน พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้ วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลป่าตาล อำเภอบุณฑล เนื่องจากทั้ง 2 ชุมชน มีท่าเลที่ตั้งค่อนข้างดี และได้รับอิทธิพลจากการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยพบว่า มีคนจีนสัญจรผ่านเส้นทางนี้มาก อีกทั้งในอนาคตจะมีการตัดถนนผ่าน ซึ่งจะอำนวยความสะดวกสบายในการเดินทางข้ามพรมแดน และการเดินทางท่องเที่ยว มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า โรงสีในชุมชนมีประมาณ 3 โรง และมีตึกแถวให้เช่า แต่ทว่า โรงสีกลับไม่ค่อยเอื้อประโยชน์ให้กับคนในชุมชนเท่าใดนัก

เนื่องจากการกตราคาข้าว นอกจากนี้ การสร้างถนนกลับสร้างความลำบากแก่ชาวบ้าน
ในการข้ามไปมาระหว่างสองฟากถนนมากขึ้น

1.9) องค์ประกอบด้านการสื่อสาร พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน
มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร
และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอบุนตล อำเภอชุมพลบุรี เนื่องจาก ชุมชนบ้านสมานมิตร มีการสื่อสาร
ตราสินค้าในชุมชน ผ่านสื่อบุคคลที่มีชื่อเสียง เช่น เมื่อครั้งที่ท่านนายกรัชมณตรีมาดูงาน
ของกลุ่ม ได้เป็นผู้นำक्रमิของกลุ่มสมานมิตรไปใช้ ทั้งยังนำเสนอสรรพคุณของสินค้า
ผ่านรายการข่าวทางโทรทัศน์อีกด้วย ในขณะที่ ชุมชนตำบลปาดาล มีการสื่อสาร
ตราสินค้าในชุมชน ผ่านลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Brand identity) อาทิ
ลวดลายบนผ้าห่ม ผ้าพื้นเมือง เสื้อผ้า กระเป๋า และหมอน ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว
ของชุมชน อย่างไรก็ตาม ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า หน่วยงานราชการในพื้นที่
ไม่ได้ช่วยส่งเสริมปัจจัยเพื่อความยั่งยืนของกลุ่ม และสื่อสารสินค้าวิสาหกิจชุมชน
ออกสู่ภายนอกชุมชน หรือช่องทางการสื่อสารอื่น ๆ อาทิ การออกงานกิจกรรมพิเศษ (Special
events) เพื่อจำหน่ายสินค้า เช่น งานกาชาด งานออกบูธสินค้า หรืองานโอท็อป เป็นต้น

ทั้งนี้คณะผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ประกอบแต่ละด้าน ที่ส่งผลทำให้วิสาหกิจชุมชน
มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของแต่ละชุมชน ได้ดังตารางที่ 1 ดังนี้

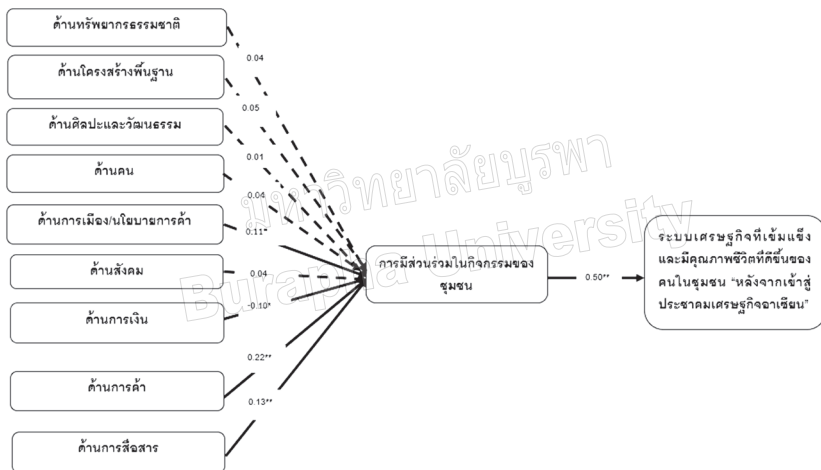
ตารางที่ 1 แสดงการสรุปองค์ประกอบแต่ละด้าน ที่ส่งผลทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง
และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของแต่ละชุมชน

องค์ประกอบ ทั้ง 9 ด้าน	ด้าน ธรรมชาติ	ด้าน ศิลปะ วัฒนธรรม	ด้าน คน	ด้าน สังคม	ด้าน การเมือง/ นโยบาย การค้า	ด้าน การ การเงิน	ด้าน การค้า	ด้าน โครงสร้าง พื้นฐาน	ด้านการ สื่อสาร
รายชื่อชุมชน									
1) ชุมชนบ้านสมานมิตร	/		/	/	/	/	/	/	/
2) ชุมชนตำบลปาดาล	/		/	/	/		/	/	/
3) ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว	/	/							

หมายเหตุ: เครื่องหมาย / หมายถึง ชุมชนที่มีองค์ประกอบดังกล่าวเป็นปัจจัยบวกที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน
มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ส่วนที่ 2 ผลการวิจัยเชิงปริมาณ

2.1 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Path coefficients) ของแบบจำลองเชิงสาเหตุ ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ กับข้อมูลเชิงประจักษ์

Chi-square = 112.31, $p = 0.00$, $df = 9$, Chi-square/ $df = 12.48$, RMSEA = 0.155,
 RMR = 0.031, SRMR = 0.091, AGFI = 0.70, GFI = 0.96, NFI = 0.98, NNFI = 0.89,
 CFI = 0.95, IFI = 0.98, RFI = 0.88

ภาพที่ 1 แสดงค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Path coefficients) ของแบบจำลองเชิงสาเหตุ ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้

อภิปรายผล

ในส่วนนี้ คณะผู้วิจัยนำเสนอการอภิปรายผลเฉพาะตัวแปรอิสระที่สามารถพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน โดยผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า ปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า ด้านการค้า และด้านการสื่อสาร มีอิทธิพลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ในขณะที่ปัจจัยด้านการเงิน มีอิทธิพลทางอ้อมเชิงลบต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เช่นกัน ในขณะที่ผลการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่า ปัจจัยด้านธรรมชาติ เป็นปัจจัยที่ทั้ง 3 ชุมชนเห็นสอดคล้องกันว่า เป็นปัจจัยเอื้อที่ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถอภิปรายรายละเอียดในแต่ละปัจจัยข้างต้นได้ ดังต่อไปนี้

ปัจจัยด้านธรรมชาติ พบว่า ทั้ง 3 ชุมชน มีองค์ประกอบด้านธรรมชาติร่วมกัน อาทิ การมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีปัญหาน้ำท่วม หรือน้ำแล้ง มีการจัดงานที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ล้วนเป็นปัจจัยเอื้อที่ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นปัจจัยบวกที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สอดคล้องกับข้อค้นพบของ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2556); Fey, Bregendahl, and Flora (2006); Flora, Flora, and Gasteyer (2015) ที่พบร่วมกันว่า ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นส่วนรวมของชุมชน ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า และธรรมชาติที่สวยงาม เป็นหนึ่งในปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า เช่น การให้ความสำคัญกับการที่แนวชายแดนมีความสงบสุข ปลอดภัย และไม่มีการก่อการร้าย นโยบายของภาครัฐ เพื่อส่งเสริมการค้าที่ตรงกับความต้องการของชุมชน ให้การสนับสนุนด้านการรวมกลุ่ม เพื่อที่จะได้ให้งบประมาณสนับสนุน และภาครัฐให้ข้อมูลกับคนในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการของดีชุมชน โอท็อป และสอนวิธีทำการค้า/การลงทุนของชุมชน ส่งผลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยสอดคล้องกับพิทยา ว่องกุล (2556) ที่พบว่า การที่หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGOs ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมผ่านการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชุมชน โดยกระบวนการนี้จะนำไปสู่ความร่วมมือพัฒนาแบบพหุภาคีที่ภาคส่วนต่าง ๆ ของ ภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนได้ช่วยผลักดันให้องค์กรชุมชน

เกิดการพัฒนานตนเองได้อย่างมีศักยภาพ และมีการประสานกันเพื่อวางแผนพัฒนาระดับภาค และระดับชาติ ส่งผลต่อการวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาสังคมโดยรวม อีกทั้ง ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับพื้นที่วิชาการต่างชาติ Fey, Bregendahl, and Flora (2006) ที่กล่าวเสริมว่า กฎ ระเบียบ มาตรการ และนโยบายที่ออกมาจากภาครัฐ ที่มีจุดมุ่งหมาย ช่วยยกระดับเศรษฐกิจฐานรากชุมชนให้ดีขึ้น ตลอดจนการที่ชุมชนมีเครือข่ายกับหน่วยงาน ทางด้านการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับภาค ส่งผลให้เศรษฐกิจของชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ปัจจัยด้านการค้า เช่น การให้ความสำคัญกับการที่สินค้าท้องถิ่นที่ขายในพื้นที่ ของชุมชน เป็นสินค้าที่มีคุณภาพ สินค้าท้องถิ่นในชุมชนมีจุดเด่นเฉพาะตัว แตกต่าง จากชุมชนอื่น หรือจากประเทศเพื่อนบ้าน และมีการป้องกันการลอกเลียนแบบสินค้า ท้องถิ่นในชุมชน จากผู้ค้าของท้องถิ่น ยี่ห้อสินค้า ของกินของใช้ เครื่องใช้ไฟฟ้าที่ขาย ในไทยเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ และคนในชุมชนสามารถนำสินค้าของชุมชนไปขาย นอกชุมชนได้ ไปออกบูธตามงานต่าง ๆ ได้ ส่งผลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่ เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจ อาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิด ของ พิทยา ว่องกุล (2556); ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2556) ที่พบว่า การสร้าง วิสาหกิจชุมชน ตั้งอยู่บนการมีเป้าหมายเพื่อการบริโภคอุปโภคของตนเองด้วยการผลิต สินค้าหลากหลายประเภทเพื่อการพึ่งพาตนเอง ลดรายจ่ายจากการซื้อ และป้องกัน ไม่ให้เงินของชุมชนรั่วไหลออกไปนอกชุมชนโดยไม่จำเป็น ซึ่งชุมชนต้องเริ่มเรียนรู้ถึง ศักยภาพของ “ตลาด” ของตนเอง ดังนั้น ชุมชนต้องหันกลับมาบริโภคสินค้าที่ผลิต โดยชุมชน รวมทั้งสร้างเครือข่ายภายใน และระหว่างชุมชน หากจุดเด่นของสินค้า ทั้งนี้ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน จำเป็นต้องอาศัยฐานคิดที่ให้ชุมชนเป็นฐาน และฐานของ ชุมชนที่ตั้งอยู่บนหลักการพัฒนาที่อาศัย “การมีส่วนร่วม” ผ่านการเน้นการเปิดเวที แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGOs โดยมีชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ และวางแผนพัฒนา ด้วยตนเอง มากกว่านั้น ยังยืนยันด้วยผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่พบว่า การสื่อสาร ตราสินค้าโดยใช้วลีวลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Brand identity) ผ่านวลีวลาย บนผ้าห่ม ผ้าพื้นเมือง เสื้อผ้า กระเป๋า หมอน ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชน

ยังช่วยส่งเสริมให้สินค้าเป็นที่รู้จักแก่บุคคลภายนอกมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลให้ลูกค้าบางท่านเกิดความประทับใจ และเกิดการซื้อซ้ำในเวลาต่อมา

ปัจจัยด้านการสื่อสาร ทั้งสื่อมวลชนกระแสหลัก ได้แก่ โทรทัศน์ มากที่สุด สื่อมวลชนท้องถิ่น ได้แก่ โทรทัศน์ท้องถิ่น/ดาวเทียม วิทยุชุมชน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และสื่อใหม่ ได้แก่ สมาร์ทโฟน เว็บไซต์ เฟซบุ๊กแฟนเพจ โลกออนไลน์ และยูทูบ ตลอดจนการสื่อสารตราสินค้าในชุมชน ผ่านลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Brand identity) อาทิ ลวดลายบนผ้าห่ม ผ้าพื้นเมือง เสื้อผ้า กระเป๋า และหมอน ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชน ส่งผลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ กาญจนา แก้วเทพ (2552); Suggs and Ratzan (2012) ที่ได้พบร่วมกันว่า ในบริบทของการสื่อสารชุมชน จำเป็นต้องเปิดกว้างในเรื่องประเภทของสื่อให้มีลักษณะของ “ความหลากหลาย” กล่าวคือ ใช้ช่องทางการสื่อสารที่บูรณาการทั้งสื่อเก่าและสื่อใหม่เข้าด้วยกัน มากกว่านั้น ผลการวิจัยยังสนับสนุนด้วยแนวคิดของ พัทณี เขยจรรยา (2560) ที่พบว่า การที่ภาครัฐส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความรู้ในการประกอบการวิสาหกิจชุมชนผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ จะทำให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเองได้ สามารถทำการค้าขาย และเกิดการลงทุนกับประเทศเพื่อนบ้านผ่านระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-commerce) อีกทั้งผลการวิจัยยังตรงกับข้อค้นพบของนักวิชาการต่างประเทศ Grey-Felder (2001) ที่กล่าวเสริมว่า ประเด็นสารที่สามารถกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมมักเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความต้องการที่มาจากคนในชุมชน หรือเป็นประเด็นที่คนในชุมชนสามารถนำเอาเนื้อหาสาระดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ได้ ยิ่งคนในชุมชนเห็นว่าเป็นประเด็นเนื้อหามีความเกี่ยวข้อง หรือมีผลกระทบกับตนมากเท่าใด บุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังมากขึ้น

ในขณะที่ปัจจัยด้านการเงิน ได้แก่ การที่คนในชุมชนใช้จ่ายอย่างเหมาะสมกับฐานะ คนในชุมชนมีหนี้สินน้อย และคนในชุมชนมีเงินเก็บ กลับส่งผลทางอ้อมเชิงลบต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง/คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นหลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน กล่าวคือ การที่คนในชุมชนมีเงินเก็บมาก หนี้สินน้อย จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนน้อย ในทางกลับกัน การที่คนในชุมชน

มีเงินเก็บน้อย หนี้สินมาก จะยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนมาก ทั้งนี้ ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับ Beard (2005); วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก (2556); พิทยา ว่องกุล (2556) ที่พบว่า คนในชุมชนหรือผู้ผลิตที่มีรายได้น้อย สินทรัพย์น้อย และกำลังจ่ายน้อย จะไม่สามารถผลิตสินค้าที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด หรือไม่สามารถปรับระบบการผลิตให้สอดคล้องกับภาวะตลาดที่เป็นอยู่ อาจส่งผลให้ต้องขาดทุนเงินเสียแต่อย่างใด จะพยายามค้นหาข้อมูลและเข้าร่วมกับคนอื่น ๆ หรือเกิดการรวมตัวกันของผู้ผลิตรายย่อยในชุมชนเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เพื่อให้สามารถผลิตสินค้าได้ในราคาที่เหมาะสมกับตลาด และความสัมพันธ์นี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่พบว่า การรวมกลุ่มในวิสาหกิจชุมชนของคนในพื้นที่เกิดจากการรวมตัวของผู้ที่รายได้น้อย เช่น ผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกร ทำสวน มากไปกว่านั้นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนกลายเป็นจุดแข็งที่ทำให้ภาครัฐ และเอกชนเข้ามาสนับสนุนด้านงบประมาณมากขึ้น ในทางกลับกัน ชุมชนที่ขาดการมีส่วนร่วม โดยต่างคนต่างทำแต่ธุรกิจของตนเอง ย่อมขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากภาครัฐและเอกชน ส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนขาดตลาดรองรับ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า ด้านการค้า และด้านการสื่อสาร รวมทั้งปัจจัยด้านธรรมชาติ มีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็งและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐในชุมชน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนจังหวัดองค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานการศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) และภาคเอกชนในชุมชน ควรให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า เช่น การให้ความสำคัญกับการที่แนวชายแดนมีความสงบสุข ปลอดภัย และไม่มีมีการก่อการร้าย ส่งเสริมการค้าที่ตรงกับความต้องการของชุมชน ให้การสนับสนุนด้านการรวมกลุ่ม เพื่อที่จะได้ให้งบประมาณสนับสนุน ด้านการค้า เช่น การหาจุดเด่นเฉพาะตัวของสินค้าเฉพาะตัวที่แตกต่างจากชุมชนอื่น หรือจากประเทศเพื่อนบ้านด้านการสื่อสาร เช่น การสื่อสารตราสินค้าในชุมชนผ่านลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Brand identity) อาทิ ลวดลายบนผ้าไหม ผ้าพื้นเมือง เสื้อผ้า กระเป๋า และหมอน ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชน และ

ด้านธรรมชาติ เช่น มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีปัญหาน้ำท่วม หรือน้ำแล้ง มีการจัดงานที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ล้วนเป็นปัจจัยเอื้อที่ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ฉะนั้น ผลการวิจัยพบว่า ความสำเร็จดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ ผ่านการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของชุมชน ดังนั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบ จะต้องส่งเสริมให้เกิด กลไก ในการรวมกลุ่ม ในลักษณะที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เช่น การก่อตั้งกลุ่ม หรือเครือข่าย ซึ่งเป็นลักษณะของการรวมตัวกันของสมาชิกที่มีความคิดเห็นตรงกัน และมีเป้าหมายร่วมกันชัดเจนในพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยควรจัดให้สมาชิก มีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นร่วมกัน (Activities) มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Interaction) มีความรู้สึกร่วม (Sentiments) ในการเป็นเจ้าของชุมชน โดยอาจส่งเสริมให้มี ผู้ดำเนินบทบาทเป็นผู้นำกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม มีการกำหนดกฎระเบียบของกลุ่ม คณะบริหารจัดการ ตลอดจน ทรัพยากรเพื่อการบริหารจัดการ

อย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการเงิน ส่งผลกระทบเชิงผกผัน ต่อความสามารถในการมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และเอกชน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมุ่งส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

งานวิจัยครั้งนี้ได้พัฒนาแบบจำลองที่สามารถพยากรณ์การเกิดระบบเศรษฐกิจ ที่เข้มแข็ง/คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ดังนั้น ในการวิจัย ในอนาคต ควรนำแบบจำลองนี้ ไปทดลองปฏิบัติจริงในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพื้นที่ชายแดน หรือชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประชาชนอาเซียน นอกจากนี้ ในการวิจัยนี้ มุ่งเน้นเฉพาะปัจจัยที่ส่งผลต่อการสื่อสาร ยังไม่ได้ศึกษาผลเชิงประจักษ์ ถึงประเด็นเรื่องการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนมีผลต่อเศรษฐกิจชุมชนอย่างไร และยังมี ข้อจำกัดในการควบคุมปัจจัยอื่น ๆ เช่น รูปแบบของผลิตภัณฑ์ ลักษณะของทรัพยากร และปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ ที่มีผลต่อวิสาหกิจชุมชนแต่ละพื้นที่ ดังนั้น การวิจัยในอนาคต จึงอาจให้ความสำคัญในประเด็นด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งปัจจัยควบคุมอื่น ๆ ด้วย เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

รายการอ้างอิง

- กรมการปกครอง. (2556). *วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์. (2558). *กระทรวงเศรษฐกิจประสานมือบูรณาการนโยบายสร้างความเข้มแข็ง SMEs ขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยจากภายในสู่ภายนอก*. วันที่ค้นข้อมูล 7 กรกฎาคม 2560, จาก http://www.dbd.go.th/ewt_news.php?nid=13687
- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). *สื่อเล็ก ๆ ที่น่าใช้ในงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์.
- คณะกรรมการการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก. (2559). *การส่งเสริมการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- ณัฐกานต์ บุญอยู่. (2559). การสื่อสารการตลาดสำหรับสินค้าชุมชน. *วารสารวิชาการศรีปทุม ชลบุรี*, 12(5), 153-162.
- ณัฐนันท์ วิริยะวิทย์. (2559). การวิจัยเรื่องการพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน. *วารสารอิเล็กทรอนิกส์การเรียนรู้ทางไกลเชิงนวัตกรรม*, 6(2), 99-109.
- ไตรรัตน์ ยืนยง. (2558). *รอบรู้เรื่องประชาคมอาเซียน*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
- ทองแสงวี ถิระแก้ว. (2555). ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออก จังหวัดปทุมธานี. *วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา*, 4(8), 39-52.
- เปิดพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ. (2559). วันที่ค้นข้อมูล 15 ตุลาคม 2560, จาก <http://www.realist.co.th/blog/เขตเศรษฐกิจพิเศษ/>
- พชนี เขยจรรยา. (2560). *ปัจจัยการสื่อสารและความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของประชาชนในเขตชายแดน* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พัชรภา สິงห่อนสาร. (2560). ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เขตตำบลแม่วงก์ อำเภอแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์. *วารสารดุสิตบัณฑิตทางสังคมศาสตร์*, 7(1), 57-69.

- พิทยา ว่องกุล. (2556). เงิน มีใช้เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล. (บรรณาธิการ), *วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก* (หน้า 41-70). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- เพ็ญพร ปุกหุด, พิเชษฐ์ พรหมผุย, และตุจรี เนตรสาย. (2555). สภาพและปัญหาในการดำเนินงานกิจการวิสาหกิจชุมชน อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล*, 8-20.
- ยุทธ ไถยวรรณ. (2556). *การวิเคราะห์สถิติสำหรับงานวิจัยหลายตัวแปร*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมการปกครอง. (2559). *สถิติประชากร*. วันที่ค้นข้อมูล 16 มิถุนายน 2560, จาก <http://stat.dopa.go.th/stat/>
- รังสิตา บุญโชติ, และอาแว มะแส. (2559). การมีส่วนร่วมในวิสาหกิจชุมชนกับคุณภาพสังคมของประชาชนในชุมชนท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ประจำปี 2559* (หน้า 106-119). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศิริพร ยอดกมลศาสตร์. (2556). การผลิตอุตสาหกรรมดอกไม้และผลไม้ประดิษฐ์ของหมู่บ้านไทยกับเศรษฐกิจพึ่งพา. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล. (บรรณาธิการ), *วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก* (หน้า 71-88). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- สมาคมสโมสรนักลงทุน. (2559). *รัฐบาลออกมาตราการส่งเสริมการลงทุนท้องถิ่น ตั้งเป้าพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก หนุนลงทุนแปรรูปเกษตร ต่อยอดนวัตกรรม OTOP ส่งเสริมการตลาด สร้างความยั่งยืนจากภายใน*. วันที่ค้นข้อมูล 10 ตุลาคม 2560, จาก http://ic.or.th/th/index.php?option=com_content&view=article&id=794&catid=12&Itemid=238
- สังวรณ์ จัดกระโทก. (2557). *โมเดลสมการโครงสร้างสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์* (เอกสารประกอบการสอน). ม.ป.ท.
- สัญญา เคนาภูมิ. (2558). แนวทางการพัฒนาประสิทธิภาพของวิสาหกิจชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารวิชาการแพรวากาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์*, 2(3), 68-85.

- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2548). *เทคนิคการวิเคราะห์ตัวแปรหลายตัวสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: หจก. สามลดา.
- สุธิดา แจ้งประจักษ์. (2560). กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา กลุ่มซอสพริกป่าพุ ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 25(47), 95-121.
- “อาเซียน” โอกาสสำคัญ พลิก “เชียงราย” สู่เบอร์หนึ่งภาคเหนือ! (2556). วันที่ค้นข้อมูล 10 ตุลาคม 2560, จาก https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1383129488
- Beard, V. A. (2005). Individual determinants of participation in community development in Indonesia. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 23(1), 21-39.
- Fey, S., Bregendahl, C., & Flora, C. (2006). The measurement of community capitals through research. *Journal of Rural Research & Policy*, 1(1), 1-28.
- Flora, C. B., Flora, J. L., & Gasteyer, S. P. (2015). *Rural communities: Legacy + Change*: Avalon Publishing.
- Grey-Felder, D. (2001). *Making wave: Stories of participatory communication for social change*. New York, NY: The Rockefeller Foundation.
- Onyx, J. & Bullen, P. (2000). Measuring social capital in five communities. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36(1), 23-42.
- Suggs, L. S. & Ratzan, S. C. (2012). Global e-health communication. In R. Obregon & S. Waisbord (Eds.), *The handbook of global health communication* (pp. 250-260). UK: Wiley-Blackwell.

การจัดการชิ้นงานที่มาจากพลเมืองในข่าวของสื่อมวลชน

Citizen Material Management in News of Mass Media

ภัทรา บุรารักษ์ (Phattar Burarak)¹

สมัชชา นิลปัทม์ (Samatcha Nilaphatama)²

Received: June 20, 2018

Revised: August 7, 2018

Accepted: August 20, 2018

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องการจัดการชิ้นงานที่มาจากพลเมืองในข่าวของสื่อมวลชน มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือศึกษาสภาพการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองและการใช้ประโยชน์ ชิ้นงานจากพลเมืองและศึกษาการจัดการชิ้นงานจากพลเมือง โดยศึกษาองค์การสื่อโทรทัศน์ 3 กลุ่มคือ กลุ่มทั่วไป กลุ่มข่าวสารและสาระ และกลุ่มสาธารณะ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือเก็บข้อมูลคือ การวิเคราะห์เนื้อหา การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผลการวิจัยพบว่า การใช้ชิ้นงานจากพลเมืองมีปริมาณการใช้และบทบาทต่อการทำงานและงานข่าวขององค์กรสื่อเพิ่มขึ้น มีการนำไปใช้ประโยชน์ในลักษณะนำเสนอข่าวเพื่อใช้เป็นข่าวสัสน และเพื่อเพิ่มความสนใจ ส่วนการจัดการชิ้นงานพบว่า มีวิธีการแตกต่างกันขึ้นอยู่กับวิธีการได้มาซึ่งชิ้นงานนั้นว่าเป็นชิ้นงานที่มาจากองค์การสื่อเป็นผู้เลือกหรือพลเมืองเป็นผู้เลือกส่งให้

คำสำคัญ: ชิ้นงานที่มาจากพลเมือง, พลเมือง, วารสารศาสตร์พลเมือง, สื่อมวลชน, ข่าว

¹ สาขาวิชาการสื่อสารสื่อใหม่ คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
Communication Arts of New Media Communication Department, School of
Management and Information Sciences, University of Phayao, Thailand.

² คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Faculty of Communication Sciences, Prince of Songkla University, Pattani, Thailand.

Abstract

The article entitled 'Citizen Material Management in News of Mass Media' consisted of 2 purposes which were to explore the status and the usage of citizen materials and to study the management of citizen materials. The study took place on three mass media groups (general group, news group, and public service group) using qualitative method and the research Instruments were content analysis, non-participation and formal and informal interviews. The result showed that there was the increase in both the quantity and the role of the usage of the citizen news materials in news production of media organizations. There were many forms of using audience material such as content or material repeating, colouring the news and catching up the audience's interest. The study also found that the procedures of management of citizen material were different and they depended on the materials selected by media organizations themselves or by citizens who submitted the materials.

Keywords: Citizen Material, Citizen, Citizen Journalism, Mass Media, News

บทนำ

เมื่อประชาชนคนทั่วไปสามารถพลิกบทบาทจากผู้รับสารมาเป็นผู้ผลิตสารผ่านการใช้เทคโนโลยีทางการสื่อสารดิจิทัล ที่เอื้อประโยชน์ให้อย่างไม่เคยมีมาก่อน ทำให้พวกเขาสามารถผลิตเนื้อหา โดยเฉพาะข่าวหรือเรื่องเล่าที่พลเมืองผลิตและเผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์เป็นจำนวนมากศาล จนสามารถเป็นผู้ร่วมกำหนดเนื้อหาข่าวสารในสังคมและเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน “ข่าว” ร่วมกับสื่อมวลชนมากขึ้น (Scott, 2009) ในฐานะเป็น “ข่าวจากพลเมือง” เช่น กลุ่มประเทศทางยุโรป สหรัฐอเมริกา รวมถึงประเทศไทยที่นำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการทำข่าว อาทิ “iReports” (CNN), “Have you Say Your news” (BBC), “Your news community” (CBC Canada), “IK OP TV (Me on TV)” (Endemol Netherlands), “The Observateurs” (France 24)

(Jose Alberto García-Avilés, 2010) รวมไปถึงรายการ “นักข่าวพลเมือง” (ThaiPBS, 2558) และ “นักข่าวอาสา” (TNN 24 Hours) เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าคนธรรมดาหรือพลเมืองมีความต้องการแสดงความคิดเห็น อภิปรายผ่านสื่อมากขึ้น และแทบจะกลายเป็นเรื่องปกติของการสื่อสารในสังคม หากองค์กรสื่อไม่เข้าใจและไม่สามารถตอบสนองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะพฤติกรรมการสื่อสารดังกล่าวของพลเมืองได้ ความต้องการของพลเมืองได้ อาจทำให้ต้องสูญเสียพลเมืองให้กับช่องทางการสื่อสารหรือองค์กรสื่อที่สามารถปรับตัวรับกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ดีกว่า (Scott, 2009)

จากการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมาข้างต้น เกิดคำถามท้าทายองค์กรสื่อมวลชนของประเทศไทยว่ามีการปรับตัวโดยใช้ประโยชน์และจัดการการขึ้นงานจากพลเมืองอย่างไร ซึ่งบทความวิจัยเรื่อง “การจัดการเนื้อหาที่มาจากพลเมืองในรายการข่าวขององค์กรสื่อมวลชน” นี้พยายามหาคำตอบดังกล่าว โดยใช้แนวคิดวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองมาเป็นกรอบการศึกษา ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาสถานภาพของขึ้นงานจากพลเมือง การใช้ประโยชน์และการจัดการขึ้นงานจากพลเมืองขององค์กรสื่อมวลชนไทย

เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของคำศัพท์สำคัญที่ใช้ในบทความนี้ร่วมกัน จึงกำหนดเป็นนิยามศัพท์ปฏิบัติการ ดังนี้

วารสารศาสตร์ภาคพลเมือง หมายถึง แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการที่ผู้รับสารหรือผู้คนทั่วไปที่เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้สร้างหรือผู้ผลิตเนื้อหาด้วยตนเอง ที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างประชาธิปไตยทางการสื่อสารและการเพิ่มสร้างความเป็นพลเมืองให้กับประชาชน

ขึ้นงานที่มาจากพลเมือง หมายถึง ขึ้นงานที่มาจากพลเมืองที่ไม่เป็นลูกจ้างพนักงานหรือเป็นผู้ที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนใด ๆ จากองค์กรสื่อมวลชน โดยขึ้นงานมี 2 ลักษณะ ดังนี้ 1) ข้อความ ภาพ ภาพเคลื่อนไหว ฯลฯ ที่พลเมืองส่งให้องค์กรสื่อและได้รับการพิจารณานำไปใช้ในข่าว และ 2) ข้อความ ภาพ ภาพเคลื่อนไหวที่นำเสนอในช่องทางออนไลน์ของบุคคลที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรสื่อ แต่องค์กรสื่อแสวงหาและเลือกนำมาใช้ในข่าว เช่น คลิปวิดีโอ ภาพ ภาพจากกล้องวงจรปิด กล้องหนักรถ เป็นต้น

สื่อมวลชน หมายถึง ฝ่ายข่าวหรือสำนักข่าวหรือฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับรายการข่าวที่นำขึ้นงานจากพลเมืองไปใช้ประโยชน์ของสถานีโทรทัศน์ 3 กลุ่ม ในบทความชิ้นนี้จะใช้คำว่า องค์กรสื่อ ประกอบด้วย

กลุ่มข่าวสารและสาระ หมายถึง สถานีโทรทัศน์นิว 18 สถานีโทรทัศน์ที่มุ่งเน้นการนำเสนอรายการที่เป็นการเผยแพร่ข่าวสารหรือสาระ โดยมีการนำเสนออย่างเที่ยงตรงรอบด้าน อิสระ และเป็นกลาง ในสัดส่วนไม่น้อยกว่าร้อยละห้าสิบ

กลุ่มทั่วไป หมายถึง สถานีโทรทัศน์พีพีทีวี สถานีโทรทัศน์ที่นำเสนอรายการที่มีเนื้อหาทั่วไป โดยไม่ต้องคำนึงถึงสัดส่วนเนื้อหาเหมือนกลุ่มข่าวสารและสาระ แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์เกี่ยวกับผังรายการ เนื้อหารายการสำหรับการให้บริการโทรทัศน์ และ

กลุ่มสาธารณะ หมายถึง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส สถานีโทรทัศน์ที่ดำเนินการโดยไม่แสวงหากำไรและไม่มีโฆษณา

การจัดการชิ้นงานจากพลเมือง หมายถึง การได้มาซึ่งชิ้นงานจากพลเมือง การตรวจสอบชิ้นงานก่อนนำไปใช้และการอ้างอิงถึงเจ้าของชิ้นงาน

การใช้ประโยชน์จากชิ้นงานที่มาจากพลเมือง หมายถึง องค์กรสื่อ นำชิ้นงานจากพลเมืองไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหา เป็นข่าว หรือแหล่งข้อมูล ฯลฯ ในข่าวหรือในรายการที่ได้รับการเผยแพร่ รวมทั้งลักษณะของการนำไปใช้ประโยชน์

รายการข่าว หมายถึง รายการข่าวประจำวันภาคเช้า เที่ยง และค่ำขององค์กรสื่อ และรายการข่าวที่แยกช่วงหรือรายการเฉพาะที่ใช้ นักข่าวและเนื้อหาบางส่วนนำเสนอในรายการข่าวประจำวัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. การศึกษาสภาพการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองและการใช้ประโยชน์ชิ้นงานของพลเมืองขององค์กรสื่อ
2. การศึกษาการจัดการชิ้นงานของพลเมืองในรายการข่าวขององค์กรสื่อ

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง: อำนาจผู้รับสารในฐานะผู้ผลิต

แนวคิดการให้อำนาจผู้รับสารเป็นผู้ผลิตเนื้อหาที่ใช้เป็นกรอบในบทความวิจัยนี้ประกอบด้วย 1) นักข่าวพลเมือง (Citizen Journalist) 2) แนวคิดอำนาจ

มหาชนกับการร่วมสร้างเนื้อหา (Crowd-powered collaboration) ซึ่งแต่ละแนวคิดมีจุดร่วมคือ การสร้างเสริมความเป็นประชาธิปไตยทางการสื่อสารและความเป็นพลเมืองให้กับประชาชน โดยมีรายละเอียดแต่ละแนวคิดดังนี้

1.1 นักข่าวพลเมือง (Citizen Journalist) เป็นแนวคิดที่เสนอว่าสื่อเป็นเครื่องมือของพลเมืองหรือภาคประชาสังคมที่มีความกระตือรือร้นและไม่จำกัดบทบาทตนเองเป็นเพียงผู้ชมเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ผลิตเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของตนเอง นำเสนอผ่านช่องทางการสื่อสารของตนหรือของสื่อมวลชน เพื่อเป็นเสียงที่ 3 ให้กับสังคม ซึ่งองค์กรสื่อที่สร้างพื้นที่ให้พลเมืองมีส่วนร่วมใช้พื้นที่ของตน อาจเรียกขานงานจากพลเมืองนั้นว่า “สื่อพลเมือง” (Citizen Media) (Rodriguez, 2002 cited in Carpentier, 2011, p. 99) เช่น กรณีขององค์กรสื่อสารสาธารณะของไทยใช้คำว่า “นักข่าวพลเมือง” หรือ “Citizen Journalist” โดยพลเมืองเป็นผู้ผลิตเนื้อหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่หรือเรื่องราวด้วยตนเอง ส่วนองค์กรสื่อทำหน้าที่สนับสนุนและอำนวยความสะดวก ด้านความรู้ และทักษะด้านการผลิตและจัดช่องทางนำเสนอขงงานในพื้นที่ขององค์กร

1.2 แนวคิดอำนาจมหาชนกับการร่วมสร้างเนื้อหา (Crowd-Powered Collaboration) การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่เอื้อต่อเป็นผู้สร้างเนื้อหาของคนธรรมดา ที่ส่งผลให้การทำงานของสื่อข่าว องค์กรสื่อหลายแห่งต้องการผู้สื่อข่าวที่มีทักษะสามารถทำงานกับช่องทางโดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น และทักษะการทำงานร่วมกับพลเมืองที่เป็นผู้ผลิตเนื้อหาให้เป็นประโยชน์ต่อการทำงานข่าวอย่างสูงสุด (Briggs, 2013, p. 63)

การปรับวิธีการทำข่าวของผู้สื่อข่าวให้ทำงานร่วมกับพลเมืองหรือมหาชนให้เป็นประโยชน์ต่อการทำข่าว สามารถพิจารณาได้ดังนี้ (Briggs, 2013, p. 64)

1) การใช้เนื้อหามหาชนในข่าว (Crowdsourcing in Journalism)

แนวคิด Crowdsourcing ให้ความสำคัญกับมุมมอง ข้อมูลที่มาจากบุคคลธรรมดาทั่วไปที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญหรือความสนใจโดยไม่จำเป็นต้องรู้จักกันแต่มารวมกลุ่มเป็นชุมชนตามความสนใจ/ความเชี่ยวชาญเฉพาะปัจเจก สื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์ การทำข่าวภายใต้แนวคิด Crowdsourcing เป็นการรายงานข่าวที่เกี่ยวข้องกับข่าวประเด็นพิเศษหรือการสืบค้นข้อมูล/คำตอบเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น

การสำรวจความคิดเห็นต่อประเด็นทุจริตของหน่วยงานรัฐ หรือการขอหลักฐาน/ข้อมูลจากมหาชนที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ เป็นต้น การใช้ Crowdsourcing จึงเป็นเครื่องมือการทำงานร่วมกับพลเมืองได้อย่างมีพลัง (Briggs, 2013, p. 65) อย่างไรก็ตามการนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติใช้ในองค์กรสื่อ อาจเกิดผลลัพธ์ที่ต่างกัน บางแห่งอาจไม่ประสบความสำเร็จ ขณะที่บางแห่งอาจใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาผู้สื่อข่าวในการเรียนรู้การใช้เทคโนโลยี (Cohn, 2009 cited in Briggs, 2013 p. 67)

การนำแนวคิด Crowdsourcing ไปใช้ในงานข่าว ควรพิจารณาประเด็นดังต่อไปนี้ (Briggs, 2013, pp. 67-71)

I. ผู้ชมหรือพลเมืองเป็นผู้ที่มีความรู้/ความเชี่ยวชาญ และมีข้อมูลมากกว่าและดีกว่าผู้สื่อข่าว หากองค์กรสื่อนำมาใช้กับการทำงานอย่างเหมาะสมจะเป็นประโยชน์ต่อการทำข่าวอย่างมีประสิทธิภาพ

II. การสร้างระบบฐานข้อมูลแหล่งข่าวหรือพลเมือง การมีเครือข่ายพลเมืองที่มีข้อมูล เป็นเครื่องมือที่ดีต่อการสืบค้นแหล่งข่าว โดยเฉพาะหากองค์กรจัดเก็บข้อมูลแหล่งข้อมูลหรือฐานข้อมูลของพลเมืองดังกล่าวไปอย่างเป็นระบบ

III. การให้พลเมืองมีส่วนร่วมในการทำข่าว เป็นการเพิ่มความรู้ความเข้าใจให้กับผู้สื่อข่าวในเรื่องสภาพปัญหา หรือประเด็นปัญหาชัดเจนและถูกต้องในการทำงานข่าวได้ดีมากขึ้น

2. การใช้ชิ้นงานจากพลเมืองของสื่อมวลชน

BBC ให้ความหมาย ชิ้นงานที่มาจากพลเมือง ว่าเป็นเนื้อหาที่มีความหลากหลายที่ผลิตมาจากผู้ชมของ BBC โดยผ่านการคัดเลือก ตรวจสอบ แก้ไขในด้านความถูกต้องของเนื้อหา ความเป็นเจ้าของและด้านเทคนิคจากองค์กร แต่การแก้ไขหรือนำชิ้นงานจากพลเมืองไปใช้ต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าของชิ้นงานก่อนเสมอ (BBC, 2015)

ขณะที่ CNN เปิดช่องทางเพื่อส่งเสริมให้พลเมืองผลิตเนื้อหาและใช้ชิ้นงานจากพลเมืองมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2008 ได้แบ่งประเภทชิ้นงานออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่พลเมืองใช้ช่องทางขององค์กรที่จัดเตรียมไว้อย่างอิสระ ไม่ผ่านการตรวจสอบหรือแก้ไขจากทีมงาน และกลุ่มชิ้นงานที่ได้รับการตรวจสอบ การนำเสนอหรือการนำไปใช้ประโยชน์ในข่าวขององค์กร โดยชิ้นงานกลุ่มนี้จะได้รับการตรวจสอบตามแนวปฏิบัติขององค์กรสื่อ

แต่การใช้งานหรือการแก้ไขใด ๆ องค์กรสื่อต้องแจ้งเจ้าของชิ้นงานรับทราบและอนุญาตก่อนทุกครั้ง (CNN, 2015)

สำหรับสื่อสาธารณะในประเทศไทย กรณีของไทยพีบีเอส ให้ความหมาย “นักข่าวพลเมือง” หมายถึงชาวที่สร้างความสัมพันธ์กับผู้ชม โดยให้ผู้ชมมีส่วนร่วม เช่น ร่วมกำหนดประเด็น กำหนดวาระหรือเวลาเสนอข่าวของพวกเขาเอง (สมเกียรติ จันทรสีมา, 2551) ผ่านหน้าจอโทรทัศน์และช่องทางเว็บไซต์ “CitizenthaiPBS.net” โดยอิสระ ไม่ผ่านการแก้ไข ตัดต่อ หรือปรับเนื้อหาเหมือนการเผยแพร่ผ่านหน้าจอโทรทัศน์

3. แนวทางการจัดการชิ้นงานจากพลเมือง

การจัดการชิ้นงานจากพลเมืองที่เหมาะสม มีความสำคัญที่ช่วยให้องค์กรสื่อสามารถใช้ประโยชน์และบรรลุเป้าหมายทั้งพลเมืองและองค์กรสื่อได้เป็นอย่างดี โดยแนวทางการจัดการชิ้นงานจากพลเมืองสามารถพิจารณาในประเด็นดังนี้ (Scott, 2009, p. 18-19)

3.1 การนำชิ้นงานจากพลเมืองมาใช้ ควรผ่านกระบวนการบรรณาธิการ เพื่อตรวจสอบเนื้อหาเหมือนการตรวจสอบแหล่งข้อมูลประเภทอื่น โดยการตรวจสอบควรให้ความสำคัญกับประเด็นความเป็นส่วนตัว ความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ การปกป้องเด็ก ภาพโป๊ ลามกอนาจาร การทำให้บุคคลอื่นเสียชื่อเสียง รสนิยมและประเด็นศีลธรรมอันดีของสังคม เป็นต้น จากการศึกษาขององค์กรสื่อที่ใช้แนวคิดการใช้ชิ้นงานจากพลเมือง 72 แห่งทั่วโลก พบว่า สองในสามขององค์กรสื่อมีทีมงานหรือกองบรรณาธิการที่จัดการดูแลการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองเป็นการเฉพาะ (Scott, 2009, pp. 7, 18)

3.2 กรณีที่พลเมืองส่งชิ้นงานให้กับองค์กร องค์กรควรจัดชิ้นงานออกเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มชิ้นงานที่ไม่ได้รับการเผยแพร่ กลุ่มชิ้นงานที่ต้องปรับปรุงแก้ไข และกลุ่มชิ้นงานปฏิเสธและคัดออก เพื่อสะดวกต่อการตรวจสอบ การนำไปใช้ และการสื่อสารไปยังเจ้าของชิ้นได้ถูกต้อง

3.3 องค์กรสื่อควรให้ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาชิ้นงานที่ได้รับการนำไปใช้ให้กับเจ้าของชิ้นงานทุกครั้ง เพื่อให้เจ้าของชิ้นงานมีโอกาสได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะการผลิตสื่อ

3.4 องค์กรสื่อควรให้ความสนใจและพิจารณาเป็นพิเศษสำหรับชิ้นงานที่มาจากกลุ่มผลประโยชน์ หรือกลุ่มที่จะได้รับผลประโยชน์จากเนื้อหาดังกล่าว เพื่อป้องกันการตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

3.5 องค์การสื่อควรเผยแพร่ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับแนวปฏิบัติหลักเกณฑ์การส่งชิ้นงาน แนวทางการให้เครดิตกับผลงาน วิธีการดำเนินการแก้ไข และแนวนโยบายการเลือกใช้ชิ้นงานให้พลเมืองได้รับทราบ

3.6 เมื่อองค์การมีการแก้ไขหรือพัฒนาชิ้นงานจากพลเมือง ควรทำอย่างระมัดระวังการลดทอนความหมายหรือทำลายความหมาย ความรู้สึก และเป้าหมายการสื่อสารของชิ้นงานนั้น ๆ และหากมีการแก้ไข ควรแจ้งและขออนุญาตจากเจ้าของชิ้นงานทุกครั้ง

วิธีการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการเก็บข้อมูลที่สำคัญ คือ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) และการสัมภาษณ์ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Formal and Informal Interview) ใช้เวลาการศึกษาวิจัย 1 ปี ตั้งแต่ 1 มกราคม ถึง 31 ธันวาคม 2560 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การเลือกองค์กรสื่อมวลชนที่ให้ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกแบบการเจาะจง (Purposive Random) สถานีโทรทัศน์ดิจิทัลที่มาจาก 3 กลุ่ม (ตามที่กล่าวไว้ในนิยามศัพท์ปฏิบัติการข้างต้น) โดยพิจารณาจากสถานีที่มีการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองในรายการข่าวประจำวันที่มีช่วงการนำเสนอข่าวในเวลาเช้า เที่ยง และค่ำ ใกล้เคียงกัน และเป็นสถานีโทรทัศน์ที่ยินดีให้ทำการศึกษาและใช้วิธีการเก็บข้อมูล ดังนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) รายการข่าวประจำวัน 3 ช่วงข่าว คือ ข่าวเช้า ข่าวเที่ยง และข่าวเย็น ช่วงวันที่ 21-31 สิงหาคม 2560 โดยใช้แบบวิเคราะห์เนื้อหาที่ออกแบบตามแนวคิดจากการทบทวนวรรณกรรมในประเด็น จำนวนชิ้นงานจากพลเมือง แหล่งที่มาของชิ้นงานจากพลเมือง รูปแบบของชิ้นงานจากพลเมือง วิธีการได้มาซึ่งชิ้นงานจากพลเมืองของผู้สื่อข่าว ประเภทเนื้อหาข่าวของชิ้นงานที่มาจากพลเมือง และลักษณะการนำเสนอชิ้นงานจากพลเมืองมาใช้ในการนำเสนอข่าว

2. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ในห้องข่าวและการประชุมกองบรรณาธิการ โดยใช้เวลาการสังเกตการณ์องค์กรละ 1 สัปดาห์ ระหว่างวันที่ 3-21 กรกฎาคม 2560 ตามลำดับดังนี้ 1) กลุ่มสาธารณะ

2) กลุ่มข่าวสารและสาระ และ 3) กลุ่มทั่วไป โดยมีแนวทางเก็บข้อมูล ได้แก่ การใช้ประโยชน์ขึ้นงานจากพลเมือง การจัดการขึ้นงานจากพลเมือง กระบวนการตรวจสอบ และการอ้างอิงหรือการให้เครดิตขึ้นงานของพลเมือง

3. การสัมภาษณ์ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Formal and Informal Interview) กลุ่มที่เกี่ยวข้อง เช่น บรรณาธิการข่าว ผู้บริหารสำนักข่าว และผู้สื่อข่าวในระหว่างการสังเกตการณ์ จำนวน 15 คน

ผลการวิจัย

สภาพของขึ้นงานที่มาจากพลเมืองในองค์กรข่าว

ผลการวิเคราะห์เนื้อหาการใช้ขึ้นงานจากพลเมืองในรายการข่าวขององค์กรสื่อทั้งสามแห่ง พบว่า องค์กรสื่อทั้ง 3 แห่งมีปริมาณการใช้ขึ้นงานจากพลเมืองในข่าวรวมทั้งสิ้น 168 ชิ้น โดยกลุ่มทั่วไป มีการใช้ขึ้นงานจากผู้ชมในรายการข่าวของทางสถานีมากที่สุด (87 ชิ้น) รองลงมาคือ กลุ่มสาธารณะ (47 ชิ้น) และกลุ่มข่าวสารและสาระ (34 ชิ้น) ตามลำดับ โดยช่วงข่าวที่ใช้ขึ้นงานจากพลเมืองปริมาณมากที่สุดคือ ข่าวเช้า (87 ชิ้น) รองลงมาคือ ข่าวเที่ยง (50 ชิ้น) และข่าวค่ำ (31 ชิ้น) ตามลำดับ โดยขึ้นงานจากพลเมืองเกือบทั้งหมดมาจากการสืบค้นหรือแสวงหาของผู้สื่อข่าวเองมากที่สุด (163 ชิ้น) โดยนำมาจากเฟซบุ๊กมากที่สุด (101 ชิ้น) รองลงมาคือ ยูทูบ (27 ชิ้น) ตามลำดับ ขณะที่ไม่พบว่า ทั้งสามกลุ่มใช้ขึ้นงานจากพลเมืองที่มาจากเว็บไซต์

สำหรับรูปแบบของขึ้นงานจากพลเมืองที่องค์กรื่อนำมาใช้เป็นรูปแบบภาพเคลื่อนไหวหรือวิดีโอมากที่สุด (75 ชิ้น) รองลงมาคือ การบันทึกหน้าจอหรือถ่ายภาพขึ้นงานพลเมืองแล้วนำไปประกอบข่าว (55 ชิ้น) ตามลำดับ โดยประเภทเนื้อหาของขึ้นงานจากพลเมืองที่องค์กรสื่อเลือกนำมาใช้มากที่สุดคือ เนื้อหาประเภทอาชญากรรมและการเมือง (41 ชิ้น) รองลงมาคือ การเมือง (35 ชิ้น) และเรื่องสัพเพเหระหรือข่าวชาวบ้านตามลำดับ (21 ชิ้น) แต่เมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มแล้ว พบการเลือกประเภทเนื้อหาแตกต่างกันตามกลุ่มสถานี โดยกลุ่มทั่วไปเลือกเนื้อหาด้านอาชญากรรมมากที่สุด รองลงมาคือ เนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นสัพเพเหระหรือข่าวชาวบ้าน ขณะที่กลุ่มข่าวและสาระเลือกเนื้อหาด้านการเมืองมากที่สุด รองลงมาคือ อาชญากรรม เช่นเดียวกับกลุ่มสาธารณะ สำหรับการนำขึ้นงานจากพลเมืองมาใช้ในข่าวนั้นมีลักษณะนำขึ้นงาน

จากพลเมืองมานำเสนอข่าวหรือเล่าต่อโดยไม่หาข้อมูลเพิ่มเติมมากที่สุด (85 ขึ้น) รองลงมา คือ การนำไปเป็นส่วนหนึ่งของข่าวสืบสวนหรือข่าวเชิงลึกของผู้สื่อข่าว (45 ขึ้น) และเพิ่มเติมข้อมูลหรือแหล่งข่าวเพื่อให้ข่าวมีความสมบูรณ์มากขึ้น (44 ขึ้น) ตามลำดับ

เมื่อศึกษาการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองจากห้องข่าวในองค์กรสื่อทั้งสามกลุ่ม พบว่า สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์เนื้อหา โดยพบว่า การใช้ชิ้นงานจากพลเมืองในงานข่าว มีปริมาณและความถี่การนำมาใช้และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น

“สัดส่วนข่าวสื่อสังคมออนไลน์กับนักข่าวร้อยละห้าสิบห้าสิบ หรือ หกสิบสี่สิบที่เอาสื่อสังคมฯ มาขยายต่อ ข่าวเข้าใช้เยอะ เพราะนักข่าวไม่ได้ส่งข่าว มาตลอดเวลา แต่ข่าวจากสื่อสังคมมาตลอดเวลา...” (เสถียร วิริยาพรรณพงศา, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2560)

นอกจากนี้พบว่า กลุ่มสื่อสาธารณะยังนำชิ้นงานจากพลเมืองไปใช้ในรายการข่าวอื่น เช่น รายการรู้เท่ารู้ทัน รายการสถานีประชาชน และรายการนักข่าวพลเมือง นอกเหนือจาก ที่นำไปใช้ในข่าวประจำวัน

จากการสังเกตการณ์ยังพบอีกว่า ชิ้นงานจากพลเมืองในสื่อออนไลน์มีบทบาท ต่อการกำหนดวาระข่าวในห้องข่าว และมักถูกจัดวางลำดับการนำเสนอในรายการข่าว เป็นลำดับแรก ๆ ด้วยเหตุผลเพื่อให้เป็นข่าวเรียกผู้ชมหรือสร้างความสนใจให้กับผู้ชม

“อาจารย์ (นักวิจัย) อย่าเพิ่งเข้าใจผิดนะว่า ทำไมเราเล่นแต่ข่าวเบา ๆ พวกนี้ เพราะเราถือว่าเป็นช่วงเวลาที่ดึงคนสนใจ เรตติ้งไม่มาก ส่วนใหญ่ คนต่างจังหวัดดู...แต่พอใกล้ทุ่ม เราก็ปรับมาเป็นข่าวหนัก ข่าวที่นักข่าว เราทำเอง” (การประชุมกองบรรณาธิการข่าวประจำวัน ไทยพีบีเอส, 4 กรกฎาคม 2560)

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่าสภาพการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองขององค์กรสื่อ มีสถานภาพเป็นชิ้นข่าว เป็นแหล่งข้อมูลหรือวัตถุดิบในการทำงานข่าวต้นทุนต่ำให้กับ องค์กรสื่อ โดยมีปริมาณและความถี่การใช้งานทุกช่วงข่าวและทุกกลุ่มสถานี และมี บทบาทต่อการทำข่าว การกำหนดวาระข่าว และการเพิ่มจำนวนผู้ชมให้กับข่าวรวมถึง มีแนวโน้มขยายการใช้งานไปยังรายการอื่น ๆ ขององค์กรสื่อมวลชนมากขึ้น

การใช้ประโยชน์จากชิ้นงานที่มาจากพลเมืองขององค์กรสื่อ

ผลการศึกษาการนำชิ้นงานจากพลเมืองไปใช้ประโยชน์ขององค์กรสื่อในส่วนของการวิเคราะห์เนื้อหาและการสังเกตการณ์ในห้องข่าวมีความสอดคล้องกัน โดยมีลักษณะการใช้ประโยชน์ดังนี้

1. การนำเสนอซ้ำ หมายถึง การนำเนื้อหาจากชิ้นงานที่มาจากพลเมืองไปเผยแพร่ โดยไม่ขยายหรือต่อยอดเนื้อหาที่เป็นการเพิ่มคุณค่าข่าว หรือทำข่าวให้ครบถ้วนรอบด้านมากขึ้น

“เราเรียกว่าโซเชียลกาก ๆ คือไม่ได้หาข้อมูลเพิ่มเติมอะไร เรานำมาเขียนใหม่เพื่อให้เนื้อหาแค้ใคร ทำอะไร ที่ไหนเท่านั้น” (น้ำเพชร จันทา, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2560)

“มีไลน์ของกลุ่มภาคประชาชนนั้นไหม เราจะได้ตามการไลฟ์ของเขา จะเอาข่าวมาใช้ได้ทันไหม ที่คิดไว้พอเช้าข่าว 11 โมง ให้เข้าไปดูด้วย” (การประชุมกองบรรณาธิการข่าวเที่ยง, 11 กรกฎาคม 2560)

2. การเป็นเบาะแสหรือสารตั้งต้นในการทำข่าวของสื่อมวลชน หมายถึง การใช้ประเด็นจากชิ้นงานจากพลเมืองเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาประเด็น ต่อยอดขยายผล หรือการสัมภาษณ์แหล่งข่าวเพิ่มเพื่อให้ประเด็นข่าวมีความรอบด้านมากยิ่งขึ้น

“(เนื้อหาจากสื่อออนไลน์) มันควรเป็นสารตั้งต้น อ่านเพื่อคิด ให้เป็นแค่เลี้ยว เป็นเบาะแส เป็นแหล่งข่าว เป็นตัวล่อเพื่อให้ได้ประเด็นใหม่...” (นพดล ศรีหทัย, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2560)

“การใช้ข่าวจากสื่อสังคมออนไลน์มันปฏิเสธไม่ได้ เพราะเขาเห็นภาพก่อนเขабันทิกมา แต่เราเป็นสื่อก็ต้องลึกกว่าเขา” (บุญยอด สุขถิ่นไทย, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2560)

“...เช่น กรณีของครูจอมทรัพย์ สิ่งทีพีพีทีวีคิดคือ เชื่อมเข้าโครงสร้าง เช่น การปฏิรูปตำรวจ ใครตีแผ่ได้ดีก็น่าจะเป็นเหยื่อ คือถ้าช่องไหนมีกระบวนการ (พัฒนาประเด็น-นักวิจัย) ไม่ชัด ก็จะถูกอยู่ในสังคมออนไลน์ และถูกเหยียดจนตาย เพราะไปติดสลิ้น” (วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2560)

3. การใช้ชิ้นงานจากพลเมืองเป็นข้อมูลหรือวัตถุดิบ (ทั้งภาพ เสียง และคลิปวิดีโอ) และเป็นแหล่งข่าวเพื่อประกอบข่าวถือเป็นการแสดงถึงหลักฐานที่เป็นข้อพิสูจน์ข้อเท็จจริงในข่าวของผู้สื่อข่าว

4. การใช้ชิ้นงานจากพลเมืองเป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์กับพลเมืองลักษณะนี้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้สื่อข่าวมีการปฏิสัมพันธ์กับเจ้าของชิ้นงาน ไม่ว่าจะเป็นก่อนการใช้งานและช่วงหลังเผยแพร่ชิ้นงานการ เพื่อขออนุญาตหรือการขอข้อมูลเพิ่มเติมการส่งชิ้นงานที่แพร่ภาพแล้วให้กับเจ้าของ (มณีนาด อ่อนพรรณนา, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2560) โดยลักษณะนี้พบเฉพาะในกลุ่มสื่อสารสาธารณะในกลุ่มที่ไม่เป็นรายการข่าวประจำวัน พบมากในรายการนักข่าวพลเมืองที่กำหนดให้มีการปฏิสัมพันธ์กับเจ้าของชิ้นงานก่อนและหลังการนำมาใช้หรือเผยแพร่ (สุวจนา ทิพย์พินิจ, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2560)

5. การใช้ชิ้นงานจากพลเมืองเป็นเครื่องมือสะท้อนคุณลักษณะขององค์กรสื่อการใช้ประโยชน์ในลักษณะนี้พบในการทำงานของสถานีฯ กลุ่มสื่อสารสาธารณะในรายการข่าวอื่น ๆ ที่ไม่ใช่รายการข่าวประจำวัน ได้ระบุว่าการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองนั้นเป็นหนึ่งในบทบาทหน้าที่ของการเป็นสื่อสารสาธารณะที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสื่อสารสาธารณะขององค์กร

“มันมีพื้นที่ของประชาชน...เมื่อสิบปีก่อนเราเริ่มอบรมเชิงประเด็นก่อนจากนั้นก็เปิดกว้างให้ส่งเข้ามา ...มันเป็นช่องทางใหม่มาก ๆ เขาจะรู้สึกว่าเขาก็พิจารณาการสื่อสารประเด็นของเขาเองด้วย ไม่ใช่นำเสนอแต่เรื่องของตัวเองเป็นมุมมองใหม่ ๆ...” (สุวจนา ทิพย์พินิจ, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2560)

จากข้อมูลที่กล่าวไปข้างต้น สรุปได้ว่าคุณลักษณะขององค์กรสื่อทั้งสามกลุ่มไม่มีผลต่อลักษณะการใช้ประโยชน์จากชิ้นงานจากพลเมืองในข่าวประจำวันทั่วไป เพราะทั้งสามองค์กรต่างมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความสนใจให้กับพลเมืองและการเพิ่มเรตติ้งเหมือนกัน ยกเว้นรายการข่าวในรายการสถานีประชาชน และรายการนักข่าวพลเมืองของกลุ่มสื่อสารสาธารณะ

การจัดการชิ้นงานจากพลเมืองขององค์กรสื่อ

วิธีการได้มาซึ่งชิ้นงานจากพลเมือง

ผลการวิจัยพบว่า การได้มาซึ่งชิ้นงานจากพลเมืองที่นำมาใช้ในรายการข่าวประจำวันขององค์กรสื่อทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกัน โดยชิ้นงานเกือบทั้งหมดได้มาจากการแสวงหาชิ้นงานของผู้สื่อข่าวจากสื่อสังคมออนไลน์ของบุคคลและเพจข่าว (เช่น อีจัน อีเจียบ จำพิชิต และ Drama addict เป็นต้น) ที่มาจากในและต่างประเทศ จากนั้นจึงนำเสนอในการประชุมกองบรรณาธิการหรือโต๊ะข่าวของตนเอง เมื่อผ่านการพิจารณาจากการประชุมแล้ว จึงมีการตรวจสอบข้อมูลหรือนำไปสู่พัฒนาประเด็นเนื้อหา เช่น ขยายผล เติมมุมมอง หรือแหล่งข่าวไปสู่ประเด็นที่กว้างขวางและมีคุณค่าข่าวมากขึ้น ซึ่งการพัฒนาประเด็นดังกล่าวจะมีหรือไม่มีนั้นขึ้นอยู่กับช่วงข่าว เช่น หากเป็นข่าวภาคค่ำระยะเวลาการพัฒนาประเด็นจะมากกว่าข่าวภาคเช้า หรือข่าวภาคเที่ยง ขณะที่ข่าวภาคเช้าหรือข่าวภาคเที่ยงโอกาสในการพัฒนาประเด็นข่าวจะน้อยกว่าหรือไม่มีการนำเสนอจะมีลักษณะนำไปบอกต่อหรือเล่าซ้ำมากกว่า (นนท์วัช ไซยวง, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2560; จุฬารพร แสนศิลา, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2560 และ นันทนา แสงนิมิตร, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2560)

อย่างไรก็ตามประเด็นที่น่าสนใจคือ รายการข่าวพลเมืองและรายการสถานีประชาชนที่ได้ชิ้นงานพลเมืองที่ส่งชิ้นงานให้กับรายการนั้น มีการพัฒนาประเด็นที่เน้นให้เจ้าของชิ้นงานมีส่วนร่วมพัฒนาชิ้นงานเกือบทุกขั้นตอน ซึ่งแตกต่างจากวิธีการของข่าวประจำวันตามที่กล่าวไปข้างต้น

การบรรณาธิกรชิ้นงานจากพลเมือง

การบรรณาธิกรชิ้นงานที่มาจากพลเมืองในข่าวประจำวัน พบว่า ทุกกลุ่มเริ่มจากผู้สื่อข่าวนำเสนอประเด็นในการประชุมกองบรรณาธิการข่าว หรือบางกลุ่มนำเสนอต่อหัวหน้าบรรณาธิการโต๊ะข่าวของตนเอง โดยสาระสำคัญในการพิจารณาตรวจสอบชิ้นงานจากพลเมืองมุ่งไปที่ความน่าสนใจ ความดังหรือการเป็นกระแสของเนื้อหาหรือชิ้นงานเป็นเบื้องต้น และเมื่อผ่านการพิจารณาเนื้อหาจากการประชุมดังกล่าวแล้ว จึงเริ่มดำเนินการตรวจสอบในรายละเอียดมากขึ้นในด้านทันสมัยต่อเวลา ความถูกต้องของเนื้อหา ความเป็นจริง หรือความเป็นเจ้าของชิ้นงาน เป็นต้น จากนั้นจึงเป็นขั้นตอนการพัฒนาประเด็น หรือการนำเสนอมุมมองข่าวของนักข่าวแต่ละคน หรือตามที่

บรรณาธิการกำหนด ซึ่งขั้นตอนการพัฒนาประเด็นนี้แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับช่วงเวลา การนำเสนอหรือประเด็นข่าวเด่นรายวันของแต่ละองค์กร รายละเอียดโปรดดูตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบขั้นตอนการบรรณาธิการชิ้นงานจากพลเมืองก่อนนำไปใช้ในข่าว

หัวข้อ กลุ่มองค์กร	ขั้นตอนการตรวจสอบและประเด็นพิจารณาตรวจสอบชิ้นงานจากพลเมือง
กลุ่มทั่วไป	
	1. ผู้สื่อข่าว หัวหน้าโต๊ะข่าวคัดเลือกชิ้นงานตามความน่าสนใจหรือเป็นกระแส 2. ผู้สื่อข่าวตรวจสอบ ชิ้นงาน ด้านความจริงของเนื้อหา ความเป็นเจ้าของชิ้นงาน ความทันสมัยหรือทันต่อเหตุการณ์ และด้านการผลิตของชิ้นงาน 3. ผู้สื่อข่าวพัฒนา/ขยายประเด็นและเรียบเรียงเป็นชิ้นข่าวพร้อมเผยแพร่ 4. บรรณาธิการข่าวหรือบรรณาธิการออกอากาศตรวจสอบคุณภาพด้านจริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพสื่อและข้อกฎหมายก่อนเผยแพร่
กลุ่มข่าวสารและสาระ	
	1. ผู้สื่อข่าวเลือกชิ้นงานตามความสนใจ หรือเรื่องที่เห็นกระแสในขณะนั้น 2. ผู้สื่อข่าวนำเสนอกองบรรณาธิการเพื่อซักถามและเพิ่มเติมมุมมองและตัดสินใจเลือก 3. ผู้สื่อข่าวตรวจสอบชิ้นงานประเด็นข้อมูลเท็จจริง ความทันสมัย ความทันเหตุการณ์ ความสืบหน้า ความน่าสนใจ การนำเสนอของสถานีอื่น ๆ และคุณภาพด้านการผลิตของชิ้นงาน 4. ผู้สื่อข่าวพัฒนา/ขยายประเด็น ตามที่กองบรรณาธิการเสนอแนะ 5. ผู้สื่อข่าวเขียนบทข่าว หัวหน้าโต๊ะข่าวพิจารณาก่อนติดต่อและออกอากาศ
กลุ่มสาธารณะ	
รายการ ข่าวประจำวัน ทั่วไป	1. ผู้สื่อข่าวคัดเลือกชิ้นงานตามความสนใจ กระแสความนิยมหรือจากการประชุมข่าว 2. ผู้สื่อข่าวติดต่อเจ้าของชิ้นงาน และตรวจสอบชิ้นงานและประเด็นด้านข้อเท็จจริง ความทันสมัย ความทันเหตุการณ์ ความสืบหน้า รวมทั้งพิจารณาคุณภาพด้านการผลิต และประเด็นจริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพและข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง 3. ผู้สื่อข่าวพัฒนา/ขยาย เช่น การติดต่อสัมภาษณ์แหล่งข่าวเพิ่มเติม การประสานกับนักข่าวให้ตรวจสอบ ทำข่าวเพิ่มเติมหรือลงพื้นที่ทำข่าวด้วยตัวเอง (บางกรณี) 4. บรรณาธิการที่รับผิดชอบตรวจสอบความถูกต้องก่อนออกอากาศ

หัวข้อ กลุ่มองค์กร	ขั้นตอนการตรวจสอบและประเด็นพิจารณาตรวจสอบขึ้นงานจากพลเมือง
รายการ ข่าวเฉพาะ 1. รายการ สถานีประชาชน	1. ผู้สื่อข่าวหรือทีมงานคัดเลือกขึ้นงานจากขึ้นงานที่ผู้ชมส่งมาให้ หรือตามความสนใจของผู้สื่อข่าว โดยใช้เกณฑ์พิจารณาดังนี้ 1) เป็นเรื่องของกลุ่มคนหรือชุมชนมากกว่าส่วนบุคคล 2) เป็นเรื่องความเดือดร้อนของผู้คนจำนวนมาก 3) เป็นเรื่องที่มีความเสียหายมากหรือมีตัวเลขความเสียหายสูง 4) เป็นเรื่องที่สามารถกระตุ้นให้หน่วยงานที่รับผิดชอบมาร่วมแก้ไขปัญหาร่วมกัน 5) เป็นเรื่องที่มีการร้องเรียนหรือดำเนินการมาแล้วแต่ไม่มีความคืบหน้าในการแก้ไข 2. ทีมงานตรวจสอบขึ้นงานด้านข้อมูลข้อเท็จจริงเพิ่มเติม ความทันสมัยและความคืบหน้า 3. ทีมงานตรวจสอบข้อมูลจากเจ้าของขึ้นงานและให้เจ้าของเรื่องยืนยันข้อมูลและยินยอมให้เผยแพร่ก่อนผลิตรายการ 4. ผู้สื่อข่าวพัฒนา/ขยายประเด็น เช่น การติดต่อสัมภาษณ์แหล่งข่าวเพิ่มเติม และการลงพื้นที่ 5. ทีมงานนำเสนอประเด็นให้กับกองบรรณาธิการข่าวประจำวัน (บางประเด็น) เพื่อเผยแพร่ในรายการข่าวประจำวัน 6. ทีมงานเตรียมนำเสนอประเด็นผ่านรายการสถานีประชาชน
2. นักข่าว พลเมือง	1. ทีมงานคัดเลือกขึ้นงานที่พลเมืองส่งให้ในด้านเนื้อหาและจัดลำดับการออกอากาศ 2. ทีมงานตรวจสอบขึ้นงานประเด็นเนื้อหา ความอ่อนไหวของประเด็นและการปกป้องเจ้าของขึ้นงาน 3. ทีมงานและเจ้าของขึ้นงานร่วมพัฒนา/ขยายประเด็น หรือปรับปรุงแก้ไขขึ้นงาน 4. ทีมงานตรวจขึ้นงานที่แก้ไข ตรวจทานการสะกดคำ เทคนิคภาพและเสียง การเขียนคำโปรยข่าว และส่งขึ้นงานรอรอกออกอากาศ 5. ทีมงานจัดทำสื่อโปรโมตขึ้นงานที่จะออกอากาศและแจ้งให้เจ้าของขึ้นงานทราบถึงวันเวลาการออกอากาศ และส่งขึ้นงานให้กับเจ้าของขึ้นงานหลังการออกอากาศ

ที่มา: ผู้วิจัยเรียบเรียงจากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ในองค์กรสื่อ

การอ้างอิงหรือการให้เครดิตเจ้าของขึ้นงาน: การปฏิบัติที่ต่างกันระหว่าง “คนทั่วไป” กับ “คนดัง”

ลักษณะการอ้างอิงหรือการให้เครดิตขึ้นงานจากพลเมืองที่ปรากฏผ่านรายการข่าวประจำวัน องค์กรสื่อทั้งสามกลุ่มมีการอ้างอิงหรือให้เครดิตกับเจ้าของขึ้นงานมากกว่าไม่ให้เครดิตหรือไม่อ้างอิง โดยรูปแบบการอ้างอิงหรือการให้เครดิต มีลักษณะการขึ้นตัวอักษรระบุชื่อเจ้าของขึ้นงาน ตามชื่อบัญชีสื่อสังคมออนไลน์ของเจ้าของขึ้นงาน ให้ปรากฏบนหน้าจอที่ขึ้นภาพหรือขึ้นงาน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีการกล่าวถึงหรือขอบคุณ

เจ้าของชิ้นงานด้วยวาจา ซึ่งการอ้างอิงดังกล่าวผู้สื่อข่าวถือเป็นการป้องกันการละเมิดลิขสิทธิ์ หากเกิดกรณีเจ้าของชิ้นงานเรียกร้องสิทธิหรือเกิดความผิดพลาดภายหลังและเป็นการปกป้องการทำงานของผู้สื่อข่าวได้ระดับหนึ่ง

“...ส่วนใหญ่แล้วถ้าเป็นเคสใหญ่ก็ต้องอ้างอิง ทั้งพูดทั้งฝังตัวหนังสือไปด้วย...บางทีที่ไม่พูดก็คิดว่าไม่จำเป็นต้องพูดชื่อเขา...เจ้าของคงไม่ได้ซีเรียสกับเรื่องนี้เท่าไร...” (มณีนาด อ่อนพรรณนา, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2560)

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า การอ้างอิงหรือการให้เครดิตกับเจ้าของชิ้นงานมีลักษณะต่างกันขึ้นอยู่กับความเป็นเจ้าของชิ้นงาน โดยหากเป็นชิ้นงานที่เจ้าของเป็นบุคคลหรือเพจที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในสังคม รูปแบบการอ้างอิงนอกจากจะขึ้นตัวอักษรเป็นชื่อเจ้าของชิ้นงานแล้ว ยังจะได้รับการขอบคุณหรือกล่าวถึงชื่อเจ้าของชิ้นงานด้วยวาจาของผู้ประกาศข่าวด้วย การปฏิบัติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การให้คุณค่าและการปฏิบัติต่อชิ้นงานจากพลเมืองขององค์กรสื่อไม่เท่าเทียมกัน โดยชิ้นงานที่มาจากบุคคล หรือเพจที่มีชื่อเสียงจะได้รับการปฏิบัติในการอ้างอิงและให้เครดิตที่ให้สถานะและตัวตนให้กับเจ้าของชิ้นงานมากกว่าบุคคลทั่วไปที่ไม่มีชื่อเสียง

ส่วนรูปแบบการอ้างอิงหรือการให้เครดิตกับชิ้นงานที่พลเมืองส่งให้กับองค์กรสื่อมีความแตกต่าง กรณีรายการนักข่าวพลเมือง รูปแบบการอ้างอิงและการให้เครดิตนั้นได้ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของบทพูดของผู้ประกาศก่อนนำเข้าสู่เนื้อหาข่าว และเป็นส่วนหนึ่งในบทข่าวที่ให้เจ้าของชิ้นงานสามารถกล่าวถึงพูดชื่อหรือกลุ่มของตนเองตามต้องการในท้ายข่าว ส่วนรายการสถานีประชาชนให้เจ้าของชิ้นงานหรือเจ้าของเรื่องปรากฏตัวร่วมในรายการในฐานะเจ้าของประเด็น ไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงหรือไม่ก็ตาม

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะการวิจัย

Crowdsourcing Journalism ในห้องข่าวยังคงพราวนเลือก

การใช้ชิ้นงานจากพลเมืองขององค์กรสื่อในกรณีที่ผู้สื่อข่าวหรือองค์กรสื่อเป็นฝ่ายเลือกเองนั้น ไม่สอดคล้องกับแนวคิดการใช้ปัญญารวมหมู่ในการทำข่าว โดยเฉพาะเงื่อนไขสำคัญ คือ การทำงานร่วมกัน (Collaborative) ระหว่างผู้สื่อข่าว/องค์กรสื่อกับคนทั่วไปในสังคม ในการพัฒนาหรือทำข่าวในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง

ที่องค์กรสื่ออาจเป็นผู้เริ่มต้นระดมวิธีการหรือข้อมูลที่ต้องการผ่านช่องทางสื่อสารออนไลน์ (Briggs, 2013, pp. 63-69) แต่การใช้ชิ้นงานขององค์กรสื่อในการศึกษาครั้งนี้ ส่วนใหญ่องค์กรสื่อเป็นผู้เลือกสรร (Shopper) ประเด็นหรือชิ้นงานจากพลเมืองที่ผลิตและเผยแพร่ผ่านช่องทางการสื่อสารออนไลน์ของพวกเขาเองมาใช้ในข่าวของตน โดยเลือกจากความดัง หรือเป็นกระแสของชิ้นงานเพื่อต้องการสร้างสีสันหรือเรียกผู้ชมให้เพิ่มขึ้น โดยลักษณะการใช้มีลักษณะแบบ “ใช้แล้วทิ้ง” ที่หมายถึง การนำมาแล้วเพียงครั้งเดียว ไม่มีการสานต่อหรือนำไปต่อยอดนำเสนอผ่านหน้าจอโทรทัศน์ในรูปแบบการนำเสนอซ้ำ หากจะมีการขยายประเด็น ส่วนใหญ่มักมีลักษณะสัมภาษณ์เพิ่มเติม หรือส่งผู้สื่อข่าวลงไปในพื้นที่เพื่อบันทึกภาพและติดตามความคืบหน้าของประเด็นนั้น ๆ มากกว่าการพลิกมุมมองนำไปสู่การทำข่าวในประเด็นที่กว้างขวางขึ้นตามวิธีการของ crowdsourcing

สำหรับรายการข่าวเฉพาะด้านขององค์กรสื่อสารสาธารณะ กรณีรายการนักข่าวพลเมือง ยังไม่นำไปสู่การเชื่อมโยงเพื่อนำไปสู่การขยายผล เกาะติดประเด็นข่าวหรือยกระดับประเด็นที่พลเมืองส่งมาให้กลายเป็นประเด็นสาธารณะกับฝ่ายอื่นในองค์กรของตน แต่มุ่งเป้าหมายการทำงานด้านการเปิดพื้นที่การสื่อสารให้พลเมืองได้สื่อสารประเด็นด้วยตัวเองมากกว่า ขณะที่รายการสถานีประชาชน ปรากฏร่องรอยการใช้ประเด็นจากปัญหารวมหมู่ ตั้งแต่มีการสื่อสารเชิญชวนประชาชนหรือพลเมืองทั่วไปสามารถส่งข้อมูลหรือเนื้อหาที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ ถูกข่มเหงรังแกจากผู้มีอิทธิพล ถูกเอารัดเอาเปรียบจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้งมีกระบวนการจัดการพัฒนา/ขยายประเด็นนำไปสู่รายการเพื่อการแก้ไขปัญหา ซึ่งหากผู้สื่อข่าวใช้กระบวนการทำข่าวโดยใช้แนวคิด crowdsourcing journalism ที่เริ่มจากความสนใจและการแสวงหาของผู้สื่อข่าวร่วมไปกับการเปิดพื้นที่ให้กับประชาชนทั่วไปร่วมทำข่าวหรือส่งข้อมูล ความคิดเห็น ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม การใช้ชิ้นงานจากพลเมืองของรายการทั้งสองรายการของกลุ่มสื่อสารสาธารณะ สะท้อนให้เห็นว่าวิธีการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองขององค์กรสื่อ สามารถทำให้ชิ้นงานของพลเมืองเป็นมากกว่าสี่ส้นข่าว หรือเป็นแหล่งข้อมูลได้และยังแสดงถึงประโยชน์ที่องค์กรสื่อได้รับประโยชน์ทั้งด้านการพัฒนาคุณภาพข่าว พัฒนาคนข่าว พัฒนาสังคม และพัฒนาความเป็นพลเมืองไปพร้อมกันได้

การจัดการชิ้นงานจากพลเมือง: เป็นไปตามวิถีปกติขององค์กรสื่อ

การจัดการชิ้นงานจากพลเมืองในรายการข่าวประจำวันขององค์กรสื่อทั้งสามแห่ง ไม่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติขององค์กรสื่อในต่างประเทศ ตามที่กล่าวไว้ใน การทบทวนวรรณกรรม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวิธีการใช้งานและการปฏิบัติต่อชิ้นงาน จากพลเมืองมีกระบวนการต่างกัน โดยองค์กรสื่อของประเทศไทยที่เป็นกลุ่มให้ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ไม่ได้มุ่งใช้แนวคิดการทำงานร่วมกับมหาชน (crowdsourcing) การสื่อสาร ภาพลเมือง การเสริมพลังของพลเมืองเหมือนกรณีศึกษาของต่างประเทศ (Scott, 2009) จึงทำให้แนวทางการปฏิบัติและขั้นตอนการบริหารจัดการขาดรูปแบบและแนวทางปฏิบัติ มีลักษณะต่างคนต่างทำตามศักยภาพ ภายใต้กรอบจริยธรรมและจรรยาบรรณการทำข่าว ขององค์กรไม่แตกต่างจากการทำข่าวกับแหล่งข่าวหรือแหล่งข้อมูลทั่วไป

อย่างไรก็ตาม วิธีการปฏิบัติในการจัดการชิ้นงานของพลเมืองทั้งรายการ ข่าวประจำวันที่คล้ายคลึงกับแนวทางการปฏิบัติขององค์กรสื่อต่างประเทศ คือ การตรวจสอบเนื้อหาหรือชิ้นงานที่มาจากพลเมือง โดยเป็นไปเพื่อตรวจสอบเนื้อหา ไม่ต่างจากชิ้นงานที่มาจากแหล่งข้อมูลประเภทอื่น ๆ ที่ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบ เกี่ยวกับความเป็นส่วนตัว ความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ การปกป้องสิทธิเด็ก ภาพลามก อนาจาร การทำให้บุคคลอื่นเสียชื่อเสียง รสนิยมและประเด็นศีลธรรมอันดีของสังคม (Scott, 2009) แม้ว่าองค์กรสื่อที่ให้ข้อมูลยังไม่มีการจัดตั้งกองบรรณาธิการที่มีหน้าที่ ดูแลข่าวที่มาจากพลเมือง แต่จากการวิจัยยังพบกรณียกเว้นในกลุ่มสาธารณะ ในรายการ นักข่าวพลเมืองและรายการสถานีประชาชน ที่การตรวจสอบไม่ได้มุ่งเน้นไปที่ความถูกต้อง ความเป็นเจ้าของ การปกป้องสิทธิเด็ก ฯลฯ ตามที่กล่าวมาข้างต้นเท่านั้น แต่ยังพิจารณา ถึงมุมมองที่มาจากพลเมือง เป้าหมายการสื่อสาร การเสริมพลัง การเติมเต็มด้านเทคนิค การผลิต และการเล่าเรื่องเพิ่มเติมอยู่ในกระบวนการตรวจสอบด้วย

แม้ว่ารายการนักข่าวพลเมืองของสถานีฯ กลุ่มองค์กรสาธารณะจะเป็นรายการ ที่เกิดขึ้นภายใต้แนวคิดวารสารศาสตร์ภาพลเมือง ใช้กระบวนการพัฒนาเนื้อหาร่วมกัน กับเจ้าของชิ้นงานและการเปิดรับชิ้นงานผ่านทางช่องทางออนไลน์ แต่กระบวนการ จัดการและการใช้ประโยชน์ยังคงขาดรูปธรรมและการสื่อสารที่ชัดเจนและเผยแพร่ ให้เป็นที่รับรู้ร่วมกัน โดยเฉพาะแนวการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องสิทธิและประโยชน์ที่ให้กับ พลเมืองหรือเจ้าของชิ้นงานควรจะได้รับทราบก่อน ไม่ว่าจะเป็นหลักเกณฑ์ กติกา เงื่อนไข

สิทธิของเจ้าของชิ้นงาน การนำชิ้นงานไปใช้ประโยชน์ ตลอดจนหลักเกณฑ์การพิจารณา
คัดเลือกชิ้นงาน การติดต่อประสานงาน การขออนุญาต เป็นต้น (Scott, 2009) ทำให้
การจัดการชิ้นงานจากพลเมืองเป็นทักษะและความชำนาญของบุคคลแต่ละคนที่มี
การถ่ายทอดแบบไม่เป็นทางการจากรุ่นสู่รุ่น และมีแนวโน้มการใช้ดุลยพินิจและ
ประสบการณ์ส่วนบุคคลในการจัดการชิ้นงานจากพลเมืองมากกว่า

อำนาจพลเมืองในการสื่อสารกับการใช้ชิ้นงานพลเมืองในข่าว

การได้มาซึ่งชิ้นงานจากพลเมืองมาใช้ในข่าวของสื่อมวลชนที่ผลการศึกษา พบว่า
มาได้สองทางคือ เมื่อ 1) ผู้สื่อข่าวขององค์กรสื่อมวลชนแสวงหาจากสื่อสังคมออนไลน์เอง
และ 2) พลเมืองเจ้าของชิ้นงานส่งให้องค์กรสื่อ โดยการได้มาในทางที่สองนั้นไม่พบ
ในรายการประจำวันทั่วไปขององค์กรสื่อที่ให้ข้อมูล แต่พบเฉพาะรายการข่าวพลเมือง
และสถานีประชาชนของกลุ่มสื่อสารสาธารณะเท่านั้น

การได้มาซึ่งชิ้นงานจากพลเมืองที่ต่างกัน ส่งผลต่ออำนาจของพลเมืองในการสื่อสาร
ต่างกัน กล่าวคือ หากการได้ชิ้นงานมาจากการแสวงหาขององค์กรสื่อเอง เจ้าของชิ้นงาน
ไม่สามารถรับรู้ จัดการ และต่อรองการนำไปใช้ประโยชน์ เพราะองค์กรสื่อเป็นฝ่าย
ดำเนินการทั้งหมด ยกเว้นกรณีที่เจ้าของชิ้นงานเป็นผู้มีชื่อเสียง หรือชิ้นงานนั้นเนื้อหา
มีความเสี่ยงและอ่อนไหวที่อาจกระทบต่อจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพ จึงจะได้รับ
การติดต่อเพื่อแจ้งให้ทราบ การขออนุญาตใช้ชิ้นงาน การขอข้อมูลเพิ่มเติม และการยืนยัน
ข้อมูลจากองค์กรสื่อ

แม้ปัจจุบันอำนาจการผูกขาดการเป็นผู้สร้างสารของสื่อมวลชนถูกเปลี่ยนมือ
ไปสู่บุคคลทั่วไปมากขึ้นก็ตาม แต่การศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า การใช้ชิ้นงานจาก
พลเมืองขององค์กรสื่อมวลชน พลเมืองแทบไม่มีอำนาจต่อรองในฐานะเป็นเจ้าของ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนธรรมดาทั่วไปที่ไม่มีชื่อเสียงจะยังมีอำนาจน้อยกว่าบุคคลที่มี
ชื่อเสียง นอกจากนั้นการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองขององค์กรสื่อในข่าวประจำวันทั่วไป
ที่พบในการศึกษาไม่ได้สะท้อนถึงเป้าหมายในการส่งเสริมประชาธิปไตยทางการสื่อสาร
ตามแนวคิดของวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง และการเพิ่มพลังอำนาจของพลเมือง
มีส่วนร่วมในการทำข่าวของสื่อมวลชน แต่กลับให้คุณค่าชิ้นงานจากพลเมืองเป็นเพียง
สินค้าต้นทุนต่ำหรือของฟรีที่เลือกใช้ได้เอง โดยไม่ต้องแจ้งหรือขออนุญาตจากเจ้าของ
ที่ต่างจากที่องค์กรสื่อในต่างประเทศปฏิบัติ (CNN, 2015; BBC, 2015; CBC, 2015;

Scott, 2009) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะองค์กรสื่อยังขาดแนวปฏิบัติการการจัดการชิ้นงานจากพลเมืองที่ชัดเจนและรับรู้ร่วมกันจากทุกฝ่าย

ตรงกันข้ามหากเป็นชิ้นงานที่พลเมืองส่งให้องค์กรสื่อ เจ้าของชิ้นงานมีอำนาจมากกว่าทางแรกที่กล่าวไปข้างต้น โดยเจ้าของชิ้นงานแนวทางนี้สามารถจัดการและควบคุมตั้งแต่การเลือกส่งชิ้นงาน การจัดการชิ้นงาน การปรับปรุงแก้ไข การได้สิทธิในการรับทราบการนำชิ้นงานไปใช้ วันและเวลาการออกอากาศ รวมทั้งการได้รับชิ้นงานที่ออกอากาศไปแล้ว ซึ่งอำนาจที่พลเมืองดังกล่าวนี้ สะท้อนถึงการทำงานข่าวที่มีลักษณะของการส่งเสริมประชาธิปไตยในการสื่อสาร การให้พลเมืองหรือมหาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานข่าว ที่ทำให้ข่าวขององค์กรสื่อมีความแตกต่างจากองค์กรสื่ออื่น ๆ (Scott, 2009) อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มพลังให้กับพลเมืองและขับเคลื่อนประเด็นให้กับพลเมืองตามแนวคิดวารสารศาสตร์ภาคพลเมืองและการให้พลเมืองหรือมหาชนร่วมสร้างเนื้อหา (Briggs, 2013; BBC, 2015) แต่ยังมีข้อจำกัดคือ การจัดการชิ้นงานจากพลเมืองยังขาดแนวทางปฏิบัติ ทั้งแนวปฏิบัติของคนในองค์กรสื่อและแนวปฏิบัติของพลเมืองที่จะส่งชิ้นงานให้กับองค์กรที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับร่วมกันจากทุกฝ่าย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยต่อองค์กรสื่อ

1.1 องค์กรสื่อควรสร้างแนวทางการปฏิบัติการ การจัดการ การใช้ชิ้นงานจากพลเมืองพื้นฐานอย่างเป็นรูปธรรมที่สามารถสื่อสารและทำความเข้าใจทั้งในระดับภายในองค์กรกับผู้สื่อข่าวหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง และการเผยแพร่เป็นการทั่วไปให้กับประชาชนได้ทราบ

1.2 องค์กรสื่อควรเสริมทักษะการใช้ crowdsourcing journalism และกระบวนการทำข่าวแบบมหาชนมีส่วนร่วม (Crowd-powered Collaboration) ให้กับบุคลากร เพื่อพัฒนาคุณภาพข่าวและศักยภาพการใช้ชิ้นงานจากพลเมืองให้เป็นประโยชน์มากกว่าเป็นเพียงสีสันของข่าว

1.3 องค์กรสื่อควรให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์กับพลเมืองหรือเจ้าของชิ้นงาน ทั้งก่อนและหลังการนำชิ้นงานไปใช้ประโยชน์ และมีระบบจัดเก็บ

ข้อมูลเจ้าของชิ้นงานและการปฏิสัมพันธ์ เพื่อช่วยให้เป็นประโยชน์ในการทำงานสืบค้น แล้วยังเป็นข้อมูลหลักฐานหากมีกรณีฟ้องร้องหรือมีปัญหาด้านลิขสิทธิ์

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ศึกษาวิจัยเชิงทดลองร่วมกับองค์กรสื่อ โดยใช้วิธีการทำข่าวตามแนวคิดของ Crowdsourcing journalism กับกลุ่มนักร้องภายใต้บริบทสภาพการทำงานจริง เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขความสำเร็จและข้อจำกัดของการนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติจริง

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง คุณค่าทางวารสารศาสตร์พลเมือง และการจัดการชิ้นงานที่มาจากผู้ชมในองค์กรสื่อ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2560

รายการอ้างอิง

- จุฬาร แสนศิลา. (2560, 18 กรกฎาคม). *บรรณาธิการข่าวเช้า พีพีทีวี*. สัมภาษณ์.
- นพดล ศรีหทัย. (2560, 6 กรกฎาคม). *บรรณาธิการกลุ่มบริหารรายการข่าว ไทยพีบีเอส*. สัมภาษณ์.
- นันทธวัช ไชยวัง. (2560, 18 กรกฎาคม). *ผู้ช่วยบรรณาธิการข่าวเช้า พีพีทีวี*. สัมภาษณ์.
- นันทนา แสงมิตร. (2560, 11 กรกฎาคม). *บรรณาธิการข่าวการเมือง นิว18*. สัมภาษณ์.
- น้ำเพชร จันทา. (2560, 20 กรกฎาคม). *บรรณาธิการข่าวออนไลน์ พีพีทีวี*. สัมภาษณ์.
- บุญยอด สุขถิ่นไทย. (2560, 11 กรกฎาคม). *ผู้ประกาศข่าว นิว 18*. สัมภาษณ์.
- พุทธิฉัตร จินดาวงศ์. (2560, 21 กรกฎาคม). *หัวหน้าผู้สื่อข่าว พีพีทีวี*. สัมภาษณ์.
- มนีนาด อ่อนพรรณา. (2560, 6 กรกฎาคม). *ผู้สื่อข่าวและผู้ดำเนินรายการรู้เท่ารู้ทัน ไทยพีบีเอส*. สัมภาษณ์.
- วันชัย ดันติวิทยาพิทักษ์. (2560, 18 กรกฎาคม). *ผู้อำนวยการอาวุโส ส่วนงานข่าว พีพีทีวี*. สัมภาษณ์.
- สมเกียรติ จันทร์สีมา. (2551). *นักข่าวพลเมืองและความหมายใหม่ของสื่อสาธารณะ*. วันที่ค้นข้อมูล 3 เมษายน 2558, จาก <http://www.thitinob.com/node/78>
- สุวัจนา ทิพย์พินิจ. (2560, 4 กรกฎาคม). *เจ้าหน้าที่สำนักเครือข่ายสื่อสาธารณะ ไทยพีบีเอส*. สัมภาษณ์.
- เสถียร วิริยาพรรณพงศา. (2560, 21 กรกฎาคม). *บรรณาธิการบริหาร พีพีทีวี*. สัมภาษณ์.
- BBC. (2015). *A Few rules for us and you*. Retrieved April 4, 2015, from <http://www.bbc.co.uk/terms/>
- Briggs, M. (2013). *Journalism Next*. USA: SAGE Publications Ltd.
- Canada Broadcasting Corporation. (2015). *CBC policies*. Retrieved April 5, 2015, from <http://www.cbc.ca/aboutcbc/discover/submissions.html>
- Carpentier, N. (2011). *Media and participation, a site of ideological-democratic struggle*. USA: The University of Chicago Press.
- CNN. (2015). *CNNiReport*. Retrieved April 10, 2015, from <http://www.iReport.cnn.com>
- Jose Alberto García-Avilés. (2010). "Citizen journalism" in European television websites: lights and shadows of user generated content. *Journal Observatorio*, 4(4), 251-263.

Scott, M. (2009). *Guidelines for broadcasters on promoting user-generated content and media and Information Literacy*. London: Commonwealth Broadcasting Association.

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

พลังของสื่อสังคมกับการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่

The Power of Social Media on Mobilizing the New Social Movements

สุธิดา พัฒนศรีวิเชียร (Suthida Pattanasrivichian)¹

Received: October 1, 2018

Revised: November 1, 2018

Accepted: December 3, 2018

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการใช้สื่อสังคม หรือ social media ในการเพิ่มพลังและประสิทธิภาพของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของภาคประชาชน ในประเด็นต่าง ๆ ในบทความยังได้กล่าวถึงคุณลักษณะต่าง ๆ ของสื่อสังคม รวมไปถึงกลยุทธ์ในการออกแบบสื่อสังคมให้เหมาะสมและตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของการรณรงค์ทั้งในด้านของเนื้อหา ประเภทของสื่อสังคม และการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายเพื่อเพิ่มจำนวนกลุ่มเป้าหมายหรือผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหว การสร้างเครือข่าย รวมไปถึงการทำให้ได้รับความสนใจจากสื่อกระแสหลักสนใจจนนำไปเสนอข่าว ถึงแม้ว่าพลังที่แท้จริงของการเคลื่อนไหวทางสังคมจะอยู่ที่จำนวนของผู้เข้าร่วมชุมนุม แต่สื่อสังคมหรือ social media ยังมีความสำคัญอย่างมากในการเพิ่มจำนวนผู้เข้าร่วมชุมนุมออนไลน์ ซึ่งในช่วงท้ายของบทความมีการนำเสนอวิธีการใช้สื่อ social media เพื่อส่งเสริมการติดตามประยุกต์ใช้กับการออกแบบสื่อเพื่อใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่อีกด้วย

คำสำคัญ: สื่อสังคม, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่, เครือข่ายทางสังคม

¹ สาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ

Abstract

In this article, the contents involving with social media and their benefits in supporting social movements were introduced. Social media features as well as the strategy of suitable social media design could respond to campaign objectives in terms of contents, types of social media, and the analysis of target audiences or the movement participants, networking including the mainstream media attention to report the news. Though the genuine power of social movements is rooted in the numbers of real life movement participants, social media are vital to increase the amount of online followers as well. Finally, tactics of social media were applied to integrate marketing into media design for social movements.

Keywords: Social Media, Social Movement, New Social Movement, Social Network

บทนำ

การเคลื่อนไหวทางสังคม หรือ Social movement เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกประเทศทั่วโลก โดยกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์เดียวกันมารวมตัวเพื่อเรียกร้องไปยังสังคม รัฐบาล และหน่วยงาน ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่พวกตนต้องการ ซึ่งระดับของการเรียกร้องนั้นมีความแตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ระดับสูงสุดที่ต้องการล้มล้างการปกครอง ไปจนถึงการเรียกร้องความยุติธรรม ความเท่าเทียม สิทธิเสรีภาพ และการแสดงพลังให้สังคมได้รับรู้ถึงจุดยืนและอัตลักษณ์ของกลุ่ม การจะทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมประสบความสำเร็จจนบรรลุวัตถุประสงค์ จำเป็นที่จะต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างที่ไม่ใช่เพียงแค่จำนวนของผู้เข้าร่วมขบวนการ โดยหนึ่งในปัจจัยสำคัญ คือ “สื่อ” ที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวทางสังคมประสบความสำเร็จได้เป็นอย่างดี เพราะสื่อช่วยกระจายข่าวสารจากผู้นำการเคลื่อนไหว ไปสู่กลุ่มเป้าหมาย และยังช่วยให้ผู้ที่มีความเชื่อ อุดมการณ์ และจุดยืนในเรื่องเดียวกันเข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้แล้ว สื่อยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังสังคม เพื่อสร้างความเข้าใจแก่ผู้คนในสังคมจนนำไปสู่การสนับสนุน

การเคลื่อนไหว ดังนั้น ผู้นำขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับสื่อเป็นอย่างดี รู้จักการเลือกใช้สื่อให้เหมาะสมกับลักษณะของการเคลื่อนไหว รวมไปถึงการสร้างเนื้อหาที่มีความดึงดูดใจและเหมาะสมที่จะสื่อสารไปยังกลุ่มเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวทางสังคมไม่สามารถกระทำได้อย่างเสรีในบางประเทศ เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมือง และการใช้ชีวิตของผู้คนในปัจจุบันที่เร่งรีบและแข่งขันกับเวลา ทำให้เป็นเรื่องยากในการระดมคนมาร่วมชุมนุมเดินขบวนแบบที่เคยเป็นมา นอกจากนี้ สื่อมวลชนกระแสหลักส่วนใหญ่ ยังคงให้ความสนใจกับการนำเสนอเนื้อหาที่ “ขายได้” เช่น ขาวบ้านเหิง ขาวชาวบ้าน และข่าวการเมืองที่เน้นน้ำหนกไปที่แหล่งข่าวที่มีอำนาจและชื่อเสียง ทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมของภาคประชาชน ไม่ได้ได้รับความสนใจจากสื่อกระแสหลักอย่างที่ควรเป็น ถึงแม้ว่าในบางครั้ง ขาวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจะถูกนำเสนอโดยสื่อทางเลือกบางสื่อก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถควบคุมเนื้อหาและปริมาณความถี่ในการนำเสนอให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ ด้วยเหตุนี้ สื่อสังคม (Social Media) ที่เกิดขึ้นมาใหม่ในตอนนี้ จึงตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งการเป็นเจ้าของสื่อโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และยังเป็นเทคโนโลยีการสื่อสารรูปแบบใหม่ที่ทุกคนสามารถสวมบทบาทเป็นได้ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารในเวลาเดียวกัน จนทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคปัจจุบันที่มีการสื่อสารโดยสื่อ social media สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญให้เกิดขึ้นได้มากมาย โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับโลก เช่น เหตุการณ์ Arab spring ที่ประชาชนโค่นล้มรัฐบาล การเคลื่อนไหวของประชาชนและวัยรุ่นบางกลุ่มในสหรัฐอเมริกา เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมให้กับชาวผิวดำที่ถูกทำร้ายร่างกายอย่างไม่เป็นธรรม และการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศของกลุ่มเพศที่สาม เป็นต้น

ความหมายของการเคลื่อนไหวทางสังคม

การเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) ได้ถูกนิยามและให้ความหมายโดยนักวิชาการมากมาย เช่น ใจ อึ๊งภากรณ์ (ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบัน-จุดยืนมาร์คซิสต์, 2558) ที่ให้ความหมายของการเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคแรกว่าเป็น

“การรวมตัวกันของมวลชนในรูปแบบขบวนการเพื่อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง” ซึ่งใจได้กล่าวต่อว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีความเกี่ยวข้องกับพรรคการเมือง โครงสร้างของระบบการปกครอง และความไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้น

ในขณะที่ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2543, หน้า 2) ได้นำเสนอแนวคิดจากนักวิชาการ ด้านการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น อเรน ทูเรน (Alain Touraine, 1977, อ้างถึงใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2543, หน้า 2) ที่ได้มีการแบ่งลักษณะของการกระทำร่วมกันทางสังคม (Collective action) ออกเป็น 3 ประเภท นั่นคือ การรวมกลุ่มกันเพื่อตั้งรับการถูกโจมตี การรวมกลุ่มกันเพื่อปรับเปลี่ยนนโยบายของรัฐบาล และแบบสุดท้ายที่จัดเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมคือ “การรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ที่จิตใจเปลี่ยนสัมพันธ์ภาพทางอำนาจหลัก ๆ ของสังคม” นอกจากนี้ศาสตราจารย์ มานูเอล คาสเทลส์ (Manuel Castells, 1997, อ้างถึงใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2543, หน้า 3) ยังให้ความหมายของขบวนการทางสังคมว่า “เป็นการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่าและสถาบันของสังคม”

รงค์ บุญสวยขวัญ (2557, หน้า 170) ได้สรุปว่า การเคลื่อนไหวทางสังคม เกิดขึ้นมาเพื่อจัดการกับความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในสังคม โดยกลุ่มองค์กรและกลไกต่าง ๆ ซึ่งเป็นการจัดการทางสังคมในรูปแบบใหม่ (Social Management) ซึ่งแนวคิดเช่นนี้ ก็คือ การเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบใหม่ (New social movement) ที่มีแนวทาง ในการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวจากมุมมองของกลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ ว่ามีวัตถุประสงค์ แนวคิด อุดมการณ์ และไม่ได้รับความยุติธรรมอย่างไร ไม่ใช่เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิม เพื่ออุดมการณ์ทางการเมือง ความไม่เท่าเทียมทางชนชั้น หรือเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540, หน้า 63) อธิบายถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ หรือขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมที่เกิดในยุคทศวรรษ 80 เป็นต้นมาว่า ไม่ใช่ขบวนการปฏิวัติ แบ่งแยกดินแดน การปลดปล่อยแห่งชาติ การรวมกลุ่มของนักการเมือง พรรคการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ในแบบที่เคยเป็นมา แต่เป็น

“การปฏิรูปที่เข้มข้นและหลากหลายของประชาชนธรรมดา ที่เริ่มตระหนักถึง ขีดจำกัดของการปฏิวัติว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก ถึงแม้ว่าจะเป็นไปได้ แต่ก็ไม่ใช่ วรรควิธีในการพัฒนาประชาธิปไตย จึงหันมาเคลื่อนไหวเรียกร้องในระบบ เป็น ขบวนการที่ยังยอมรับในรัฐ-ชาติ ยอมรับในการแบ่งแยกระหว่างรัฐกับสังคม

ขณะเดียวกันก็ตระหนักถึงขีดจำกัดและความสามารถของรัฐ-ชาติในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งใหม่ๆที่เกิดขึ้น จึงเสนอทางเลือกด้วยการสร้างประชาสังคมให้แข็งแกร่งขึ้นมา ในรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบต่าง ๆ”

นอกจากนี้ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540, หน้า 67) ยังอธิบายต่อว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ยังช่วยพัฒนารูปแบบต่าง ๆ ของประชาธิปไตยด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ก็คือ ขบวนการเคลื่อนไหวของพลเมือง (Civil social movement) ด้วยเหตุนี้ “ชุมชน” ในยุคใหม่ ยังเปลี่ยนความหมายไปอีกเช่นกัน จากชุมชนที่ต้องพบปะชุมนุมแบบเห็นหน้ากัน กลายเป็นชุมชนที่ชุมนุมพบปะกันผ่านสื่อใหม่ เช่น โทรศัพท์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต ซึ่งทำให้ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เคยเป็นกลุ่มเล็ก ขยายตัวออกไปเป็นกลุ่มที่มีเครือข่ายใหญ่ขึ้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540, หน้า 88)

สื่อมวลชนกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ดอนนาเทลลา เดลลา พอร์ตา (Donatella Della Porta) ได้อ้างอิงถึงความสำคัญของสื่อมวลชนที่มีต่อการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยรวบรวมมาจากความคิดเห็นของนักวิชาการหลายคน เช่น วิลเลียม เอ. แกมสัน (William A. Gamson) (Gamson, 2004, p. 243, cited in Porta, 2011, p. 804) ได้กล่าวว่า ผู้ที่มีบทบาททางการเมืองในระดับ จะให้ความสำคัญกับบทบาทของสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นพื้นที่สำคัญในการต่อสู้ ดังนั้น นักเคลื่อนไหวทางการเมืองจึงต้องพยายามควบคุมสื่อให้อยู่ในมือ เพราะสื่อเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สังคมรับรู้ถึงสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น และรับรู้ตามความหมายที่สื่อนำเสนออีกด้วย (Neveu, 1999, p. 28, cited in Porta, 2011, p. 804) และท็อด กิตลิน (Todd Gitlin) (Gitlin, 1980, cited in Porta, 2011, p. 804) ยังเป็นอีกคนหนึ่ง que เชื่อว่า ความสำเร็จในการชุมนุมประท้วงเป็นผลมาจากระดับความสนใจของสื่อที่จะรายงานข่าวการชุมนุม นั้น ๆ และสื่อเองยังมีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างภาพลักษณ์ของการเคลื่อนไหว แกมสัน (Gamson) และวูล์ฟส์เฟลด์ (Wolfsfeld) ได้กล่าวสรุปว่า “กลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นต้องการที่จะเป็นข่าวในสื่อมากกว่าที่สื่อต้องการข่าวสารจากกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมเสียอีก” (Gamson & Wolsfeld, 1993, cited in Karpf, 2018)

อย่างไรก็ดี กลับมีงานวิจัยบางเรื่องที่ยืนยันว่า การนำเสนอข่าวการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยสื่อมวลชนในบางครั้งกลับสร้างภาพลักษณ์ที่เป็นลบมากกว่า ยิ่งไปกว่านั้น สื่อมวลชนเองมักให้ความสำคัญกับแหล่งข่าวที่เป็นผู้ที่มีอำนาจและชื่อเสียง โดยเฉพาะนักการเมือง ข้าราชการ และรัฐบาล ทำให้ประเด็นและความคิดเห็นจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมักจะไม่ได้รับการนำเสนอจากสื่อหลัก และโดยธรรมชาติแล้ว สื่อมวลชนส่วนใหญ่จะไม่ค่อยให้ความสนใจความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากภาคประชาชนมากนัก แต่เน้นนำเสนอเนื้อหาที่สามารถสร้างยอดขายได้มากกว่า (Neveu 1999, p. 28, cited in Porta, 2011, p. 807) ซึ่ง ลูอิส ไรอัน (Louise Ryan) แย้งว่า ถึงแม้สื่อมวลชนจะนำเสนอข่าวการเคลื่อนไหวทางสังคมน้อย และนำเสนอข้อมูลของฝ่ายตรงข้ามที่มาจากหน่วยงานรัฐมากกว่า แต่ในความเป็นจริงแล้ว สื่อกลับสนใจนำเสนอข่าวในประเด็นความไม่เท่าเทียมเช่นกัน โดยเฉพาะผู้ที่ถูกเอาเปรียบ ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรม มีความน่าสงสาร ดังนั้น บ่อยครั้งที่กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จะตอบโต้หรือแก้เกมด้วยการใช้ประเด็นความเสียเปรียบดังกล่าวมาดึงความสนใจจากสื่อมวลชน เพราะรู้ว่าผู้อ่านข่าวจะรู้สึกสงสารเห็นใจและให้ความสนใจ จนสื่อมวลชนต้องนำเสนอข่าวการเคลื่อนไหวนั้นในที่สุด (Ryan, 1991, cited in Porta, 2011, p. 807)

ดังนั้น เพื่อให้ได้รับความสนใจจากสื่อ กลยุทธ์ที่ใช้ในการประท้วงนั้นจะต้องสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติของสื่อกระแสหลักที่มีอิทธิพลในสังคม หากทำได้ถูกต้อง ขบวนการประท้วงจะมีคุณค่าขบวนการมากพอที่จะถูกนำเสนอโดยสื่อหลักทันที ซึ่ง แกมสัน (Gamson) และวูล์ฟส์เฟลด์ (Wolfsfeld) (1993, cited in Karpf, 2018) ยืนยันว่า หากการเดินขบวนประท้วงไม่ได้ปรากฏเป็นข่าวในสื่อ เท่ากับว่าเหตุการณ์นั้นไม่เคยเกิดขึ้นมาเลย ด้วยเหตุนี้ เพื่อเพิ่มจำนวนผู้เข้าร่วมจะต้องทำให้การเดินขบวนประท้วงเป็นข่าวในสื่อให้ได้ ไม่ว่าจะเป็นขบวนการด้านดีหรือด้านลบก็ตาม

สื่อสังคม (social media) กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

มานูเอล คาสเทลส์ (Manuel Castells 1997, as cited in Brian D. Loader, nd., p. 1926) กล่าวว่า นักเคลื่อนไหวทางสังคมมีความจำเป็นที่จะต้องมีทักษะในการสร้างสรรค์สื่อ เพื่อให้สื่อสารได้อย่างราบรื่น ซึ่งอินเทอร์เน็ตเป็นอีกช่องทางหนึ่ง ที่ช่วยให้พวกเขาสามารถท้าทายอำนาจการสื่อสารที่ถูกยึดครองโดยกลุ่มการเมือง

ขนาดใหญ่รวมไปถึงสื่อกระแสหลักได้ เพราะเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า สื่อมวลชนจะให้ความสำคัญและน้ำหนักในการนำเสนอข่าวของฝ่ายที่มีอำนาจในสังคมมากกว่า นอกจากนี้แล้ว ความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ส่งผลให้ประชาชนมีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันออกไปอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้น ผนวกกับเทคโนโลยีที่ช่วยอำนวยความสะดวกสบายให้กับมนุษย์ จนทำให้เกิดความเป็นปัจเจกชนที่สนใจกับตัวตน (self) ของตัวเองมากกว่าสังคม เมื่อความเป็นปัจเจกชนเพิ่มมากขึ้น สภาพของสังคมและการเมืองจึงเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน แอนโธนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) (Giddens, 1991, cited in Loader, n.d., p. 1925) ได้กล่าวถึง การเมืองรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในยุคนี้ นั่นคือ การเมืองแบบออนไลน์ ซึ่งเกิดขึ้นและถูกพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับวิถีชีวิตแบบปัจเจกชน ด้วยเหตุนี้ การเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น จะต้องสร้างและออกแบบให้สอดคล้องไปตามอัตลักษณ์ การใช้ชีวิต และลักษณะการบริโภคของประชาชนกลุ่มดังกล่าว ด้วยการสื่อสารแบบเครือข่าย ที่ผสมผสานทั้งสื่อเก่าและสื่อใหม่เข้าด้วยกัน ประเด็นในการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมรูปแบบใหม่นี้ มักจะเป็นประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม เพศสภาพ ความไม่เท่าเทียม ความพิการ สิทธิมนุษยชน ฯลฯ การเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบใหม่ จึงกลายมาเป็นการผสมผสานกันระหว่างพื้นที่สาธารณะกับพื้นที่ส่วนตัว ความเป็นสากลกับความเป็นท้องถิ่น และสื่อสังคม (Social media) ได้กลายมาเป็นพื้นที่ในการรวมตัวกันเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนยุคนี้

เมลิสซา ซัง (Melissa Tsang) (2014) ได้ยกตัวอย่างการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่โดดเด่นจนได้รับการกล่าวถึงในสหรัฐอเมริกา ด้วยการอาศัยสื่อ social media เป็นเครื่องมือจนสามารถสร้างกระแสไวรัล (Viral) ให้แพร่กระจายไปในสังคมได้อย่างรวดเร็ว โดยในแต่ละประเด็นจะมีกลยุทธ์การณรงค์ด้วย social media ที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. การเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มเพศที่ 3 ที่เรียกว่า “ไพรด์ (Pride)” เป็นกลุ่มที่มีการรณรงค์มาตั้งแต่ยุค 1970 และขยายไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก จุดเด่นอยู่ที่ความหลากหลายของผู้เข้าร่วมที่มีอิสระเสรีในการกำหนดรูปแบบการเคลื่อนไหว เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสามารถแต่งกายแบบใดก็ได้ในขบวนพาเหรดตามแต่อัตลักษณ์ และวัฒนธรรมของตนเอง ไม่มีการกำหนดเครื่องแบบ (Uniform) ของกลุ่ม และ

ในการเดินขบวน ไม่ได้มีการกำหนดกิจกรรมหรือวัตถุประสงค์มากมาย นอกจากเชิญชวนให้มาเข้าร่วมขบวน เพื่อให้สังคมรับรู้ถึงตัวตนของพวกเขาผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคมและเผยแพร่ผ่าน social media ซึ่งมีการจัดให้เกิดขึ้นในเกือบทุกประเทศทั่วโลก

2. การรณรงค์ขององค์กร ALS Association เพื่อระดมทุนในการค้นคว้าวิจัยเพื่อรักษาโรค ALS (Amyotrophic Lateral Sclerosis) หรือโรคกล้ามเนื้ออ่อนแรง โดยมีการสร้างกิจกรรม Ice bucket challenge และเผยแพร่กิจกรรมด้วยสื่อ social media เป็นหลัก กิจกรรมนี้เริ่มต้นโดยบุคคลที่มีชื่อเสียงถูกท้าทายให้ยกถังน้ำราดตัวเอง และให้มีการส่งคำท้าทายให้เพื่อนทำกิจกรรมแบบเดียวกันต่อ ด้วยการโพสต์กิจกรรมและคำท้าบน social media และยังมีการใช้เทคนิค hashtag activism ซึ่งเป็นการติด hashtag ว่า ice bucket challenge ในการโพสต์ทุกครั้ง การรณรงค์ขององค์กรนี้ ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างมากจากผู้มีชื่อเสียง ทั้งดารา นักร้อง นักการเมือง นักธุรกิจ นักกีฬา เพราะพวกเขารู้สึกเป็นเกียรติที่ได้ช่วยสนับสนุนให้คนร่วมบริจาคเงินในการต่อสู้กับโรค ALS อีกด้วย กฎของกิจกรรมยังเปิดโอกาสให้ผู้ที่ไม่ต้องการรับคำท้าสามารถที่จะบริจาคเป็นเงินได้ วิธีการนี้ทำให้กิจกรรม Ice bucket challenge เป็นที่รู้จักและแพร่หลายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว จนทำให้องค์กรได้รับเงินบริจาคเกือบหนึ่งร้อยล้านเหรียญจากวิธีการนี้

3. การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านกฎหมายการห้ามแต่งงานระหว่างเพศเดียวกัน (The Defense of Marriage Act (DOMA)) ผู้นำการเคลื่อนไหวได้ขอร้องและเชิญชวนให้ผู้สนับสนุนการยกเลิกกฎหมายนี้ ช่วยกันเปลี่ยนรูปของตนเองใน social media ให้เป็นรูปขนมเค้กสีแดง (Red velvet cake) ที่มี 2 ชั้น รวมไปถึงการใช้เครื่องหมาย เท่ากับ = บนพื้นสีแดง เพื่อสื่อความหมายของคำว่าเท่าเทียมกัน (equality) โดยการเคลื่อนไหวนี้หลีกเลี่ยงการใช้คำว่าเกย์ เพราะเข้าใจดีว่ายังมีอีกหลายคนในสังคมที่ยังต่อต้านเพศที่สามอยู่ นอกจากนี้การร่วมใจกันเปลี่ยนภาพของคนที่ใช้ Social media ยังเป็นการแสดงให้เห็นทางสัญลักษณ์ว่า หลายกลุ่มในสังคมยอมรับการแต่งงานระหว่างเพศเดียวกันด้วย

4. การเคลื่อนไหวของกลุ่มวัยรุ่นทั้งผิวขาวและผิวดำ เพื่อเรียกร้องให้มีการลงโทษผู้ที่ทำร้ายร่างกายเด็กหนุ่มผิวดำชื่อ เทรเวน (Trayvon) พวกเขาใช้การ

เคลื่อนไหวทั้ง 2 รูปแบบ คือ การกำหนดให้ทุกคนที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหวพร้อมใจกันแต่งตัวแบบเดียวกัน คือ สวมเสื้อยืดแบบมีสัญลักษณ์ศีรษะและถือขนมเอาไว้ในมือเพื่อสะท้อนให้เห็นว่า เทรวอน (Trayvon) นั้นเป็นแค่เด็กหนุ่มธรรมดาไม่อันตราย แต่ถูกเข้าใจผิดว่าถืออาวุธและยังรวมไปถึงการแสดงท่าทางยกมือขึ้นทั้งสองข้าง ที่เรียกว่า “Hands Up Don’t Shoot” เพื่อให้ตำรวจรับรู้ว่าเขาไม่มีอาวุธในมือและไม่ควรถูกยิง ทั้งหมดนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า คนส่วนใหญ่ในสังคมรวมไปถึงตำรวจ มักจะเหมารวมว่าคนผิวดำเป็นอาชญากรและชอบใช้ความรุนแรง ซึ่งกลุ่มนี้ยังใช้ Social media ในการเคลื่อนไหวด้วยการใช้ hashtag ว่า #WeAreAllTrayvon

5. การเลือกตั้งสมัยที่สองของประธานาธิบดี บาร์ค โอบามา (Barack Obama) ซึ่งเป็นการเลือกตั้งที่มีการใช้สื่อ Social media ในการหาเสียงอย่างจริงจัง มีการทุ่มเททรัพยากรทั้งกำลังคน เงิน และเทคโนโลยีไปมากกว่าการเลือกตั้งครั้งแรกถึง 5 เท่า โดยเฉพาะการณรงค์หาเสียงแบบดิจิทัลที่ลงทุนไปถึง 47 ล้านดอลลาร์ ในขณะที่คู่แข่งใช้แค่เพียง 4.7 ล้านดอลลาร์ ด้วยเหตุนี้ โปสท์ของอดีตประธานาธิบดี บาร์ค โอบามา (Barack Obama) จึงได้รับการกดไลค์และการแชร์ในจำนวนที่สูงกว่าของคู่แข่งถึง 20 เท่าที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะทีมงานได้มีการศึกษาวิจัยค้นหารูปแบบของเนื้อหาที่ดึงดูดใจคนและยังมีการอาศัยชื่อเสียงของดาราดังมาช่วยสนับสนุนการหาเสียง อย่างเช่น ในการสำรวจกลุ่มผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเพศหญิง อายุระหว่าง 40-49 ปี ที่มีถิ่นที่อยู่ในฝั่งตะวันตกของประเทศ ผลสำรวจพบว่า กลุ่มนี้มีความชื่นชอบดาราสาว จอร์จ คลูนีย์ (George Clooney) มากที่สุด จนยอมจ่ายเงินเพื่อขอให้ได้ร่วมรับประทานอาหารเย็นด้วย ในขณะที่อีกกลุ่มที่อยู่ทางตะวันออกของประเทศ กลับมีความชื่นชอบดาราสาว ซาร่าห์ เจสสิก้า พาร์คเกอร์ (Sarah Jessica Parker) มากกว่า เมื่อได้รับทราบผลดังนี้ ทีมงานหาเสียงของ บาร์ค โอบามา (Barack Obama) จึงได้จัดกิจกรรมให้ดาราสาวเหล่านี้มาช่วยสนับสนุนการหาเสียง เป็นต้น

จากตัวอย่างการณรงค์ที่ได้กล่าวมา จะเห็นว่าโลกดิจิทัลสมัยนี้ได้มีการนำสื่อสังคมมาช่วยในการเคลื่อนไหวทางสังคมเพิ่มมากขึ้น ซึ่ง ดีนา โรห์ลิงเจอร์ (Deana A. Rohlinger) (2012) ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อดีดังต่อไปนี้

- การสร้างชุมชนออนไลน์ในการเคลื่อนไหวทางสังคม ช่วยลดข้อจำกัดทางด้านเวลา งบประมาณ และความรู้ที่แตกต่างกันของผู้เข้าร่วม ทุกคนในกลุ่มสามารถ

แสดงความคิดเห็น ติดตามข้อมูลข่าวสาร แบ่งปันความรู้ และยังช่วยกันระดมทุน เพื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวได้อย่างสะดวกง่ายดาย

- กลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมแบบออนไลน์ที่ประสบความสำเร็จ จะมีการให้ความรู้ด้านการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ กับผู้เข้าร่วม ทำให้พวกเขาได้รู้จักโลกความจริงในอีกด้าน ทำให้สามารถขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวของกลุ่มให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการได้ และประชาชนในกลุ่มออนไลน์เองยังสามารถนำประสบการณ์และความรู้จากเครือข่ายนี้ ไปใช้ในชีวิตจริงได้

- ช่วยเพิ่มระดับการสนับสนุนจากผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหว เพราะสื่อ social media ช่วยให้มีการโต้ตอบและแสดงความคิดเห็นได้ทันที สมาชิกในกลุ่มจึงรู้สึกว่าการตนเองมีส่วนร่วม เพราะความคิดเห็นของพวกเขาได้รับความสนใจและการตอบสนองจากผู้นำ และยังทำให้พวกเขารู้สึกว่าเป็นการใช้วิถีทางแห่งประชาธิปไตยในการแก้ปัญหาให้กับสังคมอีกด้วย

- ช่วยเพิ่มระยะเวลาและความต่อเนื่องให้กับการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการรณรงค์ สามารถที่จะสื่อสารและติดต่อกันในกลุ่มได้ตลอดเวลา ดังนั้น วัตถุประสงค์และเป้าหมายในการรณรงค์จึงสามารถปรับเปลี่ยนไปได้ และยังสามารถที่จะเริ่มและยุติกิจกรรมรวมถึงการเคลื่อนไหวอื่น ๆ ได้อย่างสะดวก โดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องของเวลาและการพบปะระหว่างสมาชิกในกลุ่ม

- ช่วยให้ข้อมูลข่าวสารและประเด็นต่าง ๆ ในการเคลื่อนไหวมีความหลากหลาย เพราะมีการรวมกลุ่มแบบเครือข่าย จึงมีประเด็น ความคิดเห็นและข้อมูลที่มาจากสมาชิกต่าง ๆ ในกลุ่ม

อย่างไรก็ดี ดีนา โรห์ลิงเจอร์ (Deana A. Rohlinger) เตือนว่า สิ่งที่ผู้นำการเคลื่อนไหวควรระมัดระวัง คือ การจุดประเด็นที่สร้างความแตกแยกให้เกิดขึ้นในกลุ่ม ซึ่งผู้นำการเคลื่อนไหวจะต้องศึกษาลักษณะของผู้เข้าร่วมให้ดีว่าประเด็นใดที่ควรหลีกเลี่ยง และประเด็นใดที่ควรจะเน้นย้ำ เพื่อเพิ่มการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมให้มากขึ้น

กลยุทธ์การใช้สื่อ social media กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่

เมื่อนักเคลื่อนไหวทางสังคมตัดสินใจที่จะใช้สื่อ social media เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการรณรงค์ พวกเขาจำเป็นต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบที่สำคัญทั้งในด้านของการเลือกใช้สื่อ social media ที่เหมาะสมกับประเด็นและกลุ่มเป้าหมาย รวมไปถึงการสร้างเนื้อหาและรูปแบบในการนำเสนอให้เหมาะสมเช่นกัน และควรคำนึงถึงวัตถุประสงค์ เช่น เพื่อสร้างการสื่อสารภายในกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อสื่อสารไปยังสังคมและสื่อมวลชนให้เกิดความเข้าใจ ยอมรับ และสนับสนุนการเคลื่อนไหวในประเด็นนั้น ๆ หรือเพื่อเพิ่มจำนวนผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวให้มากขึ้น นอกจากนี้ ผู้นำการเคลื่อนไหวควรที่จะวิเคราะห์องค์ประกอบอื่น ๆ ที่จะช่วยให้การสื่อสารด้วยสื่อ social media ประสบความสำเร็จ โดยมีรายละเอียดที่ควรคำนึงดังต่อไปนี้

1. ประเด็นในการเคลื่อนไหว

ก่อนที่จะเริ่มต้นการเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อ นักเคลื่อนไหวทางสังคมควรพิจารณาประเด็นที่ต้องการจะรณรงค์ให้ตีเสียก่อน จีน โดบี (Jean Dobey) (2014) ได้อธิบายถึงกฎเกณฑ์สำคัญที่จะช่วยให้การรณรงค์ประสบผลสำเร็จ ดังต่อไปนี้

- ควรรณรงค์ในเรื่องที่เราสนใจและมีศรัทธาอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นประเด็นทางการเมือง การระดมทุนเพื่อการกุศล หรือสิ่งแวดล้อม การที่จะทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านสื่อ social media ประสบความสำเร็จได้ จะต้องเกิดจากสิ่งที่มีผู้รณรงค์เชื่อมั่นและศรัทธาอย่างจริงใจ จนทำให้คนที่มีความเชื่อในประเด็นเดียวกัน รู้สึกยินดี ศรัทธา และเต็มใจ จนอยากที่จะเข้าร่วมในการรณรงค์ด้วย

- กำหนดเป้าหมายของการรณรงค์ที่ชัดเจนว่าต้องการผลลัพธ์แบบใด เพราะเป้าหมายที่ชัดเจนจะช่วยให้สามารถกำหนดภาษาที่จะใช้ และช่องทางสื่อที่เหมาะสม เพื่อดึงดูดให้คนเข้าร่วมการรณรงค์ได้มากที่สุด รวมไปถึงการแพร่กระจายข่าวสารจากกลุ่มออกไปสู่สังคมได้เป็นวงกว้างและรวดเร็ว

- ทำให้ประชาชนเห็นว่าประเด็นที่กำลังรณรงค์นั้นมีผลกระทบอย่างร้ายกับชีวิตของพวกเขา การที่จะทำให้ข่าวสารแพร่กระจายออกไปได้อย่างรวดเร็วเกิดจากความสามารถที่จะเชื่อมโยงประเด็นให้เข้ากับกลุ่มเป้าหมายได้ ต้องทำให้พวกเขาเข้าใจได้ว่าเหตุใดพวกเขาจึงควรที่จะสนใจ และถ้าปล่อยให้เกิดเรื่องดังกล่าวขึ้น

จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขาและคนใกล้ชิด นอกจากนี้ ควรจะแสดงให้เห็นด้วยว่า ประเด็นดังกล่าวเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับตัวของนักเคลื่อนไหวอย่างไรด้วย เพื่อสร้างความรู้สึกลึกซึ้งและเป็นเรื่องเดียวกันให้เกิดขึ้นในกลุ่ม

- ประเด็นในการรณรงค์ควรที่จะใกล้ชิดเข้าถึงจิตใจของกลุ่มเป้าหมาย ด้วยการเลือกใช้วิธีสื่อสารและสื่อที่เหมาะสมกับกลุ่ม เพื่อให้พวกเขาสามารถแบ่งปันประสบการณ์ส่วนตัวในรูปแบบของตัวอักษร วิดีโอ หรือรูปภาพกับคนในกลุ่ม เพื่อช่วยสร้างความรู้สึกลึกซึ้งผูกพันและมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นได้

- เลือกเครื่องมือและสื่อให้เหมาะสม ซึ่งในบางครั้งอาจจะต้องใช้ social media หลายสื่อพร้อมกัน เช่น เผยแพร่ข้อมูลการเคลื่อนไหวทั้งใน Facebook และ twitter หรือมีการใช้วิธีอื่นร่วมไปด้วย เช่น ร่วมกันลงชื่อใน change.org เพื่อสร้างกระแสความสนใจที่รุนแรงและรวดเร็วให้เกิดขึ้นแพร่หลายในสังคม

สำหรับประเทศไทยนั้น การเคลื่อนไหวทางสังคมในช่วงสิบปีที่ผ่านมา มักจะปรากฏในรูปของการเคลื่อนไหวทางการเมือง และยังมี การเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ ในประเด็นสิ่งแวดล้อม เพศที่สาม การเรียกร้องสิทธิของผู้หญิง แรงงาน ขาวนา โดยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ที่มีการใช้สื่อ social media ในช่วง 2-3 ปี ที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ปรากฏขึ้นในรูปแบบของการเคลื่อนไหวในประเด็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินกระบี่-เทพา โดยมีการสร้างเครือข่าย เช่น เครือข่ายปกป้องสองฝั่งทะเลกระบี่-เทพา ซึ่งได้มีการใช้กลยุทธ์ในการเคลื่อนไหวทั้งทางด้านการชุมนุม การเดินขบวน และการเดินเท้า จากจังหวัดกระบี่มายังกรุงเทพฯ และใช้วิธีการที่เรียกว่า อารยะขัดขืนอย่างสงบ อหิงสา โดยการอดอาหารประท้วงบริเวณหน้าสำนักงานสหประชาชาติ เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาล ยุติการสร้างโรงงานไฟฟ้าในพื้นที่ อ.เทพา จ.สงขลา และ จ.กระบี่ โดยการอดอาหาร ดำเนินไปเวลา 13 วัน และมีชาวบ้านผู้เข้าร่วมการประท้วงล้มป่วยไป 10 คน จากจำนวน 69 คน (ย้อนรอยถึงบทสรุป! วันประวัติศาสตร์ “ก.พล้งงาน” ยอมถอยโรงไฟฟ้าถ่านหิน เทพา-กระบี่, 2561)

ยุทธวิธีที่กลุ่มเคลื่อนไหวใช้นั้น มีหลากหลายรูปแบบ เช่น การให้ความรู้ แก่ชาวบ้านในพื้นที่ การชุมนุมในพื้นที่ การทำประชาพิจารณ์ การประท้วงด้วยการเดินขบวนและการอดอาหาร การให้ความรู้โดยนักวิชาการและผู้มีชื่อเสียงในสังคม

อย่างไรก็ตาม สื่อสังคมได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างมากสำหรับการเคลื่อนไหวของกลุ่มภาคประชาชนนี้ ที่ทำให้สื่อกระแสหลักและสังคมให้ความสนใจและสนับสนุนการเคลื่อนไหว นอกจากนี้ แกนนำในการเคลื่อนไหวยังประกอบไปด้วยหลายภาคส่วน ทั้งนักเคลื่อนไหวที่มีชื่อเสียง แพทย์ และนักวิชาการจากทั่วประเทศ โดยกลุ่มคนเหล่านี้จะเผยแพร่ข้อมูลสนับสนุนการเคลื่อนไหวผ่านสื่อ social media ของตนเอง และยังมีการเชิญชวนให้คนไทยร่วมลงชื่อ “หยุดโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหิน” ผ่านเว็บไซต์ change.org รวมไปถึงการสร้างเพจใน Facebook เพื่อให้ข้อมูลการเคลื่อนไหวในชื่อ “หยุดถ่านหินกระบี่” นอกจากนี้จะให้ข้อมูลการเคลื่อนไหวรายวันแล้ว ในช่วงที่มีการยกระดับการเคลื่อนไหวด้วยการเดินเท้ามายังกรุงเทพฯ เพจนี้ยังมีการถ่ายทอดสดการเคลื่อนไหว ตั้งแต่การเดินเท้าจากกระบี่ การถูกจับกุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ และการอดอาหารประท้วงเพื่อเผยแพร่บรรยากาศเสมือนจริง ช่วยสร้างความรู้สึกร่วม การมีส่วนร่วม ความเป็นหนึ่งเดียว ความทุกข์ทรมานจากการถูกเอาเปรียบ การถูกจับกุม ความลำบากของชาวบ้านจากการอดอาหาร และภาพของลูกเล็กเด็กแดงที่ต้องเดินทางมารวมประท้วงกับพ่อแม่ เป็นต้น ซึ่งจะพบว่า มีการใช้ความหลากหลายของเนื้อหาในการโพสต์ทั้งในรูปแบบของข้อความ บทความวิเคราะห์ ความคิดเห็นจากนักวิชาการ ศิลปินสื่อ และการถ่ายทอดสด ทั้งหมดนี้ได้รับการไลค์และการแชร์ในโลก Social media ค่อนข้างมาก สามารถสร้างกระแสสนับสนุนให้เกิดขึ้นในสังคม จนทำให้นักวิชาการชื่อดังระดับประเทศออกมาเคลื่อนไหวสนับสนุน เช่น ศาสตราจารย์ระพี สาคริก บิดาแห่งวงการกล้วยไม้ไทย อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ได้เขียนจดหมายเปิดผนึกไปถึงพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) และนายกรัฐมนตรี เพื่อขอให้รัฐบาลทบทวนโครงการดังกล่าว เมื่อมีการเผยแพร่อาการเจ็บป่วยของผู้ประท้วงอดอาหาร (จดหมายเปิดผนึกระพี สาคริก ขอให้ทบทวนโรงไฟฟ้าถ่านหิน, 2561) จนนำไปสู่การถอยของรัฐบาลเพื่อทบทวนโครงการดังกล่าว

2. เลือกสื่อ social media

จากการสำรวจในปี 2018 พบว่า เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ได้รับความนิยมในการทำโฆษณาและการตลาดมากที่สุด 6 ประเภท คือ Facebook, Instagram, Twitter, Pinterest, LinkedIn และ Snapchat จากข้อมูลนี้ นักเคลื่อนไหวทางสังคม

สามารถที่จะใช้สื่อสังคม (social media) มาเพิ่มจำนวนผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหว และกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังสังคมและสื่อมวลชนได้เป็นอย่างดี โดยเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมกับเรื่องและกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งลักษณะการสื่อสารโดยการใช้อินเทอร์เน็ต ยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การสื่อสารโดยผู้นำการเคลื่อนไหวเพียงคนเดียว โดยใช้บัญชี (account) เดียว (social media) และแบบที่สอง คือ การสร้างเครือข่าย เพื่อให้ทุกคนสามารถสื่อสารและสร้างประเด็นใหม่ ๆ ได้ (social networking)

ไมเคิล โคห์น (Michael Cohn) (n.d.) อธิบายว่า การสื่อสารโดยบุคคลเพียงคนเดียวด้วย social media ว่าเป็นการสื่อสารรูปแบบหนึ่ง ที่ใช้เทคโนโลยีแบบ web-based ผสมผสานกับโทรศัพท์เคลื่อนที่ เป็นรูปแบบการสื่อสารแบบสนทนาที่มีปฏิสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว ซึ่งผู้ใช้จะเป็นผู้ส่งข่าวสารข้อมูลไปสู่ผู้อื่นเป็นหลัก ในรูปของข้อมูลข่าวสาร ข้อความส่วนตัว วิดีโอคลิป เป็นต้น เป็นการสื่อสารระหว่าง “ผู้พูด” กับ “ผู้ติดตาม” หรือ “เพื่อน” (followers, friends) นอกจากนี้แล้ว เนื้อหาที่ใช้นิยมที่จะโพสต์เป็นข้อความที่ไม่ยาวมาก มีทั้งการแชร์รูป วิดีโอ และภาพข้อมูลแบบอินโฟกราฟิก เพื่อให้ผู้ติดตามรู้สึกชอบ ประทับใจ และสนใจอยากจะติดตาม จนนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการได้ในที่สุด

รูปแบบการสื่อสารด้วยสื่อสังคมแบบที่สอง คือ เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Networking) เป็นความสัมพันธ์ออนไลน์แบบสังคม ที่สร้างขึ้นมาใช้ในการสื่อสารระหว่างกลุ่มคนที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน เครือข่ายสังคมออนไลน์ จึงเป็นเครือข่ายทั้งในเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนตัวและการทำธุรกิจ ปีท เชาเออร์ (Pete Schauer) อธิบายว่า ผู้สื่อสารจะต้องเป็นทั้ง “ผู้พูด” และ “ผู้ฟัง” ในเวลาเดียวกัน โดยเฉพาะการฟังผู้อื่นที่อยู่ในเครือข่าย การสนทนาระหว่างคนในกลุ่มจึงต้องอาศัยเวลา ข้อมูลเชิงลึก และการตั้งใจที่จะสื่อสารเพื่อให้ผู้อื่นรู้สึกประทับใจ รู้สึกอยากติดตาม และมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบ (5 Biggest Differences between Social Media and Social Networking, 2015) ในการรณรงค์เพื่อเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ สามารถที่จะเลือกใช้ลักษณะการสื่อสารได้ทั้ง 2 รูปแบบ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกัน ทั้งการสื่อสารโดยผู้นำการเคลื่อนไหวเป็นหลัก และการสร้างกลุ่มหรือเพจสำหรับผู้ที่มีแนวทางเดียวกัน มารวมตัวกันเพื่อเพิ่มพลังในการเคลื่อนไหว เป็นต้น

3. วิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย

เจมส์ กิร์ด (James Gurd) (2018) จำแนกสื่อ social media ออกเป็นแบบไม่มีค่าใช้จ่าย (organic social) และแบบมีค่าใช้จ่าย (paid social) โดยแบบแรกนั้นให้บริการฟรีโดยเครือข่ายสื่อสังคม เพื่อต้องการให้เกิดการสร้างปฏิสัมพันธ์เป็นเครือข่าย มีการเผยแพร่ข้อมูลต่าง ๆ ไปยังบุคคลใกล้ชิด เพื่อนร่วมงาน และลูกค้า ซึ่งการเข้าถึงกลุ่มนี้ควรที่จะใช้เนื้อหาหรือการตลาดแบบ content marketing ในการสร้างสรรค์ออกแบบข้อมูลเพื่อให้คนติดตามและสนใจ แบบที่สอง คือ แบบเสียค่าใช้จ่าย เป็นการจ่ายเงินค่าทำโฆษณาเพื่อให้ข้อมูลสินค้าและบริการไปปรากฏให้กลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้พบเห็น ไม่ว่าจะเลือกแบบฟรีหรือแบบเสียค่าใช้จ่าย นักเคลื่อนไหวทางสังคมจะต้องรู้จักและเข้าใจกลุ่มเป้าหมายของตนให้ได้เสียก่อน โดยมีหลักในการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายดังต่อไปนี้

1. ที่อยู่ หากรู้ว่ากลุ่มเป้าหมายอาศัยอยู่ในประเทศใด ภาคไหน จังหวัดใด จะทำให้ทราบลักษณะของวัฒนธรรม สภาพภูมิประเทศ ลักษณะการเมืองการปกครองท้องถิ่น อัตราค่าแรง ลักษณะอาชีพ เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้ผู้นำการเคลื่อนไหวทางสังคม ได้เข้าถึงลักษณะของวัฒนธรรม แนวคิดต่าง ๆ ทำให้สามารถนำเสนอความประเด็นและคิดได้เหมาะสม และทำให้ทราบว่า ควรจะแสดงความคิดเห็นทางการเมืองได้อย่างไร และยังรวมไปถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่มีความละเอียดอ่อนสูง

2. ลักษณะทางประชากรศาสตร์ เช่น อายุ เพศ อาชีพ รายได้ สถานภาพ การสมรส ของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเลือกนำเสนอเนื้อหาที่แต่ละกลุ่มสนใจ รวมไปถึงเลือกใช้สื่อที่เหมาะสม

3. ความสนใจเฉพาะด้านของกลุ่ม จะช่วยให้เข้าใจได้ถึงรสนิยมในการใช้ชีวิต การบริโภค ทำให้สามารถเจาะเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายเฉพาะได้อย่างชัดเจน เพราะแต่ละคนจะมีความชอบและรสนิยมที่ต่างกัน

4. พฤติกรรมในการเปิดรับและรูปแบบการใช้สื่อ โดยเฉพาะสื่อ social media เพื่อให้สามารถเลือกนำเสนอเนื้อหาที่เหมาะสมกับพฤติกรรมได้ เช่น ประเภทสื่อที่กลุ่มเป้าหมายใช้มากที่สุด ช่วงเวลาที่นิยมใช้สื่อดังกล่าว เพื่อนำเสนอเนื้อหาให้เหมาะสมกับพฤติกรรม ทำให้กลุ่มเป้าหมายได้มองเห็นมากที่สุด

5. ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อสื่อและประเด็น เช่น การกดแสดง ความชื่นชอบ การแชร์ การเขียนแสดงความคิดเห็น การสอบถาม และใครบ้างที่เป็น ผู้ติดตามหรือ followers ของสื่อที่ผู้นำทางการเคลื่อนไหวเลือกใช้ ข้อมูลเหล่านี้จะทำให้ทราบได้ว่า ใครที่ให้ความสนใจต่อข้อมูลที่นำเสนอ มีปฏิกริยาในประเด็นใดมากที่สุด และแสดงออกในรูปแบบไหน ซึ่งจะช่วยในการปรับปรุงการนำเสนอข้อมูลให้เหมาะสมได้

6. ข้อมูลของผู้ที่คาดว่าจะเป็กลุ่มเป้าหมายใหม่ เป็นการหาเพิ่มเติมจากพันธมิตร หรือกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมทาง social media ที่มีประเด็นใกล้เคียงกัน เพื่อช่วยให้สามารถเพิ่มจำนวนกลุ่มเป้าหมายใหม่ได้

4. ออกแบบเนื้อหา

เทคนิคในการนำเสนอเนื้อหาที่จะทำให้กลุ่มเป้าหมายสนใจนั้น มีดังต่อไปนี้

- ในกรณีที่ใช้สื่อหลายช่องทาง ควรจะออกแบบเนื้อหาในแต่ละสื่อด้วยว่า จะสื่อสารด้วยเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอแบบเดียวกันหรือแตกต่างออกไป

- ความถี่ในการนำเสนอเนื้อหา ควรจะวางแผนว่า จะให้มีการโพสต์หรือนำเสนอข้อมูลข่าวสารบ่อยแค่ไหน วันละกี่ครั้ง หรือเพียงวันละครั้ง ควรมีการวางแผนการนำเสนอเนื้อหาในแต่ละวัน โดยกำหนดประเด็นเอาไว้เป็นรายเดือน เพื่อสร้างความสม่ำเสมอ ความผูกพันให้เกิดขึ้น

- ลักษณะเนื้อหาแบบไหนที่กลุ่มเป้าหมายชอบ เช่น ตลกขบขัน เสียดสี ให้ความรู้เชิงลึก ทันสมัยต่อเหตุการณ์ เป็นต้น และจะต้องศึกษาว่า กลุ่มเป้าหมายชอบรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาลักษณะไหนมากที่สุด เช่น ข้อความ รูปภาพ วิดีโอ อินโฟกราฟิก เป็นต้น

- ศึกษาลักษณะการมีปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อสื่อต่างประเภท เช่น Twitter ว่ามีการ retweets การกด Like หรือตอบโต้กับข้อความลักษณะไหน ถ้าเป็น Facebook โพสต์ไหนที่กลุ่มเป้าหมายชอบมากที่สุด และถ้ามีการนำเสนอเนื้อหาข้ามสื่อจะได้รับผลตอบรับอย่างไรบ้าง

- การเป็นผู้รับฟัง ผู้นำการเคลื่อนไหวต้องรับฟังสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายแสดงความคิดเห็น ด้วยการตอบคำถามและสร้างปฏิสัมพันธ์โต้ตอบ เพื่อทำให้กลุ่มเป้าหมายรู้สึกว่ ความเห็นของตนเองได้รับความสนใจ จึงอยากจะมีส่วนร่วมต่อไปอย่างสม่ำเสมอ

นอกจากการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการรณรงค์แล้ว ยังมีอีกกลยุทธ์หนึ่งที่นักการตลาดนิยมใช้ นั่นคือ influencer marketing ซึ่งเป็นการอาศัยบุคคลที่มีชื่อเสียงมาใช้ในการทำการตลาด ช่วยทำให้เนื้อหาที่นำเสนอมีความน่าสนใจและเพิ่มจำนวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายได้ ขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของ influencers หรือบุคคลนั้น ๆ นิโคลาส ก๊อดวิน (Nicholas Godwin) (2018) อธิบายว่า influencers มีอิทธิพลต่อความคิด การตัดสินใจ และความเชื่อใจของกลุ่มเป้าหมายในระดับเดียวกับเพื่อนสนิทและครอบครัว โดย influencers นั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ micro influencers และ macro influencers

micro influencers คือ คนธรรมดาที่มี social media เป็นของตนเอง มียอดผู้ติดตามโดยเฉลี่ยประมาณ 1,000 -10,000 คน เนื้อหาที่นำเสนอ เป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ตนเองเชี่ยวชาญโดยเฉพาะ เช่น ความสวยความงาม สุขภาพ การออกกำลังกาย การท่องเที่ยว เป็นต้น ข้อดีของ micro influencers คือ จำนวนผู้ติดตามยังมีไม่มาก ทำให้พวกเขามีเวลาสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ติดตามอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ กิจกรรมและสิ่งที่พวกเขาสนใจทำยังเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ทำให้มุมมอง ความรู้สึกนึกคิดที่พวกเขาแสดงออกมาผ่านสื่อั้นเป็นความจริงเสียส่วนใหญ่ ผู้ติดตามจึงมีรู้สึกเชื่อถือ ถึงแม้ว่าในบางรูปที่ปรากฏในสื่อจะมีการตกแต่งจัดเตรียมมาบ้าง เมื่อ micro influencers แสดงความคิดเห็นต่อสินค้าและบริการใด จะสามารถทำให้กลุ่มผู้ติดตามเชื่อถือและจดจำตราสินค้าและคำวิจารณ์ได้ ดังนั้น การเลือกใช้ micro influencers มาช่วยในการทำการตลาดการโฆษณา จึงสามารถสื่อสารไปยังกลุ่มเป้าหมายหลักได้โดยตรง และยังมีความน่าเชื่อถือ ราคาว่าจ้างยังไม่แพงเมื่อเทียบกับ macro influencers ที่เป็นคนมีชื่อเสียงมากกว่า อย่างไรก็ตาม จอร์เจีย ฮัตตัน (Georgia Hatton) (2018) ได้อธิบายถึงข้อด้อยของ micro influencers ว่า มีจำนวนคนติดตามจำนวนหนึ่งทำให้สินค้าและบริการเข้าถึงคนเพียงบางกลุ่ม นอกจากนี้ ผู้ว่าจ้างยังไม่สามารถควบคุมให้ micro influencers นำเสนอสินค้าหรือรีวิวได้ตามที่เจ้าของสินค้าต้องการ บางครั้งการถ่ายรูปสินค้ายังไม่มีความเป็นมืออาชีพ ทำให้ภาพที่ปรากฏออกมาไม่สวยงาม หรือมีการพูดถึงสรรพคุณของสินค้าสั้นเกินไป และในหลาย ๆ ครั้ง micro influencers มักจะแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อสินค้านั้นได้

influencers ประเภทที่สอง คือ macro influencers ซึ่งเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงที่รู้จักกันโดยทั่วไปในสังคม เช่น ดารา นักร้อง นักกีฬา ที่มียอดผู้ติดตามใน social media ในระดับหลักหมื่นจนถึงหลักล้านคน ซึ่งเจ้าของสินค้าจะเข้าไปพบโดยตรง และว่าจ้างให้พวกเขาเซ็นชัมและใช้สินค้า โดยมีรูปของตนเองถ่ายคู่กับสินค้านั้น เล็กซี คิมบอล (Lexie Kimball) (2018) อธิบายถึงข้อดีของการใช้ macro influencers ว่า มีจำนวนคนติดตามมาก แต่ข้อด้อยที่พบคือ สินค้าที่ให้โฆษณาควรจะเลือกคนที่มีบุคลิกลักษณะที่เหมาะสมเข้ากันกับสินค้าและบริการด้วย และในบางครั้งอาจจะมี การตั้งคำถามเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือว่า พวกเขาใช้สินค้าเหล่านั้นจริงหรือไม่

อย่างไรก็ดี มีสิ่งที่ต้องคำนึงเกี่ยวกับ influencers โดยเฉพาะจำนวนที่แท้จริงของผู้ติดตามในสื่อ เพราะสามารถสร้างยอดผู้ติดตามปลอมขึ้นมาได้ด้วย นอกจากตรวจสอบจำนวนผู้ติดตามแล้ว ควรจะพิจารณาด้วยว่า การโพสต์ของพวกเขาได้รับการไลค์และการแชร์มากพอหรือไม่ รวมไปถึงยอดการชมของวิดีโอคลิป นอกจากนี้ ควรจะศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่ influencers มีต่อคำถามหรือความคิดเห็นของผู้ติดตามว่ามีความน่าสนใจ มีการใช้ภาษาที่เหมาะสมหรือไม่ สามารถสร้างความสนิทนสนและสร้างความรู้สึกผูกพันกับผู้ติดตามอย่างน้อยเพียงใด เทคนิคเหล่านี้ ผู้นำการเคลื่อนไหวทางสังคม สามารถนำมาเลือกใช้ได้ เช่น influencers ที่มีบทบาทและมีชื่อเสียงในประเด็นที่ต้องการจะรณรงค์ เพื่อช่วยสร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน

ในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ที่พบในประเทศไทย ยังไม่พบว่ามีการว่าจ้างให้ influencers มาช่วยสนับสนุนการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่มี “คนดัง” เช่น นักร้อง นักแสดง นักกีฬา มาร่วมเคลื่อนไหวนั้น มักจะปรากฏตัวเองในสองรูปแบบ คือ การออกมาแสดงจุดยืนทางการเมือง เพื่อสนับสนุนแนวคิดของฝ่ายที่ตนเองศรัทธา โดยไม่ต้องมีการว่าจ้าง แต่การแสดงจุดยืนทางการเมือง มักจะได้รับการวิจารณ์อย่างรุนแรงจากการจากฝ่ายตรงข้าม แต่ยังมีอีกกรณีหนึ่งที่คนดัง หรือ influencers ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมหรือกลุ่มเป้าหมายออกมาช่วยสนับสนุนการเคลื่อนไหว กรณีหลังนี้ มักจะเป็นการสนับสนุนในลักษณะของการช่วยเหลือองค์กรหรือบุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง เช่น การบริจาคให้โรงพยาบาลหรือช่วยผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ ตัวอย่างที่เด่นชัด และเป็นข่าวโด่งดังไปทั่วประเทศ คือ โครงการ “ก้าวคนละก้าวเพื่อ 11 โรงพยาบาลทั่วประเทศ” ที่นำโดยนักร้องชื่อดัง “ตูน บอดี้สแลม” หรือนายอาทิวราห์

คงมาลัย ที่ต้องการระดมเงินบริจาคเพื่อซื้ออุปกรณ์การแพทย์ โดยลักษณะของการเคลื่อนไหวนั้น เป็นการใช้วิธีการวิ่ง โดยเริ่มต้นออกวิ่งตั้งแต่สุดเขตภาคใต้ อ.เบตง จ.ยะลา ไปจนถึงเหนือสุดแดนสยาม คือ อ.แม่สาย จ.เชียงราย รวมระยะทางทั้งสิ้น 2,191 กิโลเมตร และวิ่งผ่าน 20 จังหวัด ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนธันวาคม 2560

ความน่าสนใจของโครงการนี้อยู่ที่การถ่ายทอดสดการวิ่งของ “ตูน บอดี้สแลม” ตลอดเส้นทาง ซึ่งเผยให้เห็นถึงสภาพความจริง ความเหน็ดเหนื่อย ความยากลำบากของการวิ่ง จนนำไปสู่กระแสการตอบรับจากประชาชนที่ออกมาร่วมนับรับ บริจาค และร่วมวิ่งตลอดเส้นทาง นอกจากนี้แล้ว การวิ่งในครั้งนี้ยังมีผู้มีชื่อเสียงในระดับประเทศ หรือ influencers ทั้งดารา นักร้อง นักเขียน นายทหารระดับสูง ผู้ว่าราชการจังหวัด เศรษฐีใจบุญ ที่ออกมาร่วมนับรับและบริจาคเงินนับสิบล้าน ทั้งหมดนี้มีการถ่ายทอดสดผ่านสื่อ social media ตลอดระยะทาง การวิ่งครั้งนี้สร้างกระแสและแรงบันดาลใจให้แทบทุกกลุ่ม และยังมีการรายงานข่าวจากสื่อกระแสหลักตลอดช่วงเวลา (“พีทู” บุ๊กทำเนียบฯ พบ “บิกตู” จันท์นี่ นายกควักเงินส่วนตัวร่วมบริจาค!, 2560) จนเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร รัชกาลที่ 10 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พล.อ.ท.ภักดี แสง-ชูโต เชิญสิ่งของพระราชทาน มอบให้ นายอาทิตย์วิธรรักษ์ คงมาลัย และคณะ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับคณะนักวิ่ง ยิ่งทำให้สังคมตระหนักถึงความเสียสละ ออกมาร่วมนับรับให้กับโครงการนี้ จนได้รับยอดบริจาคถึงพันกว่าล้านบาท (“ในหลวง ร.10” โปรดเกล้าฯ พระราชทานของแก่ ‘ตูน’ เพื่อเป็นขวัญกำลังใจ, 2560) ตลอดการวิ่งในโครงการนี้ ยังมีการเชิญชวนให้ผู้ที่สนใจการวิ่ง มาร่วมวิ่งแทนการบริจาคเงินผ่านสื่อ social media จนมีการแชร์ข่าวสารและกิจกรรมนี้ออกไปอย่างแพร่หลายในสังคม ประชาชนทุกเพศทุกวัย รู้สึกเป็นหนึ่งเดียวที่ต้องการจะร่วมบริจาคให้กับโรงพยาบาลของรัฐที่ขาดแคลนอุปกรณ์การแพทย์ เพราะมีการเชิญชวนจากนายอาทิตย์วิธรรักษ์ คงมาลัย เพื่อขอให้คนไทยบริจาคเพียงแค่คนละ 10 บาทก็เพียงพอ ด้วยเหตุนี้ทั้งคนมีรายได้น้อยและเด็ก ๆ จึงรู้สึกว่าพวกเขาสามารถที่จะช่วยเหลือประเทศชาติได้เช่นเดียวกัน ผลจากการวิ่งครั้งนี้ นำมาสู่การร่วมกิจกรรมการกุศลของบุคคลดังเพื่อร่วมระดมทุนในหลายเหตุการณ์ต่อมา

บทสรุป

จะเห็นได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบัน มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงออกไปจากเดิม สืบเนื่องมาจากการพัฒนาไปอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีในการสื่อสาร อย่างไรก็ตาม การชุมนุมในสถานที่จริงก็ยังคงเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการเคลื่อนไหวทางสังคม เพราะเป็นแสดงให้เห็นถึงพลังของการเคลื่อนไหวนั้น ๆ ผ่านจำนวนของผู้เข้าร่วม ด้วยเหตุนี้ การเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคก่อน จำเป็นที่จะต้องอาศัยสื่อมวลชนในการเชิญชวนให้ผู้ที่มียุทธศาสตร์และความเชื่อแบบเดียวกันมาเข้าร่วมขบวนการ หรือใช้สื่อที่ผลิตแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เช่น ใบปลิว หนังสือพิมพ์ใต้ดิน ในยุคต่อมาเริ่มมีการใช้สื่อใหม่ในการระดมพล เช่น การโทรศัพท์ การส่งข้อความสั้น การประกาศตามเว็บบอร์ด การใช้อีเมล การส่งแฟกซ์ มาจนถึงยุคที่กลุ่มเคลื่อนไหวมีสื่อใหม่เป็นของตนเอง จึงมีการผลิตเนื้อหาและนำเสนอผ่านสื่อ เช่น วิทยูและโทรทัศน์ที่เป็นเจ้าของโดยกลุ่มเคลื่อนไหวดังกล่าว และมาจนถึงในยุคล่าสุดนี้ที่เทคโนโลยีก้าวหน้าขึ้น จนมีสื่อ social media เกิดขึ้น การสื่อสารเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคดิจิทัลนี้จึงมีความสะดวกง่ายดายมากยิ่งขึ้นอย่างมาก

การเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ในยุคปัจจุบัน นอกจากจะมีการใช้ social media เพื่อเป็นเครื่องมือในการติดต่อระหว่างกลุ่มแล้ว ยังใช้ในการแพร่กระจายประเด็นไปสู่สังคม เพราะการแชร์ข้อมูลเป็นไปได้อย่างง่ายดายทั้งในด้านของตัวอักษร วิดีโอ infographic ฯลฯ ทำให้สื่อกระแสหลักสนใจและนำเสนอข่าว จนสังคมเข้าใจ ยอมรับ และผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวเพิ่มจำนวนขึ้นในที่สุด นอกจากนี้แล้ว การใช้สื่อ social media ยังมีการใช้แบบข้ามสื่อมาช่วยสนับสนุนซึ่งกันและกัน เช่น การแชร์การถ่ายทอดสดจาก YouTube มายัง Facebook และ Twitter ทำให้ข่าวสารจากการเคลื่อนไหวทางสังคม สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่าง และข้อมูลยังแพร่กระจายออกไปอย่างรวดเร็วและง่ายดาย

Social media ยังสร้างปรากฏการณ์ใหม่ให้เกิดขึ้น นั่นคือ การชุมนุมด้วยการติดตามการถ่ายทอดสด (live) จาก Facebook และ YouTube ทำให้ทุกคนจากทุกที่ทั่วโลกสามารถติดตามชมและร่วมชุมนุมได้พร้อมกัน ผู้นำการเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถนำเทคโนโลยีนี้มาช่วยเพิ่มจำนวนผู้ชุมนุมได้เป็นอย่างดี ทำให้การระดมพลเพื่อชุมนุมในสถานที่จริงที่ได้จัดเตรียมไว้ และการชุมนุมออนไลน์คู่ขนานกันไปด้วยสื่อ social media

นอกจากนี้ ผู้นำการเคลื่อนไหวทางสังคมยังสามารถนับจำนวนผู้เข้าร่วมออนไลน์ จากจำนวนผู้ชมการถ่ายทอดสด (live) จำนวนผู้กดชื่นชอบ (like) ผู้ที่แชร์ (share) และยังสามารถเชิญชวนให้กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมการชุมนุมได้ตลอดเวลาอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม พลัฏที่แท้จริงของการเคลื่อนไหวทางสังคม ยังคงอยู่ที่การชุมนุม และการเดินขบวนในสถานที่จริง ต้องมีการพบปะกันเพื่อสร้างความรู้สึก “จริง” ให้เกิดขึ้น เพราะการติดตามผ่าน social media อย่างสม่ำเสมอของผู้ติดตามบางคน ไม่ได้เป็นการรับประกันว่าพวกเขาต้องการที่จะมีส่วนร่วมในขบวนการอย่างแท้จริงหรือ เพราะเทคโนโลยีของสื่อใหม่ อาจสร้างความรู้สึกเสมือนจริงให้เกิดขึ้น จนบางคน อาจจะรู้สึกว่าการเข้าร่วมการชุมนุมทางออนไลน์ก็เพียงพอแล้ว จนไม่สามารถนำไปสู่การรวมพลังเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างแท้จริง ดังนั้น จึงเป็นอีกโจทย์สำคัญในโลกปัจจุบัน ที่ผู้นำการเคลื่อนไหวทางสังคม จะต้องคิดค้นหาวิธีและกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการเพิ่มจำนวนของผู้สนับสนุน และจะอย่างไรที่จะทำให้ผู้ติดตาม (followers) จากโลก social media กลายมาเป็นผู้ร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้อย่างแท้จริง ไม่ใช่สนับสนุนด้วยการแค่ Like และ share บนโลก social media แต่เพียงอย่างเดียว เพื่อให้เป้าหมายในการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมสามารถเกิดขึ้นได้จริง ตามที่ได้คาดหวังเอาไว้

รายการอ้างอิง

- กองบรรณาธิการ. (2560). “พี่ตูน” บุกรุกเนียบฯ พบ “บิ๊กตุ๋” จันทน์นี้ นายคักวักเงิน
ส่วนตัวร่วมบริจาค. วันที่ค้นข้อมูล 24 กันยายน 2561, จาก https://www.khaosod.co.th/special-stories/news_653913
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ใจ อึ๊งภากรณ์. (2558). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบัน-จุดยืนมาร์คซิสต์*.
วันที่ค้นข้อมูล 21 กันยายน 2561, จาก <https://turnleftthai.wordpress.com/2015/05/31>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2560). ในหลวง ร.10' โปรดเกล้าฯ พระราชทานของแก่ 'ตูน' เพื่อ
เป็นขวัญกำลังใจ. วันที่ค้นข้อมูล 24 กันยายน 2561, จาก <https://www.thairath.co.th/content/1124764>
- นพ นรนาถ. (2561). จดหมายเปิดผนึก ระบุ สาคริก ขอให้ทบทวนโรงไฟฟ้าถ่านหิน.
วันที่ค้นข้อมูล 23 กันยายน 2561, จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9610000016690>
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2543). ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใช้กับสังคมไทยได้หรือไม่? ใน *โครงการพลวัตเศรษฐกิจการเมืองไทย พ.ศ. 2543: ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม* (หน้า 1-22). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ย้อนรอยถึงบทสรุป! วันประวัติศาสตร์ “ก.พลังงาน” ยอมถอยโรงไฟฟ้าถ่านหิน
เทพา-กระบี่. (2561). วันที่ค้นข้อมูล 23 กันยายน 2561, จาก <https://mgronline.com/south/detail/9610000017426>
- รงค์ บุญสวยขวัญ. (2557). การจัดการทางสังคม: สังเคราะห์แนวคิดเพื่อการอธิบาย
การจัดการกลุ่มองค์กรประชาชนในสังคมชนบทไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ Journal of Humanities and Social Sciences*, 3(2), 167-200.
- Cohn, M. (2018). *Social Media vs Social Networking*. Retrieved September 11, 2018, from <https://www.compukol.com/social-media-vs-social-networking/>

- Dobey, J. (2014). *Five ways to turn a social media campaign into a movement*. Retrieved September 19, 2018, from <https://www.theguardian.com/voluntary-sector-network/2014/jun/25/five-ways-to-turn-social-media-campaign-into-movement>
- Godwin, N. (2018). *5 Tests to Identify Influencers That Will Deliver Real Results for Your Business*. Retrieved September 11, 2018, from <https://www.referralcandy.com/blog/how-to-find-influencers/>
- Gurd, J. (2018). *Social Media Strategy and Planning Essentials-Strategy and Tactics*. Retrieved September 13, 2018, from <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/social-media-strategy-planning-essentials-strategy-tactics/>
- Gurd, J. (2018). *Understanding the role of organic vs paid social media*. Retrieved September 13, 2018, from <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/understanding-role-organic-paid-social-media/>
- Hatton, G. (2018). *Micro Influencers vs Macro Influencers*. Retrieved September 15, 2018, from <https://www.socialmediatoday.com/news/micro-influencers-vs-macro-influencers/516896/>
- Karpf, D. (2018). *A Media Theory of Movement Power*. Retrieved September 19, 2018, from <https://nonprofitquarterly.org/2018/09/18/media-theory-movement-power/>
- Kimball, L. (2018). *Social Media Influencers: Micro vs Macro*. Retrieved September 20, 2018, from <https://netvantagemarketing.com/blog/social-media-influencers-micro-vs-macro/>
- Loader, B. D. (2008). Social Movements and New Media. *Sociology Compass* 2/6 (2008), 1920–1933.
- Porta, D. D. (2011). Communication in Movement. *Information, Communication & Society*, 14(6), 800-819.

- Rohlinger, D. A. (2012). *How Social Movements are using the Internet to Change Politics*. Retrieved September 23, 2018, from <https://scholars.org/brief/how-social-movements-are-using-internet-change-politics>
- Schauer, P. (2015). *5 Biggest Differences between Social Media and Social Networking*. Retrieved September 23, 2018, from <https://www.socialmediatoday.com/social-business/peteschauer/2015-06-28/5-biggest-differences-between-social-media-and-social>
- Tsang, M. (2014). *Marketing Insights from 7 Social Movements*. Retrieved September 21, 2018, from <https://www.referralcandy.com/blog/social-movement-examples/>

มุ่งสู่ชุมชนผู้ประกอบการ: โอกาสและแรงขับเคลื่อน ทางเศรษฐกิจการเมืองของชาวประมงกัวนพะเยา Into the Community of Entrepreneurs: The Eco-Political Chances and Advancement of the Fisherman of Kwan Phayao

มนตรา พงษ์นิล (Montra Pongnil)¹

Received: December 13, 2017

Revised: February 7, 2018

Accepted: March 9, 2018

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษา 1) การพัฒนาความเชื่อและระบบความสัมพันธ์ของชุมชนชาวประมงกับปรากฏการณ์ปลาขึ้น/ปลากอง และ 2) ศึกษาโอกาสและแรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจการเมืองของชาวประมงกัวนพะเยาในบริบททางประวัติศาสตร์ ที่ทำให้เกิดการมุ่งไปสู่การปรับตัวของกลุ่มชาวประมง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาพบว่าชาวประมงกัวนพะเยาใช้ปรากฏการณ์ปลาขึ้น/ปลากอง สร้างระบบความเชื่อในการอนุรักษ์กัวนพะเยา และนำไปสู่การปรับบทบาทจากการจับปลาไปสู่กลุ่มวิสาหกิจชุมชน การปรับตัวดังกล่าวเกิดจากการเปลี่ยนผ่านความสัมพันธ์กับรัฐและเอกชนในบริบททางประวัติศาสตร์การพัฒนากัวนพะเยา จากผู้ถูกกระทำ ผู้ตอบโต้ ผู้ร่วมมือและผู้สร้างการนำในการพัฒนากัวนพะเยาตามลำดับ การวิจัยนี้เสนอว่า โอกาสและ

¹ สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Major of Social Development, School of Political Science and Social Sciences,
University of Phayao

แรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจการเมืองของการพัฒนาบ้านพะเยา ทำให้ชาวประมงพยายามจัดการกลุ่มโดยพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจการหาปลา สินค้า การท่องเที่ยว วัฒนธรรมประเพณี นโยบายจังหวัดเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งกำลังสะท้อนการเปลี่ยนแปลงสำนึกจากการทำประมงไปสู่ความเป็นผู้ประกอบการมากขึ้น

คำสำคัญ: ชาวประมง, จังหวัดพะเยา, วิสาหกิจชุมชน, ผู้ประกอบการ

Abstract

This research article explores the following: 1) the advancement in beliefs and the relationships of fishing communities and the phenomena of fish rise/fish egging and 2) researching the chances and political economic influences of Kwan Phayao fishermen in historical contexts that can lead to adaption by fisherman groups via extensive research, including interviewing people with key information and group discussion. This research's results have shown that Kwan Phayao fishermen seem to use the fish rise/fish egging phenomena to create a belief system in preserving Kwan Phayao and this leads to the adaptation of the roles from fishing into community enterprise group. This mentioned adaption was resulted by the interactions between the government and the private sectors in contexts of the history of the improvement of Kwan Phayao by impactors, nonconformists, collaborators and creators respectively. This research has suggested that the chances and political economic pressures in the improvement of Kwan Phayao have resulted in the fishermen attempting to manage their own groups by integrating all activities together such as the fishing economy, products, tourism, traditions and provincial policy. This reflects the change in the awareness of adjusting fishing into entrepreneurship.

Keywords: Fisherman, Phayao Province, Community Enterprise, Entrepreneur

บทนำ

การศึกษาเกี่ยวกับชาวประมงในสังคมไทยส่วนใหญ่มักศึกษาในบริเวณชุมชนชาวประมงชายฝั่งทะเลในภูมิภาคตะวันออกและภาคใต้ ซึ่งส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นองค์ความรู้ในวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวประมงที่มีต่อการใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่งทะเล เมื่อเกิดการขยายตัวของรัฐและการพัฒนาเชิงพาณิชย์บริเวณชายฝั่ง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมักเป็นสิ่งที่ถูกหยิบขึ้นมาอธิบาย และส่งผลกระทบทำให้วิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ของชุมชนชาวประมงเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวร้ายลง หรือไม่ก็ถูกกลืนเข้าไปสู่วิถีชีวิตที่ตกเป็นเบี้ยล่างในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จนในที่สุดก็ก่อให้เกิดการประท้วง การต่อต้านโครงการขนาดใหญ่ของรัฐและทุนที่อยู่ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลอย่างรุนแรงระหว่างสองฝ่าย

ความเข้าใจดังกล่าวแสดงให้เห็นความขัดแย้งที่ชุมชนชาวประมงมีต่อรัฐและทุนที่อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงในระบบทุนนิยมอย่างไม่มีวันรักกันได้ แต่ผู้วิจัยเชื่อว่าในบริบทการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นั้น ชาวประมงมีวิธีการปรับตัวและความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ ในทิศทางที่หลากหลาย จากการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของชาวประมงในบริบทการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองในสังคมไทยในที่นี้ มีงานวิจัยที่ควรหยิบยกให้เห็นความก้าวหน้าของความรู้ของการศึกษาวิจัยที่ให้ภาพหลากหลายมิติมากขึ้น ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

งานวิจัยที่ชี้ให้เห็นผลกระทบและการปรับตัวของชาวประมงในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ในงานวิจัยเรื่อง กลยุทธ์การต่อสู้ต่อรองในภาวะความขาดแคลนของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา โดยเกิดฉลา บุญปราการ และคณะ (2555) ชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการของชุมชนประมงพื้นบ้านตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2500 ถึงปัจจุบันผ่านการประมงแบบยังชีพ เข้าไปสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและตั้งแต่ พ.ศ. 2535 ก็เข้าสู่ยุคเสื่อมของการประมงพื้นบ้าน เนื่องจากภาวะมลพิษของทะเลสาบสงขลาที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม การทำนากุ้ง การปล่อยน้ำเสีย และการประมงแบบทันสมัยที่ทำลายล้าง อันเกิดจากการพัฒนาของภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตของชาวประมงผูกติดกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในระบบการประมงเชิงพาณิชย์มากขึ้น จนเกิดวิกฤตทรัพยากรเสื่อมและลดน้อยลง

จากการทำประมงแบบล้นเกิน ชาวประมงจึงสร้างกลยุทธ์ต่อรองในการดำรงชีวิตที่หลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การประกอบอาชีพเสริม การรับจ้างทั่วไป การประกอบการค้าอาหารทะเลและสินค้าที่ระลึก ตลอดจนการขับเรือรับนักท่องเที่ยว จนถึง การเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ในขณะที่บทความวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการเศรษฐกิจชุมชนชาวประมงปากน้ำประแส จังหวัดระยอง โดยธนิศ โตดิเทพย์ (2557, หน้า 193-212) สรุปให้เห็นว่า ชุมชนปากน้ำประแสมีพัฒนาการที่แบ่งออกได้เป็นสี่ยุค คือ ในยุคของการผลิตเพื่อยังชีพ แต่ภายหลังการขยายตัวของระบบตลาด และนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในต้นทศวรรษ 2500 ชาวประมงจึงปรับเปลี่ยนการประมงเพื่อตอบสนองต่อการตลาด จนในที่สุดมีการเปลี่ยนเข้าสู่ยุคของการผลิตเชิงพาณิชย์ ที่ก่อให้เกิดการลดลงของสัตว์น้ำ ชาวประมงจึงต้องปรับเปลี่ยนปัจจัยด้านการผลิตให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ในขณะเดียวกันก็มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม และสร้างอำนาจการต่อรองกับรัฐและการพัฒนาการประมงเชิงพาณิชย์ด้วย

จะเห็นได้ว่า งานวิจัยของเก็ดถาว บุญปรากร และคณะ และงานวิจัยของธนิศ โตดิเทพย์ ต่างก็สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวประมงจากประมงแบบยังชีพไปสู่ประมงตลาดการค้าและเชิงพาณิชย์ในที่สุด การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลมาจากพัฒนาการของนโยบายการพัฒนาการประมงของรัฐที่มุ่งเข้าสู่ทุนนิยมพาณิชย์มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ทศวรรษ 2530 ถือเป็นจุดเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญที่เปลี่ยนโฉมหน้าการประมงของไทยให้เป็นเชิงพาณิชย์นิยม ชาวประมงพื้นบ้านจึงต้องปรับตัวที่พึ่งพิงเศรษฐกิจภายนอกทั้งเทคโนโลยีการประมงและการตลาดการค้าทั้งในระดับชุมชนและภายนอกผ่านพ่อค้าคนกลาง

ทั้งสองงานกล่าวถึงผลกระทบของการประมงเชิงพาณิชย์ที่มีต่อระบบนิเวศวิทยาทั้งหมดที่ทำให้ปริมาณและชนิดของพันธุ์ปลาลดลง เกิดมลภาวะทางน้ำและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางน้ำจากการพัฒนาทั้งในเชิงอุตสาหกรรมชายฝั่ง การเติบโตขึ้นของเมือง กิจกรรมนากุ้ง การปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านเพื่อดำรงอยู่ให้ได้ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นในทิศทางที่หลากหลาย ได้แก่ การเป็นรับจ้าง และเป็นแรงงานนอกภาคการประมง การรับจ้างที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางทะเล การพัฒนาเป็นผู้ค้าสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการประมง โดยเฉพาะงานวิจัยของธนิศ โตดิเทพย์

ชี้ให้เห็นถึงการรวมกลุ่มของชาวประมงในมิติของการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล เพื่อตอบโต้และต่อรองกับอำนาจการพัฒนาของรัฐ และการพัฒนาเศรษฐกิจการประมงเชิงพาณิชย์ โดยสรุปแล้วทำให้เห็นถึงแนวทางการปรับตัวของชาวประมงที่แตกต่างสองรูปแบบ คือ 1) การปรับตัวเพื่อดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจทั้งในและนอกภาคการประมงมากขึ้น กับ 2) การปรับตัวเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มในการรักษาฐานทรัพยากรทางทะเลที่สำคัญของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านเอาไว้ และมีนัยของการเคลื่อนไหวของชาวประมงเพื่อตอบโต้และต่อรองกับนโยบายการพัฒนาประมงเชิงพาณิชย์

อย่างไรก็ตาม บทความวิจัยเรื่อง ชุมชนบ้านชากแง้ว: การฟื้นฟูและการดำรงอยู่ (พ.ศ. 2552-2558) โดย Yajun และบุญเชิด หนูอิม (2560, หน้า 103-126) ได้ให้ข้อค้นพบสำคัญนอกเหนือไปจากข้างต้นต่อการปรับตัวของชาวประมงที่ไม่จำเป็นต้องสร้างทางเลือกของอาชีพที่หลากหลายหรือต่อต้านการประมงเชิงพาณิชย์เสมอไป แต่ยังคงพบว่า ชุมชนบ้านชากแง้วมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมหลายด้านที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาเพื่อปรับตัวและสร้างการดำรงอยู่ของชุมชนให้พัฒนามากขึ้น โดยมียุทธศาสตร์นโยบายและแผนพัฒนาต่าง ๆ เป็นโอกาสในการพัฒนาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ผลจากทุนและโอกาสดังกล่าว ทำให้ชุมชนชากแง้วพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งผลการวิจัยชี้ว่า เป็นความสำเร็จในการพัฒนาที่บูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม อารมณ์จิตใจ และการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนร่วมกันได้โดยผ่านการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

งานของ Yajun และบุญเชิดสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนชาวประมงมีการปรับตัวโดยอิงองค์ความรู้วัฒนธรรมชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชนไม่ได้นำเสนอภาพความขัดแย้งระหว่างการประมงเชิงพาณิชย์กับการอนุรักษ์ของชาวประมง แต่พยายามอธิบายให้เห็นถึงการผสานกันระหว่างการใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชาวประมงที่มีนโยบายการพัฒนาของรัฐในแนวทางดังกล่าวเอื้อให้ชาวประมงเกิดการรวมตัวขึ้นมาเพื่อจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

บทความวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และอารมณ์ของชุมชนชาวประมงแห่งหนึ่งในภาคตะวันออก โดยธนิต โตตติเทพย์ (2560, หน้า 37-57) เป็นอีกงานหนึ่งที่น่าสนใจและอธิบายการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวประมงที่แตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมา ๆ มา โดยเชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงทาง

เศรษฐกิจสังคมเข้ากับอารมณ์ความรู้สึกของชุมชนชาวประมงที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ธนิตอธิบายให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงของนโยบายการพัฒนาที่เกิดขึ้น ทำให้ทั้งชาวจีนและชาวไทยมีความปรารถนาด้านเงินตรา ชาวอีสานเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นแรงงานประมงด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจเช่นกัน แต่การมีสภาพที่แตกต่างกัน ส่งผลให้มีอารมณ์และความรู้สึกต่อการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำประมงและการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ ก่อให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ใหม่กับชาวบ้าน การดำเนินนโยบายเกี่ยวกับการประมงของรัฐส่วนกลางและรัฐส่วนท้องถิ่น เป็นสิ่งสำคัญที่สร้างความปรารถนาของชาวประมง ที่ส่งผลให้การเลือกตั้งเป็นเครื่องมือสำคัญที่ชาวประมงใช้ในการต่อรองกับนโยบายของรัฐและท้องถิ่น เพื่อตอบสนองต่อความปรารถนาของเขาได้

จากการทบทวนงานวิจัยที่ยกมา จะพบว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชาวประมงพยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงของชาวประมงในมิติต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่นโยบายด้านการประมงของรัฐและการพัฒนาในพื้นที่การประมงเชิงพาณิชย์ จนก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรการประมง เช่น งานวิจัยของเก็ดถาว บุญปรากฏ และคณะ สะท้อนภาพผลกระทบที่ชาวประมงได้รับและก่อให้เกิดการปรับตัวด้านอาชีพที่หลากหลาย ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับนโยบายรัฐและการท่องเที่ยว ตลอดจนมีอาชีพที่อยู่นอกภาคการประมงมากขึ้น ในขณะที่งานวิจัยของธนิต โตอติเทพย์ สะท้อนภาพการรวมกลุ่มของชาวประมง เพื่อต่อรองในเชิงนโยบายกับการพัฒนาการประมงกระแสหลักและกับภาครัฐ

ในทางกลับกัน งานวิจัยของ Yajun และบุญเชิด หนูอิม มิได้แสดงความเข้มแข็งของกลุ่มชาวประมงที่รวมตัวกันเพื่อต่อรองในเชิงนโยบายการประมงเชิงพาณิชย์ แต่สะท้อนให้เห็นว่า การรวมกลุ่มของชาวประมงเกิดจากทุนทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสุดท้ายคืองานวิจัยของธนิต โตอติเทพย์ ที่เพิ่มมุมมองของความรู้ที่ทำให้เห็นว่า อารมณ์ความรู้สึกของชุมชนชาวประมงได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบายการประมงแบบพาณิชย์ พร้อม ๆ กับก่อให้เกิดความปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ลืมตาอ้าปากได้ ก็ด้วยการเข้าไปต่อรองกับการเมืองในระบบ โดยใช้การเลือกตั้งเป็นเครื่องมือทั้งในระดับ

ท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งสรุปได้ว่า งานวิจัยต่าง ๆ ข้างต้น ล้วนแล้วแต่อธิบายถึงการปรับตัวทั้งในเชิงปัจเจก กลุ่ม และชุมชนชาวประมง ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมระดับใหญ่

น่าสนใจตรงที่ว่า การปรับตัวของชาวประมงที่สะท้อนให้เห็นถึงท่าทีที่แตกต่างไปจากการต่อต้านและประท้วงต่อรัฐหรือทุน แต่ได้พลิกคำอธิบายว่า ด้วยการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทางเศรษฐกิจการเมืองในสังคมไทยต่างหาก ที่ทำให้ชาวประมงพัฒนาขึ้นเป็นกลุ่มใหม่ที่มีความเข้มแข็ง มีวิถีประมงที่สัมพันธ์กับผลลัพธ์ของการพัฒนาและมีอำนาจในการต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมือง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของวิถีชีวิตและกลุ่มชาวประมงได้มากขึ้น นั่นหมายความว่า ชาวประมงในปัจจุบันได้พัฒนาขึ้นมาจนมีคุณสมบัติใหม่ที่ทำหน้าที่กับบริบทของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนามากขึ้น

หากจะชี้ให้เห็นมากขึ้นเกี่ยวกับการพัฒนาคุณสมบัติของประชาชนในกลุ่ม ๆ หนึ่งภายใต้การเปลี่ยนแปลง จะพบว่า อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ได้นำเสนอประเด็นใหม่ที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นล่างในสังคมไทยอันเป็นผลมาจากจุดเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองใน พ.ศ. 2540 ในหนังสือเรื่อง ลืมตาอ้าปาก: จาก “ชาวนา” สู่ “ผู้ประกอบการ” (2559) ว่า การเกิดขึ้นของกลุ่มชนชั้นกลางระดับล่างมีองค์ประกอบมาจากการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนากลายเป็นสังคมผู้ประกอบการ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองอันเอื้อให้มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวนาให้กลายเป็นผู้ประกอบการมากขึ้น

ข้อเสนอของอรรถจักร์อธิบายให้เห็นปัจจัยภายนอกคือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่ทศวรรษ 2540 นั้นส่งผลให้เกิดกลุ่มผู้ประกอบการในสังคมชนบทที่ต่างปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลง จนทำให้กลายเป็นกลุ่มหรือชนชั้นใหม่ขึ้น ในขณะที่การจัดตั้งองค์กรและเครือข่ายความสัมพันธ์ จากเดิมที่เคยเป็นแนวตั้งกลายเป็นความสัมพันธ์ในแนวนราบมากขึ้น เป็นต้น

บทความวิจัยนี้ กำลังชวนพิจารณาชุมชนชาวประมงกว๊านพะเยาที่เป็นประมงน้ำจืด ซึ่งต่างพื้นที่กับงานวิจัยต่าง ๆ ข้างต้นที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเล ในขณะเดียวกันก็พยายามเสนอว่า นอกจากการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางเศรษฐกิจการเมืองในบริบททางประวัติศาสตร์ที่กลายมาเป็นหน้าตาแห่งโอกาส ซึ่งส่งผลให้ประชาชน เช่น ชาวประมงสามารถพัฒนากลุ่มขึ้นมาอย่างเข้มแข็ง และมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ

การเมืองเพื่อสร้างสถานภาพให้ลืมนตาอำปากได้แล้วนั้น เจื่อนใจของแรงบีบคั้นของการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางเศรษฐกิจการเมือง ก็ส่งผลให้ชาวประมงกวี้นพะเยาต่างดิ้นรนปรับตัวเพื่อแทรกซึมและสร้างพื้นที่ของกลุ่มให้มีลักษณะกำลังจะเปลี่ยนเป็นกลุ่มที่มีคุณสมบัติใหม่ในแบบผู้ประกอบการขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน

การศึกษานี้พิจารณาว่า ชาวประมงกวี้นพะเยาเป็นกลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงในบริบททางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะปรากฏการณ์การรวมตัวของปลาจำนวนมากเพื่อผสมพันธุ์² ในกวี้นพะเยาเมื่อ พ.ศ. 2558 และวิกฤตน้ำแล้งที่กวี้นพะเยา พ.ศ. 2559 กลายเป็นกระแสดิ้นตัวของชาวประมงกวี้นพะเยาที่ก่อให้เกิดการปรับตัวของกลุ่มที่ถูกพัฒนาขึ้นเป็นวิสาหกิจชุมชน การพัฒนาบทบาทดังกล่าวแวดล้อมด้วยการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทางเศรษฐกิจและนโยบายการพัฒนา กวี้นพะเยา ในระยะเวลาต่าง ๆ ซึ่งจะไม่สามารรถเข้าใจได้เพียงแค่ปรากฏการณ์วิกฤตน้ำแล้งและปลาผสมพันธุ์ที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวของชาวประมงเป็นวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบันเท่านั้น หากแต่ต้องทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงบทบาทกลุ่มชาวประมงที่พัฒนาขึ้นมาในระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ของการพัฒนา กวี้นพะเยาทั้งหมดด้วย

บทความวิจัยนี้พยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงของชาวประมงอีกด้านหนึ่ง กล่าวคือ พลวัตของกลุ่มที่สร้างขึ้นมาจากกระแสการเปลี่ยนแปลง ซึ่งโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจไม่ใช่เป็นเพียงแค่อีกโอกาสเท่านั้น แต่เป็นแรงบีบคั้นให้กลุ่มต้องพยายามพัฒนาตนเองขึ้นเพื่อเท่าทัน และสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง การเปลี่ยนแปลงของการพัฒนา กวี้นพะเยาในบริบททางประวัติศาสตร์ จึงน่าจะเป็นทั้งโอกาสและแรงบีบคั้นที่ทำให้ชาวประมงกวี้นพะเยา

² ปลาผสมพันธุ์ หมายถึง ปลาทองหรือปลาขึ้น บางครั้งก็เรียกว่า ปลาออหรือปลาร้อง (ภาษาถิ่น ภาคเหนือ) คือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในฤดูกาลที่ปลามารวมตัวเพื่อผสมพันธุ์กัน ซึ่งมักเกิดขึ้นในช่วงฤดูฝนหรือช่วงเวลาที่กำลังจะมีฝนตกหรือมีน้ำใหม่ ๆ ไหลลงสู่แหล่งน้ำนั้น ๆ พฤติกรรมของปลาทอง/ปลาขึ้น คือ ปลาจะว่ายน้ำเป็นฝูงและรวมเป็นกลุ่มใหญ่ ซึ่งจะเรียกว่าปลามาออกกันอยู่ โดยตัวผู้จะฉีคน้ำเชื้อออกมาในขณะที่ตัวเมียก็ว่ายน้ำไปน้ำเชื้อเพื่อให้เกิดการผสมกับปลาตัวเมียที่วางไข่เอาไว้ ซึ่งในกวี้นพะเยา ระหว่างที่เกิดปลาทอง/ปลาขึ้นจะมีเสียงของปลาออกมาหรือมีเสียงของปลากระโดดหรือตีน้ำเสียงดังด้วย จึงทำให้เรียกปรากฏการณ์นี้อีกอย่างว่า ปลาร้อง ปรากฏการณ์นี้จะกินเวลาประมาณ 1 ชั่วโมง ถึง 3 ชั่วโมงในแต่ละครั้ง

จำเป็นต้องพัฒนากลุ่มของตนเองขึ้นมาเป็นระยะ ๆ เพื่อดำรงความเข้มแข็งของกลุ่ม การมีตำแหน่งหน้าที่ บทบาทสำคัญและการสร้างอำนาจต่อรองของกลุ่มในพื้นที่การพัฒนาของกวี้นพะเยากับกลุ่มอื่น ๆ เอาไว้ด้วยเช่นเดียวกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาการพัฒนาความเชื่อและระบบความสัมพันธ์ของชุมชนชาวประมงกับปรากฏการณ์ปลาขึ้น/ปลากอง
2. ศึกษาโอกาสและแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจการเมืองของชาวประมงกวี้นพะเยาในบริบททางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เกิดการมุ่งไปสู่การปรับตัวของกลุ่มชาวประมง

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ครอบคลุมประชากรที่เกี่ยวข้องกับการประมงและการพัฒนากวี้นพะเยา ได้แก่

- 1.1.1 หน่วยงานราชการ คือ สำนักงานประมงจังหวัดพะเยา สถานีวิทยุ และพัฒนาประมงจังหวัดพะเยา องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นรอบกวี้นพะเยาจำนวน 5 แห่ง
- 1.1.2 องค์กรพัฒนาเอกชน คือ ชมรมชาวประมงกวี้นพะเยา ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกวี้นพะเยา ศูนย์สังคมพัฒนา สังคมชนบทจังหวัดเชียงใหม่ เขตพะเยา ชมรมบ้านมั่นคงจังหวัดพะเยา
- 1.1.3 ชาวประมงรอบกวี้นพะเยาทั้งหมด 15 แห่ง จำนวน 534 ราย (ข้อมูล พ.ศ. 2554 สำนักงานประมงจังหวัดพะเยา)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง

1.2.1 หัวหน้าหน่วยงานหรือตัวแทนหน่วยงาน ๆ ละ 1 คน รวม 7 คน

1.2.2 ตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรละ 2 คน รวม 8 คน

1.2.3 ตัวแทนชาวประมงชุมชนละ 2 คน รวม 30 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 การวิจัยเอกสาร เป็นการค้นคว้าและศึกษาจากเอกสารขั้นต้น และเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประมงของชาวประมงกับภาคส่วนอื่น ๆ ของกัวนาพะเยา เช่น เอกสารของทางราชการ เอกสารของชมรมชาวประมงจังหวัดพะเยา เอกสารงานวิจัยกัวนาพะเยา และงานวิจัยในพื้นที่อื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำโดยชุมชน

2.2 การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-dept interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ตัวแทนของหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการประมงหรือการอนุรักษ์กัวนาพะเยา ซึ่งคัดเลือกจากบุคลากรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนากัวนาพะเยาและชาวประมงในหน่วยงานนั้น ๆ และตัวแทนชาวประมง 17 ชุมชน ๆ ละ 2 คน ซึ่งคัดเลือกจากชาวประมงที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์พบเห็นปรากฏการณ์ปลากองในกัวนาพะเยา โดยการแนะนำของประธานเครือข่ายประมงพื้นบ้านกัวนาพะเยา

2.3 การสนทนากลุ่มย่อย (group discussion) เป็นการจัดเวทีสนทนา กลุ่มย่อยกับกลุ่มที่มีสถานภาพที่ใกล้เคียงกัน ได้แก่ อาชีพเดียวกัน อยู่ในชุมชนบริเวณเดียวกัน มีแหล่งจับปลาในกัวนาพะเยาอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน เป็นต้น การสนทนากลุ่มเป็นไปเพื่อให้มีการอภิปรายเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อเสนอทางออกของกลุ่มร่วมกัน เช่น ปัญหาที่ปลากองลดน้อยลงเกิดจากอะไร และมีวิธีการแก้ไขหรือป้องกันได้อย่างไร

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยการค้นคว้าจากเอกสาร และงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำรา บทความ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ วารสาร และเอกสารของทางราชการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์กัวนาพะเยา และงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการประมงในกัวนาพะเยา

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างแบบไม่เป็นทางการและแนวคำถามเพื่อการสนทนา โดยเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้จะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เหมาะสมกับกลุ่มหรือบุคคลที่ต้องการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีวิธีการคือ ก) การสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (in-dept interviews key informants) ข) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ในการพบปรากฏการณ์ปลากองหรือปลาขึ้นของชาวประมง และ ค) การสนทากลุ่มย่อย (group discussion) กับสมาชิกกลุ่ม องค์กรที่มีบทบาทในการประมงกวันพะเยา

4. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยการจัดระบบข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์แบบใช้วิธีการเชิงพรรณนา โดย ก) จัดระบบแยกความหมายและหมวดหมู่ของข้อมูล ข) การวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลหมวดต่าง ๆ และ ค) นำการจัดแยกหมวดหมู่และความสัมพันธ์ของหมวดหมู่ต่าง ๆ มาอธิบายเชิงพรรณนา และนำไปสู่การสังเคราะห์คำอธิบายทั้งหมดเป็นการสรุปผลและการอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. การพัฒนาความเชื่อและระบบความสัมพันธ์ของชุมชนชาวประมงกับปรากฏการณ์ปลาขึ้น/ปลากอง

1.1 ความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมงที่สัมพันธ์กับปรากฏการณ์ปลาขึ้น/ปลากอง

ปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้นที่กวันพะเยา สามารถจำแนกเป็นสองพื้นที่ใหญ่ ๆ ในกวันพะเยา กล่าวคือ ก) ปลากองเกิดขึ้นกลางกวันพะเยา และ ข) ปลาขึ้นจะเกิดขึ้นบริเวณปากร่องลำน้ำสาขาทั้ง 18 สาขาที่ไหลลงกวันพะเยา ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของกวันพะเยา ปลากอง/ปลาขึ้นมักจะเกิดในช่วงฤดูฝน เวลาตั้งแต่เย็นย่ำจนถึงกลางดึก โดยเฉพาะในวันพระ ซึ่งแล้วแต่ชนิดของพันธุ์ปลา ในช่วงเวลาที่จะเกิดปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้น ชาวประมงสังเกตจากประสบการณ์ที่มีมาอย่างยาวนานว่า ท้องฟ้าจะมีเมฆครึ้ม เมฆบนท้องฟ้าจะมีลักษณะสีขาวหม่น ซ้อน ๆ กันอยู่คล้ายเกล็ดปลา ลมสงบ ฝนใกล้จะตก นั่นจะเป็นสัญญาณว่า ปลาจะเริ่มพร้อมผสมพันธุ์และก่อให้เกิดปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้นในเวลาอีกไม่นาน

ในสมัยอดีต ก่อนและหลังจากที่กั้นประตูระบายน้ำจนกลายเป็น
กว๊านพะเยา ในช่วงเวลาที่เกิดปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้นในกว๊านพะเยา ซึ่งมัก
จะเป็นช่วงเวลากลางคืน จะเกิดเสียงดังอื้ออึงทั้งเสียงปลาร้องเรียกคู่เพื่อผสมพันธุ์
และเสียงแหวกว่ายน้ำของฝูงปลาฝูงใหญ่ และกลายเป็นคลื่นน้ำในกว๊านพะเยาขนาดย่อม
ชาวประมงเชื่อว่าปรากฏการณ์ดังกล่าว เป็นการกระทำของพญานาคที่อยู่ในกว๊านพะเยา
จนทำให้ชาวบ้านเชื่อว่า มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในกว๊านพะเยา ทำให้เกิดความตกใจกลัวและ
ไม่กล้าออกมานอกบ้าน

เสียงจากปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้นกลางกว๊านพะเยาและบริเวณ
ปากน้ำสาขาที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา ซึ่งเป็นช่วงเวลากลางคืน เป็นเสียงที่ดังอื้ออึง
และน่ากลัว โดยเฉพาะปลาไนจะตื่นน้ำ กระโดดบ้าง จะเกิดบริเวณใกล้ ๆ ผักตบชวา
คนที่ไม่เคยเจอจะกลัวหรือเกิดอาการตกใจ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า นั่นเป็นเสียงของผีนํ้า/
ผีพรายที่อยู่ในกว๊านพะเยา จนทำให้ชาวประมงไม่กล้าไปจับปลาในบริเวณที่เกิดเสียง
ปลากอง/ปลาขึ้นในบริเวณนั้น

กล่าวได้ว่า ความเชื่อทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับปลากอง/ปลาขึ้น
ที่กว๊านพะเยาสถาปนาให้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นพญานาคและผีพรายสถิตอยู่ ส่งผลให้บริเวณ
ที่เกิดปลากอง/ปลาขึ้นกลายเป็นพื้นที่หวงห้ามทางวัฒนธรรมเพื่อการอนุบาลสัตว์น้ำ
และสะท้อนให้เห็นถึงวิถีของการพยายามอนุรักษ์ให้ปลาสามารถวางไข่ เพื่อความมั่นคง
ทางอาหารของชาวประมงในการจับปลาได้ต่อไป ปรากฏการณ์เกรงกลัวต่อผี
และพญานาคในกว๊านพะเยา ด้วยเสียงของปลากอง/ปลาขึ้น หรือเสียงตื่นน้ำของปลากอง/
ปลาขึ้นจึงได้สร้างจารีตในการห้ามจับปลาในฤดูวางไข่ของปลาขึ้นมาในกว๊านพะเยา

อย่างไรก็ตาม ชาวประมงส่วนหนึ่งมีความคิดเห็นที่ต่างจากความเชื่อ
ของชาวประมงเกี่ยวกับปลากอง/ปลาขึ้นดังข้างต้น โดยมองว่า ปลากอง/ปลาขึ้น
เป็นเพียงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของพฤติกรรมปลาในการผสมพันธุ์กันเท่านั้น
แต่การเกิดเสียงของปลากอง/ปลาขึ้นเป็นการพยากรณ์ว่าฝนกำลังจะตก มีน้ำในกว๊านพะเยา
เพียงพอ และสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในกว๊านพะเยา และนั่น
ก็หมายถึง ชาวบ้านรอบกว๊านพะเยาต่างทราบว่ ปลาฝูงใหญ่ในกว๊านพะเยาจะรวมตัวกัน
เพื่อผสมพันธุ์กัน ซึ่งก็จะเริ่มเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการจับปลากอง/ปลาขึ้นไว้ให้พร้อม
เช่น แห และต่างพากันพายเรือไปยังพื้นที่ที่มีปลากอง/ปลาขึ้นเพื่อทำการจับปลา

นอกจากนั้น วิธีการจับปลาในกว๊านพะเยารูปแบบหนึ่งของชาวบ้าน คือ เรือผีหลอก ซึ่งใช้จับปลาในช่วงเดือนหงาย โดยใช้แผ่นสังกะสีสะท้อนแสงลาดเทลงน้ำข้างกราบเรือฝั่งหนึ่ง และติดตาข่ายไว้ที่อีกฝั่งกราบเรือ ก็เหมาะที่จะใช้สำหรับจับปลาที่กำลังกองผสมพันธุ์อยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งอย่างมาก เรือผีหลอกเป็นอุปกรณ์จับปลาอีกชนิดหนึ่งที่ชาวประมงกว๊านพะเยาสมัยก่อนนิยมใช้ในการจับปลากอง/ปลาขึ้น

ความแตกต่างเกี่ยวกับความเชื่อทางวัฒนธรรมต่อปลากอง/ปลาขึ้นของชาวบ้านรอบกว๊านพะเยาดังข้างต้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสองประการ คือ

- 1) ชาวบ้านส่วนหนึ่งเชื่อว่า ปลากองเป็นพญานาคที่ว่ายน้ำกลางกว๊านพะเยาในช่วงเวลาวันพระและช่วงฤดูฝน ในขณะที่เสียงของปลาขึ้นเป็นเสียงผีพรายที่อยู่ตามปากลำน้ำสาขาของกว๊านพะเยาในช่วงฤดูฝน ซึ่งความเชื่อทั้งหมดคือ การสะท้อนให้เห็นว่า กว๊านพะเยามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ ซึ่งสร้างทั้งความเคารพและความเกรงกลัวต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านรอบกว๊านพะเยา
- 2) ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งไม่มีความเชื่อว่า กว๊านพะเยามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากเสียงที่ปลากอง/ปลาขึ้นแสดงออกมา แต่มีความคิดเห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของพฤติกรรมการผสมพันธุ์ในฤดูวางไข่ของปลา

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ทัศนคติที่แตกต่างกันของชาวบ้านต่อปลากอง/ปลาขึ้น แต่ทั้งสองกลุ่มล้วนชี้ที่ชนะไปในทางเดียวกันว่า หากมีความถี่และปริมาณของปลากอง/ปลาขึ้นมากเท่าใด ก็สะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศในกว๊านพะเยาและลำน้ำสาขาต่าง ๆ แต่มีคำถามสำคัญคือ เหตุใดความคิดเห็นต่อปลากอง/ปลาขึ้นของชาวบ้านรอบกว๊านพะเยาจึงแตกต่างกันเป็นสองประการ ในที่นี้ก่อนอื่นต้องอธิบายให้เห็นปฏิทินของการเกิดขึ้นของปลากอง/ปลาขึ้นในกว๊านพะเยาดังตารางที่ 1

ปรากฏการณ์ ปลาผสมพันธุ์	ช่วงเวลาการเกิด	ความถี่	บริเวณ/ทิศที่เกิด
ปลากอง	วันขึ้น 15 ค่ำ	พอประมาณ	กลางกว๊านพะเยา
	ฤดูน้ำหลาก เดือน 12	พอประมาณ	ทางทิศตะวันออกและทิศใต้
	ฤดูฝน	บ่อย	
ปลาขึ้น	ฤดูฝน	บ่อยมาก	ลำน้ำสาขาของกว๊านพะเยา ที่อยู่ทางทิศตะวันตก ทิศเหนือ และทิศใต้

ตารางที่ 1 แสดงปฏิทินของการเกิดขึ้นของปลากอง/ปลาขึ้นในกว๊านพะเยา

จากตารางที่ 1 เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับทิศทางที่แตกต่างของชาวบ้านต่อปลากอง/ปลาขึ้น จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ทางทิศตะวันออกของกว๊านพะเยาจะพบกับปรากฏการณ์ปลากองมากกว่าปลาขึ้น เนื่องจากบริเวณที่ตั้งชุมชนไม่ค่อยมีลำน้ำสาขาไหลลงกว๊านพะเยา ในขณะที่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ทางทิศตะวันตกของกว๊านพะเยา ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณลำน้ำสาขาต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา จะพบปรากฏการณ์ปลาขึ้น ในขณะที่ปลากองมักเกิดขึ้นกลางกว๊านพะเยาบริเวณทิศตะวันออก ชาวบ้านซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกจึงไม่ค่อยพบปลากอง

ความเชื่อทางวัฒนธรรมของปลากอง/ปลาขึ้นน่าจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนโบราณในกลุ่มน้ำต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในตำนานประจำถิ่น เช่น ตำนานพญานาคธรมะสิขิกกว๊านพะเยา และความเชื่อเรื่องผีพรายในแม่น้ำ ในขณะที่ความถี่ของการเกิดปลาขึ้นมีมากกว่าปลากอง ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มพัฒนาความเคยชินต่อปรากฏการณ์ธรรมชาติในฤดูผสมพันธุ์วางไข่ของปลามากขึ้น ซึ่งอาจจะส่งผลให้ชาวบ้านริมกว๊านพะเยาทางทิศตะวันตกมองเห็นว่า เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติมากกว่าความเชื่อทางวัฒนธรรมจนเริ่มเลือนหายไป ในขณะที่ชาวบ้านริมกว๊านพะเยาทางทิศตะวันออกพบเห็นความถี่ของปลากองที่น้อยกว่าการเกิดขึ้นของปลาขึ้น จึงคงยังระลึกได้ถึงความเชื่อดั้งเดิมอยู่บ้าง นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงจากความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปสู่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของปลากอง/ปลาขึ้น มีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดพะเยา และประวัติศาสตร์การพัฒนากว๊านพะเยาเข้าสู่สมัยใหม่มากขึ้น

1.2 วิฤตการลดจำนวนและความถี่ของปลาขึ้น/ปลากองกับปัญหาในการพัฒนากว๊านพะเยา

การจับปลากอง/ปลาขึ้นในกว๊านพะเยามีความสัมพันธ์กับแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจและการเมืองของการจัดการกว๊านพะเยาที่มีต่อชาวบ้านและชาวประมงรอบกว๊านพะเยา ชาวประมงส่วนใหญ่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน อยู่ในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและเลี้ยงตัวเองด้วยการทำมาหากินที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกว๊านพะเยา การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการใช้ประโยชน์กว๊านพะเยาที่มากขึ้น นอกเหนือจากเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการทำประมงของชาวบ้าน เช่น การกักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การอนุรักษ์และอนุบาลพันธุ์สัตว์น้ำ การชลประทานเพื่อการเกษตรกรรม และเป็นแหล่งรองรับน้ำเสียจากการเกษตรของชุมชนริมกว๊านพะเยาที่ติดตะวันตกกับน้ำเสียจากชุมชนริมกว๊านพะเยาทางทิศตะวันออกและการท่องเที่ยวตามลำดับ มีความสัมพันธ์ต่อการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมและปริมาณของปลากอง/ปลาขึ้นในกว๊านพะเยาด้วย โดยจำแนกสาเหตุได้ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาของระบบนิเวศและความอุดมสมบูรณ์ของหนองเอี้ยงหนองหลวง มีมาตั้งแต่ก่อนจะสร้างประตูประบายน้ำจนกลายเป็นกว๊านพะเยาหลัง พ.ศ. 2482 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นปัญหาการลดน้อยลงของจำนวนและชนิดของพันธุ์ปลาที่เกิดจากการจับปลาของชาวประมง แต่อย่างไรก็ตาม ชาวประมงยังคงเปรียบเทียบว่าจำนวนของปลากอง/ปลาขึ้นในสมัยก่อนมีจำนวนที่มากและถี่มากกว่าเมื่อเทียบกับสมัยปัจจุบัน
2. เมื่อการสร้างประตูประบายน้ำจนกลายเป็นกว๊านพะเยาเมื่อ พ.ศ. 2482 การเพิ่มบทบาทหน้าที่ของกว๊านพะเยาเพื่อใช้ประโยชน์ในหลาย ๆ ด้าน ในขณะที่สภาพโดยธรรมชาติของกว๊านพะเยาซึ่งเป็นระบบนิเวศแบบกึ่งปิด (น้ำกึ่งนิ่งกึ่งไหล) ทำให้มีปัญหาการตื่นเหินของกว๊านพะเยาจากการทับถมของตะกอนดินที่ไหลลงมาจากลำน้ำสาขา ประกอบกับปัญหาปริมาณ/คุณภาพน้ำ ปริมาณพันธุ์สัตว์น้ำ ปัญหาน้ำเสียที่ปล่อยจากชุมชนทั้งสองฝั่งกว๊านพะเยา ก็ยังทำให้ชาวบ้านให้ข้อมูลตรงกันว่า มีผลต่อปริมาณและความถี่ของปลากอง/ปลาขึ้นที่ลดน้อยลงอย่างมาก

บันทึกการราชการของสำนักงานประมงจังหวัดเกี่ยวกับการจับกุมชาวประมงที่ลักลอบจับปลาในเขต 1 ซึ่งเป็นเขตหวงห้าม การลักลอบใช้เครื่องมือประมงผิดประเภทและผิดขนาดตามที่กฎหมายกำหนด การลักลอบจับสัตว์น้ำในช่วงฤดูวางไข่ของปลาในกว๊านพะเยาตามประกาศของกรมประมง ซึ่งปรากฏเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวประมงกับเจ้าหน้าที่รัฐ แสดงให้เห็นถึงสภาวะบีบคั้นทางเศรษฐกิจและการทำมาหากินของชาวประมง อันเป็นผลมาจากการลดลงของจำนวนและชนิดของพันธุ์ปลาในกว๊านพะเยา และจากการสัมภาษณ์ชาวประมงพบว่า ชาวประมงจะจับปลากอง/ปลาขึ้นเมื่อถึงฤดูกาลที่ประกาศห้ามจับปลา และจะลักลอบจับปลาขึ้นตามลำน้ำสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะปากลำน้ำที่ตั้งอยู่ในเขต 1 ซึ่งเป็นเขตอนุบาลที่หวงห้ามการจับปลาทุกชนิด

วิกฤตภัยแล้งที่เกิดขึ้นกับกว๊านพะเยาระหว่างเดือนมีนาคม - เมษายน 2559 ยิ่งซ้ำเติมปัญหาที่มีอยู่ก่อนหน้า จนส่งผลให้จำนวนและชนิดของพันธุ์ปลาลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตภัยแล้งทำให้ปลาชนิดต่าง ๆ น้อยลงและตายลงแต่ในขณะเดียวกันชาวประมงก็จับปลาได้มากขึ้น โดยเฉพาะใน พ.ศ. 2559 ชาวบ้านจับปลาบึกในกว๊านพะเยาได้เป็นครั้งแรกเนื่องจากน้ำกว๊านพะเยาตื้นอย่างมาก สาเหตุดังกล่าวคาดว่า น่าจะส่งผลกระทบต่อจำนวนและชนิดของพันธุ์ปลาในอนาคตที่อาจจะทำให้เกิดปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้นน้อยลง

ปัญหาของกว๊านพะเยาที่เกิดขึ้นซ้ำซากตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ประกอบกับวิกฤตภัยแล้งที่เข้ามาซ้ำเติมปัญหาในกว๊านพะเยาในปัจจุบัน ทำให้ประชาชนในเมืองพะเยาต่างพากันวิตกกังวลกับปัญหาของน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ปัญหาน้ำเพื่อการเกษตรกรรม ปัญหาจำนวนและชนิดของพันธุ์ปลาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

หากย้อนไปประมาณ 3 ทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา) ภายใต้ความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรกว๊านพะเยา ชาวประมงเคยรื้อฟื้นและสร้างความเชื่อทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลและอนุรักษ์กว๊านพะเยาในฐานะที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนขึ้น ซึ่งในปัจจุบันมีเขตอนุรักษ์ของชุมชนทั้งหมด 17 ชุมชนรอบกว๊านพะเยา เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชน สะท้อนให้เห็นวิถีคิดในการสร้างความเชื่อทางวัฒนธรรมชุดหนึ่ง ที่อธิบายถึงวิถีของการอนุรักษ์กว๊านพะเยา

โดยชาวบ้าน อันเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้เกิดการขยายของจำนวนและพันธุ์ปลา ในกว๊านพะเยามากขึ้น

การกั้ววัดติโลกอาราม กลางกว๊านพะเยาเมื่อ พ.ศ. 2552 ก็เป็นการฟื้นฟูทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งที่ต่อยอดความสำคัญของการอนุรักษ์พันธุ์ปลารอบวัดติโลกอาราม โดยจัดสร้างเป็นเขตอภัยทาน ซึ่งเป็นการใช้ความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์พันธุ์ปลารอบวัดติโลกอารามด้วย มีประชาชนบางกลุ่มที่มาเวียนเทียนรอบวัดติโลกอารามในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ซึ่งพบกับปรากฏการณ์ปลากองบริเวณวัดติโลกอาราม ซึ่งทำให้เกิดความตื่นตาตื่นใจเป็นอย่างมาก บริเวณน้ำกว๊านพะเยารอบวัดติโลกอารามจึงเป็นอีกสถานที่หนึ่งที่น่าจะเกิดปรากฏการณ์ปลากองเป็นสำคัญ

สำหรับวิกฤตภัยแล้งกว๊านพะเยาในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2559 ที่ประชาชนเมืองพะเยาต่างพากันวิตกกังวลนั้น มีผลทำให้เกิดการผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องพญานาคในกว๊านพะเยาขึ้นมา เพื่ออธิบายวิกฤตแล้งกว๊านพะเยาว่า เกิดมาจากการปั้นรูปปั้นพญานาคสององค์ไม่สมบูรณ์ จึงทำให้ “คืด/ขีด”(ผิดผี) (เฟสบุ๊คสายด่วน. คนพะเยา, 2559)

วิกฤตกว๊านพะเยาจึงทำให้ความเชื่อในเรื่องพญานาคว่ายน้ำในกว๊านพะเยาและผีพรายเล่นน้ำ ซึ่งก็คือปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้นได้รับการพูดถึงและต่อยอดอยู่บ่อยครั้งในกลุ่มชาวประมงรอบกว๊านพะเยา จึงเป็นการพยายามพัฒนาความเชื่อทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับปลากอง/ปลาขึ้นให้ฟื้นพลังขึ้นมา สำหรับการดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในโอกาสต่อไป และนำไปสู่การสร้างกิจกรรมและการพยายามสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์กว๊านพะเยา

2. โอกาสและแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจการเมืองสู่การปรับตัวของกลุ่มชาวประมงกว๊านพะเยา

ความเชื่อในปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้นที่กว๊านพะเยาของชุมชนรอบกว๊านพะเยา โดยเฉพาะชาวประมงถูกรื้อฟื้นขึ้นมาไม่เกิน 10 ปีที่ผ่านมา ก่อนหน้านั้น ความเชื่อดังกล่าวก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ของวิถีการหาปลาของชาวประมงที่สะท้อนให้เห็นการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้มีกินมีใช้ได้อย่างยั่งยืน แต่ในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา การลดลงของชนิดและจำนวนพันธุ์ปลา เป็นเรื่องยืนยัน

ให้เห็นว่า ปลาในกว๊านพะเยามีความถี่ของการวางไข่ลดลงเช่นกัน ซึ่งเกิดขึ้นมาจากปัญหาความเสื่อมโทรมด้านต่าง ๆ ของกว๊านพะเยาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพของน้ำกว๊านพะเยา เช่น น้ำเสียทั้งจากชุมชนเมืองและชุมชนเกษตรกรรมรอบกว๊านพะเยา ปัญหาการตื่นเงินของกว๊านพะเยาซึ่งทำให้ปริมาณน้ำกว๊านพะเยาลดน้อยลง ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ จึงส่งผลให้เกิดความวิตกกังวลต่อจำนวนและชนิดพันธุ์ปลาที่จะลดน้อยลง

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณากิจกรรมการใช้ประโยชน์กว๊านพะเยาที่มิได้นอกเหนือจากการจับปลาของชาวประมง ก็จะได้เห็นว่า มีการใช้ประโยชน์ในหลากหลายประเภท เช่น เพื่อการอุปโภคบริโภคน้ำ การชลประทานทางการเกษตร การนันทนาการ และการท่องเที่ยว ฯลฯ ในขณะเดียวกัน เพื่อให้การใช้ประโยชน์กว๊านพะเยาที่หลากหลายด้าน การสร้างกฎระเบียบข้อบังคับประกาศในการควบคุมจัดการการใช้ประโยชน์กว๊านพะเยาด้านต่าง ๆ ก็มีมากขึ้นตามกัน ปัญหาข้างต้น จึงเป็นเสมือนการมีกติกาที่ล้อมกรอบวิถีชีวิตของชาวประมงที่สัมพันธ์กับการจับปลาที่จำกัดมากขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน

ปัญหาดังกล่าว คือ การใช้ประโยชน์ กฎระเบียบ ชนิด และจำนวนพันธุ์ปลาที่ลดลง จึงทำให้เกิดการดิ้นรนเพื่อปรับตัวของชาวประมงที่ต้องดำรงวิถีชีวิตอยู่ในสังคมเมืองพะเยาที่เปลี่ยนแปลงไปสู่สมัยใหม่ให้ได้ กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว การทำมาหากินของชาวประมง คือ การจับปลายังคงมีอยู่ แต่ลดน้อยลง ทั้งจำนวนชาวประมง ตลอดจนจำนวนและชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงจับได้

แต่อย่างไรก็ตาม โอกาสของภาครัฐที่เปิดให้ชาวประมงเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ในกว๊านพะเยา ก็เป็นการพยายามปรับตัวของชาวประมงเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากภาคส่วนที่มีอำนาจในการจัดการกว๊านพะเยาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดตั้งเครือข่ายชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดพะเยาก็เป็นการหาช่องทางในการรักษาและธำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตที่ผูกติดกับกว๊านพะเยา ซึ่งอาจจะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่สัมพันธ์กับกว๊านพะเยาไปจากการเป็นชาวประมงที่จับปลารูปแบบเดิม และหมายถึงว่า ปรากฏการณ์ปลากองหรือปลาขึ้นที่ลดน้อยลงไป เป็นชนวนให้มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวประมง ภาครัฐ ภาคเอกชน และกว๊านพะเยาขึ้น

กิจกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนว่าชาวประมงเข้าไปมีส่วนร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัดพะเยาตลอดระยะเวลาเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา (ทศวรรษ 2540-ปัจจุบัน) เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากว๊านพะเยา ซึ่งนั่นก็หมายความว่า จะทำให้เกิดการขยายพันธุ์ปลามากขึ้นและชาวประมงก็ได้ประโยชน์ในการจับปลาเพื่อดำรงชีพด้วย เช่น การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชาวประมงรอบกว๊านพะเยา การสร้างเครือข่ายชาวประมงรอบกว๊านพะเยา การมีส่วนร่วมในการปล่อยพันธุ์ปลาในกว๊านพะเยา ของชาวประมง ความร่วมมือและช่วยเหลือเป็นหูเป็นตาเพื่อควบคุมการจับสัตว์น้ำ ในกลุ่มเครือข่ายชาวประมงร่วมกับสำนักงานประมงจังหวัดพะเยา การร่วมกิจกรรมจับปลาชะโดกับหน่วยงานภาครัฐ การรับมอบเรือประมงเพื่อรับส่งนักท่องเที่ยวจาก จังหวัดพะเยา

ใน พ.ศ. 2558 มีการประกาศใช้พระราชกำหนดการประมง ซึ่งกำหนดให้มีคณะกรรมการประมงประจำจังหวัด เพื่อสร้างการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงของชุมชน ก็ก่อให้เกิดแนวทางการร่วมมือระหว่างชุมชนประมงพื้นบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาควิชาการโดยต้องการให้ชุมชนประมงเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะพื้นที่อนุรักษ์หน้าชุมชน และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้น (สันธิวัฒน์ พิทักษ์พล และคณะ, 2557)

นอกจากนั้น ก็มีการเข้าร่วมช่วยจัดกิจกรรมในงานที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลการท่องเที่ยวและประเพณีทางพุทธศาสนาในกว๊านพะเยา เช่น วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา การพายเรือรับส่งนักท่องเที่ยวเพื่อทำบุญที่วัดติโลกอาราม ในกว๊านพะเยา การเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเดินธรรมยาตรารักษากว๊านพะเยา การเข้าร่วมการแข่งขันพายเรือในกว๊านพะเยาในวันลอยกระทงและวันสงกรานต์ รวมถึงจนถึงการเข้าร่วมการจัดกิจกรรมเชิงสาธิต เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชาวประมงกับกว๊านพะเยา

และใน พ.ศ. 2559 จากการจัดสนทนากลุ่มย่อยในกลุ่มชาวประมง พบว่าชาวประมงแสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมในการอนุรักษ์และพัฒนากว๊านพะเยา ที่เครือข่ายเข้าไปช่วยเหลือว่า เป็นสิ่งที่ดี แต่ตัวชาวประมงเข้าไปร่วมช่วยเหลือในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเท่านั้น กล่าวคือ เป็นผู้รับมอบหมายหน้าที่ในกิจกรรมทั้งหมด

แต่ไม่ได้มีส่วนในการกำหนดทิศทางหรือลักษณะของกิจกรรมมากนัก กิจกรรมส่วนใหญ่ข้างต้น อยู่ในลักษณะที่มีองค์กรหรือหน่วยงานเป็นเจ้าภาพหรือเป็นผู้รับผิดชอบหลักที่มีแผนงาน โครงการและระบบการจัดการตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง และจะร้องขอให้กลุ่มชาวประมงเข้าไปร่วมช่วยเหลือ เช่น ชาวประมงเข้าร่วมปล่อยพันธุ์ปลาตามที่หน่วยงานราชการได้จัดเตรียมพันธุ์ปลาไว้แล้ว ชาวประมงเข้าร่วมล่าปลาชะโด ชาวประมงส่งตัวแทนเข้าร่วมการแข่งขันเรือพาย ชาวประมงได้เข้าเป็นคนพายเรือรับนักท่องเที่ยวไปชมสถานที่แหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติและวัฒนธรรมบริเวณกว๊านพะเยา รวมจนถึงการจ้างพายเรือรับนักท่องเที่ยว เพื่อเวียนเทียนกลางกว๊านพะเยาที่วัดติโลกอาราม

ถึงแม้ว่าจะมีพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ที่เปิดโอกาสให้ชาวประมงเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการประมงในกว๊านพะเยามากขึ้น แต่ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นแนวคิดที่ ชาวประมงจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการอย่างไร และแนวโน้มในการสร้างการมีส่วนร่วมยังคงจำกัดอยู่เพียงการจัดการพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนและมามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กว๊านพะเยา แต่ยังไม่มีการพัฒนาเครือข่ายหรือกลุ่มที่มีบทบาทหลัก หรือเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดทิศทางการจัดการทรัพยากรประมงและการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ดังนั้น ข้อเสนอของการสนทนากลุ่มย่อย จึงมีการพัฒนาพลังของกลุ่มเพื่อเป็นกลไกสำคัญอีกกลไกหนึ่งในการบริหารจัดการองค์กรให้เข้มแข็ง โดยการเสนอให้มีการจัดตั้งเครือข่ายชาวประมงกว๊านพะเยาเป็น “กลุ่มวิสาหกิจชาวประมงกว๊านพะเยา” พ.ศ. 2560 ขึ้น เพื่อบริหารจัดการองค์กรสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรประมง รวมถึงสร้างแผนบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยกลุ่มวิสาหกิจของตนเองได้ ซึ่งในระยะนี้อยู่ในช่วงการร่างระเบียบกฎเกณฑ์กติกาของวิสาหกิจ การรับสมัครสมาชิกวิสาหกิจจากชาวประมงรอบกว๊านพะเยา และการขอแจ้งจดทะเบียนเพื่อจัดตั้งกับจังหวัดพะเยา

ชาวประมงที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ต่างเห็นพ้องว่า การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนชาวประมงกว๊านพะเยาจะเป็นพลังของกลุ่มที่จะพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรประมงและการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ให้กลุ่มเข้มแข็งได้ เนื่องจากการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจโดยจดทะเบียนจัดตั้งขึ้นทะเบียนกับจังหวัดพะเยา สามารถที่จะ

ได้รับการหนุนเสริมและช่วยเหลือในด้านการพัฒนาศักยภาพของกลุ่ม เกี่ยวกับแผนงาน และงบประมาณจากจังหวัดพะเยาได้

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

โดยสรุป จะเห็นได้ว่า จำนวนและความถี่ของปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้น ที่กว๊านพะเยาที่ลดน้อยลงเมื่อใกล้ปัจจุบัน มีความสัมพันธ์กับกระบวนการใช้ประโยชน์ จากกว๊านพะเยาที่มีหลายประเภทมากยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อปริมาณ และคุณภาพน้ำของกว๊านพะเยา ปัญหาดังกล่าว เป็นเรื่องสำคัญสำหรับชาวประมง และเป็นแหล่งที่ทำให้ชาวประมงแสดงออกต่อความสัมพันธ์กับกลุ่มทางสังคมกลุ่มต่าง ๆ ที่มีพัฒนาการของระยะเวลาในประวัติศาสตร์ตั้งแต่การถูกกระทำ การลุกขึ้นมาต่อต้าน ปะทะขัดแย้ง และการเรียนรู้ที่จะสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ

รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวประมงที่มีการปรับเปลี่ยนตามระยะเวลา จนถึงการสร้างร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในการอนุรักษ์และพัฒนากว๊านพะเยา ความสัมพันธ์ที่ปรับเปลี่ยนไปนี้สะท้อนให้เห็นว่า วิถีชีวิตของชาวประมงกว๊านพะเยา ไม่เพียงผูกติดกับอาชีพการทำประมงเพียงอย่างเดียว โดยพื้นฐานแล้ว ครอบครัวยุคใหม่ ชาวประมงก็ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างด้วย แต่เมื่อกว๊านพะเยาเกิดวิกฤต ของปริมาณและคุณภาพน้ำกับปริมาณและชนิดของพันธุ์สัตว์น้ำที่ลดลง โดยเฉพาะ ในช่วงที่กว๊านพะเยาเกิดวิกฤตการณ์ภัยแล้งเมื่อต้น พ.ศ. 2559 ทำให้ท่าทีของชาวประมง ได้พัฒนาบทบาทของตนเอง ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นผู้มีส่วนร่วมหรือช่วยเหลือในกิจกรรม หรือโครงการต่าง ๆ ตามที่หน่วยงานรัฐหรือเอกชนกำหนดให้ชาวประมงเข้าไปมีส่วนร่วม เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรประมงในกว๊านพะเยา ซึ่งหมายถึงความต้องการให้ ทรัพยากรประมงโดยเฉพาะพันธุ์ปลามีมากขึ้นเท่านั้น แต่เครือข่ายชาวประมงพยายาม แสดงบทบาทของกลุ่มให้สามารถบริหารจัดการกลุ่มของตนเอง ทั้งในเชิงทรัพยากรประมง และการท่องเที่ยวในรูปของวิสาหกิจชุมชนชาวประมงกว๊านพะเยา รูปการณ์เช่นนี้ สะท้อนให้เห็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวประมงที่พยายามเข้ามา มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับกว๊านพะเยาโดยวิสาหกิจชุมชน ที่วางอยู่บนใจกลางของการคำนึงถึงปัญหาความถี่และจำนวนปรากฏการณ์ปลากอง/ปลาขึ้น ในกว๊านพะเยาที่ลดลงของนั่นเอง

หากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองและการพัฒนาประมงเชิงพาณิชย์ทำให้ชาวประมงปรับตัวในอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น (เกิดฉวา บุญปราการ และคณะ, 2555) มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ธนิต โตดิเทพย์, 2557) เกิดสร้างกลุ่มเพื่อจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากฐานทุนทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนชาวประมง (Yang Yajun และบุญเชิด หนูอ้อม, 2560) และการมีอำนาจต่อรองเพื่อผลต่อสถานะทางเศรษฐกิจของชาวประมงที่นำไปสู่อารมณ์และความรู้สึกใหม่ทางเศรษฐกิจการเมือง (ธนิต โตดิเทพย์, 2560) ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขภายนอกที่ทำให้เกิดการปรับตัวของชาวประมงดังที่งานวิจัยข้างต้นเสนอ แต่ผลการศึกษาของการวิจัยนี้กำลังชี้ให้เห็นว่า ภายในบริบทของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางเศรษฐกิจการเมือง เช่น ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวประมงกับรัฐ วิถีถดถอยแล้งและปรากฏการณ์วิกฤตปลาหมพิษ ก็เป็นทั้งโอกาสและแรงบีบคั้นที่ทำให้ชาวประมงกว๊านพะเยาจำเป็นและเห็นช่องทางที่จะต้องลุกขึ้นมาพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างตัวตนและมีบทบาทในพื้นที่การพัฒนาเพิ่มมากขึ้นในระยะเวลาต่าง ๆ ได้แก่ การต่อต้าน การสร้างกลุ่มเครือข่าย การมีส่วนร่วมในฐานะเป็นลูกจ้างหรือผู้เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนากว๊านพะเยา และกำลังจะพัฒนาไปสู่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนชาวประมง ตามลำดับ

สถานะของชาวประมงกว๊านพะเยา อาจนับได้ว่า อยู่ต่ำสุดในโครงสร้างการพัฒนากว๊านพะเยาและเมื่อเกิดปัญหาจากการพัฒนากว๊านพะเยา ชาวประมงเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาดังกล่าวทั้งในเชิงการพัฒนาและความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นที่มีอำนาจเหนือ ในทางกลับกัน ชาวประมงกว๊านพะเยากลายเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่มีความสำคัญและนิกภาพได้เมื่อนึกถึงกว๊านพะเยา ในสถานะเช่นนี้ จึงเป็นโอกาสและแรงบีบคั้นข้างต้นที่จะทำให้เห็นพลวัตของการดิ้นรนและก่อตัวในการพัฒนาของกลุ่มชาวประมงกว๊านพะเยาเพื่อสร้างสถานะและตัวตนที่มีบทบาทต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในกว๊านพะเยาสูงขึ้น

อย่างไรก็ตาม พลวัตการพัฒนาของกลุ่มชาวประมงเป็นวิสาหกิจชุมชนยังอยู่ในขั้นเริ่มต้น ซึ่งอาจจะยังไม่สะท้อนถึงการกลายเป็นกลุ่มหรือชนชั้นใหม่อย่างสมบูรณ์ ดังเช่น การศึกษาการเลื่อนชั้นทางสังคมของชนชั้นล่างกลายเป็นชนชั้นกลางใหม่/ชนชั้นกลางระดับล่างเหมือนเช่นในการศึกษาเรื่อง ทบพวนภูมิทัศน์การเมืองไทย โดยอภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ (2557) และการเปลี่ยนจากสังคมชาวนาเป็นสังคม

ผู้ประกอบการเหมือนเช่นในงานของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2559) ได้อย่างชัดเจน แต่การศึกษานี้ทำให้เห็นว่า ในช่วงระยะวิกฤตของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจการเมืองนั้น ภายใต้สภาวะเช่นนี้ แรงกดดันหรือบีบคั้นดังกล่าว กลับกลายเป็นพลังให้ชาวประมงดิ้นรนเพื่อพยายามสร้างกลุ่มขึ้นมาควบคู่กับโอกาสที่มีอยู่ด้วย ซึ่งนั่นหมายความว่า ชาวประมงกว๊านพะเยาเริ่มเรียนรู้และพัฒนาเพื่อ ‘กำลังจะกลายเป็น’ (becoming) กลุ่มผู้ประกอบการใหม่อีกกลุ่มหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับกว๊านพะเยา ซึ่งน่าจะคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตได้ว่า แรงบีบคั้นดังกล่าวได้ทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนชาวประมงได้เข้าไปสู่อุปสงค์และอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจการเมืองเพื่อล้มตาอำปากมากขึ้น โดยสามารถพัฒนาเป็นกลุ่มผู้ประกอบการของชุมชนชาวประมงที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการกลุ่ม การมีตำแหน่งแห่งที่และตัวตนของกลุ่มที่ได้รับการยอมรับ การเข้าถึงโอกาสด้านงบประมาณและการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน และการมีบทบาทสำคัญในการพัฒนากว๊านพะเยาในมิติต่าง ๆ ได้ ซึ่งอาจเพียงพอที่จะสะท้อนให้เห็นถึงการจะกลายเป็นชนชั้นกลางใหม่ต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. การพัฒนาศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนชาวประมงกว๊านพะเยา ในมิติต่าง ๆ เช่น การอบรมและพัฒนาการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชาวประมง การสร้างโอกาสและช่องทางกฎหมายผ่านนโยบายของจังหวัดและพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2558 การจัดการท่องเที่ยวโดยวิสาหกิจชุมชน พัฒนาผลิตภัณฑ์ และการบริการที่เกี่ยวข้องกับวิถีประมง เป็นต้น
2. การศึกษาวิจัยพลังของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนชาวประมงในบริบทการพัฒนากว๊านพะเยา

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งที่พัฒนาขึ้นจากโครงการวิจัยย่อยที่ 1.2 วัฒนธรรมและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่เกี่ยวกับ “ปลากอง/ปลาร่อง” ที่กว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา ใน โครงการวิจัยเรื่อง การตามหาปลาร่องเพลงที่กว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา: ต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนจากความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาด้านประมง โดยมีฤทัยภัทร พิมลศรีเป็นผู้อำนวยการวิจัย คณะนักวิจัยประกอบด้วย สันธิวัฒน์ พิทักษ์พล (หัวหน้าโครงการย่อยที่ 1.1) มนตรา พงษ์นิล (หัวหน้าโครงการย่อยที่ 1.2) และฤทัยภัทร พิมลศรี (หัวหน้าโครงการย่อยที่ 2) ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (BEDO) ภายใต้การสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2558 คณะนักวิจัยต้องขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

Burapha University

รายการอ้างอิง

- เก็ดถวา บุญปรากฏ และคณะ. (2555). กลยุทธ์การต่อสู้ต่อรองในภาวะความขาดแคลนของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่.
- ธนิต โตดิเทพย์. (2557). วิวัฒนาการเศรษฐกิจชุมชนชาวประมงปากน้ำประแส จังหวัดระยอง. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 22(39), 193-212.
- ธนิต โตดิเทพย์. (2560). ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและอารมณ์ของชุมชนชาวประมงแห่งหนึ่งในภาคตะวันออก. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 25(49), 37-57.
- เฟสบุ๊คสายด่วน. คนพะเยา. (26 มีนาคม 2559). ชิดกวันพะเยา โดยพ่อหนานคำ. วันที่ค้นข้อมูล 3 เมษายน 2559, จาก <https://www.facebook.com/500307550059695/photos/a.501347859955664.1073741828.500307550059695/970578629699249/?type=3&theater>
- สันธิวัฒน์ พิทักษ์พล และคณะ. (2557). การบริหารจัดการทรัพยากรประมงในกว๊านพะเยา เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืน. พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ. (2557). ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย. กรุงเทพฯ: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). ลืมตาอ้าปาก: จาก “ชาวนา” สู่ “ผู้ประกอบการ” กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- Yajun, Y และบุญเชิด หนูอิม. (2560). ชุมชนบ้านขากแง้ว: การฟื้นฟูและการดำรงอยู่ (พ.ศ. 2552-2558). วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 25(48), 103-126.

ความเชื่อและโลกทัศน์ในชุมชนแม่ไสผ่านวรรณกรรม มุขปาฐะ

Beliefs and Worldviews in the Mae Sai Community through Oral Literature

สนธิ ยืนศักดิ์ (Sanit Yeunsak)¹

เยาวรัตน์ เม็งขาว (Yaowarut Mengkow)²

สุกัญญา เกาะวิวัฒนากุล (Sukanya Kaowiwattanakul)³

Received: August 9, 2018

Revised: November 1, 2018

Accepted: December 4, 2018

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและโลกทัศน์ของชุมชนแม่ไสผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะ จำนวนทั้งสิ้น 16 บท แบ่งเป็นประเภทกาพย์ จำนวน 9 บท และประเภทความเชื่อและโคลง จำนวน 7 บท โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนแม่ไส จังหวัดพะเยา จำนวน 19 คน ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมมุขปาฐะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและโลกทัศน์ของคนในชุมชนบ้านแม่ไส ดังนี้ ด้านความเชื่อ แบ่งเป็น 2 ด้านย่อย คือ 1) ความเชื่อในด้านการให้กำลังใจ และ 2) ความเชื่อในการดำเนินชีวิตและการประกอบสัมมาอาชีพ ซึ่งด้านความเชื่อในการให้กำลังใจจะปรากฏในพิธีสืบทอดหมู่บ้านและการส่งเคราะห์หมู่บ้าน การเลี้ยงผีเจ้าบ้าน พิธีส่งเคราะห์ผู้ป่วย หรือผู้หายป่วย การอัญเชิญหรือการเรียกขวัญ และความเชื่อในการดำเนินชีวิตและการประกอบสัมมาอาชีพจะปรากฏในการทำนา

^{1,2,3} สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Department of English, School of Liberal Arts, University of Phayao

จับปลา และตีมีด สำหรับโลกทัศน์ที่ได้สะท้อนออกมาจากวรรณกรรมมุขปาฐะนั้น แบ่งเป็นด้านการทำงานและลักษณะของคนที่ไม่ควรคบ

คำสำคัญ: วรรณกรรมมุขปาฐะ, ชุมชนแม่อีส, ความเชื่อและโลกทัศน์

Abstract

This research aimed to study beliefs and worldviews reflected in 16 oral traditions (9 proverbs and 7 beliefs and superstitions) narrated in the Mae Sai community. The data collected from 19 village scholars who have lived in the Mae Sai community, Phayao.

The results indicated that the oral traditions mirrored two distinctive beliefs, namely 1) beliefs concerning the giving of moral support and 2) beliefs about everyday life and occupations. The former was found in oral traditions narrated in the village life expectancy extension ceremony, in securing the location of the village or in the feast of the ancestral ghosts or village gods, the passing over of bad luck of a sick village member or someone who has just got over sickness, and the calling of an individual's spiritual core. The latter was found in the beliefs concerning rice growing, fish catching, and knife making. As for the worldviews reflected through word of mouth literature, these can be divided into 1) beliefs concerning working and 2) people who were not worth associating with.

Keywords: Oral Literature, the Mae Sai Community, Beliefs and Worldviews

บทนำ

วรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นการถ่ายทอดคำจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ผ่านทางการพูดหรือการร้องโดยไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ความคงทนหรือยาวนานของการถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับความทรงจำของผู้รับการถ่ายทอด โดยไม่มีการแสดงความเป็นเจ้าของเรื่องที่ชัดเจน เนื่องจากผู้ถ่ายทอดสามารถที่จะเพิ่มเติม

เนื้อหาใหม่ ๆ ได้อยู่เสมอ จึงไม่มีผู้ใดอ้างสิทธิ์ว่าเป็นผลงานของตน เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว โดยเนื้อหาของวรรณกรรมมุขปาฐะสามารถทำการเผยแพร่ปรับเปลี่ยน หรือดัดแปลงข้ามวัฒนธรรมหรือข้ามชาติได้ เรื่องเล่าหนึ่ง ๆ อาจจะมีการเผยแพร่และนำไปเล่าสืบทอดกันจนกลายเป็นนิทานของแต่ละชาติได้สิ่งที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมมุขปาฐะจะแสดงออกถึงลักษณะรูปแบบการใช้ชีวิต ค่านิยม และแนวคิดที่ผู้คนทั่วไปธรรมดาในสังคมยึดถือหรือปฏิบัติ ซึ่งอาจจะมีลักษณะที่เหมือนหรือต่างออกไปจากวรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรของชาวเมืองหรือชาววัง (สุกัญญา สุฉฉายา, 2556)

วรรณกรรมมุขปาฐะแสดงให้เห็นถึงลักษณะความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ประเพณีต่าง ๆ ของผู้คนที่ย้ายถิ่นในแต่ละท้องถิ่น การศึกษาวรรณกรรมมุขปาฐะจะสามารถช่วยอธิบายความเป็นมาของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อกันมาในชุมชน นอกจากนี้ การศึกษาวรรณกรรมมุขปาฐะยังมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนในสังคมได้ทราบถึงประวัติ ความเป็นมาของบรรพบุรุษและสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมในท้องถิ่นของตน อาทิเช่น เรื่องเล่านิยายประจำถิ่นใช้ในการอธิบายข้อสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้เยาวชนรุ่นหลังได้ทราบถึงประวัติของแต่ละสถานที่ รวมไปถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะประจำของแต่ละพื้นที่อีกด้วย เช่น ภูเขา หรือเกาะแก่งที่มีรูปร่างแปลก ๆ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าข้อมูลจากวรรณกรรมมุขปาฐะหรือเรื่องเล่าสามารถให้ความรู้แก่คนในสังคมได้รับทราบถึงประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น และยังช่วยให้คนในชุมชนได้เกิดภาคภูมิใจในความเป็นมาของตนอีกด้วย (ศิริพร ณ ถลาง, 2552)

การศึกษาวรรณกรรมมุขปาฐะยังมีบทบาทในการให้ความรู้และช่วยเสริมสร้างปัญญาให้กับคนในสังคมอีกด้วย เนื่องจากในบริบทของสังคมไทยสมัยก่อนที่ระบบการศึกษายังไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ในประเทศ การถ่ายทอดข้อมูลผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะหรือเรื่องเล่าต่าง ๆ ถือเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสังคมและธรรมชาติให้กับผู้คนดังเช่น เนื้อหาที่อยู่ในเพลงกล่อมเด็กที่ให้ความรู้เรื่องธรรมชาติของนกกาเหว่า หรือขั้นตอนการทำนา นอกจากนี้ ปริศนาคำทายก็เป็นสิ่งที่ช่วยฝึกให้เด็กใช้ปัญญาในการคิดและแก้ไขปัญหาคำทายได้ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการปลูกฝังค่านิยม และระเบียบแบบแผนให้กับสังคมด้วย โดยทำได้ผ่านทางเรื่องเล่าประเพณีนิทานต่าง ๆ เช่น นิทานชาดก ข้อบรมแนวคิด อุดมการณ์ ปรัชญาในการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หรือ

จะเป็นนิทานคำสอน นิทานเรื่องสัตว์ ภาษิต คำพังเพย ก็ล้วนแล้วแต่สามารถใช้อบรมสมาชิกในสังคมให้มีคุณธรรม จริยธรรม และดำรงตนให้อยู่ในแบบแผนประเพณีที่ดีงามของสังคม

การศึกษาภาพสะท้อนมุมมองความคิดของกลุ่มชนจากวรรณกรรมนั้นเป็นเหมือนการมองผ่านกล้องขยายที่จะสามารถให้รายละเอียดที่เจาะลึกลงไปข้างในจิตใจของกลุ่มชนเหล่านั้น รวมทั้งการมองเห็นอัตลักษณ์ส่วนตัวของพวกเขาที่ได้รับการหล่อหลอมผ่านอิทธิพลของวรรณกรรมมาแล้วได้อย่างชัดเจน

วรรณกรรมมุขปาฐะของจังหวัดพะเยาส่งสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของจังหวัดอยู่อย่างหลากหลาย เช่น เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของพระพุทธศาสนา เรื่องเล่าตำนานกวีานพะเยา และตำนานหนองเล็งทราย นอกเหนือไปจากนั้น แต่ละชุมชนก็มีเรื่องเล่าเฉพาะตัวที่เล่าขานสืบทอดกันมาในท้องถิ่น ซึ่งตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ก็ถือเป็นชุมชนหนึ่งที่มีวรรณกรรมมุขปาฐะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเช่นกัน

ตำบลแม่ใสเป็นตำบลในจังหวัดพะเยาที่มีวัฒนธรรมโดดเด่น มีเนื้อที่ประมาณ 21.36 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 13,275 ไร่ มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มติดกับกว๊านพะเยา มีแม่น้ำแม่ใสเป็นแม่น้ำสายหลัก แม่น้ำนี้ไหลผ่านตำบลแม่ใสลงสู่กว๊านพะเยา (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส, 2561) แต่เดิมมีชื่อว่า บ้านนางเหลียว ประชาชนส่วนใหญ่ย้ายมาจากอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2299 ประชาชนในขณะนั้นซึ่งมีอยู่ประมาณ 12 หลังคาเรือน ได้มาก่อสร้างบ้านเรือนติดกับลำน้ำแม่ใส ซึ่งเป็นที่มาของชื่อตำบลแม่ใส ผู้นำชุมชนคือ พระวงศ์ ธมวโส ได้จัดตั้งวัดนางเหลียวขึ้นมา ปัจจุบันนี้ ตำบลแม่ใสแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 หมู่บ้าน

จากข้อมูลเบื้องต้น จะเห็นได้ว่า ตำบลแม่ใสเป็นตำบลที่มีขนาดใหญ่และมีประวัติยาวนาน นอกเหนือไปจากนี้แล้ว ในตำบลแม่ใสยังมีคำขวัญประจำตำบลที่สะท้อนตัวตนของตำบลได้เป็นอย่างดี ได้แก่

แหม่มคำศรี	ประเพณีโบราณ
เชี่ยวชาญตีมีด	ป็นอิฐเป็นสินค้าออก
ส่งขายนอกฝักตบขวา	จักสานนำหน้าพัฒนาตำบลแม่ใส

จะเห็นว่า คำขวัญประจำตำบลดังกล่าวได้สะท้อนความเชื่อและวิถีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาแต่บรรพกาลของชุมชนบ้านแม่ใส นอกเหนือไปจากวิถีวัฒนธรรมที่สะท้อน

จากคำขวัญแล้ว ยังพบว่า ชุมชนบ้านแม่โสนั้นยังมีวัฒนธรรมที่สะท้อนมุมมองด้านอื่น ๆ แทรกซึมอยู่ในการดำเนินชีวิต การค้นพบดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการนำนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชาการวรรณคดีภาษาอังกฤษกับสังคม ซึ่งเป็นวิชาที่เปิดให้กับนิสิตวิชาเอกสาขาภาษาอังกฤษชั้นปีที่ 3 คณะศิลปศาสตร์ ลงทะเบียนในภาคเรียนที่ 1 ไปลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวบ้านในตำบลแม่โสน และในปีการศึกษา 2559 นี้ นิสิตที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชานี้จำนวนประมาณ 250 คน ก็จะได้ลงพื้นที่ไปสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม อันเป็นการประยุกต์ศาสตร์ทางวรรณคดี ปรัชญา และการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ เพื่อนำไปสร้างสรรค์ผลงานโดยการนำความรู้ที่ได้จากการลงพื้นที่ชุมชนบ้านแม่โสนโดยใช้ความรู้จากชุมชนบ้านแม่โสนเป็นพื้นฐาน ไปประยุกต์เข้ากับท้องถิ่นของตน อันจะทำให้ นิสิตได้เห็นความเชื่อมโยงของความรู้และวิถีชีวิตที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อที่คล้ายหรือต่างกัน และจะทำให้ นิสิตได้เข้าใจความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น

ในการนำนิสิตลงพื้นที่ชุมชนบ้านแม่โสนตลอดสองปีที่ผ่านมาพบว่า ชุมชนบ้านแม่โสนนั้นมีความหลากหลายทั้งในด้านความคิดและการสร้างสรรค์ผลงานทั้งเพื่อการดำเนินชีวิตและสิ่งที่สะท้อนออกมาในเชิงความเชื่อทางศาสนา ซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งทำให้เห็นความเชื่อมโยงไปถึงจังหวัดพะเยาในระดับมหภาคที่เป็นที่แน่นอนว่ากลุ่มชาติพันธุ์ในพะเยานั้นล้วนมีวิถีวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมายาวนาน การศึกษาภาพสะท้อนเรื่องราวจากวรรณกรรมมุขปาฐะของชุมชนบ้านแม่โสนย่อมจะสะท้อนวิถีทางแนวคิดการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ถือเป็นการอนุรักษ์ปรัชญาแนวคิดเหล่านี้ไว้ไม่ให้สูญหาย อีกทั้งยังสามารถนำเข้ามาสู่ความรู้ความเข้าใจที่จับต้องได้ และนำไปประยุกต์ใช้เป็นองค์ความรู้ร่วมกับองค์ความรู้อื่น ๆ ในการที่จะดำรงตามวิถีชีวิตที่งดงามของชาวพะเยาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความเชื่อ โลกทัศน์ของชุมชนแม่โสนผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะ

การทบทวนวรรณกรรม

วรรณกรรมมุขปาฐะ

ลักษณะของวรรณกรรมมุขปาฐะเป็นการถ่ายทอดถ้อยคำจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งผ่านทาง การพูดหรือการร้องโดยไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ความคงทนหรือยาวนานของการถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับความทรงจำของผู้รับการถ่ายทอด โดยไม่มีการแสดงความเป็นเจ้าของเรื่องที่ชัดเจน เนื่องจากผู้ถ่ายทอดสามารถที่จะเพิ่มเติมเนื้อหาใหม่ ๆ ได้อยู่เสมอ จึงไม่มีผู้ใดอ้างสิทธิ์ว่าเป็นผลงานของตน เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว แต่จุดเด่นจะอยู่ที่วิธีการนำเสนอในแต่ละครั้ง ความน่าสนใจจึงขึ้นอยู่กับทักษะของผู้ถ่ายทอด โดยในแต่ละครั้งของการถ่ายทอดจะถือว่าเป็นการสร้างสรรคงานใหม่เสมอ ส่วนการใช้ภาษาสำนวนในการถ่ายทอดไม่มีลักษณะที่ตายตัวหรือถูกต้อง เนื่องจากเนื้อหาของเรื่องสามารถมีการเพิ่มเติมได้อยู่ตลอดเวลา ปฏิกริยาของผู้ฟังหรือผู้รับการถ่ายทอดเป็นสิ่งที่สำคัญในการสร้างบรรยากาศที่ดีในการรับฟังวรรณกรรมมุขปาฐะ โดยที่ผู้ถ่ายทอดควรจะต้องสังเกตอารมณ์และการตอบสนองของผู้รับฟังอยู่เสมอ ซึ่งในกรณีที่ผู้รับฟังให้ความสนใจและมีอารมณ์ร่วมกับเรื่องเล่า ผู้ถ่ายทอดอาจจะมีการขยายเรื่องออกไป แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าผู้ฟังแสดงอาการเบื่อหน่ายหรือไม่สนใจ ผู้เล่าอาจจะทำการรวบรัดเนื้อเรื่องให้สั้นลงก็เป็นได้ สิ่งที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมมุขปาฐะจะแสดงออกถึงลักษณะรูปแบบการใช้ชีวิต ค่านิยม และแนวคิดที่ผู้คนทั่วไปธรรมดาในสังคมยึดถือหรือปฏิบัติ ซึ่งอาจจะมีลักษณะที่เหมือนหรือต่างออกไปจากวรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรของชาวเมืองหรือชาววัง โดยเนื้อหาของวรรณกรรมมุขปาฐะสามารถทำการเผยแพร่ ปรับเปลี่ยน หรือดัดแปลง ข้ามวัฒนธรรมหรือข้ามชาติได้ เรื่องเล่าหนึ่ง ๆ อาจจะมีการเผยแพร่และนำไปเล่าสืบต่อกันจนกลายเป็นนิทานของแต่ละชาติได้ (สุกัญญา สุธงษา, 2556) โดยวรรณกรรมมุขปาฐะแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ ดังนี้ เพลงกล่อมเด็ก นิทานชาวบ้าน ภาษิต ปริศนาคำทาย เพลงชาวบ้านหรือเพลงพื้นเมือง ความเชื่อและโชคลาง ภาษาถิ่น ภูมินามวิทยา (จิรพร ศรีบุญลือ, 2546)

วรรณกรรมมุขปาฐะมีความสำคัญคือ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิต ค่านิยม ที่ได้สืบทอดกันมา โดยมีวัตถุประสงค์คือให้ข้อคิดสอนใจและอบรมสั่งสอนให้คนในสังคมยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้วรรณกรรมมุขปาฐะ

ยังสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์การใช้ภาษาที่มีสัมผัสคล้องจองกันและมีความหมายลึกซึ้ง โดยผู้เขียนสามารถถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ต่าง ๆ ออกมา โดยที่ผู้เขียนไม่ต้องกล่าวออกมาโดยตรง แต่ใช้การถ่ายทอดผ่านการใช้สุภาษิต สำนวน คำพังเพย วรรณกรรมมุขปาฐะมีคุณค่าในการถ่ายทอดชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนคุณค่าด้านภาษาที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี (จิรพร ศรีบุญลือ, 2546)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมุขปาฐะที่มีผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าไว้ เช่น การวิเคราะห์โลกทัศน์ในนิทานพื้นบ้านไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ของ เอื้อมพร จรนามล (2556) โดยมีการเก็บข้อมูลจากวิทยากรชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ใน อำเภอเชียงคำ ผลการวิจัยพบว่า โลกทัศน์ที่สะท้อนในนิทานพื้นบ้านไทลื้อมี 6 ด้านคือ ด้านอำนาจ ความเชื่อ คติสอนใจ สุขภาพ ธรรมชาติและ กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

ราชันย์ นิลวรรณภา และพิพัฒน์ ประเสริฐสังข์ (2559) ศึกษาเกี่ยวกับ วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน: ภาพสะท้อนอัตลักษณ์ด้านความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณี และ พิธีกรรม โดยเก็บข้อมูลจากผลงานปวีรบรรดของพระอริยานุวัตร เขมจารี จำนวน 22 เรื่อง โดยผลการศึกษาพบว่า ภาพสะท้อนอัตลักษณ์ทางความเชื่อในวรรณกรรมชาดก กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีสงเทวดาและสิ่งเหนือธรรมชาติ ด้านวิถีชีวิตประเพณีและ พิธีกรรมกล่าวถึงด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการค้าขาย ด้านที่อยู่อาศัยและ สิ่งปลูกสร้าง ด้านดนตรีการแสดงและการละเล่น ด้านประเพณีและพิธีกรรมในรอบชีวิต และในรอบปี

จิรพร ศรีบุญลือ (2546) ศึกษาเรื่องการสื่อสารและการถ่ายทอดของผญา หรือภาษิตอีสานของคนอีสาน และศึกษาถึงความหมายและการสะท้อนถึงอัตลักษณ์ ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ภูมิปัญญา ของคนอีสาน โดยผ่านเนื้อหาของผญา หรือ ภาษิตอีสาน เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ พระ ครู ข้าราชการ และบุคคลทั่วไป ในเขต อำเภอเมือง จัหวัดยโสธร จำนวน 15 คน ผลการศึกษาพบว่า สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึง ตัวตนของคนอีสานคือ ความเชื่อที่อยู่ในสิ่งเหนือธรรมชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเชื่อ ในกฎแห่งกรรม

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนชาวบ้านในตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา รวมทั้งหมด 19 ท่าน คัดเลือกโดยใช้หลักการสุ่มอย่างง่ายโดยใช้ชื่อเสียง และอายุของผู้เข้ารับการสัมภาษณ์เป็นเกณฑ์ในการสุ่ม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้ออกแบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปของผู้รับการสัมภาษณ์และวรรณกรรมมุขปาฐะที่ผู้รับการสัมภาษณ์หรือประชาชนชาวบ้านเล่าขานให้ฟัง

วิธีการวิจัย

1. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ติดต่อประสานงานกับกำนันและผู้ใหญ่บ้านในชุมชนบ้านแม่ใส เพื่อสอบถามข้อมูลและขอคำแนะนำเกี่ยวกับประชาชนชาวบ้าน
3. เมื่อได้รายชื่อประชาชนชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านมาแล้ว จึงได้ทำการโทรศัพท์ติดต่อ เพื่อนัดหมายทำการสัมภาษณ์
4. ทำการเก็บข้อมูลโดยใช้การบันทึกเสียงและบันทึกภาพข้อมูล พร้อมกับการจดบันทึกเพิ่มเติม
5. ถ่ายเทบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษรแบบคำต่อคำแล้วนำมาถ่ายทอดเป็นภาษาไทยกลางเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น
6. รวบรวมเรื่องเล่าต่าง ๆ แล้วจัดเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะเนื้อหา และวิเคราะห์ความเชื่อและโลกทัศน์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมมุขปาฐะเหล่านั้น
7. สรุปผลการวิจัย เรียบเรียง และนำเสนอผลการศึกษา

ผลการวิจัย

จากการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์เนื้อหาของวรรณกรรมมุขปาฐะ จำนวน 16 เรื่อง พบว่า จัดอยู่ในวรรณกรรมมุขปาฐะประเภทภาษิต ซึ่งเป็นคำกล่าวที่มีการสืบทอดต่อกันมาในหลายรูปแบบ เช่น สำนวนสุภาษิต คำพังเพย และสำนวนโวหารทั่ว ๆ ไป

และประเภทความเชื่อและโชคลาง (Believes and Superstitious) เป็นความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ที่แฝงอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต โดยแบ่งเป็นบทร้องในพิธีกรรมจำนวน 7 เรื่อง และภาษิต จำนวน 9 บท ซึ่งวรรณกรรมมุขปาฐะที่ได้ทำการศึกษา นั้น สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและโลกทัศน์ของคนในชุมชนบ้านแม่ใส ดังนี้ ด้านความเชื่อแบ่งเป็น 2 ด้านย่อย คือ 1) ความเชื่อในการให้กำลังใจ และ 2) ความเชื่อในการดำเนินชีวิตและการประกอบสัมมาอาชีพ ซึ่งด้านความเชื่อในการให้กำลังใจจะปรากฏในพิธีสืบชะตาหมู่บ้านและการส่งเคราะห์หมู่บ้าน การเลี้ยงผีเจ้าบ้าน พิธีส่งเคราะห์ผู้ป่วย หรือผู้หายป่วย การอัญชัญหรือการเรียกขวัญ และความเชื่อในการดำเนินชีวิตและการประกอบสัมมาอาชีพจะปรากฏในการทำนาคบปลาและตีมิด สำหรับโลกทัศน์ที่ได้สะท้อนออกมาจากวรรณกรรมมุขปาฐะนั้น แบ่งเป็นด้านการทำงานและลักษณะของคนที่ไม่ควรคบ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

วรรณกรรมมุขปาฐะที่สะท้อนด้านความเชื่อผ่านทางบทร้องในพิธีกรรมประเภทความเชื่อและโชคลาง

1. ความเชื่อด้านการให้กำลังใจ มีการสะท้อนความเชื่อผ่านทางคำกล่าวหรือบทร้องในพิธีกรรมต่าง ๆ จำนวน 7 บท ดังนี้

1.1 คำร้องในพิธีสืบชะตาหมู่บ้านและการส่งเคราะห์หมู่บ้าน

พิธีสืบชะตาหมู่บ้าน คือ พิธีที่สร้างขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลให้กับหมู่บ้านของผู้ทำ นิยมทำเมื่อคนในหมู่บ้านประสบกับความเดือดร้อน หรือเจ็บไข้ได้ป่วยกันทั่วไปในหมู่บ้าน หรือตายติดต่อกันเกิน 3 คน วันที่ทำพิธีส่วนมากจะทำในวันปากปี ปากเดือน หรือปากวัน คือ วันที่หนึ่ง สอง หรือสามวันหลังจากวันเถลิงศก เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล

ความเชื่อเรื่องการสืบชะตาหมู่บ้านและการส่งเคราะห์หมู่บ้าน เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นด้วยความร่วมมือร่วมใจของทุกคนในชุมชนที่พบเห็นโดยทั่วไปในตำบลแม่ใส ในหมู่บ้านแห่งใดที่มีเหตุการณ์ใดที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ ความตายที่สร้างกระแสความกังวลและกังวลแพร่สะพัดไปในชุมชน ข่าวการตายอย่างไรคำอธิบายที่ติดต่อกันหลายวันบนท่อนขวัญและกำลังใจของผู้คนในชุมชน การเริ่มพูดคุยเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาทางจิตใจของคนในชุมชนจึงเริ่มต้นขึ้น ซึ่งสุดท้าย

ของการหาทางออกในเรื่องขวิญหัยของคนในชุมชนที่สิ้นสุดลงด้วยการประกอบพิธีกรรม การสืบชะตาหมู่บ้าน และการส่งเคราะห์หมู่บ้าน

หากวิเคราะห์จากความเชื่อผ่านวรรณกรรมคำกล่าวส่งเคราะห์หมู่บ้านแล้ว ทุกคนหรือผู้นั้นในชุมชนนั้นต่างเห็นตรงกันว่า หมู่บ้านใดที่มีคนเจ็บไข้ คนตายติดต่อกันหลายศพนนั้นสาเหตุมาจากการเข้ามาเยือนเยี่ยมของเหล่ายมทูต ภูตผีร้ายต่าง ๆ ซึ่งถูกส่งตัวมาเยี่ยมเยียนดูแลมนุษย์ที่ถึงเวลาจะต้องไปสู่ยมโลก หรืออาจจะยังไม่ถึงเวลา เหล่ามนุษย์เหล่านี้คงมีหน้าที่พาวิญญาณคนตายไปสู่ยมโลก หรืออาจมีนัยสักระชอบเบียดเบียนผู้คน เมื่อได้รับคำสั่งให้ออกตรวจในโลกมนุษย์และได้เดินทางมาถึงหมู่บ้านแห่งนั้นแล้ว ก็ย่อมจะแสดงฤทธิ์เดชของตนทำให้คนป่วยคนตายได้ เกินปกติวิสัย ซึ่งก็อาจเป็นได้ว่าได้กระทำเกินหน้าที่ ๆ ได้รับมอบหมายมาเป็นบางครั้ง ตามธรรมดาของผู้มีอำนาจน้อยเมื่ออยู่ใกล้เจ้านาย แต่เมื่อได้รับอำนาจออกมาไกล เจ้านายก็ย่อมจะสำคัญอำนาจได้ให้สมกับความขาดแคลนในการใช้อำนาจยามอยู่ใกล้ เจ้านายตัวเอง ส่วนพวกผีร้าย ๆ นั้นก็คงเหมือนโจรผู้ร้ายทั่วไปที่เข้ามาโจมตีเบียดเบียนชีวิตผู้คนในชุมชน

1.2 คำร้องในพิธีการเลี้ยงผีเจ้าบ้าน

ผีเจ้าบ้าน หรือเสือบ้าน เชื่อว่าเป็นเทพารักษ์ที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาทุกคนในชุมชนหรือหมู่บ้าน ศาลเสือบ้านมักจะตั้งอยู่ท้ายหมู่บ้าน หรือพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน เสือบ้านนั้นเป็นความเชื่อที่ปรากฏทั่วไปในชุมชนล้านนา

คติการสร้างศาลเสือบ้านคงมีแนวคิดเช่นเดียวกันกับการสร้างบ้านแปงเมืองที่จำเป็นต้องมีการสร้างเสาหลักเมือง หรือแม้แต่การตั้งบ้านเรือนเองก็ยังมี การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ อันเป็นความเชื่อให้มีเทพยดาที่มีฤทธิ์เดชคอยมาปกป้องรักษาบ้านเมือง หมู่บ้านหรือบ้านพักอาศัยของชุมชนในล้านนา

ประเพณีเลี้ยงผีเจ้าบ้านนั้นจะจัดขึ้นทุกปี ในช่วงวันเถลิงศกของชาวล้านนาหรือสงกรานต์ ถือเป็นกิจกรรมของชุมชนอีกอย่างหนึ่งที่คอยสนับสนุนความสามัคคี ส่งเสริมกำลังใจของผู้คนในชุมชน

ทางจิตวิทยาเป็นการสร้างเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ชาวบ้านมั่นใจว่า จะไม่มีภัยอันตรายใด ๆ เข้ามา อีกทั้งทำให้คนในชุมชนเกิดความรักสามัคคี อยู่กันฉันท์พี่น้อง เด็กให้เคารพผู้ใหญ่ และเป็นการร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาถิ่นที่อยู่ของตัวเองต่อไป

1.3 คำร้องในพิธีส่งเคราะห์ผู้ป่วย หรือผู้หายป่วย

การส่งเคราะห์ เกิดจากความเชื่อของบุคคลที่เกิดเหตุการณ์ไม่ปกติขึ้นกับตนเองหรือผู้ใกล้ชิด ต่างก็เชื่อกันว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองหรือผู้ใกล้ชิดนั้น เกิดจากเคราะห์ได้เข้ามาสู่ผู้นั้น จึงได้หาวิธีการที่จะขจัดปัดเป่าเคราะห์นั้นให้หมดสิ้นไป

เคราะห์ที่เกิดขึ้นนั้นเชื่อว่าเกิดจากภูติผีปีศาจหรือรุกขเทวดาที่โน่นที่นี้ทำเอา จึงต้องทำการส่งเครื่องเซ่นไปไหว้ขอขมาลาโทษ เพื่อให้เคราะห์นั้นหมดสิ้นหรือเบาลงไป ผู้ที่ทำพิธีส่งเคราะห์คือ อาจารย์ การประกอบพิธีกรรมจะมีบรรดาญาติของผู้เจ็บป่วยและผู้ป่วยเข้าร่วมในพิธีกรรม

1.4 คำร้องในพิธีการอ้อนขวัญหรือการเรียกขวัญ

ขวัญ กระแสธารชีวิตที่หล่อเลี้ยงร่างกายให้ดำเนินเป็นไปตามปกติ จากข้อมูลการเรียกขวัญ กล่าวว่า “ข้าจักเจิญ ๓๒ ขวัญแห่งเจ้าหื้อฮีบมาอย่าจ้ำ” แสดงให้เห็นว่า ขวัญของคนเรานั้นมีจำนวน ๓๒ ขวัญ ทั้ง ๓๒ ขวัญถือเป็นองค์รวมทั้งหมดของชีวิตคน ๆ หนึ่ง

ขวัญ อาจหลงทางไปอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่ในร่างกายหรือในหมู่บ้านเรือนของมนุษย์ การหลงไปอยู่ในดินแดนต่าง ๆ ที่อันตรายเช่น “อย่าไปอยู่จิมแมกิ้วขว้างดำนิลบดีเนอเจ้า ข้าจักว่าไว้บอกหื้อบ้นนายฟัง ก็ยังจักมีท่าฝนหลวงธาราก็กักไหลหลังลงมานองแก้นกั้งดั่งสะสาว ตกแตกกลางหาวและอากาศ สายฟ้าฟาดธรณีกันว่าหระดูมีมาไคว น้ำก็จักนองใหญ่ ถ้ามจุมปู กังระนูนินตาตีบพะนาถ กักกวางยิงลงกังระนูดังเหมือนฟ้าผ่า ดั่งท้าวป่าตะตุม กลายเป็นกองลมอันใหญ่ ไม่หักไขว้ขว้างเป็นกองเสียงคะนองดั่งท้าวป่า เสือหมี่ล่าดงไพร สัตว์จิ้งไรตัวเคื่องขาบ ตัวหยาบจ้ำมีแยงย้อมแสงหาเอาคนมาเกี้ยวกำบ มีดั่งจะเข็บจะขาบ งูร้ายหางยาว อันนึ่งมีตึงสูงลิสาและงูเห่าห้อมมีตึงงูก่านบ้องและงูดับตาน มีดั่งปึงบอนตัวหยาบกล้า ตัวหยาบจ้ำมีแยง อันนึ่งมีตึงงัวดำงัวแดง งัวหม่นและสิงห์ลู่แรดจ้าง เสือโคร่งอาจอ้าวเอาคน อันนึ่งก็มีตึงลิงลมและก่าง.... จะทำให้ขวัญเป็นอันตราย การเรียกให้ขวัญกลับ มีการบอกกล่าวให้ขวัญรู้ตัวถึงภัยอันตรายในที่ต่าง ๆ เหล่านั้น พร้อมทั้งมีการปโลบโยนให้กลับมา ด้วยถ้อยคำที่ทำให้ขวัญเกิดความภักดิ์ในการกลับมาอยู่ในที่ที่ขวัญควรจะมาอยู่ ขวัญได้รับการนิยามเป็นกายทิพย์ของคน

ขวัญ เมื่อเรียกให้กลับมาอยู่กับมนุษย์แล้วก็ยังไม่ทราบแน่ชัดว่า กลับแล้วหรือไม่ จึงมีการใช้ “ข้าวเปลือก” ในการเสี่ยงทายอีกครั้งหนึ่ง

ขวัญ เมื่อกลับมาแล้วก็จะได้รับการเลี้ยงดูให้กินไถ่พิเศษที่พรรณนาไว้อย่างพิสดารว่ามีคุณสมบัติที่ต่าง ๆ แม้ตายไปแล้วกระดูกยังมีสรรพคุณที่พิเศษอีกหลายประการ น้ำที่ดื่มกินเป็นน้ำที่ดื่มจากหัวใจพระพุทธเจ้าเมื่อได้ดื่มกินจะทำให้ขวัญอยู่ดีสุขสบาย

2. ความเชื่อในการดำเนินชีวิตและการประกอบสัมมาอาชีพ มีการสะท้อนความเชื่อผ่านทางคำกล่าว หรือบทร่ำร้องในพิธีกรรมระหว่างการประกอบอาชีพต่าง ๆ ดังนี้

2.1 คำกล่าวในระหว่างการทำนา

เมื่อเริ่มฤดูเพาะปลูกข้าวตามฤดูกาลจะอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม เป็นต้นไปชาวนาจะมีพิธีการวางเงินเช่านากับเจ้าที่นาเป็นอันดับแรก จำนวนเงินที่วางเช่าที่นั้นก็แล้วแต่เจ้าของนาจะใส่ลงในซองที่ทำมาเช่นต่อเจ้าที่นา อาจจะเป็นจำนวนเงิน 3 บาท 7 บาท หรือ 9 บาท โดยมีความเชื่อว่า นานั้นแท้ที่จริงแล้วเป็นสมบัติของเจ้าที่นา จึงอยู่โดยนิดินัยแล้วนาแปลงนั้น ๆ ก็เป็นนาของเจ้าของนานั้นเอง แต่ทางความเชื่อแล้วเจ้าที่นานั้นเป็นเจ้าของ การจ่ายค่าเช่านาในเบื้องต้นเชื่อกันว่าจะทำให้ผลผลิตของชาวนั้นสูง โดยเฉพาะในช่วงการหว่านดำ หรือการหว่านเมล็ดข้าวลงในนา มักจะมีศัตรูหลักร้ายของชาวนาคือ นก หนู นาลงมาขบกัด กินต้นข้าว หรือกินเมล็ดข้าวในนาทำให้เกิดความเสียหายเป็นจำนวนมาก แต่หากได้ทำการเซ่นสรวงและจ่ายค่าที่เช่านาแล้ว ปรากฏว่า หนู นกนั้นจะไม่ลงมากัดกินต้นข้าวเหล่านั้นเลยในพื้นที่นาบางแห่งนอกจากจะมีการวางซองแล้วยังมีการวางตะแหว (เหย้าคาสานผูกกับตอกไม้ไผ่มี 8 แฉก)

ภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวหรือได้ข้าวใหม่แล้วจะต้องเลี้ยงข้าวเจ้าที่ก่อนกินข้าวที่เก็บเกี่ยวมาใหม่ การเลี้ยงเจ้านั้นจะทำโดยการนำข้าวที่เก็บเกี่ยวเสร็จใหม่ พร้อมทั้งน้ำหวานมาถวายให้เจ้าที่ก่อนที่ตัวเองจะนำข้าวนั้นไปรับประทาน นอกจากนี้ ยังมีการกลับมาเลี้ยงขอบคุณเจ้าที่นาอีกรอบหนึ่งภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว สำหรับความเชื่อทางพระพุทธศาสนานั้น ชาวนาจะนำข้าวใหม่ที่ได้ไปทำบุญอุทิศกุศลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และส่วนหนึ่งถวายทานเป็นพุทธานุชาอีกด้วย เรียกว่า “พิธีกรรมตานขันข้าวใหม่”

2.2 คำกล่าวก่อนการจับปลา

การจับปลาไม่ว่าเพื่อเลี้ยงปากท้องหรือนำมาขาย หากมีเหลือมากพอ เป็นวิธีการดำเนินชีวิตอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นการทำเสริมภายหลังจากการว่างเว้น การทำนา ทำไร่ของชุมชนบ้านแม่ใส

ก่อนการออกจับปลาทุกครั้ง ผู้จับปลาจะทำการขอขมาเจ้าที่ เจ้าทาง ที่รักษาหนองน้ำ คูคลอง หรือเจ้าที่รักษาพื้นที่ที่จะหาปลาก่อน ผู้หาปลาจะละเว้น การพูดจาบลลู่เจ้าที่เจ้าทาง การแสดงความเคารพ การไม่หลบลู่ถือเป็นการเซ่นไหว้ ให้เจ้าที่เจ้าทางได้รับรู้และชี้แนะทางให้หาปลาได้ การวางเบ็ด การเหยียงแหจะหา ความแม่นยำได้มากขึ้น คือมีปลามากินเหยื่อที่ติดเบ็ดได้เยอะ การเหยียงแหก็มี ปลาตัวเล็กใหญ่ติดแหขึ้นมาด้วยทุกครั้ง

คนหาปลาเชื่อว่า การกล่าวถ้อยคำที่ลบหลู่หรือพูดจาไม่ถูกไม่ควร จะนำมาให้ซึ่งอาเพศต่าง ๆ เช่น ไม่สบายหรืออาจมีอันเป็นไปถึงแก่ชีวิตได้ ส่วนวิธีแก้ ก็คือ ต้องให้อาจารย์ผู้มีวิชาอาคมมาทำพิธีขอขมาให้ และทำพิธีสู่ขวัญเรียกขวัญให้ จึงจะแก้อาถรรพ์เหล่านี้ได้

2.3 คำกล่าวในการตีมิด

สล่ามิด หรือช่างตีมิดก่อนจะทำการตีมิด จะทำพิธีการไหว้เตาเผาเหล็ก และอุปกรณ์ที่ใช้ตีมิดทั้งหมดก่อนทุกครั้ง เริ่มต้นด้วยการเอาข้าวตอกและดอกไม้ใส่กรวย ที่ทำมาจากใบตองดิบ จากนั้นจึงนำไปวางไว้ที่เตาเผาเหล็ก ยกมือขึ้นจบหัวไหว้ที่เตา กล่าวอธิษฐานระลึกถึงคุณครูอาจารย์ที่สั่งสอนการตีมิดมา ขอให้คุณครูอาจารย์ได้คุ้มครอง รักษาให้การตีมิดมีความราบรื่น ปลอดภัย คำขायได้คล่องได้สะดวก

จากนั้นจึงนำกรวยข้าวตอกดอกไม้เหล่านั้นไปไปวางถวายที่ พระพุทธรูปบนหิ้งพระอีกครั้ง เป็นการแสดงให้เห็นว่า ถัดจากครูอาจารย์นั้นสิ่งสูงสุด ก็คือ พระพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นการไหว้ผีปญา ไหว้เจ้าที่เปในตัวอีกด้วย

นอกจากพิธีกรรมไหว้เตาเผาเหล็กและอุปกรณ์ตีมิดในทุกครั้งแล้ว ทุก ๆ วันที่ 15 เมษายน ของทุกปี สล่าตีมิดจะประกอบพิธีการทำบุญอุปกรณ์ตีมิด อีกครั้ง โดยวันดังกล่าวถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของล้านนา ถือว่าเป็นวันใหม่เหมาะแก่ การเริ่มต้นสิ่งดี ๆ ของถวายเป็นการประกอบพิธีประกอบด้วย เหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่

ข้าวตอกดอกไม้ พิธีนี้เป็นพิธีที่ทำสืบทอดกันมาตามบรรพบุรุษ เชื่อว่าเป็นการทำเพื่อความเป็นสิริมงคลช่วยให้การทำงานที่ทำการขึ้น

วรรณกรรมมุขปาฐะที่สะท้อนโลกทัศน์ของชุมชนบ้านแม่โฝผ่านทางภาษิตจำนวน 9 บท ได้แก่

1. ภาษิตหรือคติธรรมที่เกี่ยวกับการทำงาน

คติธรรมการใช้คนให้เหมาะกับงานและการประมาณความสามารถของตน

“ยังการตายหลังดาน ชีค่านตายหลังหัก”

“ขยันตายหักดาน ชีเกียจตายหลังหัก”

คำอธิบาย การทำงานนั้นต้องใช้สติปัญญาให้มากกว่าความอยากให้สำเร็จอย่างเดียว เช่น คติคำสอนข้างต้นนี้บอกถึงการใช้ปัญญาในการขนย้ายสิ่งของของคนขยันที่ไม่ใช้ความอยากในการทำการขนย้ายให้สำเร็จครั้งเดียวแต่จะใช้การค่อย ๆ ขนย้ายหากสิ่งของมากและระมัดระวังไม่ให้ของตกหล่นเสียหาย และยังรักษาสุขภาพคือ บ่าหรือหลังไม่หัก ตรงกันข้ามกับคนขี้เกียจที่ทำงานด้วยความอยาก เช่น การขนของที่มีจำนวนมากก็คิดจะขนให้สำเร็จในครั้งเดียว นอกจากจะทำให้ของตกหล่นเสียหายแล้วอาจจะยังได้รับการบาดเจ็บทางร่างกาย เช่น บ่า ไหล หลัง อักเสบ หรือหักได้อย่างง่ายดาย

“อย่าไปตีทองแข่งฟ้า อย่าไปขี่ม้าแข่งตะวัน”

“อย่าตีกลองแข่งกับเสียงฟ้าร้อง อย่าไปขี่ม้าแข่งกับการโคจรของพระอาทิตย์”

คติคำสอนนี้เป็นที่ทราบกันดีในล้านนา เพราะเป็นคำสอนที่แสดงได้หลายนัยในเรื่องของการรู้จักตัวตนของตนเอง หากมองในหลักของการทำงานแล้ว คติธรรมนี้สื่อความหมายให้กับชุมชนในการเรียนรู้หลักคิดในการทำงานที่เป็นไปตาม “ธรรม” ของงาน คือ ทำการงานเช่นใด มีความรอบรู้ รอบคอบเพียงใด ลงทุนลงแรงเท่าไร ผลที่ได้ของงานนั้นก็จะมีออกมาตามหลัก “ธรรม” ของการลงทุนลงแรงนั่นเอง การมีความคิดความคาดหวังที่เกินกว่าหลักของธรรมหรือกรรมที่ทำนั้น เป็นการตีกลองแข่งเสียงฟ้าร้อง หรือไม่ก็การขี่ม้าแข่งตะวัน ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ยังให้เกิดความผิดหวังได้เกิดความทุกข์กับตนเองได้ แต่หากนักการทำงานมีความพอดี เข้าใจในหลักกรรม หรือหลักธรรมการทำงาน หรือเรียกว่า เข้าใจหลักเหตุและผลของการทำงานแล้ว การยอมรับ

การเข้าใจ ย่อมทำให้เกิดความสุขสวัสดิต่อผู้ทำงาน และพร้อมที่จะมองถึงจุดดี จุดด้อย ของการทำงานที่ผ่านมา และพร้อมที่จะยอมรับการปรับปรุงแก้ไขในขณะเดียวกัน คติคำสอนนี้ไม่ได้มีความหมายในเชิงที่ว่า ให้ยอมรับชาติกำเนิดของตน หรือดูหมิ่นประมาท ในสติปัญญาของตน ไม่ได้หมายความว่า เราเกิดมาอย่างไร ก็ให้ยอมรับสิ่งนั้น ตรงกันข้าม สุภาชิตนี้ มุ่งเน้นให้คนเรามองเห็นหลักเหตุ และหลักผล และหลักของการปรับปรุงตนเอง ให้เหมาะกับเหตุและผลเหล่านั้น

“เกิดเป็นคนขึ้นห้วยไหนหือสุด ขุดฮูไหนหือตึก”

“เกิดเป็นคนเมื่อตั้งใจทำอะไรแล้ว เช่น การเดินขึ้นสูงก็เดินขึ้น ให้สูงสุดจนพ้นออกไปจากเขตที่ต่ำนั้น เมื่อขุดลงเบื้องต่ำก็ขุดให้ถึง ก้นบึ้งของสิ่งนั้น”

คติธรรมนี้เป็นการใช้หลักการเปรียบเทียบการเดินขึ้นที่สูงจากพื้นลำห้วย ให้เดินขึ้นสูงสุดจนพ้นขอบลำห้วย เมื่อขุดลงเบื้องต่ำให้ขุดลงไปจนถึงก้นสุดของพื้นดินนั้น การแสดงทิศทางขึ้นข้างบนและลงต่ำสุด เป็นไปได้ทางนี้ว่า การดำรงตนในการทำงานนั้น ไม่ว่างานที่ทำงานจะเป็นงานที่มีความรับผิดชอบสูง รับผิดชอบในระดับมันสมอง หรือมีความสำคัญ ระดับประเทศ เป็นงานบริหาร ผู้ทำงานต้องมีความรับผิดชอบ รับผิดชอบในงานระดับนี้จนสุด ความสามารถไม่ทอดทิ้งธุระเสียระหว่างทาง ส่วนการขุดลงเบื้องล่างนั้นเป็นงานในระดับ ฐานล่างที่อาจต้องอาศัยการใช้ความพยายามสูง ออกแรงมาก มีความรับผิดชอบระดับฐานล่าง แต่ก็คือเป็นงานที่ส่งผลต่องานระดับบริหารเช่นกัน การทำงานสุดความสามารถ เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาต่อความสำเร็จของงานในระดับฐานล่างเช่นกัน การทำงานฐานบน หรือฐานล่างล้วนมีความสำคัญเสมอกัน และต่างต้องการการขึ้นให้สูงสุดและลงให้ต่ำ ที่สุด เพราะนั่นคือ ความสมบูรณ์ของการทำงานทั้งสอแบบ ในโลกทัศน์ของคนโบราณ ที่พยายามจะสะท้อนให้เห็นก่อนชนรุ่นหลังได้พบและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิต

2. ภาษิตหรือคติธรรมที่เกี่ยวกับลักษณะของคนที่ไม่ควรคบ

2.1 ลักษณะคนตระหนี่

“น้ำป่าหนา ปู้ป่าบ่ซ้อน กีนแกงบอน มันจ่างคั่นนอกลิ้น”

น้ำไม่ลึกพอเหล่าปูปลาก็ไม่มาอยู่อาศัย คนกินแกงบอน (พืชชนิดหนึ่ง หากปรุงทำอาหารไม่เหมาะสมแล้วจะทำให้คันปาก คันลิ้น ระคายเคืองในช่องปากได้) มักจะมีอาการคันที่ลิ้น

การดำเนินชีวิตที่ขาด “น้ำใจ” หรือ ความมีเมตตา การเกื้อกูลผู้อื่น ญาติมิตรของตัวเองนั้น ย่อมทำให้ผู้อื่นมองว่าบุคคลที่มีลักษณะเช่นนี้เป็นคนตระหนี่ มักจะขาดญาติมิตรบริวาร บุคคลเช่นนี้ไม่เป็นที่รักของคนทั่วไป ผู้คนในสังคมย่อมหลีกเลี่ยงที่จะเข้ามาเสพบปะเป็นมิตรสหายได้ เพราะเป็นธรรมดาที่ว่าคนตระหนี่นั้น คิดแต่อยากได้ อยากมีเพียงอย่างเดียว ไม่เคยคิดจะให้หรือช่วยเหลือผู้ใด เหมือนคำโบราณที่ว่า “คนบ่เอื้อจะจางติ คนขี้จางจะอยากได้” (คนไม่ทำนั้นชอบติเตียนสิ่งที่คนอื่นทำเสมอ ส่วนคนตระหนี่นั้นก็คิดแต่อยากได้เพียงอย่างเดียว) (ขรรษาธรรม 4)

อีกลักษณะต่อมาที่คนในสังคมไม่คบมากที่สุดคือ คนชอบินทา ว่าร้าย คนพูดส่อเสียด ยุยงให้ผู้อื่นแตกแยกกัน หรือที่เรียกว่า คนปากบอน คนปากคั่น ที่ชอบเอาเรื่องราวผู้อื่นมานินทาว่าร้าย

2.2 ลักษณะคนโลเล เอาแน่เอานอนไม่ได้ เชื่อถือไม่ได้

“จะกินก็ขี้จะ จะละก็เสียตาย” จะกินก็รังเกียจ ครั้นจะทิ้งก็เสียตาย
“คนเจี้ยะตัว ไค่หัวกะให้ บ่ดีเอาสืบเจื้อ” คนโลเล จะหัวเราะ
ก็ไม่ไฉนจะ จะร้องไห้ก็ไม่ร้องไห้ ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ไม่ควรเอามา
สืบสกุล หรือแต่งงานด้วย

คำกล่าวข้างต้นเป็นการสะท้อนความคิดที่บอกไว้ชัดเจนว่า “คนโลเล” นั้น เป็นกลุ่มคนที่จะหาความสำเร็จในชีวิตของตนเอง และผู้ที่อยู่ร่วมด้วยไม่ได้เลย ดังนั้น กลุ่มคนเหล่านี้พึงหลีกเลี่ยงในการคบหาสมาคม การใช้ชีวิตร่วมให้มากที่สุด แม้ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาเองก็ถือว่า “ความโลเล (วิจิกิจฉา)” นั้นเป็นอกุศลธรรม ที่กั้นไม่ให้คนเราประสบความสำเร็จ หรือที่เรียกว่า นิรณ 5 (อภ.ปญจก.22/51/72)

2.3 นักเลงพนัน นักเลงอบายมุข คนคดโกง

“ขี้เก่ลูกเจ้า ขี้เมาลูกขวย ขี้ลักก็ตาย ขี้วางวายจ่างกัน”

นักเลงพนันเฝ้าพนันมักจะตื่นเช้า นักเลงสุรามักตื่นสาย นักเลงเลี้ยงนก ก็คล้ายกันมักจะตื่นสาย เลยไม่ได้กินข้าวเช้าตามเวลา

“เจ้ามือกินรวบได้นั่งรถเก๋ง ส่วนหมู่คนแก่งเหลือก้าเดียวก้อม”

เจ้ามือหวยได้ดินได้นั่งรถเก๋ง ส่วนคนที่มัวแต่คำนวณเลขหายยากจน ลงทุกวันจนเหลือแต่กางเกงขาสั้น

คำกล่าวข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของคนที่ไม่ควรคบหาสมาคมด้วยเป็นอย่างยิ่งเพราะมีความมัวเมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต คือ เมาไก่ เมาเหล้า เมานก เมาหอย ความเมาเหล่านี้สร้างข้อผิดพลาดให้ชีวิตมากมาย แม้แต่สิ่งที่มีประโยชน์พื้นฐานทั่วไป เช่น อาหารเข้า ดังนั้นจะนับประสาอะไรกับสิ่งที่เป็นประโยชน์ในระดับสูงขึ้นไปที่คนเมาเหล่านี้จะพึงหามาให้ตัวเองได้ มีแต่ความยากจนขึ้นทุกวัน

การคบหาสมาคมกับคนเหล่านี้จึงจะไม่พบความดีงามใด ๆ เลย ควรหลีกเลี่ยงเสีย คนอีกประเภทหนึ่งที่ต้องหลีกเลี่ยงคือ คนคดในข้อ งอในกระดูก ดังสุภาษิตที่พบเห็นทั่วไปในล้านนา รวมทั้งในชุมชนตำบลแม่ใส เช่น

“ไม่กิดไ่ว่แบ่งขอ เหล็กงอไ่ว่แบ่งเคียว แต่คนก็ด้อย่างเดียว
ใจกำนบไ่ได้”

ไม่ควรงอใช้ทำขอได้ เหล็กงอใช้ทำเคียวเกี่ยวข้าวได้ ส่วนคนนั้น หากจิตใจมีความโลภนิสัยชอบคดโกงผู้อื่นนั้น เป็นคนไร้ค่าอย่างยิ่ง

อภิปรายผล

ประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาอัตลักษณ์ในความเป็นชุมชนแม่ใสนั้นสามารถสะท้อนภาพรอยของอดีต ตลอดถึงความเป็นปัจเจก และความเป็นชุมชนที่มีลักษณะพิเศษในหลาย ๆ ประการ

1. ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งด้วยการอาศัยหลักความกลัว ความกังวล และหลักการรักษาความสามัคคีของกลุ่มชน

พิธีกรรมการสืบชะตาหมู่บ้านสำหรับคนตำบลแม่ใสแล้ว ถือว่ามีความสำคัญในระดับที่ชุมชนส่วนใหญ่ต้องให้ความสำคัญ พื้นที่อาณาบริเวณหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้านจะถือว่าเป็นแหล่งอาศัยที่สำคัญสำหรับสมาชิกของชุมชน การกระทำใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดอาเพศ หรือเสนียดจัญไรให้เกิดขึ้นกับบริเวณพื้นที่หมู่บ้านแล้วจะกระทำให้มิได้ การตายของสมาชิกในหมู่บ้านของตนเองที่อยู่นอกบริเวณบ้านเรือนของสมาชิกผู้นั้น หรือความตายของสมาชิกหมู่บ้านอื่นที่ต้องนำศพผ่านอาณาบริเวณหมู่บ้านใดนั้น ญาติพี่น้องจะต้องมีการวางเงินซื้อผ่านทางของมนุษย์ในหมู่บ้านนั้นก่อนนำศพผ่านไป

เพราะถือกันว่า ถนนทางเดินหมู่บ้านนั้นเป็นทางเดินของมนุษย์ ห้ามนำศพใด ๆ มาเดินทับรอยทางเดินมนุษย์เหล่านั้น มิเช่นนั้นจะก่อให้เกิดอาเพศ เสนียดจัญไรแก่ทางเดินของหมู่บ้านนั้น ๆ อาจจะก่อให้เกิดภัยพิบัติกับหมู่บ้านที่นำศพผีผ่านโดยไม่ทำการซื้อถนนผ่านไปได้

ด้วยการถือว่า อาณาบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมีความสำคัญต่อความมั่นคงของทุกคนในชุมชนเช่นนี้ หากปีใดมีเหตุการณ์ที่ดูวิปริตผิดปกติอันเกิดให้แก่สมาชิกในชุมชน พระสงฆ์ ผู้นำพิธีกรรมหลักในหมู่บ้านจะต้องออกมานำความมั่นใจ ชะวักกำลังใจมาให้แก่ทุกคนในชุมชน พิธีกรรมการสืบชะตาหมู่บ้านจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรม โดยมีพระสงฆ์สวดชัยมงคล ส่วนผู้นำพิธีกรรมที่เป็นฆราวาสจะรับหน้าที่ประกอบพิธีกรรมในส่วนของการพราหมณ์ คือมีการจัดวางสวด เครื่องเช่นต่าง ๆ มีการอัญเชิญเหล่าเทพยดามาปกป้องคุ้มครอง พิธีกรรมเหล่านี้สร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง มีความสามัคคีในกลุ่ม โดยอาศัยความกลัว ความกังวลของกลุ่มคนเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนขึ้นมาได้

2. ความเป็นชุมชนที่กระตุ้นให้ผู้คนในชุมชนมีการดำเนินตามหลักคิดของพระพุทธศาสนา

หลักแนวคิดของพระพุทธศาสนาถูกสอดแทรกเข้ามาในความคิดคำสอนของการเล่าเรื่อง การใช้สัญลักษณ์ต่าง เช่น การสอนเรื่อง ความเพียรในการสร้างฐานะ และการดำรงตนตามแบบคติของพระพุทธศาสนา เช่น สุภาษิตที่ว่า “ใครมีเงินหือหมั่นกิดหมั่นสร้าง ใครหือเป็นอวดอ้าง หือหมั่นรักษาศีลกัณตาน” เมื่อได้สร้างฐานะอย่างมั่งคั่งเหมาะสมแล้วการวางตัวให้เหมาะสมให้สังคมได้พึงพา ให้ความเคารพนับถือต่อไปได้ ก็คือการทำบุญด้วยทรัพย์ที่หามาขึ้น การรักษาศีลสัถย์ให้ดำรงอยู่ในตน

หลักต่อมาในมุมมองของการมองโลกและธรรมชาติ คือการยอมรับ “หลักการ” ของธรรมชาติในเรื่องของการสูญเสียการพลัดพรากจากกัน ซึ่งพบในสุภาษิตที่ว่า “งานหนักหนาช่วยได้ กานเจ็บตาย ไผช่วยบได้” การเจ็บป่วย การตายถือเป็นวิถีของชีวิตที่ต้องประสบพบเจอ การวางใจปล่อยวางในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ถือเป็นการทำตามคำสอนของคติพุทธในเรื่องความทุกข์ คือ การเจ็บ การตาย เป็นทุกข์อย่างหนึ่งของมนุษย์หรือสรรพสิ่งโดยทั่วไป ไม่มีใครช่วยผ่อนคลายให้ใครได้ การดำเนินชีวิตที่ไม่ควรประมาทให้หมั่นสร้างสมความดีงามยามเป็นคนที่ไว้มาก ค่อยปล่อยวางการยึดถือในทรัพย์สิน

เงินทอง ลูก ผัว เมียไว้บ้าง ดังสุภาษิตที่ปรากฏในชุมชนแม่เฒ่าว่า “เงินคำมีฝังไว้ ตายไปเอาบได้”

นอกจากนี้ ยังมีหลักคิดทางพระพุทธศาสนาเรื่องการคบมิตร คือชุมชนแม่เฒ่ามีการกล่าวถึงสุภาษิตที่กล่าวถึงผู้คนที่ไม่ควรเสพคบด้วย เช่น คนตระหนี่และคนชอบินทาเพื่อนบ้าน “น้ำบ่หนา ปู่บ่บ่ช้อน กินแกงบอน จ้างคั่นนอกกลั่น” คนโลเล เช่น “จะกินกะขี้จะ จะละกะเสียดาย” นักเลงอบายมุขทั้งหลาย เช่น “ขี้ไก่ลูกเจ้า ขี้เหล้าลูกขวย ชื่นกะตาย ข้างวางข้างกัน” นักเลงเหล่านี้เปรียบเหมือนของเหม็นคือ “อุจจาระ คุณ มูตรเนา” หรือแม้แต่ขี้ห่วยก็ถือว่าไม่น่าคบไว้เป็นมิตรเป็นสหายเลย สุดท้ายคนที่ไม่ควรคบอีกอย่าง คือคนเฉโก หรือคนขี้โกง ข้อนี้นับว่าเป็นสุภาษิตที่พบได้ในหลายชุมชนในลำนาคือ “ไม้กั๊ดไว้แบ่งขอ เหล็กกั๊ดไว้แบ่งเคียว แต่คนก็ด้อย่างเดียว ใจกว้างบ่ได้” คนโคตคนโกงนั้นไม่เป็นที่นิยมเลย ไม่ว่าในสังคมแบบใด รวมทั้งในชุมชนแม่เฒ่า

ความกตัญญู ความอ่อนน้อมถ่อมตนของชุมชนแม่เฒ่าพบได้จาก การไหว้ครู การไหว้เตาเผาก่อนตีมีด การขอสมาเจ้าที่เจ้าทางก่อนหาปลา ตลอดจนการทำพิธีบุญอุทิศการตีมีด อุทิศกุศลให้แก่พ่อแม่ครูอาจารย์ที่ได้อบรมสั่งสอนเลี้ยงดูตนเองมา ได้ให้หลักวิชาชีพในการดำรงอยู่ของตน ประเพณีการตานข้าวใหม่ การเลี้ยงผีไต้งนา (ทุ่งนา) แสดงการขอบคุณที่ช่วยดูแลข้าวในนาให้ออกดอกออกผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย มาตลอด หลักการแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นแนวคิดคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่แฝงมาในรูปของเรื่องเล่าที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

สรุป ความเชื่อ และโลกทัศน์ของชุมชนแม่เฒ่าได้สะท้อนผ่านกาลเวลาของการเล่าเรื่อง การปฏิบัติตนของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน ความเชื่อ และโลกทัศน์เหล่านี้ได้กลายเป็นดังสายเชือกที่ผูกโยงความเป็นชุมชนของตำบลแม่เฒ่าไว้ด้วยกันมายาวนาน แม้ว่าในปัจจุบันกระแสแห่งโลกใหม่วัฒนธรรมใหม่จะค่อยแทรกซึมลงไปชุมชนมากขึ้นทุกวัน แต่กระแสเหล่านั้นหาได้กระแทกทะลุลึกไปถึงรากเหง้าที่ยังลึกฝังรากมานานของชุมชนได้ถนัดนัก อันเนื่องด้วยการอนุรักษ์ ดำรงไว้ซึ่งเรื่องเล่า วัฒนธรรม การปฏิบัติตนของชุมชนแม่เฒ่ายังคงดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอในวิถีดั้งเดิม ประกอบกับความคิดทางพระพุทธศาสนานั้น วัดเองก็ยังคงกำกับบทบาทในเรื่องการส่งเสริมความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งที่เป็นคำสอน ในฝ่าย

หมอบทำพิธีต่าง ๆ เองก็ยังคงส่งต่อแนวคิดแบบพราหมณ์พุทธในชุมชนอย่างเข้มแข็ง โดยในทุกปีประเพณีต่าง ๆ เช่น การส่งเคราะห์ การอ่องขวัญ การเลี้ยงขวัญ การสืบชาตาบ้าน การสืบชาตาคน ก็ยังคงมีให้พบเห็นได้โดยทั่วไป

แนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ หากมองด้วยสายตาของผู้คนนอกชุมชนที่ถือว่า ตนเจริญแล้ว มีปัญญาแล้ว อาจมองดูว่าล้าสมัย เก่าคร่ำครึ หากแต่ถ้าเมื่อใดก็ตามผู้คนเหล่านั้น จะมองด้วยจิตใจที่เข้าใจแล้วจะพบว่า ความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านั้นแท้จริงแล้ว มันคือ แหล่งให้กำเนิดชีวิต เบ้าหลอมของความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งมั่นคง แหล่งแห่งคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณอันสูงค่าของชุมชนแม่ไสนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องความเชื่อ และโลกทัศน์ของชุมชนแม่ไสผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นการศึกษาเรื่องราวของคติ ความเชื่อ การดำเนินวิถีชีวิตที่เป็นหลักการผสมผสาน ระหว่างแนวความคิดแบบวิญญูณนิยม บรรพบุรุษนิยม และพระพุทธศาสนาที่ผ่านกาลเวลามายาวนานจนกลายเป็นอัตลักษณ์ที่เห็นได้ชัดเจนจากกลุ่มชน การสะท้อนภาพของความเป็นปัจเจกของกลุ่มชนเป็นสิ่งที่สื่อสารกันระหว่างมนุษย์ในต่างวัฒนธรรม ให้มีความเข้าใจอันดีต่อกัน การวางท่าทีระหว่างกลุ่มที่พร้อมจะเรียนรู้ร่วมกันไป อีกประการหนึ่งการดำรงอยู่ของคุณค่าที่ได้ค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ จะส่งผลต่อการตระหนักรู้ของอนุชนรุ่นหลัง ๆ ที่จะได้กลั่นนำมาปรับปรุงแก้ไข ปรับคุณค่ากับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ความเป็นไปในสังคมปัจจุบันให้เหมาะสมเกิดความสุขสมดุลได้อย่างยั่งยืน โดยข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปอาจจะมีการศึกษาเรื่องมุมมองและความเชื่อที่ส่งผ่านมาทางพิธีกรรมแบบพราหมณ์ในวัฒนธรรมใหม่ของเยาวชน ในตำบลแม่ไส หรือศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ บทบาท และการสืบทอดของหมอบทำพิธีพราหมณ์ และสัปเหร่อในชุมชนของจังหวัดพะเยา

รายการอ้างอิง

- จิรพร ศรีบุญถือ. (2546). การศึกษา “ผญา” สื่อประเพณี: การสืบทอดและการสะท้อน
อัตลักษณ์ของชุมชนคนอีสาน. รายงานโครงการเฉพาะบุคคล, วารสารศาสตร์มหา
บัณฑิต, สาขาการบริหารสื่อสารมวลชน, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชันย์ นิลวรรณภา และพิพัฒน์ ประเสริฐสังข์. (2559). วรรณกรรมชาดกพื้นบ้านอีสาน:
ภาพสะท้อนอัตลักษณ์ด้านความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณีและพิธีกรรม. *วารสาร
เพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 3(5), 85-97.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทาน
พื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุฉฉายา. (2556). *วรรณกรรมมุขปาฐะ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- เอี่ยมพร จรนามล. (2556). โลกทัศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทลื้อ อำเภอเชียงคำ
จังหวัดพะเยา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา*, 1(3),
28-39.

ผู้ให้ข้อมูลวรรณกรรมมุขปาฐะ

- ช้อย เมืองมา. (2560, 26 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
- ดา เมืองมา. (2560, 26 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
- เดช แก้วใจบุญ. (2560, 26 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
- ต้น พันสืบ. (2560, 6 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
- บุญมี ใจจา. (2560, 27 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
- ป้อ ไจศรี. (2560, 26 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
- ประสาธ พรหมพันธ์. (2560, 26 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
- พระครูวิจิตรธรรมคุณ และพ่อหนานเป้ง จุมปา. (2560, 27 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้าน
ชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
- พระครูสุนทรรัตนสถิต. (2560, 6 มิถุนายน). *เจ้าอาวาสวัดสันป่าถ่อน*. สัมภาษณ์.
- ฟองจันทร์ สุขใจ. (2560, 26 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
- ยงยุทธ แก้วใจบุญ. (2560, 26 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.

รอด วงศ์ราษฎร์. (2560, 27 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
เลื่อน บุญปัน. (2560, 6 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
วิสุทธิ ทองคำ. (2560, 6 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
ศรียัตน์ บุญเจริญ. (2560, 6 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
ศรียัตน์ อยู่ดี. (2560, 26 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
สนธยา พรหมพันธ์. (2560, 26 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
สำราญ เมืองมา. (2560, 6 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.
อำไพ วงศ์เมือง. (2560, 6 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนแม่ใส*. สัมภาษณ์.

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

พลังกลุ่มไร้สังกัดในสังคมไทย: กรณีศึกษาว่าด้วย การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่แบบไร้องค์กรนำ

The Power of Organizing without Organizations in Thai Society: Case Study of the New Social Movement without Leading Organizations

สมัชชา นิลปัทม์ (Samatcha Nilaphatama)¹

Received: July 26, 2018

Revised: September 21, 2018

Accepted: November 2, 2018

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทดลองนำข้อเสนอจากหนังสือเรื่อง Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations โดย เคลย์ เซอร์รี่ นักการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่กล่าวถึงโลกของสังคมเครือข่ายภายหลังการเกิดขึ้นของระบบเว็บ 2.0 จนก่อให้เกิดผลกระทบต่อพลวัตกลุ่มทางสังคมแบบใหม่ รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มองค์กรทางสังคม (Organization) ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาใช้เป็นกรอบในการมองปรากฏการณ์ในสังคมไทยผ่านเครื่องมือที่สามารถสร้างผลกระทบต่อการรวมกลุ่มแบบใหม่ 3 ระดับ คือ 1) การแบ่งปัน (sharing) 2) การประสานงานกัน (cooperative) และ 3) การเคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม (Collective Action) โดยวิเคราะห์ผ่าน 4 กรณีศึกษาในสังคมไทย พบว่าเครื่องมือทางสังคมแบบใหม่นี้ได้ช่วย “เสริมพลัง” (Empower) และ “ขยายเสียง” (Advocate) ให้กับ “ผู้คนสามัญ” (Ordinary People)

¹ สาขานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
Communication Arts, Faculty of Communication Science, Prince of Songkla
University, Pattani Campus

ในการบอกเล่าเรื่องราวความเดือดร้อนของตนและชุมชน ทั้งยังมีศักยภาพในการเชื่อมต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลภายในเครือข่ายร่วมกัน จากการศึกษายังพบว่า เครื่องมือนี้อื้อให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคมที่สำคัญในสองระดับแรก แต่ยังขาดศักยภาพที่จะไปสู่ “การเคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม” (Collective Action) ได้รวมถึงการรักษาพลังของการรวมกลุ่มให้เกิดความยั่งยืนยังเป็นข้อท้าทายอย่างยิ่ง

คำสำคัญ: การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่, การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่แบบไร้องค์กรนำ, พลวัตกลุ่มแบบใหม่

Abstract

The objective of this article is to bring the conceptual idea in “Here Comes Everybody: The Power of Organizing without Organizations,” written by the communication scientist-Clay Shirkey whose scholarly interests are on social change phenomena and he proposes social network’s system after the emergence of WEB 2.0 which impacts on the dynamics of new social movement, and it changes the way social organizations are formed. The framework to understand phenomena in Thai society by three-level process in the formation of social organization is as follows: 1) Sharing, 2) Cooperation, and 3) Collective Action. In this article, four case studies in Thailand are investigated. The finding shows this new social tool is not only able to empower and help ordinary people to advocate their individual and communal problems through story-telling but also potentially allows members of the intra-network to connect and exchange information to each other. Furthermore, this tool fairly helps facilitating the social organizations at two prior levels. Nevertheless, there’re still challenges for social organizations to transform their action into “collective action” level, and to sustainably maintain the leverage of groups.

Keywords: New Social Movement, New Social Movement without Leading Organizations, Modern Group Dynamics

บทนำ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำความรู้ ความคิดของ เคลย์ เซอร์กี้ (Clay Shirkey) นักการสื่อสารที่สนใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากประเด็นข้อเสนอในหนังสือเล่มสำคัญของเขาเรื่อง Here Comes Everybody ที่มองเห็นผลกระทบของโลกสังคมเครือข่ายหลังการเกิดขึ้นของระบบเว็บ 2.0 ต่อพลวัตกลุ่มทางสังคมแบบใหม่และระบบการจัดตั้งหรือระบบสังกัดกลุ่มองค์กรทางสังคม (Organization) ว่าเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กระทั่งอาจกล่าวได้ว่า นี่คือการเปลี่ยนแปลงทางการสื่อสารครั้งสำคัญหลังจากการปฏิวัติการสื่อสารครั้งที่ 1 อันเป็นยุคการก่อเกิดของแท่นพิมพ์ในศตวรรษที่ 15 มาใช้เป็นกล้องส่องปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย 4 กรณี ซึ่งบรรดาผู้ติดตามการเคลื่อนไหวของโลกออนไลน์ต่างทราบดีว่าการเปลี่ยนแปลงของระบบอินเทอร์เน็ตที่ก้าวมาสู่ระบบเว็บ 2.0 ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องและทดแทนจากเว็บแอปพลิเคชัน ยุคที่ 1 หรือระบบเว็บ 1.0 ได้นั้นเกิดจากการออกแบบให้มีสื่อสารระบบสองทาง (2 way communication) สามารถตอบโต้แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างผู้ใช้งานนำไปสู่การสื่อสารรวมกลุ่มกระทั่งพัฒนาเป็น “เครือข่ายทางสังคม” บนระบบออนไลน์จนก่อให้เกิดชุมชนเสมือน (Virtual Communities) ขึ้นมา

เคลย์ เซอร์กี้ (Clay Shirky) เป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องผลกระทบของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อสังคมและเศรษฐกิจ พยายามตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจและอภิปรายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ดังกล่าว ผ่านหนังสือที่ชื่อว่า Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations หรือ “พลังกลุ่มไร้สังกัด²” ว่าสื่อสังคมไม่ได้แต่ตอบสนองความเป็น “สัตว์สังคม” ของมนุษย์อย่างที่สุดเท่านั้น หากแต่ได้เปิดพื้นที่และสร้างรูปแบบใหม่ ๆ ในการทำงานร่วมกันของมนุษย์อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์ โดยมีข้อเสนอที่สำคัญก็คือ สิ่ง “เทคโนโลยี” ให้กับมนุษย์นอกเหนือไปจากความสะดวกสบายแล้วก็คือการสร้าง “ความร่วมมือร่วมใจ” จากมนุษย์ด้วยกัน ด้วยต้นทุนที่ “ต่ำ” และไม่ต้องพึ่งพาสถาบันดั้งเดิมในการรวมตัวกันหรือระดมผู้คนอีกต่อไป

ข้อสังเกตที่สำคัญของเขาก็คือ ก่อนเข้าสู่ยุคอินเทอร์เน็ต การรวมกลุ่มหรือการ “จัดตั้ง” (Organize) ในการต้องรวมกลุ่มกิจกรรมเพื่อเคลื่อนไหวที่มีความซับซ้อน

² เป็นคำที่บัญญัติขึ้นในการแปลหนังสือเล่มนี้โดย สฤณี อาชวานันทกุล

หรือต้องการผลกระทบสูง อย่างการชุมนุมประท้วง การผลักดันกฎหมาย ฯลฯ การจัดวางองค์กร (Organization) เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นมาก การวางลำดับโครงสร้างสายการบังคับบัญชา (Line of command) รวมไปถึงงานถึงการแบ่งงาน (Division of labor) ที่ถูกจัดวางมาอย่างแข็งแกร่งชัดเจนทั้งในระบบทางการ ไม่เป็นทางการ โดยรัฐและเอกชน เช่น บริษัท มูลนิธิ หน่วยงานรัฐแม้กระทั่งองค์กรปฎิวัติที่สร้างขึ้นมาเพื่อต่อต้านรัฐ ทฤษฎีองค์กรจัดเป็นแนวคิดหนึ่งที่ถูกสร้างและศึกษาอย่างจริงจังในศตวรรษที่ 20 เพื่อริตเค้นศักยภาพประสิทธิภาพสูงสุดในการปฏิบัติงานภายใต้บริบทของยุคอุตสาหกรรมและทุนนิยม

แต่ในยุคของอินเทอร์เน็ต 2.0 ที่มีนวัตกรรมสื่อสารสังคมเกิดขึ้นรองรับในระบบนี้แล้วด้วย กลับพบการทำหน้าที่ได้อย่างดีเยี่ยมในการรวมกลุ่มให้ผู้คนทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันได้อย่างเป็นระบบได้อย่างรวดเร็ว โดยที่ไม่ต้องก่อตั้งหรือสังกัดองค์กรใด ๆ ทั้งยังใช้ต้นทุนต่ำมาก ๆ กระทั่งอาจกล่าวได้ว่านี่คือความเปลี่ยนแปลงทางการสื่อสารครั้งหลังจากการปฏิวัติการสื่อสารครั้งที่ 1 ในยุคการก่อเกิดของแท่นพิมพ์เมื่อครั้งโยฮัน กูเทนเบิร์ก (Johannes Gutenberg) สร้างขึ้นเมื่อครั้งศตวรรษที่ 15 จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงของการแพร่กระจายองค์ความรู้อย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติ กระทั่งนำไปสู่การล่มสลายของศาสนจักรและนำพาสังคมก้าวเข้าสู่ยุคแสงสว่างทางปัญญา (Enlightenment era) ในเวลาต่อมา (เซอร์กี้, 2554, หน้า 76-78) นักคิดสายเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนดแห่งสำนักโตรอนโต (Toronto School) อย่าง มาแชล แม็กลูฮัน (Marshall McLuhan) ถึงกับขนานนามปรากฏการณ์ครั้งนี้ว่า Gutenberg Galaxy

ในทิศทางเดียวกับครั้งนั้น เคลย์ เซอร์กี้ (2554) เสนอว่า สื่อสังคมใหม่ ๆ ในฐานะนวัตกรรมและเทคโนโลยีของมนุษย์ กำลังเปลี่ยนโลกอย่างไม่ต้องสงสัย การเปลี่ยนในทิศทางบวกหรือลบนั้นเกิดขึ้นแน่นอน ผ่านปัจจัยหลายประการในการกำหนดสภาวะนั้นทั้งที่มนุษย์ควบคุมได้และไม่ได้ เขาจึงเสนอถึงการทำความเข้าใจในประเด็นเหล่านี้ทั้งธรรมชาติและความสัมพันธ์ของมนุษย์ ธรรมชาติของการทำงานเป็นกลุ่มทั้งก่อนและหลังเกิดสื่อสังคม รวมไปถึงการผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดจากการใช้สื่อสังคมในแต่ละรูปแบบ โดยเขาเปรียบเทียบสภาพดังกล่าวว่า เป็นความสับสนอลหม่านที่เคยเกิดขึ้นในช่วงการเกิดขึ้นของนวัตกรรมแบบใหม่ ๆ เช่น เครื่องคิดเลขว่า ตอนที่

สิ่งนี้เกิดขึ้นใหม่ ๆ ผู้ใหญ่ก็มีข้อวิจารณ์ว่า มันจะเป็นเพียงแค่แฟชั่นที่ผ่านมาแล้วก็ผ่านไป บ้างก็วิตกว่า จะทำให้เด็กรุ่นใหม่คิดเลขในใจไม่เป็นจนทำให้เยาวชนโง่งม ถึงขั้นเห็นสมควรที่จะไม่สนับสนุนให้ใช้ ทั้งนี้การทู่หมัดก็ยังเกิดขึ้นโดยปราศจากการประเมินข้อดีข้อเสียว่ามีหรือมากกว่าน้อยกว่ากันอย่างไร แต่เมื่อวันหนึ่งข้อถกเถียงเริ่มซาลงสิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ “เครื่องคิดเลข” ได้กลายมาเป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นคู่ไปกับสังคมสมัยอย่างถาวร

ลักษณะทางสังคมดังกล่าว เคลย์ เซอร์กี (2554, หน้า 11) สรุปว่า “สุดท้ายทุกคนก็มองเครื่องคิดเลขว่าเป็นเครื่องมือที่ใช้กันทั่วไปและแทบมองไม่เห็น แต่ความสามารถของผู้คนในการแลกเปลี่ยน ประสานงานและทำกิจกรรมร่วมกัน กำลังได้รับการปรับปรุงอย่างมหาศาลด้วยเครื่องมือทางสังคมแบบใหม่ ๆ นี้ สำคัญอันเป็นข้อเสนอของเคลย์ เซอร์กี ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบในครั้งนี้ มี 2 ประการก็คือ

1. กิจกรรมการสื่อสารทางสังคมที่เคยต้องใช้ความพยายามที่จะติดต่อสื่อสารกับกลุ่มคนขนาดใหญ่ ที่มีผลประโยชน์ร่วมกันและรวมกลุ่มนั้นสามารถทำได้ง่ายดายและราคาของต้นทุนถูกลงมากอย่างเหลือเชื่อในระบบการสื่อสารในอินเทอร์เน็ต

2. การเกิดขึ้นของระบบเว็บแอปพลิเคชัน 2.0 อย่าง วิกีพีเดีย บล็อก และแพลตฟอร์มทางสังคมเครือข่ายอื่น ๆ นั้นส่งผลในทางบวกอย่างมาก การเชื่อมต่อ การสื่อสารเหล่านี้เชื่อมตรงไปยังผู้คนธรรมดาสามัญ ในระดับภาคพื้นเมือง ซึ่งนำไปสู่การทำลายอำนาจรัฐอย่างสูง (เช่น Jasmine Revolution ในตะวันออกกลาง) รวมไปถึงผลทางลบอย่าง เช่น การก่อการร้าย หรือวิดีโอสอนเทคนิคการก่อความไม่สงบ

สัตว์สังคมและเทคโนโลยีสังคม

มีข้อสังเกตประการหนึ่งต่อพลังของกิจกรรมกลุ่มว่าจะแสดงศักยภาพอย่างเต็มที่ก็ต่อเมื่อมีเครื่องมือที่เหมาะสม ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็น “สัตว์สังคม” ความสามารถในการเข้าสังคมจึงเป็นความสามารถหลักของมนุษย์ โดยอาศัยการพึ่งพาของกลุ่มเพื่อการอยู่รอด ไม่แปลกหากมีเทคโนโลยีแบบใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่ม มนุษย์จะสามารถใช้มันได้อย่างดี (เซอร์กี, 2554, หน้า 1-31) โดยเขายังได้ยืนยันว่า กิจกรรมกลุ่มทำให้สังคมมนุษย์มีลักษณะเฉพาะตัวรวมถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานของกลุ่มก็จะส่งผลกระทบต่อสังคม โดยที่การเปลี่ยนแปลงหาได้จำกัดอยู่แค่สถาบันใดสถาบันหนึ่งหรือบทบาทใดบทบาทหนึ่ง การปฏิบัติกิจกรรมของมนุษย์อาจดูเหมือน

คำที่ดูใหญ่โต หากแต่แท้จริงแล้วกลับเป็นเรื่องที่ธรรมดาสามัญและลงลึกไปสู่ชีวิตประจำวันจนเราแทบไม่รู้ตัว (Taken for granted) ซึ่งต้องยอมรับว่า เรากำลังอยู่ในยุคของการมีศักยภาพอย่างสูงที่ช่วยให้คนจับกลุ่มกันง่ายขึ้น ช่วยให้ปัจเจกทำงานกลุ่มได้โดยไม่ต้องมีการจัดการอย่างเป็นทางการและไม่มีค่าใช้จ่าย เครื่องมือใหม่ภายใต้ระบบเว็บ 2.0 นี้ เมื่อมองในทางเศรษฐศาสตร์ ด้วยประสิทธิภาพและต้นทุนที่ลดลงอย่างฮวบฮาบ เมื่อมีความต้องการ (Demand) สูง จำนวนของกลุ่มจึงพุ่งขึ้นสูงและผลกระทบต่าง ๆ จากการรวมกลุ่มด้วยเครื่องมือเช่นนี้จึงแพร่กระจายออกไปทั่วด้วยเหตุเช่นนี้จึงเกิดบรรดาของที่สำคัญของเซอร์กิวด้วยแนวคิดนี้ก็คือ “เมื่อเราเปลี่ยนวิธีการสื่อสาร เราก็เปลี่ยนสังคม” (When we change the way we communicate, we change society) (เซอร์กิว, 2554, หน้า 30)

จากองค์กรสู่ไร่องค์กร

ความสำคัญขององค์กรคือ การรับมือต่อภาวะการรวมกลุ่มโดยให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการผู้คนที่มีความแตกต่างกันไป ซึ่งมีความสำคัญใน 2 ระดับ คือ การจัดการภายในกลุ่มหรือตัวองค์กร กับภารกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในองค์กรเอง ความสัมพันธ์ภายในองค์กรมีลักษณะเป็นลำดับขั้น สังเกตได้ผ่านการใช้สายการบังคับบัญชา ลำดับขั้นเหล่านี้จะมีช่วงขั้นที่ชัดเจน ซึ่งช่วยให้การสื่อสารภายในองค์กรเป็นเรื่องง่ายและไม่ซับซ้อน ความสัมพันธ์พื้นฐานเช่นนี้จึงเริ่มต้นจาก “ลูกน้อง” กับ “เจ้านาย” ในสายบังคับบัญชาเดียวกันเท่านั้น

การจัดการองค์กรรูปแบบเดิมมีความซับซ้อนอยู่ในตัวของมันเอง ทั้งในเชิงเป้าหมายขององค์กร ข้อตกลง การทำธุรกรรม สัญญาและทรัพยากรต่าง ๆ เช่น เงินผลประโยชน์ เวลา ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จัดเป็นต้นทุนที่ถูกนำมาใช้เพื่อรักษาโครงสร้างขององค์กรเอาไว้ โดยมีระบบระเบียบ วินัยเป็นเครื่องมือกำกับเพื่อรักษาโครงสร้างขององค์กรเอาไว้ให้ได้ ในแง่การรักษาระบบขององค์กรจึงเป็นพันธกิจอันดับแรก ขณะที่เป้าหมายอื่น ๆ ขององค์กรแม้จะมีความสำคัญก็ตามกลับตกไปเป็นรองทันที คุณลักษณะขององค์กรเช่นนี้ ได้ชี้ให้เห็นข้อจำกัดอย่างสำคัญที่องค์กรจะต้องรักษาดำเนินทุนและทรัพยากรเอาไว้อย่างเหนียวแน่นเพื่อไม่ให้ได้รับผลกระทบ (เซอร์กิว, 2554, หน้า 42-43)

โรนัลด์ โคสต์ (Ronald Coase) นักทฤษฎีองค์กรที่มีข้อเสนออันโด่งดังจากเรื่อง “ธรรมชาติของบริษัท” (The nature of firm) ในปี 1937 เขาตั้งคำถามที่สำคัญว่า ทำไมจึงต้องมียุติธรรมทั้ง ๆ ที่ในระบบเศรษฐศาสตร์แบบเสรีนั้นต่างก็เชื่อมั่นในระบบของตลาด เขายกตัวอย่างว่า ในระบบดังกล่าวคนงานสามารถขายแรงงานตัวเองโดยอิสระ ทำสัญญาจ้างซื้อขายแรงงานโดยไม่ต้องมีคนมาดูแล แต่กระนั้นประสิทธิภาพของแรงงานแบบเปิดก็ยังด้อยกว่าแรงงานบริษัท เพราะมีต้นทุนทางธุรกรรมที่ต้องจัดการจำนวนมากตามจำนวนคน ขณะที่แรงงานบริษัทลดขั้นตอนต่าง ๆ ในฐานะตัวแทนและมีต้นทุนที่ต่ำกว่ามาก ทั้งนี้เมื่อพิจารณา ความสำเร็จของบริษัทซึ่งขึ้นอยู่กับการมีกำไรที่มากจากการกำกับงานพนักงานให้มีต้นทุนที่ต่ำกว่ารายได้ก็ยังมีแนวโน้มที่จะควบคุมแบบรวมศูนย์ ซึ่งเชื่อว่าการจัดการได้ดีกว่าแบบตลาด แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่ามิชอบจำกั้มากอันเป็นผลมาจากต้นทุนในการบริหารจัดการอันมาจากโครงสร้างที่ยุ่งยากซับซ้อนซ้ำแถมยังมีค่าเสียห่วยค่อนข้างมากและเมื่อใดที่ต้นทุนธุรกรรมสูงเกินกว่าองค์กรจะจัดการได้เมื่อนั้นตลาดก็จะเข้ามามีบทบาทแทนและทำงานได้ดีกว่าด้วย เมื่อตีความสิ่งที่โคสต์เสนอมาก็คือ ลักษณะขององค์กรแบบเก่าในแบบต้นศตวรรษที่ 20 วางอยู่บนการใช้ต้นทุนที่สูงเกินไป เมื่อประเมินแล้วการดำเนินกิจกรรมบางอย่างจึงไม่คุ้มค่าที่จะบริหารจัดการโดยองค์กร (เซอร์เกี, 2554)

การศึกษาเรื่องของสื่อใหม่ก็ดี เทคโนโลยีใหม่ก็ดี เครื่องมือทางสังคมใหม่ ๆ ที่บทความนี้กำลังพูดถึงอยู่กำลังเปลี่ยนหลักคิดของโคสต์ ด้วยการลดต้นทุนของการจัดกิจกรรมกลุ่ม แต่การจะแลเห็นปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ชัดเจนที่สุดก็คือ เราต้องพิจารณาผ่าน “กิจกรรม” ที่จะยากเกินกว่าการบริหารจัดการแบบดั้งเดิม แต่เป็นไปได้ด้วยการประสานงานแบบใหม่ ๆ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นองค์กรหลังยุคของการจัดการ (เซอร์เกี, 2554, หน้า 53-57)

ทั้งนี้คำถามที่สำคัญมากเกี่ยวกับองค์กรก็คือ วิธีการใดที่จะทำให้งานออกมาดีและมีประสิทธิภาพมากที่สุด ข้อพิพาทนี้ตกอยู่ท่ามกลางสภาวะระหว่างเขาควาย (Dilemma) เช่นเดียวกับตรรกะที่ต้องเจอระหว่างการทำที่รัฐทำงานจากส่วนกลางหรือให้ตลาดมันทำงานเองตามกลไกการแข่งขันอย่างเสรี³ นำไปสู่การเสนอทางเลือก

³ ภายใต้ตรรกะและวิพากษ์ของนักเศรษฐศาสตร์สองลัทธิคือ (A.Smith และ G.B.Kayne), ผู้เขียน

ระหว่างตลาดกับการวางแผนจากผู้คนนโยบายส่วนกลางว่าไม่มีทางเลือกที่สาม แต่จู่ ๆ การถือกำเนิดขึ้นของเครื่องมือใหม่ ๆ ผ่านโครงข่ายอิเล็กทรอนิกส์นี้กลับก่อร่างการรวมกลุ่มแบบใหม่ ๆ ให้มีการเคลื่อนไปเชิงกลุ่ม สร้างกลุ่มทำงานร่วมกันให้มีขนาดใหญ่มากกว่ายุคที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์โดยทำได้ง่าย “ง่ายตาย” และทะลุข้อจำกัดของโคสต์ไปแล้ว จากวิวัฒนาการสำคัญที่นักจัดการองค์กรต่างยึดถือก็คือ “อยู่ดี ๆ คนเราจะรวมตัวกันเองไม่ได้” จึงถือเป็นอันตกไป (เซอร์กี้, 2554)

เคลย์ เซอร์กี้ (2554, หน้า 58-64) ตั้งข้อสังเกตสำคัญจากผลกระทบของเรื่องการรวมกลุ่มแบบใหม่นี้ ว่าถูกวางลำดับออกเป็น 3 ชั้น จากง่ายไปสู่ยากก็คือ “การแบ่งปัน” (sharing) “การประสานงานกัน” (cooperative) และ “การเคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม” (Collective Action)

1) “การแบ่งปัน” (sharing) มีตัวอย่างคือ เว็บไซต์แชร์ภาพอย่าง Flickr ก็คือเรื่องพื้นฐานทุกคนจะต้องแบ่งปันภาพกันแก่สาธารณะ ซึ่งถือเป็นค่าตั้งต้น (default) ทำให้ผู้ใช้ทั้งหลายได้ร่วมกันสร้างฐานทรัพยากรร่วมกันภายในชุมชนเสมือนที่ทุกคนก็สามารถเข้าถึงทรัพยากรเหล่านั้นได้

2) “การประสานงานกัน” (cooperative) คือบันไดขั้นที่ 2 ที่มีความยากมากกว่าการแบ่งปันกันแต่จะต้องร่วมกันทำงาน เพราะการแบ่งปันนั้นแค่ผลรวมของคนที่มีส่วนร่วม แต่การประสานงานนั้นสร้างอัตลักษณ์กลุ่มเป็นพื้นที่ ๆ หลาย ๆ คนเจอกันแล้วสร้างบทสนทนา โดยใช้สื่ออย่างหลากหลาย ทั้งอีเมล ยูทูบ ข้อความสั้น ฯลฯ จนสามารถก่อรูปของความเป็นชุมชนจากอารมณ์และความรู้สึกที่มากกว่าแค่แบ่งปันกันเฉย ๆ กระทั่งเริ่มที่จะสร้างมาตรฐานการกำกับดูแลให้บทสนทนาไม่สร้างผลกระทบแก่ผู้อื่น เช่น ประทุษวาจา (Hate speech) เป็นต้นคุณลักษณะสำคัญของการผลิตแบบงานกลุ่ม” (cooperative production) โดยไม่มีใครคนใดคนหนึ่งสามารถอ้างได้ว่าเป็นผู้สร้างงาน และโครงการก็จะไม่มีวันเกิดถ้าไม่มีคนจำนวนมากมาร่วม การทำงานร่วมกันนี้จะต้องมีการตัดสินใจบางอย่างร่วมกันในระดับกลุ่ม เช่น การตอบโต้พุดคุยในเนื้อหาของวิกิพีเดีย (Wikipedia) ให้ใช้การได้ ซึ่งเป็นการใช้พลังงานและความซับซ้อนที่มากกว่าการนำภาพมารวมแบบกลุ่มภาพถ่าย

3. การเคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม” (Collective Action) ถือเป็นบันไดขั้นสูงสุดของการรวมกลุ่ม เพราะมีบททดสอบที่สำคัญก็คือ การเรียกร้องให้คนในกลุ่มทุ่มเทให้กับการทำอะไรสักอย่างร่วมกันและทำให้การ “ตัดสินใจ” ของกลุ่ม มีผล “ผูกพัน” ต่อสมาชิกของกลุ่มอีกด้วย ทำให้ความเหนียวแน่นของสายสัมพันธ์ในกลุ่มเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จที่ขาดไม่ได้ เป็นเรื่องของการสร้างความรับผิดชอบร่วมกัน เช่นเดียวกับสหภาพแรงงานไม่ใช่แค่การทำงานร่วมกัน แบ่งปันทรัพยากรหรือทำงานด้วยกันเฉย ๆ แต่กลับมีเป้าหมายร่วมกันในการเรียกร้องเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน และแน่นอนว่า จะต้องพบกับการต่อต้านจากกลุ่มอื่น ๆ ที่มีเป้าหมายไม่ตรงกัน

การรักษาสภาพของกลุ่มในระดับนี้ กลไกการกำกับดูแลจะต้องมีประสิทธิภาพเพื่อรักษาผลประโยชน์ทั้งหมดของกลุ่มเอาไว้ผ่านกลไกที่ “บังคับให้ทุกคนเห็นชอบร่วมกัน” คือจะต้องมีกฎสำหรับเสียงข้างน้อย อันเป็นผลมาจากผลทางทางความคิดเห็นที่แตกออกไปหลายทิศทาง ดังนั้นกลุ่มที่สามารถเคลื่อนไหวเป็นกลุ่มได้ สมาชิกจะต้องมีวิสัยทัศน์ร่วมกันที่แข็งแกร่งมากพอจะผนวกกำลังกันเป็นกลุ่ม การเคลื่อนไหวจึงเป็นผลทางพฤติกรรมที่ยากที่สุดในการใช้เครื่องมือทางสังคมเช่นนี้ ข้อสรุปของเคลย์ เซอร์ก็ก็คือ “ตัวอย่างรูปธรรมของการเคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม ที่กลุ่มกระทำการแทนสมาชิกทั้งหมดและสมาชิกร่วมรับผลกระทบร่วมกันนั้นยังเป็นเรื่องหาได้ยาก”

อย่างไรก็ดี เครื่องมือทางสังคมใหม่ ๆ ที่ได้กล่าวมานี้ มีคุณลักษณะสำคัญก็คือช่วยให้ การรวมกลุ่มเป็นเรื่อง “ง่ายตาย” โดยมีเครื่องมืออย่างอินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือเป็นตัวช่วย การตั้งกลุ่มอีเมลก็แสนง่ายและพร้อมที่จะรวมตัวและขับไปสู่การเคลื่อนไหวในทิศทางต่าง ๆ ด้วยสัญญาณพื้นฐานของมนุษย์ เมื่อการรวมกลุ่มเป็นเรื่องที่ง่ายราวปอกกล้วยเช่นนี้ เราจึงเห็นการริเริ่มของการทดลองใหม่ ๆ ของกลุ่มใหม่ๆ กลุ่มก้อนทางสังคมประเภทใหม่ ๆ อีกด้วย

เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากระบบเครื่องมือสังคมทางเทคโนโลยีแบบใหม่ดังที่ เคลย์ เซอร์ก็ (2554) ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้เขียนจะลงรอยขยายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการใช้เครื่องมือทางสังคมแบบใหม่ ๆ นี้ 4 เรื่อง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1

“บิกู”⁴ หมาหลงที่ได้กลับบ้าน

“บิกู” เป็นสุนัขพันธุ์ทาง เพศผู้ตัวหนึ่ง สีนํ้าตาลดำ ที่หลงทางจากการตกจากรถของเจ้าของระหว่างทางของถนน 401 เขาหัวช้าง ต.ควนทอง อ.ชนอม จ.นครศรีธรรมราช หลังจากที่มันคนเห็นมันพลัดหลงจากเจ้าของ มันก็อาศัยอยู่ริมทางหลวงมาเป็นเวลากว่า 7 เดือนแล้ว เจ้าสุนัขตัวนี้มีพฤติกรรมน่าสนใจ ก็คือในทุก ๆ วัน ช่วงเช้ามันจะไปยืนอยู่ที่เกาะกลางถนนและรออยู่ริมถนนในช่วงเย็นเป็นกิจวัตร อาศัยผลปาล์มน้ำมันที่ร่วงหล่นจากรถบรรทุกเก็บมากินเพื่อประทังชีวิต ชาวบ้านที่เห็นพฤติกรรมของมันก็สังสาร จึงเริ่มนำถุงพลาสติกขนาดใหญ่มาชิงเป็นเต็นท์ขนาดย่อมเพื่อให้มันหลบฝน มีโซฟาเก่าให้มันใช้หลบนอน กระทั่งนำอาหารมาเลี้ยงมันทุกวัน

เรื่องราวของ “บิกู” ดึงดูดใจของสาธารณะ มันมีความดราม่าของความจงรักภักดีของสุนัขที่มีต่อเจ้าของ จนสร้างความสะเทือนใจต่อผู้คน “บิกู” เริ่มเป็นข่าวเมื่อมันเริ่มคุ้นเคยกับผู้คนที่ส่งสารมันและนำอาหารมาเลี้ยงมันจนอ้วนพีสมบูรณ์และฉายความน่ารัก กระทั่งผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 อ.ชนอม นำเรื่องไปแจ้งกับสื่อมวลชนท้องถิ่น และถูกนำเรื่องนี้ไปโพสต์ในเฟซบุ๊ก

บทสนทนาเรื่องราวของเจ้า “บิกู” นั้นมีหลากหลาย ทั้งเรื่องความจงรักภักดี ความผิดพลาดของเจ้าของ ความประสงค์จะช่วยเหลือและพามันไปเลี้ยง ฯลฯ และพร้อม ๆ กันนั้นภาพของมันก็ถูกแชร์ไปพร้อมกับข่าวสารอย่างกว้างขวาง แล้วเรื่องที่เหลือเชื่อเวลาเพียงแค่วันหนึ่งวัน ก็มีรายงานข่าวว่า มีเจ้าของสวนปาล์มรายหนึ่ง อายุ 50 ปี ภูมิลำเนาอยู่ที่ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี พร้อมกับภรรยาและลูกจำนวน 5 คน อ้างว่าเป็นเจ้าของได้เข้ามาติดต่อกับผู้ใหญ่บ้านที่เผยแพร่เรื่องของ “หมาหลง” สู่สาธารณะเพื่อขอรับสุนัขกลับ

เจ้าของของ “บิกู” เล่ากับผู้สื่อข่าวท้องถิ่นที่รายงานลงในเว็บไซต์ข่าวว่า เกือบหนึ่งปีที่ผ่านมา เขาได้ขับรถจากสุราษฎร์ธานี ไป จ.นครศรีธรรมราช มาเพื่อเยี่ยมบิดาของตนพร้อมภรรยาและลูก ๆ โดยได้นำเชือกผูกสุนัขตัวนี้ไว้หลังรถ โดยขณะนั้นยังมีอายุเพียง 9 เดือนเท่านั้น แต่เมื่อขับ ๆ ไปจนถึงปั้มนํ้าแถบ อ.ลิซล ก็พบว่าเชือก

⁴ ดูเพิ่มเติมที่ <https://www.thairath.co.th/content/564487>

ที่ผู้สูญเสียอยู่หลุดและไม่เห็นเจ้า “บิกู” เสียแล้ว จึงพยายามขบถวนเพื่อค้นหา อยู่หลายรอบแต่ก็ไม่พบ จนคิดว่าอาจตายไปแล้ว จึงขบถต่อไปต่อที่ จ.นครศรีธรรมราช กระทั่งลูกสาววัย 22 ปี เห็นข่าวจึงรีบกลับมารับสุนัขตัวดังกล่าวกลับบ้าน

เรื่องราวของเจ้าบิกูจะเป็นเรื่องธรรมดา ๆ แต่คงไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ถ้าเรายังไม่มีเครื่องมือทางสังคมที่มีประสิทธิภาพเช่นนี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นผลกระทบของ เครื่องมือดังกล่าวในขั้นแรก คือ “การแบ่งปัน” (sharing) ที่แม้จะเป็นระบบแต่การกระจายตัว ของข่าวสารที่แพร่ออกไปทุกทิศทางเช่นนี้ นำมาสู่เรื่องราวแบบแฮปปี้เอนด์ของ สุนัขธรรมดาตัวหนึ่ง ซึ่งน่าสังเกตว่า ชะตากรรมของสุนัขหลายตัวก่อนที่จะมีเครื่องมือ ทางสังคมแบบนี้คงมีอีกหลายตัวที่ไม่ได้โชคดีอย่างเจ้า “บิกู”

เรื่องที่ 2

ลมแทบจับ หลังทานซีฟู้ดยอดบิลกระฉูด

“จิตซีวู” เป็นร้านอาหารซีฟู้ดชื่อดังในเกาะยอ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่สำคัญกลางทะเลสาบสงขลา ในพื้นที่ อ.เมือง จ.สงขลา เหตุเกิดเมื่อลูกค้ารายหนึ่ง พร้อมครอบครัวสั่งอาหารซีฟู้ดมารับประทาน ภายหลังจากอิมท่าสำราญเป็นที่เรียบร้อยแล้ว กลับต้องตกใจเมื่อพบว่าบิลอาหารมีจำนวนทั้งสิ้นเกือบ 7,000 บาท เมื่อตรวจสอบดู ในบิลก็พบว่า มีรายการปลาทูกระพงที่สั่งเกินไป 1 ตัว คิดเป็นเงินจำนวน 3,420 บาท ด้วยความตกใจจึงสอบถามกลับไปยังแคชเชียร์แล้วได้รับคำตอบว่า คิดเงินผิดพลาด พร้อมทั้งยื่นเงินคืนมา 1,710 บาท อย่างไรก็ตามลูกค้ารายนี้เกิดข้อสงสัยว่า กรณีนี้ เป็นการจงใจบวกราคาเกินจริงหรือฉวยโอกาสจากทางร้าน โดยเฉพาะแขกที่เป็น “ชาจร” จากต่างถิ่นหรือไม่

ประเด็นนี้กลายเป็นเรื่องเพราะลูกค้ารายนี้นำบิลค่าใช้จ่ายนี้ไปโพสต์ในเฟซบุ๊ก จนเกิดข้อถกเถียงและแบ่งปันไปทั่วโลกโซเชียล และนักข่าวท้องถิ่นนำประเด็นนี้ไปเล่นต่อ หลังจากที่มีประเด็นนี้กลายเป็นข่าวอื้อฉาว นักข่าวท้องถิ่นก็เกาะติดประเด็นนี้ จนทำให้ เจ้าของร้าน “จิตซีวู” ต้องออกมาชี้แจงและยอมรับว่าเป็นความผิดพลาดของทางร้านเอง และเสียใจกับสิ่งที่เกิดขึ้น โดยเขาอ้างว่าขณะเกิดเหตุการณ์เขาไม่ได้อยู่ดูแลเองเลยทำให้ แคชเชียร์ไม่กล้าตัดสินใจ หากอยู่ดูแลด้วยตัวเองจะไม่คิดเงินค่าปลาทูกระพงเมื่อนั้น

⁵ ดูเพิ่มเติมที่ <https://www.thairath.co.th/content/610443>

เพื่อแสดงความรับผิดชอบและขอโทษที่แคชเชียร์คิดค่าอาหารผิดและได้คืนเงินส่วนเกินแก่ลูกค้าไปแล้ว ซึ่งราคาของปลากระพงจริง ๆ ที่คิดตามน้ำหนักมีราคาเพียง 855 บาทเท่านั้น (ปลาราคาขีดละ 45 บาท ในขณะนั้น) โดยยังได้ย้ำว่าไม่ได้มีเจตนาที่จะโกงหรือเอาเปรียบลูกค้าแต่อย่างใด

ด้วยเวลาไม่นานครามานี้จึงจบลง ข้อสังเกตต่อประเด็นนี้ก็คือ ก่อนมีโซเชียลมีเดียประเด็นเหล่านี้ถูกทำให้เป็น “ประเด็นสาธารณะ” (Public Issue) ได้ไม่ยากนัก เพราะแต่เดิมผู้บริโภคอาจจะต้องประสานงานกับผู้สื่อข่าว และหากว่าประเด็นนี้มี “คุณค่า” ของข่าวที่จะขายได้ตามการประเมินของผู้สื่อข่าว ผู้สื่อข่าวท้องถิ่นก็จะต้องนำเรื่องกล่าวเข้าสู่หัวหน้าข่าวหรือกองบรรณาธิการ แต่ภายหลังจากที่เรามีเครื่องมือทางสังคมสื่อสังคมออนไลน์อย่าง เฟสบุ๊ค เรื่องราวเหล่านี้กลายเป็นประเด็นสาธารณะได้ง่ายมาก โดยตัวของข่าวมีคุณค่าในเรื่องของ ความสนใจของสาธารณะ (Public Interest) และการสร้างผลกระทบ (Impact) ของผู้บริโภคอยู่แล้ว แต่เครื่องมือเหล่านี้ได้ลดขั้นตอนหลายอย่างไปมาก มันถูกแบ่งปันออกไปก่อนที่จะถูกผู้สื่อข่าวจะหยิบยกมันขึ้นไปรายงาน

ขั้นตอนของการแบ่งปัน (sharing) นั้นได้ถูก “เผยแพร่” ก่อนที่จะมีการ “คัดกรอง” (Filtering) โดยนักวิชาชีพที่แต่เดิมเป็นผู้คัดกรองข่าวสาร ระบบใหม่นี้ได้ค่อยสลาย “บทบาท” และ “อำนาจ” ของ “มืออาชีพ” ในฐานะ “นายทวารประตูข่าวสาร” (Gate Keeper) ตามชนบทของนักการสื่อสารมวลชนแต่เดิมอย่างซึมลึกและจะค่อย ๆ กัดกร่อนอย่างถึงรากถึงโคน ในอีกแง่หนึ่งข่าวสารชิ้นนี้ส่งแรงกดดันอย่างมากในทางข้อมูลข่าวสารต่อผู้ประกอบการ เพราะยิ่งแบ่งปันมากเท่าไร ผลกระทบด้านลบจะเกิดขึ้นกับผู้ประกอบการมากขึ้นเท่านั้น ไม่ว่าข้อเท็จจริงยังงี้ก็แล้วแต่ มันส่งผลกระทบต่อการทำธุรกิจอย่างแน่นอน

อาจเป็นโชคดีของผู้บริโภคที่เจ้าของร้านซีฟูดที่เร่งแก้ไขและขอโทษ เพราะหากไม่รับมือเช่นนี้ ลำดับของเครื่องมือเมื่อก้าวเข้าสู่ขั้นตอนของ “การประสานงานกัน” (Cooperative) ของผู้สื่อสารแล้ว อาจนำไปสู่การกีดกันหรือ Boycott ร้านดังกล่าวจนเสียชื่อเสียงและย่ำแย่ในทางธุรกิจได้เช่นกัน แน่นอนว่าในรูปแบบการสื่อสารแบบเดิมแรงกระเพื่อมจากการสื่อสารเช่นนี้ บรรดานักข่าวต่างปรารถนามากในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในแง่นี้ นี่คือนวัตกรรมด้านบวกรของสื่อสังคมออนไลน์ (social network) อย่างไม่ต้องสงสัยทั้งยังดีต่อการคุ้มครองผู้บริโภคอีกด้วย

เรื่องที่ 3 ชะตากรรมของ “แอคทีวิสท์หญิง” ในคุกไทย

“กรกนก คำตา” หรือ “ปั๊” เป็นนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เธอเป็นแอคทีวิสท์ที่เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาล คสช. กระทั่งต้นเดือนธันวาคม 2558 เธอและเพื่อน ๆ อยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อตรวจสอบทุจริตอุทยานราชภักดิ์ ที่นั่งรถไฟสายกรุงเทพฯ-หัวหิน เพื่อรณรงค์ครั้งนี้ กระทั่งเธอและพวกถูกจับในเวลาต่อมา

ปลายเดือนเมษายน 2559 “กรกนก” ถูกขึ้นศาลทหารและนำตัวไปเรือนจำ ก่อนได้รับการประกันตัว พร้อมผู้ต้องหาชายอีก 5 คน หลังจากที่ได้ออกจากเรือนจำ กรกนก ได้โพสต์เล่าเรื่องการปฏิบัติของเรือนจำต่อตัวเธอผ่านเฟซบุ๊กส่วนตัว

“ในระหว่างที่อยู่เรือนจำ 14.00-20.00 น. เธอได้รับการปฏิบัติเช่นเดียวกับนักโทษหญิงในเรือนจำ ถูกบอกให้ถอดเสื้อผ้าและใส่ผ้าถุงผืนเดียวเพื่อเปลี่ยนเป็นชุดนักโทษ แต่ทุกครั้งที่ต้องรายงานตัวต่อผู้คุมแต่ละแดน เธอจะถูกสั่งให้ลูกนั่งเพื่อตรวจสอบว่า ซ่อนยาเสพติดหรือไม่ โดยมีผู้คุมยืนจับผ้าถุงให้เธอสวมใส่ ขณะที่ผ้าถุงล้อมตัวเธออย่างหลวม ๆ นี่ก็ไม่ได้มีติดขัดพอที่จะบังสายตาคมนับร้อยในเรือนจำ

“นอกจากนั้นยังถูกตรวจช่องคลอดเพื่อดูว่ามีการซุกซ่อนยาเสพติดหรือสิ่งใดไว้หรือไม่ ทั้งที่เป็นผู้ต้องหาคดีการเมือง แต่เธอมองว่าไม่ควรเกิดขึ้นกับใครไม่ว่าถูกดำเนินคดีอะไร เธอเตรียมร้องเรียนต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้น”

“วางขาไว้บนขาหยั่ง แล้วหย่อนก้นลงมา เปิดผ้าถุงรอไว้เลยคะ”

คนที่มีลักษณะเหมือนพยาบาล+ผู้คุม พุดห้วน ๆ มีนักโทษคนหนึ่งยื่นเป็นผู้ช่วยข้าง ๆ

ฮืออ ช่วยด้วยนี่มันศตวรรษไหน นี่มันคดีการเมืองนะ แล้วศาลยังไม่ตัดสินว่าถูกผิดเลยด้วยนี่ต้องตรวจภายในอยู่นะฮืออ

นี่คือความตลกอย่างหนึ่ง แต่มีพีคกว่า

คือพอก้าวเข้าไปในเขตเรือนจำ ด้วยชุดแสนสวยเหมือนไปงานแต่งงาน เริ่มลำเลียงตัวเองมาผิตงาน ทุกคนมองๆ เป็นตาเดียวแล้วพาไปมายืนต่อหน้าผู้คุมชื่อแม่มด้า

พออยู่ต่อหน้า เขาสั่งๆ “นั่งลง!”

ฮืออสามวิ นั่งไหน นั่งพื้นหรอ แล้วทำไมต้องตวาด

“ถอดเสื้อผ้าออกให้หมด” (โยนผ้าถุงให้หนึ่งผืน)

เดี๋ยวนะ นี่มันกลางลาน นักโทษ (หญิง) และผู้คุมเป็นร้อย ๆ เลยนะ

“เอ้า เร็วเข้า”

โอเค ๆ นมเนมนี้ไม่ต้องพูดถึงกันแล้วสินะ โอเค หนูได้ทำแคมเปญ free nipple สินะ นี่มันนรกขุมไหนบังคับแก้ผ้าต่อหน้าสาธารณะเนี่ยะหัย

แล้วก็ต้องหมุนตัวต่อหน้าผู้คุมแล้วลูกนึ่ง (แบบแก้ผ้า) ผู้คุมจับผ้าถุงไว้ เหตุทั้งหมดเกิดในที่โล่ง ฮือออออ

เล่าต่อไปไม่ไหวละ รู้สึกว่าตัวเองกลายเป็นสัตว์หรืออะไรสักอย่าง

ผู้คุมรู้ตั้งนานแล้วว่าเรื่องขอประกันผ่าน แต่ในนั้นไม่มีการแจ้งๆ

เขาจับๆเข้ากระบวนการเป็นนักโทษครบทุกอย่าง ทั้งที่ไม่จำเป็น

ตอนทรมานครั้ง หนูอยู่ในเรือนนอนนักโทษ เพชร 1/1 อีก 50 คนแล้วจึงได้รับการปล่อยตัว

อยู่ในเรือนจำต้อง always เปลือยให้เขาค้นตัวเสมอ ทำทุกอย่างอย่างรวดเร็ว นับ 1-15 หนูต้องอาบน้ำเสร็จ ห้ามนั่งถ้าเขาไม่ให้นั่ง ห้ามนอนถ้าไม่ให้นอน ห้องน้ำไม่มีประตู ฮือออ

และอุปกรณ์นักโทษของหนู รองเท้าเป็นข้างเดียวกัน

ฮือออออ

Orange is new black ของจริงนี่ หนูเลย. และคุกไทยนี้เหี้ยกว่า

นั่น 18 เท่า

ฮือออออ⁶

ต่อมาเฟสบุ๊กแฟนเพจของ “ฟ้ารุ่ง ศรีขาว” นักข่าวออนไลน์ได้สัมภาษณ์พร้อมรายงานว่า

“แต่หนูเกิดมาในชีวิตนี้ ไม่เคยทราบมาก่อนเลยว่าจะต้องทำแบบนี้ มีการพูดถึงการตรวจค้นร่างกาย แต่หนูไม่คิดว่าจะต้องทำต่อหน้าธารกำนัลแบบนี้ มันรู้สึกว้า สิทธิในเนื้อตัวร่างกายเราถูกพรากไป และที่สังคมไทยไม่เคยรู้มาก่อนเพราะไม่เคยมีใครพูดออกมา.... พอมาเจอแบบนี้ หนูยังรู้สึกจะต้องออกมาพูดอะไรบางอย่างเพื่อให้สังคมรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นในเรือนจำ ไม่อย่างนั้น ถ้าปล่อยให้เป็นแบบนี้ต่อไป คนที่จะโดนคือ ผู้ต้องขังทั้งหมดที่ไม่ว่าจะผิดหรือไม่ผิด”

⁶ ดูเพิ่มเติมที่ <http://prachatai.com/journal/2016/05/65597>

กรณีของ “กรกนก” นำไปสู่บทสนทนาและการถกเถียงในสาธารณะ เป็นเหตุให้ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) จัดเวที ‘ก้าวสู่ปีที่ 6 ข้อกำหนดกรุงเทพฯ: ยังมีผู้หญิงถูกละเมิดสิทธิ เพียงก้าวแรกที่เดินเข้าแดนแรกรับ’ ขึ้นเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2559 ที่ผ่านมา จนทำให้ ผอ.ทัณฑสถานหญิงต้องออกมาขอโทษ ‘กรกนก’ กรณีตรวจภายใน และมีมาตรการย้ายเลิกแล้วมาตรการ “ขาหยั่ง” เพื่อตรวจภายในสำหรับผู้ต้องขังแรกเข้า

โดยผู้อำนวยการทัณฑสถานหญิงกลางกล่าวว่า

“ก่อนอื่นเลยก็ต้องขอโทษน้องที่ถ้าเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อเรือนจำนะคะ จริง ๆ แล้ว ตัวดิฉันเองคงพูดอะไรได้ไม่ดีเท่าผู้ที่ปฏิบัติงาน”

ก่อนจะมอบหมายให้อำนาจการส่วนปกครองห้องขัง ชี้แจงและยอมรับความบกพร่องของเจ้าหน้าที่ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยกล่าวว่า ผู้ต้องขังส่วนใหญ่จะมาถึงเรือนจำประมาณ 6 โมงเย็น และจะมอบหมายหน้าที่ให้เวรรักษาการณ์มีหน้าที่เฉพาะและมีสถานที่ที่กำหนดให้ตรวจค้น คือบริเวณสถานพยาบาลที่มีความมืดชิด ในส่วนพื้นที่ที่ไม่มืดชิด ทางเรือนจำก็จัดให้มีผากั้นไว้ให้เจ้าหน้าที่ใช้ แต่ว่าเจ้าหน้าที่อาจจะมี ความบกพร่องในวันที่ “กรกนก” ไปซึ่งอยู่ระหว่างสอบข้อเท็จจริงอยู่ ทั้งยังได้กล่าวถึง ความรู้สึกต่อเหตุการณ์นี้ว่า

“ชีวิตผู้คุม เราทำงานท่ามกลางความกดดัน เราอยู่ตรงกลาง บางครั้งเราไม่รู้ จะทำยังไงจริง ๆ นโยบายห้ามสิ่งของต้องห้ามเข้าในเรือนจำ ซึ่งไม่ได้มีแค่โทรศัพท์ มันไปถึงซิมการ์ดหรืออุปกรณ์อื่น ๆ ซึ่งเดี๋ยวนี้เล็กมาก แล้วเราตรวจ เราก็ดอน เราไม่ตรวจ เจอของขึ้นมา เราก็ดอน ทุกฝ่ายกดดันเราลงมา”

หลังจากที่มีข่าวเรื่องนี้ ทางเจ้าหน้าที่กล่าวว่า ได้มีการนำขาหยั่งออกไปและจะ ไม่มีการตรวจภายในอีก โดยระหว่างนี้ทางทัณฑสถานหญิงกลางมีการกำชับในเรื่อง การตรวจค้น โดยให้เป็นไปตามข้อกำหนดกรุงเทพ (Bangkok Rule) ซึ่งเป็นข้อกำหนด ฉบับแรกของสหประชาชาติที่กำหนดแนวทางปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำ พร้อมกับตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง เพื่อจะรายงานกรมราชทัณฑ์และให้ ทางกรมพิจารณาต่อไป

กรณีของ “กรกนก” ชี้ให้เห็นลำดับขั้นของการใช้เครื่องมือทางสังคมนี้ใน 2 ระดับ ที่มีความเข้มข้นเพิ่มขึ้นก็คือ ขั้นตอนของการ “แบ่งปัน” (Sharing) และการประสานงานกัน

(Cooperative) ประเด็นของเธอเป็น “ประเด็นร้อน” ในทางการเมือง ทั้งจุดยืนในแง่ของการเป็นผู้ต่อต้านและท้าทายอำนาจรัฐ เธอตั้งคำถามต่อกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะเรื่องราวของเรือนจำที่เป็นเสมือน “แดนสนธยา” ของผู้คนทั่ว ๆ ไป ที่กลืนกลายเกินกว่าจะจินตนาการไปถึง อย่างไรก็ตามประเด็นของเธอนั้นร้อนแรงพอที่จะเป็นประเด็นสาธารณะที่ได้รับการสนับสนุน และนำเสนอประเด็นข่าวของสื่อทางเลือกและสื่อของฝ่ายต่อต้านรัฐบาล อีกทั้งเชื่อมโยงกับประเด็นสิทธิมนุษยชนที่สามารถสร้างจุดสนใจได้ ความเข้มข้นของประเด็นนี้สามารถส่งต่อไปสู่ “คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ” ในการสร้างแรงกดดันและความเปลี่ยนแปลงใน “แดนสนธยา” ได้ในระดับหนึ่ง จากเดิมที่เป็นเรื่องที่ยากลำบากมากในการส่งเสียงจากผู้คนธรรมดาต่อการบริหารจัดการกระบวนการยุติธรรมในสังคมไทย เครื่องมือทางสังคมใหม่ ๆ นี้ทำงานประสานร่วมกันสามชั้น คือการ “แบ่งปัน” จากเจ้าของเรื่องเอง มาสู่ “การทำงาน-ประสานร่วมกัน” จากผู้สื่อข่าวออนไลน์ส่งต่อไปสู่ “คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ” จนสามารถแรงเขยื้อนได้ในระดับหนึ่ง

เรื่องที่ 4

กรณีการเคลื่อนไหวยุติการดำเนินการเหมืองแร่ทองคำ

ประเด็นเหมืองทองคำในหลายจังหวัดทางภาคกลางตอนบนและบางส่วนของภาคเหนือและอีสาน เป็นข่าวมาโดยตลอดปี 2558 ในต้นปีดังกล่าว มีชาวบ้านที่อยู่รอบเหมืองทองพิจิตรและเหมืองทองเลยเสียชีวิตพร้อมกันถึง 2 คน คือ พ่อทองมา ชีระชาติดำรง ชาวบ้านเขาหม้อ จ.พิจิตร และพ่อสุวัต จุตโน หลังจากนั้น ก็มีชาวบ้านทยอยเสียชีวิตเรื่อย ๆ โดยเฉพาะที่พิจิตร

หลังจากนั้นมีการวิเคราะห์สารพิษรอบ ๆ เหมือง ผลการวิเคราะห์ที่ขยายไนต์และโลหะหนักในพืช พบว่ามีขยายไนต์ในต้นข้าว ต้นบอน กระชาย ผักบุ้ง กระทกรก หญ้าปากควาย เป็นต้น และพบว่ามีปริมาณแคดเมียมในพืชสูง พบแมงกานีสในต้นข้าว กระชาย บอน ผักกระถิน ตะไคร้ ใบถั่ว ผักบุ้ง เป็นต้น และพบตะกั่วปริมาณเล็กน้อยในพืชบางชนิด ขณะที่ผลการวิเคราะห์สารหนู แมงกานีส และความผิดปกติของเซลล์ในเลือดและปัสสาวะ พบว่า ผลตรวจจาก 731 ราย พบผิดปกติ 483 ราย มีสารหนูและแมงกานีสในร่างกาย หลังจากนั้น ชาวบ้านที่นี้ก็เริ่มทยอยเสียชีวิตมากขึ้นเรื่อย บางรายได้บริจาคร่างกายให้กับแพทย์หญิงคุณหญิงพรทิพย์ โรจนสุนันท์

ขณะที่การเคลื่อนไหวของชาวบ้านได้มุ่งไปที่การเรียกร้องให้แก้ไขปัญหาลิ่งแวดล้อมและสุขภาพ โดยมีข้อเรียกร้องหลักก็คือ การปิดเหมืองเพื่อฟื้นฟูลิ่งแวดล้อมและอพยพชาวบ้านออกไป การต่อสู้ของชาวบ้านยังทำให้ ป.ป.ช. ตั้งคณะกรรมการเพื่อไต่สวนกรณีการลงทุนของเหมืองที่พิจิตร การยื่นหยัดต่อสู้กับทุนข้ามชาติของชาวบ้านพิจิตร เพชรบูรณ์ และพิษณุโลก ท่ามกลางการสนับสนุนของคนในสังคมยังช่วยจุดกระแสให้ชาวบ้านและสังคมตระหนักถึงหายนะของเหมืองที่รัฐบาลจะเปิดให้สัมปทาน 1 ล้านไร่ทั่วประเทศ และนำไปสู่การคัดค้านการให้สัมปทานเหมืองแร่ทองคำทั้งจากชาวบ้านในพื้นที่ นักสิ่งแวดล้อม นักวิชาการ และชนชั้นกลางในสังคม จนกระทั่งทำให้การเคลื่อนการให้สัมปทานออกไปในปลายปีถัดมา

อย่างไรก็ดี เมื่อเครือข่ายชาวบ้านผู้คัดค้านเหมืองแร่ทองคำพิจิตร เพชรบูรณ์ และพิษณุโลก ได้รับรางวัล “นักสู้ผู้ไม่แพ้” ของรายการคนค้นคน อวอร์ด ครั้งที่ 7 ขณะที่เหมืองแร่เมืองเลย กลับพบกับข่าวร้ายเมื่อ บ.ทุ่งคำ ฟ้องดำเนินคดีกับน้องพลอยนักเรียน ม.4 ที่ทำชาวพลเมือง และไทยพีบีเอสที่เสนอข่าวดังกล่าว ท่ามกลางการเคลื่อนไหวประท้วงของชาวบ้านและคนในสังคมที่ช่วยกันรณรงค์กดดันให้บริษัทถอนฟ้องน้องพลอย

กรณีเหมืองทองที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงทั้งลิ่งแวดล้อม การเกษตรและสุขภาพของชาวบ้านที่มีคนป่วยจำนวนมากและทยอยเสียชีวิต ขณะที่ชาวบ้านก็ได้ลุกขึ้นมาต่อสู้อย่างเข้มแข็งโดยสามารถระดมการสนับสนุนจากสังคม และการเสนอข่าวของสื่อมวลชนรวมทั้งในโซเชียลมีเดียอย่างต่อเนื่อง⁷ กระทั่งล่าสุดเมื่อต้นเดือนพฤษภาคม 2559 ที่ผ่านมานางอรรชกา สีบุญเรือง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม พร้อมด้วย 4 กระทรวงหลัก ประกอบด้วย กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีมติยุติการอนุญาตอาญาบัตรพิเศษสำรวจแร่ทองคำและประทานบัตรทำเหมืองแร่ทองคำ รวมถึงคำขอต่ออายุประทานบัตรด้วย หลังจากในช่วงที่ผ่านมาประชาชนได้มีการร้องเรียนจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ทองคำของบริษัท อัครา รีซอร์สเซส จำกัด (มหาชน) บริเวณรอยต่อของ จ.พิจิตร เพชรบูรณ์ และพิษณุโลก ทั้งนี้ยังคงมีอีกหลายคดีที่ยังอยู่ในกระบวนการยุติธรรมซึ่งเกี่ยวกับคดีพิพาทระหว่างเหมืองทองกับชาวบ้านซึ่งยังต้องใช้เวลาและการตัดสินใจ

⁷ ดู 10 ปัญหาสิ่งแวดล้อมไทยประจำปี 2558 โดย ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อใน

บทเรียนความสำเร็จของการเคลื่อนไหวเพื่อยุติการดำเนินงานของเหมืองทอง เป็นความสามารถขั้นสูงสุดของการรวมกลุ่มคือ “การเคลื่อนไหวกลุ่ม” (Collective Action) ซึ่งถือเป็นเรื่องที่ยากที่สุดในการรวมกลุ่มเพื่อการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งเซอร์ก็ได้อธิบายว่า “ตัวอย่างรูปธรรมของการเคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม ที่กลุ่มกระทำการแทนสมาชิกทั้งหมดและสมาชิกพร้อมกันรับผลกระทบร่วมกันยังเป็นเรื่องหายากอยู่” ซึ่งความเหนียวแน่นของการสร้างกลุ่มก้อนที่เป็นไปมากกว่าแค่การเป็นแค่รวมกลุ่มทำได้อย่างไร และการรักษาภาพของการเคลื่อนไหวให้ต่อเนื่องยาวนาน ทำได้อย่างไร น่าจะมีประเด็นที่พิจารณาดังต่อไปนี้

- 1) นอกเหนือจากการรวมกลุ่มจัดตั้งในระดับชุมชนรอบเหมืองซึ่งเป็นการระดมผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนในพื้นที่ offline คือการชุมนุมของผู้คนผ่านเครื่องมือทางสังคมแบบใหม่ คือ เพจไลค์ (Page like) ในเฟซบุ๊กคือ เพจ “เหมืองแร่ เมืองเลย V2”
- 2) การผสมผสานกับเครือข่ายอื่น ๆ ในพื้นที่เฟซบุ๊ก ที่มีประเด็นปัญหาใกล้เคียงกัน กับกลุ่มของตนเอง เช่น ขบวนการอีสานใหม่ Neo-Esasn Movement เป็นต้น จึงทำให้แนวของการต่อต้านขยายแนวไปสู่พันธมิตรที่มีปัญหาใกล้เคียงกัน จนเกิดสังคมเครือข่ายในพื้นที่ออนไลน์ที่แผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง
- 3) การขับเคลื่อนผ่านพื้นที่สาธารณะ ในสื่อสาธารณะคือ การเข้าฝึกอบรมและรายงานข่าวผ่านรายการ นักข่าวพลเมือง TPBS ที่ชื่อ “**นักข่าวเยาวชนฮักบ้านเจ้าของ**” โดยนักศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 4 จนถูกบริษัททุ่งคำฯ ฟ้อง
- 4) มีความพยายามที่จะให้เยาวชนนักข่าวพลเมืองอายุ 15 ปี ขอโทษบริษัททุ่งคำ จำกัด เพื่อแลกกับการถอนแจ้งความคดีหมิ่นประมาท โดยกำหนดการเดิมให้อำนาจการโรงเรียนศรีสงครามวิทยาได้ติดต่อให้เยาวชนคนดังกล่าวเดินทางไปสถานีพินิจฯ จ.เลย และขอโทษบริษัททุ่งคำฯ แต่นักเรียน ม.4 แสดงจุดยืนไม่ขอโทษเหมือง และชาวบ้านกว่า 50 คน ชูป้ายให้กำลังใจ “I am Ploy” กระทั่ง ผอ. โรงเรียนประกาศว่าต่อไปนี้จะเลิกยุ่งเรื่องเด็กแล้ว คงต้องปล่อยให้ไปไปตามกฎหมาย

- 5) มีข้อสังเกตว่า การที่ชาวบ้านกว่า 50 คนช่วยกันให้กำลังใจ “I am Ploy” มีลักษณะของการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ซึ่งถือเป็นการ “เคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ในยุคข้อมูลข่าวสาร”

สรุปและอภิปรายผล

จากกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณี เราจะเห็นคุณลักษณะที่สำคัญของเครื่องมือทางสังคมที่เกิดขึ้นบนระบบเว็บ 2.0 ตามที่ เคลย์ เซอร์กี (2554) ได้วางข้อสังเกตสำคัญจากผลกระทบของเครื่องมือการรวมกลุ่มแบบใหม่นี้ว่า ถูกวางลำดับออกเป็น 3 ชั้น จากง่ายไปสู่ยากก็คือ “การแบ่งปัน” (sharing) “การประสานงานกัน” (cooperative) และ “การเคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม” (Collective Action)

โดยพบว่า ในกรณีแรก คือเรื่อง “บิกบุญ” สุนัขหลงทางนั้นสามารถกลับไปอ้อมอกของเจ้าของได้ก็เพราะ คุณลักษณะขั้นแรกของ “การแบ่งปัน” (sharing) รวมไปถึงเรื่องราวของ “จิตชีวีว” ร้านอาหารซีฟู้ดที่ต้องรีบออกมายอมรับผิดหลังจากถูกพลังของการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารกระจายออกไปทั่วโลกออนไลน์ ขณะที่เรื่องราวของแอ็คทริสสาว “กรรณก” นั้นภายหลังจากที่เธอได้เล่าเรื่องราวในเรือนจำหญิงไปในพื้นที่ออนไลน์แล้วแล้ว ผลของข่าวสารได้ขยับขึ้นไปสู่ “การประสานงานกัน” (cooperative) ในหลายฝ่าย เช่น สื่อทางเลือกที่สนับสนุนแนวทางของเธอหรือคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ออกมาตั้งวงสัมมนาปัญหาดังกล่าวกระทั่งผู้รับผิดชอบเรือนจำต้องออกมาชี้แจงและรับปากว่า จะปรับปรุงมาตรการแรกรับนักโทษใหม่ รวมถึงการพิจารณาปฏิบัติต่อผู้ต้องขังคดีการเมืองอีกด้วย

ในกรณีของการคัดค้านการสัมปทานเหมืองทองคำในหลายจังหวัด โดยเฉพาะในกรณีจังหวัดเลยได้แสดงให้เห็นการเคลื่อนไหวต่อต้านในพื้นที่จริง (Offline) ผ่านกระบวนการชุมนุมประท้วง การฟ้องร้องเพื่อนำประเด็นปัญหาสู่กระบวนการยุติธรรม ขณะเดียวกันก็ผสมผสานกับการเคลื่อนไหวในสังคมเครือข่ายในโลกออนไลน์ (Online) ผ่านเพจ “เหมืองแร่ เมืองเลย V2” ที่รวบรวมข้อมูลข่าวสารการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการรายงานข่าวผ่านเครื่องสื่อสาร “นักข่าวพลเมือง” ในพื้นที่สาธารณะของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ที่ทำให้เราได้เห็นการขับเคลื่อนไปในหลายมิติ แต่มีเอกภาพในทางการให้ข้อมูลข่าวสาร จุดร่วมที่สำคัญของทั้ง 4 เรื่องก็คือ เราจะเห็น

ระดับของเรื่องที่เป็นประเด็นส่วนตัว (private) มาสู่ประเด็นที่เป็นสาธารณะ (public) มากขึ้นเรื่อยโดยจะเห็นกระบวนการของการทำให้เป็นสาธารณะ (publicize) ผ่านเครื่องมือทางสังคมที่วุ่นใน 2 มิติก็คือ

1) มิติการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement)

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้เราได้ตระหนักดีว่า พลังของการเคลื่อนไหวตามตัวอย่างข้างต้นสัมพันธ์กับการเกิดนวัตกรรมระบบเว็บ 2.0 ได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้นักพัฒนาคิดแพลตฟอร์มและแอปพลิเคชันใหม่ในการสร้างเครื่องมือทางสังคมหรือสื่อสังคมออนไลน์ ที่ก่อให้เกิดความสะดวกในการรวมกลุ่มขึ้นอย่างมาก ลักษณะที่สำคัญของการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (new social movement) ก็คือ ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ คือการเรียกร้องของผู้คนสามัญเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนในฐานะพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545, หน้า 45-56) การเคลื่อนไหวเช่นนี้ไม่ได้มีความต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงอำนาจรัฐเหมือนอย่างเดิม แต่คือการเคลื่อนไหวเรียกร้องในประเด็นอัตลักษณ์ เพื่อผลักดันไปสู่การมีนโยบายสาธารณะใหม่ ๆ ที่สอดคล้อง สอดคล้องกับความต้องการของตน สิทธิชุมชน และความมั่นคงปลอดภัยของตนเองและชุมชน

2) มิติของการระดมทรัพยากรผ่านแนวคิดองค์กรและพลวัตกลุ่มแบบใหม่

กรณีศึกษาที่หยิบยกขึ้นมาข้างต้น หากพิจารณาตามกรอบการมองของเคลย์ เซอร์กี (2554) ชี้ให้เห็นว่าสื่อสังคมนี้ไม่เพียงแต่ตอบสนองความเป็น “สัตว์สังคม” ของมนุษย์อย่างที่สุดเท่านั้น หากแต่ได้เปิดพื้นที่และสร้างรูปแบบใหม่ ๆ ในการทำงานร่วมกันของมนุษย์อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์ โดยมีข้อเสนอที่สำคัญก็คือ สิ่ง “เทคโนโลยี” ให้กับมนุษย์นอกเหนือไปจากความสะดวกสบายแล้วก็คือการสร้าง “ความร่วมมือร่วมใจ” จากมนุษย์ด้วยกันจากต้นทุนที่ “ต่ำ” และแทบไม่ต้องพึ่งพาสถาบันดั้งเดิมในการรวมตัวกันหรือระดมผู้คนอีกต่อไป

อย่างไรก็ดีเมื่อการระดมทรัพยากรขึ้นมาได้อย่างง่ายดายกว่าเดิมหลายเท่า โดยปราศจากองค์กร (organization) ขึ้นมา ซึ่งเคยเป็นนวัตกรรมในการบริหารจัดการกำลังแรงงานและทรัพยากรมาก่อนในศตวรรษที่ 20 เทคโนโลยีเหล่านี้ได้สลายโครงสร้างของการมีสายบังคับบัญชาและสามารถดำเนินการด้วยต้นทุนแสนประหยัด แต่กลับมีประสิทธิภาพอย่างน่าเหลือเชื่อ จึงอาจกล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงและ

ผลกระทบนี้ส่งผลจนแนวคิดของนักจัดการองค์กรที่เคยยึดมั่นอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 20 อันมี โรนัลด์ โคส (Ronald Coase) เป็นหัวหอกสำคัญของแนวคิดสกุลนี้ไปด้วย

คำอธิบายของ เคลย์ เซอร์เกี (2554) ต่อเรื่องผลกระทบในระดับ บันไดขั้นที่ 2 ของการรวมกลุ่ม คือ “การประสานงานกัน” (cooperative) คือ ภัยแล้งสำคัญในการวิเคราะห์การรวมกลุ่มของเครื่องมือทางสังคมนี้ เพราะคุณลักษณะของ “การผลิตแบบงานกลุ่ม” (cooperative production) สามารถสร้างผลกระทบในเชิงสังคมได้อย่างเป็นทีน่าพึงพอใจต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลง เพราะคือขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการแบ่งปัน (sharing) ข้อมูลข่าวสาร จนนำมาสู่การก่อรูปของอารมณ์และ“สำนึก” ร่วม ก่อนที่จะ “ยกระดับ” นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในขั้นต่อไป ซึ่งจะนำไปสู่การเคลื่อนไหวนอกเหนือพื้นที่ “ออนไลน์” (online) อันเป็นพื้นที่ที่เสมือน ก่อนที่จะขยับไปสู่พื้นที่ “ออฟไลน์” (offline) อันเป็นพื้นที่ทางกายภาพหรือพื้นที่จริงต่อไป เครื่องมือเหล่านี้ได้จัดวางความสัมพันธ์ภายในกลุ่มก่อนของการทำงานเสียใหม่ เครื่องมือดังกล่าวยังเชื่อมโยงไปถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมในมิติแรกให้กลายเป็นเรื่องที่ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากขึ้นไปด้วย

ถึงกระนั้นก็ตาม ประเด็นที่ทั้งสองมิติมีร่วมกัน คือการเคลื่อนไหวที่ปราศจากองค์กรชั้นนำเช่นนี้ ข้อพิจารณาของ เคลย์ เซอร์เกี (2554) จึงได้ตอกย้ำเราอยู่เสมอถึงคุณูปการของเครื่องมือทางสังคมดังกล่าวว่า แม้การ “รวมกลุ่ม” นั้นสามารถที่จะทำได้ง่ายดายราวกับปอกกล้วย แต่กระนั้นก็ยังมึลักษณะที่ “จัดตั้งง่าย สลายตัวเร็ว” ดังนั้นสิ่งที่เราจะยังต้องจับตามองในการเคลื่อนไหวทางสังคมก็คือ บทเรียนของการเคลื่อนไหวแบบไหนที่เขาเคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “ตัวอย่างรูปธรรมของการเคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม ที่กลุ่มกระทำการแทนสมาชิกทั้งหมดและสมาชิกพร้อมกัน รับผลกระทบร่วมกันยังเป็นเรื่องหายากอยู่” แม้เราจะพบบ่อยบ้างในสังคมที่เราสังกัดอยู่ แต่ก็คงต้องศึกษากันไปว่าพลังในการต่อสู้ต่อรองเหล่านั้นจะดำรงอยู่หรือสูญหายไปด้วยปัจจัยอะไรบ้าง รวมไปถึงข้อถกเถียงที่สำคัญก็คือ “องค์กร” ยังคงมีความสำคัญอยู่หรือไม่ รวมถึงการมีพลวัตกลุ่มแบบใหม่ ๆ (group dynamics) ซึ่งยังรอคอยการศึกษาเพื่อให้เกิดความกระจ่างมากขึ้นในอนาคต

รายการอ้างอิง

- เซอร์กี, เคลย์. (2554). *พลังกลุ่มไร้สังกัด* (สถณี อาชวานันทกุล, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2559). 10 ปัญหาสิ่งแวดล้อมไทยประจำปี 2558. วันที่ค้นข้อมูล 29 พฤษภาคม 2559, จาก <https://prachatai.com/journal/2016/01/63349>
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2559). ยุติราม่า! ปลากะพงหนึ่งมะนาว เกะยอ ตัวละ 1,710 บ. เจ้าของรับผิดชอบ. วันที่ค้นข้อมูล 29 พฤษภาคม 2559, จาก <https://www.thairath.co.th/content/610443>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2559). สุดดีใจ! เจ้าของปล่อยโฮ หลังพบ 'บักบุญ' สุนัขตกรถ หายไป 7 เดือน. วันที่ค้นข้อมูล 29 พฤษภาคม 2559, จาก <https://www.thairath.co.th/content/564487>
- ประชาไท. (2559). ผอ.ทันทสถานหญิงขอโทษ 'กรรณก' กรณีตรวจภายใน ย้ำเลิกแล้ว มาตรการ 'ขาหยั่ง'. วันที่ค้นข้อมูล 29 พฤษภาคม 2559, จาก <http://prachatai.com/journal/2016/05/65784>
- ประชาไท. (2559). 3 สาวผู้ต้องหาคดีการเมือง เปิด 3 เรื่องเล่าละเมิดสิทธิฯ ระหว่าง ครอบงำในเรือนจำ. วันที่ค้นข้อมูล 29 พฤษภาคม 2559, จาก <http://prachatai.com/journal/2016/05/65597>
- โพสต์ทูเดย์. (2559). เจ้าของร้านซีฟู้ดเกะยอขอโทษคิดค่าปลากะพงผิด 1,710 บาท. วันที่ค้นข้อมูล 29 พฤษภาคม 2559, จาก <https://www.posttoday.com/social/general/428376>

การประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเอง
ของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชน: กรณีศึกษา
เทศบาลตำบลเกาะแก้ว จังหวัดสงขลา
The Need Assessment for Self-Development
of Entrepreneurs of the Community Business:
The Case Study of Kohtaew Sub-District
Municipality, Songkhla Province

สุธีรา เดชนครินทร์ (Suteera Detnakarin)¹

ธัญญา ยินเจริญ (Thananya Yincharoen)²

อัศยุณ อารยะยุณ (Akkayarn Arrayayarn)³

Received: July 26, 2018

Revised: September 21, 2018

Accepted: October 9, 2018

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาคือ เพื่อประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้ว โดยใช้วิธีการออกแบบงานวิจัยผสมผสานแบบขั้นตอนเชิงสำรวจ ซึ่งแบ่งเป็นสองระยะ ระยะ 1 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มจากคณะกรรมการบริหารกลุ่มธุรกิจชุมชน

^{1, 3} โปรแกรมวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

Management Program, Faculty of Management Sciences, Songkhla Rajabhat University

² โปรแกรมวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

Business Computer Program, Faculty of Management Sciences, Songkhla Rajabhat University

และตัวแทนจากหน่วยงานรัฐ และในระยะ 2 เก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากสมาชิกของธุรกิจชุมชนจำนวน 71 คน ด้วยแบบสอบถามซึ่งเป็นผลที่ได้จากการวิจัยระยะ 1 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ การวิเคราะห์เนื้อหา ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการเรียงลำดับความสำคัญของข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1) ความต้องการจำเป็นสูงสุดในการพัฒนาตนเองด้านการบริหารจัดการ คือ ความสามารถในการจัดทำแผนธุรกิจ 2) ความต้องการจำเป็นสูงสุดในการพัฒนาตนเองด้านการตลาด คือ ความสามารถในการออกแบบตราสินค้า 3) ความต้องการจำเป็นสูงสุดในการพัฒนาตนเองด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ คือ ความสามารถในการใช้ระบบคอมพิวเตอร์เพื่อแก้ปัญหา 4) ความต้องการจำเป็นสูงสุดในการพัฒนาตนเองด้านการผลิต คือ ความสามารถในการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต 5) ความต้องการจำเป็นสูงสุดในการพัฒนาตนเองด้านบัญชีและการเงิน คือ ความสามารถในการจัดทำงบการเงิน และ 6) ความต้องการจำเป็นสูงสุดในการพัฒนาตนเองด้านทรัพยากรมนุษย์ คือ ความสามารถในการมอบหมายงาน โดยผลการศึกษามีประโยชน์ต่อการออกแบบโครงการบริการวิชาการเพื่อเพิ่มผลการดำเนินงานที่ดีให้กับธุรกิจชุมชน

คำสำคัญ: การประเมินความต้องการจำเป็น, ธุรกิจชุมชน, เทศบาลตำบลเกาะแก้ว

Abstract

The objective of this study was to assess the needs for self-development of entrepreneurs of the community business in Kohtaew sub-district municipality. This study used an exploratory sequential mixed methods research design, which included two phases in one study. The first phase was qualitative research and the data were collected from the committees of the community business and the representatives from a government agency through the focus group discussion. Then, in the second phase, quantitative data were collected from 71 members of the community businesses through the questionnaire which was the results of the first phase. The data were analyzed using content analysis, mean, standard deviation, and modified priority need index (PNI_{modified}).

The research findings were as follows: 1) the highest need for self-development in business management was the ability to prepare the business plan, 2) the highest need for self-development in marketing was the ability to design own brand, 3) the highest need for self-development in information technology was the ability of using computer systems for problem solving, 4) the highest need for self-development in production was the ability to analyze production costs, 5) the highest need for self-development in accounting and finance was the ability in budget planning, and 6) the highest need for self-development in human resources was the ability to delegate the tasks effectively. The results of this study were useful for designing the community service projects to enhance the community business performance.

Keywords: Need Assessment, Community Business, Kohtaew Sub-District Municipality

บทนำ

ธุรกิจชุมชนเป็นธุรกิจที่ถูกจัดตั้งขึ้นจากคนในชุมชนซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาชีพและจัดการทุนของชุมชนในเชิงธุรกิจ ธุรกิจชุมชนจึงเป็นธุรกิจฐานรากที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับประเทศ โดยการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนเป็นการผสมผสานการผลิตในภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการบริการซึ่งเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น จนกระทั่งก่อให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ในแต่ละพื้นที่ (กษมาพร พวงประยงค์ และนพพร จันทน์นำชู, 2556; สุวรรณ เตชะธีระปริชา, สุรัตน์ หงส์ไทย, และชิดชนก ปริชาพันธ์, 2560) แต่ในขณะเดียวกัน ธุรกิจชุมชนในปัจจุบันก็กำลังประสบปัญหาตั้งแต่กระบวนการผลิตไปจนถึงการจัดจำหน่ายสินค้า โดยเฉพาะปัญหาหลัก คือ การขาดองค์ความรู้ในการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสมัยใหม่ ซึ่งผลของปัญหาดังกล่าวทำให้ผลิตภัณฑ์ชุมชนมีรูปร่างลักษณะคล้ายคลึงกัน ไม่มีความแตกต่างจากคู่แข่งกัน ตลอดจนไม่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นหรือสามารถสะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ทำให้การขายยตลาดเป็นไปได้อย่างยากลำบาก นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์และ

การเติบโตของเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อสังคมออนไลน์ ยังมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตลอดจนการขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องของหน่วยงานรัฐบาลก็ยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ธุรกิจชุมชนไม่สามารถขับเคลื่อนและพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (เกรียงไกร โพธิ์มณี และสุภาภรณ์ พรหมฤาษี, 2557; จุรีวรรณ จันทลา, 2559)

จากปัญหาที่เกิดขึ้นกับธุรกิจชุมชนข้างต้น ผู้วิจัยจึงเกิดความตระหนักและสนใจที่จะหาแนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชนเพื่อให้เกิดการเติบโตอย่างยั่งยืน โดยจะศึกษาในส่วนของการพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานของผู้ประกอบการในธุรกิจชุมชน ทั้งนี้เป็นเพราะตัวผู้ประกอบการ คือ ผู้นำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดสรรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้น หากผู้ประกอบการได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างเต็มกำลังความสามารถก็จะสามารถนำธุรกิจชุมชนไปสู่ความสำเร็จในอนาคตได้ (สุธิดา แจ้งประจักษ์, 2560; Ahmad, Ramayah, Wilson, & Kummerow, 2010) และที่สำคัญเพื่อให้สอดคล้องกับกับยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏที่กำหนดนโยบายหลักเกี่ยวกับการพัฒนาองค์ความรู้และถ่ายทอดสู่ชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ผู้วิจัยจึงได้บูรณาการการวิจัยกับการบริการวิชาการเพื่อตอบสนองความต้องการของธุรกิจชุมชนและผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนอย่างแท้จริง สำหรับพัฒนาศักยภาพของธุรกิจชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้เข้มแข็งขึ้น โดยงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านบริหารจัดการ ด้านการตลาด ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านการผลิต ด้านบัญชีและการเงิน และด้านทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น ซึ่งปัจจัยดังกล่าวมีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของธุรกิจชุมชน และสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในการดำเนินงานและการพัฒนาอาชีพได้อย่างยั่งยืน (จุรีวรรณ จันทลา, 2559; ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังขรัตน์, 2557)

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะดำเนินการเฉพาะในพื้นที่เทศบาลตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เนื่องจากเป็นชุมชนเป้าหมายที่สถาบันวิจัยและพัฒนา ร่วมกับคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ได้ร่วมกันหารือและกำหนดเป็นพื้นที่เป้าหมายในการให้บริการวิชาการแก่ชุมชนท้องถิ่น โดยผลการวิจัยที่ได้จะทำให้ทราบความต้องการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในแต่ละด้าน

อย่างแท้จริง จนสามารถนำไปต่อยอดและสร้างเป็นแผนพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการได้อย่างเป็นรูปธรรมและตรงตามความต้องการของธุรกิจชุมชน ดังนั้น การศึกษาในครั้งนี้จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างรูปแบบการวิจัยและดำเนินการพัฒนาตามความต้องการของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชน ซึ่งสามารถบูรณาการงานวิจัยกับการบริการวิชาการเพื่อตอบสนองโจทย์ของยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้ว

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาความสามารถให้ตรงกับความต้องการของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้ว จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การประเมินความต้องการจำเป็น (Needs Assessment)

การประเมินความต้องการจำเป็น หมายถึง กระบวนการที่เป็นระบบในการกำหนดความแตกต่างของสภาพที่เป็นอยู่จริง ซึ่งสังเกตได้กับสภาพคาดหวังที่ควรจะเป็น แล้วนำผลของความต่างนั้นมาจัดเรียงความสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลในการตัดสินใจเลือกหรือหาวิธีแก้ปัญหาได้ตรงกับความต้องการที่แท้จริงอันเนื่องจากการประเมินความต้องการจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์และการเปลี่ยนแปลงในทางบวก (กองเกียรติ รัชชธรรม, เพ็ญศรี เศรษฐวงศ์, และสมบุญ ณ สุริยวงศ์, 2556; ัญชนก ศิริโสภิตกุล, 2558) นอกจากนี้ สุวิมล ว่องวานิช (2558) ยังกล่าวเพิ่มเติมว่า การประเมินความต้องการจำเป็น หมายถึง กระบวนการที่เป็นระบบซึ่งใช้กำหนดความแตกต่างระหว่างสภาพที่มุ่งหวังกับสภาพที่เป็นอยู่จริง ส่วนใหญ่จะเน้นที่ความแตกต่างของผลลัพธ์ (Outcome Gaps) จากนั้นจึงมีการเรียงลำดับความสำคัญของความแตกต่าง และเลือกความต้องการจำเป็นที่สำคัญมาแก้ไข ยิ่งไปกว่านั้นการประเมินความต้องการจำเป็นยังถูกมองว่า เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการฝึกอบรม และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อ

การออกแบบโปรแกรมการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตนเองของผู้ได้รับการฝึกอบรม (Kraiger, 2003) ทั้งนี้เป็นเพราะการประเมินความต้องการจำเป็นมีส่วนช่วยวางแผนการพัฒนา ศักยภาพของผู้เข้ารับการอบรม และยังแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของผู้เข้ารับการอบรมด้วย ดังนั้น การทำการประเมินความต้องการจำเป็นจะช่วยให้เห็นถึงความพร้อม ในการฝึกอบรมและพัฒนาของผู้เข้ารับการอบรม (Aguinis & Kraiger, 2009) แต่จากการทบทวนวรรณกรรมด้านการประเมินความต้องการจำเป็นสำหรับการพัฒนาศักยภาพ ผู้ประกอบการ พบว่า มีงานวิจัยประเภทร้อยละน้อยมากทั้งในด้านทฤษฎีและเชิงประจักษ์ (Kraiger, 2003)

จากเอกสารและงานวิจัยข้างต้นสามารถสรุปนิยามของการประเมินความต้องการ จำเป็นสำหรับการศึกษานี้ว่า หมายถึง ขั้นตอนในการกำหนดความแตกต่างอย่างเป็นระบบ ระหว่างระดับความสามารถของผู้ประกอบการที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันกับระดับ ความสามารถของผู้ประกอบการที่ต้องการพัฒนาในอนาคต จากนั้นนำผลของ ความแตกต่างดังกล่าวมาจัดลำดับความสำคัญ แล้วเลือกความต้องการจำเป็นที่สำคัญ มาแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นที่แท้จริง หรือเพื่อนำไปออกแบบโปรแกรมการพัฒนาศักยภาพให้กับผู้ประกอบการ โดยการอบรมต่อไป ในอนาคต

การพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการ

ผู้ประกอบการ คือ ผู้ที่นำความรู้ ทักษะ และความสามารถไปสู่กลยุทธ์ ในการดำเนินธุรกิจ จนนำไปสู่การปฏิบัติงานอย่างแท้จริง ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อ ความสำเร็จของผู้ประกอบการ โดยผู้ประกอบการที่มีทักษะ ความรู้ ความสามารถ คือ ผู้ที่สามารถจัดการกับความท้าทายของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ หรือการปรับตัวเข้ากับ สถานการณ์ หรือจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ (Ahmad et al., 2010) ผู้ประกอบการสามารถพัฒนาตนเองได้โดยผ่านการฝึกอบรมและพัฒนาเพื่อนำไปสู่ การปฏิบัติงานได้อย่างมืออาชีพ (Boas, Dias, & Amtmann, 2014) ดังนั้น การศึกษาการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการจึงเป็นการศึกษาความต้องการเพิ่มพูน ความรู้ ทักษะ และความสามารถของผู้ประกอบการ เพื่อต่อยอดไปสู่การฝึกอบรม และการพัฒนาสำหรับการพัฒนาผู้ประกอบการไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงาน ตลอดจนนำพาประเทศไปสู่การพัฒนาที่มั่นคง มั่นคง และยั่งยืน โดยจากการทบทวน

วรรณกรรมพบว่า ความรู้ความสามารถของผู้ประกอบการที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จของผู้ประกอบการส่วนใหญ่มีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ 6 ด้าน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการทักษะ ความรู้ และความสามารถในแต่ละด้านของผู้ประกอบการ

ผู้วิจัย	ด้านการบริหารจัดการ	ด้านการตลาด	ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ	ด้านการผลิต	ด้านบัญชีและการเงิน	ด้านทรัพยากรมนุษย์
Binuomote และ Okoli (2015)	✓	✓				✓
Eze, Ezenwafor, และ Igberaharha (2016)	✓	✓	✓		✓	
Sousa และ Almeida (2014)	✓	✓		✓		
เกรียงไกร โพธิ์มีณี และสุภาภรณ์ พรหมฤาษี (2557)	✓	✓		✓	✓	✓
กษมาพร พวงประยงค์ และนพพร จันทน์นำชู (2556)	✓	✓		✓	✓	
จวีร์วรรณ จันทลา (2559)		✓	✓	✓	✓	✓
ฐานันท์ ตั้งรุจิกุล และคณิดา ไกรสันติ (2560)	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางที่ 1 สามารถสรุปได้ว่ากรอบแนวคิดเพื่อศึกษาการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการ ประกอบด้วย 6 ด้าน โดยมีรายละเอียดในแต่ละด้าน ดังนี้

1) ด้านการบริหารจัดการ หมายถึง ความสามารถในการนำหลักการบริหารจัดการมาใช้ในการดำเนินงานซึ่งประกอบด้วย ความสามารถในการวางแผนภายในกิจการของผู้ประกอบการ โดยสามารถระบุจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการดำเนินธุรกิจและสามารถวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางธุรกิจได้ นอกจากนี้ยังหมายความว่ารวมถึงความสามารถในการติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานโดยการติดตามความคืบหน้าของงานและประเมินผลการดำเนินงานของกิจการให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ตลอดจนความสามารถในการกำหนดเป้าหมายและ

การตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ โดยการจัดทำแผนธุรกิจและการจัดลำดับความสำคัญของงานที่สอดคล้องกับแผนธุรกิจที่ไว้ไว้

2) ด้านการตลาด หมายถึง ความสามารถในการระบุกลุ่มเป้าหมายและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนสามารถออกแบบผลิตภัณฑ์ได้ตรงตามต้องการของกลุ่มเป้าหมายทั้งการปรับปรุงผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ และยังหมายความรวมถึงความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ตราสินค้า และช่องทางในการจัดจำหน่ายเพื่อรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ประกอบการและลูกค้ากลุ่มเป้าหมาย ที่สำคัญต้องสามารถตั้งราคาขายสินค้าได้

3) ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ หมายถึง ความสามารถนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยเพิ่มช่องทางการขายสินค้า เช่น ทางอินเทอร์เน็ต เฟซบุ๊กหรืออินสตาแกรม ตลอดจนสามารถจัดการข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานและข้อมูลลูกค้าโดยใช้ระบบคอมพิวเตอร์ เพื่อนำมาแก้ปัญหาการดำเนินงานของผู้ประกอบการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) ด้านการผลิต หมายถึง ความสามารถในการกำหนดขั้นตอนการผลิตได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนสามารถจัดการกระบวนการผลิตให้มีมาตรฐานเพื่อช่วยลดต้นทุนและลดการสูญเสียในขั้นตอนการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังสามารถวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและคำนวณสินค้าคงคลังได้อย่างเหมาะสม

5) ด้านบัญชีและการเงิน หมายถึง ความสามารถในการบันทึกข้อมูลทางการเงิน ความสามารถในการจัดทำบัญชีและงบการเงินที่จำเป็นต่อการดำเนินธุรกิจ ความสามารถในการวิเคราะห์งบการเงิน ตลอดจนการบริหารเงินทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดหาแหล่งเงินทุน และการควบคุมค่าใช้จ่ายของกิจการ

6) ด้านทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง ความสามารถในการวางแผนและจัดการทรัพยากรมนุษย์ในกิจการได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ โดยมอบหมายงานได้ตรงกับความสามารถของพนักงาน และเป็นที่ปรึกษาที่ดีให้แก่พนักงาน ตลอดจนจูงใจให้พนักงานทำงานได้อย่างเต็มกำลังความสามารถ

ความหมายของธุรกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชนเป็นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้า การบริการ และธุรกิจอื่น ๆ โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของ ซึ่งผลผลิตที่ได้เกิดจากการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มาบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เศรษฐกิจในชุมชนมีการพัฒนาและเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน (องพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังขรัตน์, 2557) ยิ่งไปกว่านั้น ธุรกิจชุมชนยังเน้นการใช้ทรัพยากรและทักษะความชำนาญของคนในชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างสมาชิกที่เป็นผู้ร่วมดำเนินงาน (เกรียงไกร โพธิ์มณี และสุภาภรณ์ พรหมฤาษี, 2557) การศึกษาของคณิดา ไกรสันติ และรสมนต์ คำศรี (2559) ได้นิยามเพิ่มเติมว่า ธุรกิจชุมชนเป็นการจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งพาตนเอง และความพอเพียงของครอบครัวและชุมชน โดยทุนในที่นี้หมายถึง เงิน ทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืน

การศึกษาในครั้งนี้ธุรกิจชุมชนจึงหมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งมีการจัดการทุนชุมชนอย่างสร้างสรรค์ โดยมีการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มาบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดการดำเนินธุรกิจที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชน

การวิจัยธุรกิจชุมชนมีหลายรูปแบบ โดยงานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งที่จะศึกษาเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนให้เกิดการเติบโตอย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่น การศึกษาของเกรียงไกร โพธิ์มณี และสุภาภรณ์ พรหมฤาษี (2557) ได้ศึกษาความต้องการในการพัฒนาธุรกิจชุมชนในเขตบางเขน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก ผลการวิจัยพบว่า ผู้ประกอบการมีความต้องการพัฒนาธุรกิจชุมชนในหลาย ๆ ด้าน รวมทั้งยังต้องการการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะแหล่งเงินทุนหรือการช่วยเหลือด้านความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ ตลอดจนการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของธุรกิจชุมชนโดยหน่วยงานรัฐ นอกจากนี้ การศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยกลุ่มการแปรรูปและผลิตภัณฑ์ จังหวัดสมุทรสงคราม ของกษมาพร พวงประยงค์ และนพพร จัทรนำชู (2556) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและผลการวิจัยค้นพบว่า การพัฒนาธุรกิจชุมชนควรสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีความแตกต่าง

สร้างการเรียนรู้ให้คนในชุมชนและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้คนนอกชุมชน แล้วนำมาพัฒนาและประยุกต์ใช้กับกลุ่มของตน พัฒนาช่องทางข้อมูลข่าวสาร โดยการจัดกิจกรรมเชื่อมโยงเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างกลุ่ม ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาของกรณีการ์ ทามา (2557) ยังค้นพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการพัฒนากลุ่มอาชีพเกิดจากการมีผู้นำ และคณะกรรมการบริหารกลุ่มที่มีความรู้ มีวิสัยทัศน์ มีการประสานงานที่ดี สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ผู้นำชุมชนและหน่วยงานให้การสนับสนุนและร่วมมือกันพัฒนากลุ่มอาชีพ

จากเอกสารและงานวิจัยข้างต้นพบว่า หน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้ามาให้การช่วยเหลือและสนับสนุนการพัฒนาธุรกิจชุมชน แต่งานวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนในประเด็นเพื่อศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการยังพบว่ามีน้อยอยู่ ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงถือเป็นการเติมเต็มองค์ความรู้ด้านการพัฒนาศักยภาพของ ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนที่เริ่มต้นจากตัวผู้ประกอบการเอง เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ประกอบการในธุรกิจชุมชน จนสามารถสร้างความเข้มแข็ง และต่อยอดองค์ความรู้ไปสู่การพัฒนาและการเติบโตอย่างยั่งยืนในอนาคต

วิธีการวิจัย

1. แบบของการวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) แบบขั้นตอนเชิงสำรวจ (Exploratory Sequential Design) โดยการศึกษาแบ่งเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และระยะที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) (Creswell & Plano Clark, 2011)

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ประกอบด้วย 1) ตัวแทนของธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้ว จำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะแก้วหมู่ 6 จำนวน 5 คน และกลุ่มแม่บ้านชนมพื้นบ้านหมู่ 4 จำนวน 3 คน และ 2) เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลเกาะแก้ว จำนวน 2 คน วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Selection) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

2.1 ตัวแทนของธุรกิจชุมชน: เป็นผู้นำหรือคณะกรรมการบริหารของกลุ่มธุรกิจชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญต่อการดำเนินงานและมีข้อมูลเชิงลึกในประเด็นที่ต้องการศึกษา

2.2 เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลเกาะแก้ว: เป็นเจ้าหน้าที่ที่ดูแลและรับผิดชอบการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนโดยตรง

3. การวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ คือ สมาชิกทุกคนของธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วที่มีความต้องการพัฒนาตนเอง จำนวน 96 คน ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะแก้วหมู่ 6 จำนวน 53 คน กลุ่มแม่บ้านขนมพื้นบ้านหมู่ 4 จำนวน 36 คน และกลุ่มผลิตดอกไม้จันทน์หมู่ 1 จำนวน 7 คน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

4.1 เครื่องมือเชิงคุณภาพ คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง จำนวน 1 ฉบับ โดยผู้วิจัยเตรียมหัวข้อคำถามที่เกี่ยวกับความรู้ความสามารถของผู้ประกอบการซึ่งมีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้ว และความต้องการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในอนาคต ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิดตามคำสำคัญที่ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมและพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนถ้อยคำให้สอดคล้องกับคำตอบของผู้ให้ข้อมูลหลักและสถานการณ์ในการเก็บข้อมูล

4.2 เครื่องมือเชิงปริมาณ คือ แบบสอบถามที่มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ตามแบบลิเคิร์ท 5 ระดับ (5-Point Likert Scale) โดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามพิจารณาว่า ความสามารถที่มีอยู่จริงในปัจจุบันอยู่ในระดับใดและความสามารถที่ต้องการพัฒนาอยู่ในระดับใด ซึ่งกำหนดน้ำหนักของคะแนน 5 ระดับ จำนวน 35 ข้อ

5. การสร้างเครื่องมือวิจัย รายละเอียดการสร้างเครื่องมือวิจัยสามารถอธิบายได้ดังนี้

5.1 เครื่องมือเชิงคุณภาพ เริ่มต้นจากศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถของผู้ประกอบการซึ่งมีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน จากนั้นกำหนดประเด็นและขอบข่ายของคำถามในแบบสัมภาษณ์และสร้างแบบสัมภาษณ์จากประเด็นและขอบเขตดังกล่าว

5.2 เครื่องมือเชิงปริมาณ เกิดจากการนำข้อมูลซึ่งผ่านการวิเคราะห์ในขั้นตอนการวิจัยเชิงคุณภาพมาดำเนินการสร้างแบบสอบถาม จากนั้นนำแบบสอบถามดังกล่าวส่งไปยังผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบค่าดัชนีความสอดคล้อง (Indexes of Item-Objective Congruence: IOC) โดยข้อคำถามที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องที่ผ่านเกณฑ์คุณภาพ คือ 0.50 (บุญใจ ศรีสถิตนรากร, 2555) จะถูกนำมาใช้เป็นข้อคำถามในแบบสอบถามฉบับจริง โดยทุกข้อคำถามผ่านเกณฑ์คุณภาพทุกข้อ

6. การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้มีทั้งในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปริมาณ โดยรายละเอียดของการเก็บข้อมูลจำแนกตามวิธีการวิจัยสามารถอธิบายได้ดังนี้

6.1 การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มร่วมกัน (Focus Group Discussion) ระหว่างตัวแทนของกลุ่มธุรกิจชุมชน และเจ้าหน้าที่ของเทศบาลตำบลเกาะแก้ว

6.2 การวิจัยเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรซึ่งเป็นสมาชิกทุกคนของธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วที่มีความต้องการพัฒนาตนเอง จำนวน 96 คน ด้วยแบบสอบถามผลปรากฏว่ามีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้น 71 คน คิดเป็นอัตราการตอบกลับเท่ากับ 74% โดยเก็บได้จากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะแก้วหมู่ 6 จำนวน 39 คน กลุ่มแม่บ้านชนมพื้นบ้านหมู่ 4 จำนวน 26 คน และกลุ่มผลิตดอกไม้จันทน์หมู่ 1 จำนวน 6 คน

7. การวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาครั้งนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ส่วน ได้แก่

7.1 การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการจำแนกและจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นแนวทางการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถของผู้ประกอบการซึ่งมีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการดำเนินงาน เพื่อหาประเด็นร่วมหรือประเด็นหลัก และเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นข้อมูลสำหรับการสร้างแบบสอบถามที่สอดคล้องตามวัตถุประสงค์

7.2 การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ ข้อมูลจากแบบสอบถามได้นำมาตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูล จัดระเบียบข้อมูลลงรหัสข้อมูล และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบน

มาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) และการเรียงลำดับความสำคัญของข้อมูล (Modified Priority Need Index: PNI_{modified}) (สุมิตล ว่องวานิช, 2558) ด้วยสูตร

$$PNI_{\text{modified}} = (I - D) / D$$

PNI _{modified}	หมายถึง ค่าดัชนีการจัดเรียงลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น
I	หมายถึง ค่าบอกระดับความสำคัญของความสามารถที่ต้องการพัฒนา
D	หมายถึง ค่าบอกระดับความสำคัญของความสามารถที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานแบบขั้นตอนเชิงสำรวจ โดยการศึกษาแบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนั้น ผลการวิจัยจึงแยกแสดงเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาสามารถสรุปการจำแนกและจัดหมวดหมู่ตามประเด็นความต้องการพัฒนาทักษะ ความรู้ความสามารถของผู้ประกอบการได้ดังนี้ 1) ด้านการบริหารจัดการ ประเด็นที่ต้องการพัฒนาดตนเองประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางธุรกิจทั้งภายในและภายนอก การวางแผนการดำเนินงาน การจัดลำดับความสำคัญของงาน การติดตามความก้าวหน้าและการประเมินผลการดำเนินงาน และการเขียนแผนธุรกิจ 2) ด้านการตลาด ประเด็นที่ต้องการพัฒนาดตนเองประกอบด้วย การระบุกลุ่มเป้าหมาย การระบุความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การปรับปรุงสินค้า การพัฒนาสินค้าใหม่ การออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสินค้า ช่องทางการจัดจำหน่าย และการตั้งราคา 3) ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ประเด็นที่ต้องการพัฒนาดตนเองประกอบด้วย การขายสินค้าผ่านทางอินเทอร์เน็ต/สื่อสังคมออนไลน์ และการจัดการข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ 4) ด้านการผลิต ประเด็นที่ต้องการพัฒนาดตนเองประกอบด้วย กระบวนการผลิตที่เป็นมาตรฐาน การลดต้นทุน การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต และการคำนวณสินค้าคงคลัง 5) ด้านบัญชีและการเงิน ประเด็นที่ต้องการพัฒนาดตนเองประกอบด้วย การจัดการเงินทุน การบันทึกบัญชี การทำงบการเงิน การวิเคราะห์งบการเงิน และการจัดหาเงินทุน และ 6) ด้านทรัพยากรมนุษย์ ประเด็นที่ต้องการ

พัฒนาตนเองประกอบด้วย การวางแผนกำลังคน การแบ่งงานกันทำ การจัดการกำลังคน และการจูงใจ

2. ผลการวิจัยเชิงปริมาณ

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพระยะที่ 1 ทำให้ผู้วิจัยได้แบบสอบถามเพื่อนำไปเก็บข้อมูลเชิงปริมาณในระยะที่ 2 โดยผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้ว

ผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดเป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 45.07 มีสถานภาพสมรส จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 77.46 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือทำนาและทำสวน สำหรับข้อมูลทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นกรรมการในกลุ่มธุรกิจชุมชนจำนวน 33 คน คิดเป็นร้อยละ 46.48 โดยประเภทสินค้าที่ผลิต ประกอบด้วย เครื่องแกง มันฉาบ/มันทรงเครื่อง และดอกไม้จันทน์ คิดเป็นร้อยละ 54.93, 36.62 และ 8.45 ตามลำดับ

2.2 ผลการประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้ว

ตารางที่ 2 ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชน
ในเทศบาลตำบลเกาะแก้ว จำแนกเป็นรายด้าน

ความสามารถของผู้ประกอบการ	ระดับความสามารถในปัจจุบัน (D)			ระดับความสามารถที่ต้องการพัฒนา (I)			PNI _{modified}	ลำดับ
	Mean	S.D.	แปลผล	Mean	S.D.	แปลผล		
ความสามารถในด้านการบริหารจัดการ								
1. ความสามารถในการระบุจุดแข็งและจุดอ่อน	2.10	.90	น้อย	4.54	.67	มากที่สุด	1.16	5
2. ความสามารถในการระบุโอกาสและอุปสรรค	2.10	.99	น้อย	4.61	.60	มากที่สุด	1.20	4
3. ความสามารถในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ	2.06	.97	น้อย	4.59	.62	มากที่สุด	1.23	2
4. ความสามารถในการดำเนินธุรกิจให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้	2.08	1.01	น้อย	4.59	.65	มากที่สุด	1.21	3
5. ความสามารถในการติดตามความคืบหน้าการดำเนินงานของธุรกิจให้เป็นไปตามเป้าหมาย	2.13	1.10	น้อย	4.56	.63	มากที่สุด	1.14	6
6. ความสามารถในการประเมินผลการดำเนินงานของธุรกิจให้เป็นไปตามเป้าหมาย	2.07	.99	น้อย	4.62	.66	มากที่สุด	1.23	2
7. ความสามารถในการจัดทำแผนธุรกิจ	1.85	.82	น้อย	4.66	.58	มากที่สุด	1.52	1
8. ความสามารถในการลำดับความสำคัญของงาน	2.20	1.02	น้อย	4.61	.67	มากที่สุด	1.10	7
รวม	2.07	.85	น้อย	4.60	.54	มากที่สุด		

ความสามารถของผู้ประกอบการ	ระดับความสามารถในปัจจุบัน (D)			ระดับความสามารถที่ต้องการพัฒนา (I)			PNI _{modified}	ลำดับ
	Mean	S.D.	แปลผล	Mean	S.D.	แปลผล		
ความสามารถด้านการตลาด								
1. ความสามารถในการวิเคราะห์กลุ่มลูกค้าเป้าหมาย	2.00	.89	น้อย	4.62	.59	มากที่สุด	1.31	3
2. ความสามารถในการพัฒนาสินค้าที่มีอยู่ให้มีคุณภาพดีขึ้น	2.06	.91	น้อย	4.59	.58	มากที่สุด	1.23	6
3. ความสามารถในการพัฒนาสินค้าใหม่ให้มีความหลากหลาย	2.08	1.01	น้อย	4.66	.61	มากที่สุด	1.24	5
4. ความสามารถในการออกแบบตราสินค้า	1.96	.89	น้อย	4.62	.64	มากที่สุด	1.36	1
5. ความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์	1.92	.92	น้อย	4.52	.69	มากที่สุด	1.35	2
6. ความสามารถในการจัดจำหน่ายสินค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ	2.01	.93	น้อย	4.62	.57	มากที่สุด	1.30	4
7. ความสามารถในการตั้งราคาขายสินค้า	2.20	.92	น้อย	4.65	.59	มากที่สุด	1.11	7
รวม	2.03	.78	น้อย	4.61	.50	มากที่สุด		
ความสามารถด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ								
1. ความสามารถในการขายสินค้าผ่านทางอินเทอร์เน็ต	1.76	.84	น้อย	4.48	.58	มาก	1.55	2
2. ความสามารถในการขายสินค้าผ่านสื่อสังคมออนไลน์	1.83	.88	น้อย	4.51	4.61	มากที่สุด	1.46	3
3. ความสามารถในการจัดการข้อมูลลูกค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ	1.89	.85	น้อย	4.59	.67	มากที่สุด	1.43	4
4. ความสามารถในการนำระบบคอมพิวเตอร์มาช่วยแก้ปัญหาในทางธุรกิจ	1.75	.86	น้อย	4.63	.59	มากที่สุด	1.65	1
รวม	1.81	.78	น้อย	4.55	.53	มากที่สุด		

ความสามารถของผู้ประกอบการ	ระดับความสามารถในปัจจุบัน (D)			ระดับความสามารถที่ต้องการพัฒนา (I)			PNI _{modified}	ลำดับ
	Mean	S.D.	แปลผล	Mean	S.D.	แปลผล		
ความสามารถด้านการผลิต								
1. ความสามารถในการกำหนดขั้นตอนการผลิตสินค้า	1.99	1.01	น้อย	4.56	.53	มากที่สุด	1.29	5
2. ความสามารถในการวางแผนการผลิต	2.00	.94	น้อย	4.70	.52	มากที่สุด	1.35	3
3. ความสามารถในการจัดการกระบวนการผลิตให้มีมาตรฐาน	2.00	.93	น้อย	4.62	4.59	มากที่สุด	1.31	4
4. ความสามารถในการจัดการกระบวนการผลิตเพื่อลดต้นทุน	1.90	.86	น้อย	4.55	.63	มากที่สุด	1.40	2
5. ความสามารถในการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต	1.87	.74	น้อย	4.55	.56	มากที่สุด	1.43	1
6. ความสามารถในการจัดการสินค้าคงคลังได้อย่างเหมาะสม	2.01	.92	น้อย	4.59	.55	มากที่สุด	1.27	6
รวม	1.96	.81	น้อย	4.59	.45	มากที่สุด		
ความสามารถด้านบัญชีและการเงิน								
1. ความสามารถในการบันทึกข้อมูลทางการเงิน	1.89	1.04	น้อย	4.58	.58	มากที่สุด	1.42	3
2. ความสามารถในการจัดทำบัญชีเพื่อขอสนับสนุนทางการเงินจากสถาบันการเงิน	1.77	.93	น้อย	4.61	.57	มากที่สุด	1.61	1
3. ความสามารถในการทำงานเงินที่จำเป็นต่อการดำเนินธุรกิจ	2.04	.96	น้อย	4.55	.56	มากที่สุด	1.23	6
4. ความสามารถในการวิเคราะห์งบการเงิน	1.99	.92	น้อย	4.51	.65	มากที่สุด	1.27	5
5. ความสามารถในการหาแหล่งเงินทุนเพื่อดำเนินงาน	1.99	.90	น้อย	4.62	.62	มากที่สุด	1.32	4
6. ความสามารถในการควบคุมค่าใช้จ่ายของกิจการ	1.89	.90	น้อย	4.63	.59	มากที่สุด	1.45	2
รวม	1.93	.84	น้อย	4.58	.50	มากที่สุด		

ความสามารถของผู้ประกอบการ	ระดับความสามารถในปัจจุบัน (D)			ระดับความสามารถที่ต้องการพัฒนา (I)			PNI _{modified}	ลำดับ
	Mean	S.D.	แปลผล	Mean	S.D.	แปลผล		
	ความสามารถด้านทรัพยากรมนุษย์							
1. ความสามารถในการมอบหมายงานให้ตรงกับ ความสามารถของสมาชิกแต่ละคน	2.04	.99	น้อย	4.65	.48	มากที่สุด	1.28	1
2. ความสามารถในการสอนงานและการเป็นที่เลี้ยง	2.03	1.07	น้อย	4.59	.62	มากที่สุด	1.26	2
3. ความสามารถในการจูงใจให้พนักงานให้ทำงานได้อย่างเต็มที่	2.08	1.05	น้อย	4.69	.50	มากที่สุด	1.25	3
4. ความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง	2.10	1.00	น้อย	4.70	.52	มากที่สุด	1.24	4
รวม	2.06	.95	น้อย	4.66	.44	มากที่สุด		

จากตารางที่ 2 จะพบว่าผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วมีความต้องการจำเป็นในการพัฒนาด้านการบริหารจัดการ คือ ความสามารถในการจัดทำแผนธุรกิจมากที่สุด ($PNI_{modified} = 1.52$) สำหรับด้านการตลาดมีความต้องการพัฒนาความสามารถในการออกแบบตราสินค้ามากที่สุด ($PNI_{modified} = 1.36$) ในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศมีความต้องการพัฒนาความสามารถในการนำระบบคอมพิวเตอร์มาช่วยแก้ปัญหาในทางธุรกิจมากที่สุด ($PNI_{modified} = 1.65$) ส่วนด้านการผลิตมีความต้องการพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตมากที่สุด ($PNI_{modified} = 1.43$) ต่อมาด้านบัญชีและการเงิน พบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วมีความต้องการพัฒนาความสามารถในการจัดทำบัญชีเพื่อขอสนับสนุนทางการเงินจากสถาบันการเงินมากที่สุด ($PNI_{modified} = 1.61$) และในด้านทรัพยากรมนุษย์มีความต้องการพัฒนาความสามารถในการมอบหมายงานให้ตรงกับความสามารถของสมาชิกแต่ละคนมากที่สุด ($PNI_{modified} = 1.28$)

อภิปรายผลการวิจัย

1. อภิปรายผลเชิงคุณภาพ

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วมีความต้องการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถในการทำธุรกิจในทุก ๆ ด้าน ซึ่งประกอบด้วย ด้านบริหารจัดการ ด้านการตลาด ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านการผลิต ด้านบัญชีและการเงิน และด้านทรัพยากรมนุษย์ ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนมีการดำเนินงานแบบลองผิดลองถูกมาตลอด ทำให้ขาดการดำเนินงานอย่างระบบ รวมทั้งเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ผู้ประกอบการก็สามารถปรับตัวตามได้ เพราะขาดองค์ความรู้ด้านการจัดการธุรกิจที่มีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งและการเติบโตอย่างยั่งยืน ซึ่งการจัดการธุรกิจชุมชนที่ดีและเป็นระบบจะเป็นจุดเริ่มต้นของความสำเร็จในการดำเนินงาน (ฐานันท์ ตั้งจุฑา และคณิดา ไกรสันติ, 2560) และในปัจจุบันการขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องการจัดการธุรกิจยังเป็นปัญหาสำคัญต่อการพัฒนาให้ธุรกิจชุมชนเติบโตต่อไปในอนาคต นอกจากนี้ หน่วยงานภาครัฐก็ยังไม่มีความเห็นแนวทางในการเพิ่มศักยภาพผู้ประกอบการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังขรัตน์, 2557) ก่อให้เกิดปัญหาความล้มเหลวในการดำเนินงาน และในท้ายที่สุดก็เกิดการปิดตัวลงของธุรกิจชุมชน ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการจึงมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ธุรกิจชุมชนสามารถดำเนินงานในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างในปัจจุบันได้

2. อภิปรายผลเชิงปริมาณ

การประเมินความต้องการจำเป็นของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้ว ผู้วิจัยได้นำเสนอการอภิปรายผลการวิจัยจำแนกเป็นรายด้าน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วด้านการบริหารจัดการ

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วต้องการพัฒนาความสามารถในการจัดทำแผนธุรกิจ ทั้งนี้เป็นเพราะการจัดทำ

แผนธุรกิจสามารถช่วยกำหนดแนวทางและทิศทางการพัฒนาธุรกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ ตลอดจนสามารถทบทวนผลการดำเนินงานได้ตามที่ธุรกิจชุมชนต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกษมาพร พวงประยงค์ และนพพร จันทร์นำชู (2556) และวิภาวี กฤษณะภูติ (2556) ค้นพบว่า การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนให้มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีการวางแผนการดำเนินงานล่วงหน้า และดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับก่อนหลังตามแผนธุรกิจที่ได้วางไว้ นอกจากนี้ ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วยังต้องการพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ ซึ่งจะช่วยให้ธุรกิจชุมชนสามารถกำหนดแนวทางในการดำเนินงานได้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลง จนสามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันในอนาคตได้ รวมทั้งการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางธุรกิจยังช่วยให้ธุรกิจชุมชนกำหนดแนวทางในการเพิ่มขีดความสามารถและกลยุทธ์ที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาธุรกิจชุมชนในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของภัทรานิษฐ์ ผาสอน และวินิต ชินสุวรรณ (2558) และอังกาบ บุญสูง (2554) ได้อธิบายว่าการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางธุรกิจทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ทำให้ธุรกิจชุมชนสามารถกำหนดแนวทางในการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพจนสามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันในอนาคตได้

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่สำคัญของการจัดทำแผนธุรกิจของธุรกิจชุมชน คือ การไม่ปฏิบัติตามแผนธุรกิจอย่างจริงจัง เนื่องจากคุ้นเคยอยู่การบริหารจัดการแบบเดิม ๆ (สุนิสา สัจจาเฉลียว และสุรสิทธิ์ วชิรขจร, 2559) ดังนั้น สิ่งสำคัญนอกจากการให้องค์ความรู้ด้านการจัดทำแผนธุรกิจแล้ว ยังคงต้องสร้างการรับรู้ให้กับผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนเห็นถึงความสำคัญของแผนธุรกิจ โดยจะต้องมีการติดตามและทบทวนการดำเนินงานอยู่เสมอว่าสอดคล้องตามแผนธุรกิจที่ได้จัดทำไว้เป็นระยะ ๆ

2.2 ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาด้านเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วด้านการตลาด

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วต้องการพัฒนาความสามารถในการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ ทั้งนี้เป็นเพราะลักษณะของผลิตภัณฑ์ในแต่ละชุมชนมีความคล้ายคลึงกันมากในตลาดการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์จะช่วยให้ผลิตภัณฑ์มีอัตลักษณ์เป็นของชุมชน

ตลอดจนสามารถช่วยสร้างการจดจำให้แก่ลูกค้า และเพิ่มมูลค่าให้กับธุรกิจชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของฐานันท์ ตั้งรุจิกุล และคณิดา ไกรสันติ (2560) ค้นพบว่าการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมจะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าของธุรกิจชุมชน และการทำให้ผลิตภัณฑ์ของทางกลุ่มมีเอกลักษณ์โดดเด่นซึ่งจะช่วยสร้างความน่าสนใจให้แก่ลูกค้า นอกจากนี้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์โดยการบูรณาการกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นจะทำให้ผลิตภัณฑ์นั้นเป็นที่ต้องการของตลาด ตลอดจนช่วยสร้างการจดจำและการรับรู้ของผู้บริโภค (กรรณิการ์ ทำมา, 2557; นลินี ทองประเสริฐ, 2557) แต่การออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ของธุรกิจชุมชนจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐในการให้ความรู้เพื่อเป็นแนวทางในออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ โดยการบูรณาการอัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่นบวกกับความคิดสร้างสรรค์ของผู้ประกอบการ เพื่อสร้างความโดดเด่นและแตกต่างจากคู่แข่งรายอื่น ๆ ที่ขายสินค้าประเภทเดียวกัน (ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังขรัตน์, 2557; นลินี ทองประเสริฐ, 2557)

2.3 ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ

จากผลการศึกษาพบว่าผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วต้องการพัฒนาความสามารถในการนำระบบคอมพิวเตอร์มาช่วยแก้ปัญหาในทางธุรกิจ ทั้งนี้เป็นเพราะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนกับผู้บริโภคทำได้ง่ายขึ้น ตลอดจนในสังคมของการแข่งขันอย่างเช่นในปัจจุบัน การนำระบบคอมพิวเตอร์มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานธุรกิจชุมชนจะสามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันเหนือคู่แข่ง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของฐานันท์ ตั้งรุจิกุล และคณิดา ไกรสันติ (2560) ค้นพบว่าการนำระบบระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการมาช่วยในการเก็บข้อมูลลูกค้า และนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์สำหรับการวางแผนการผลิตและการตลาดในอนาคต นอกจากนี้ เทคโนโลยีสารสนเทศยังช่วยในการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ได้โดยการทำให้สินค้ามีทั้งคุณภาพและได้มาตรฐาน โดยการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ประกอบการมาช่วยปรับปรุงการดำเนินงาน (กษมาพร พวงประยงค์ และนพพร จันทรนาชู, 2556) ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ประกอบการ

ธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วยังต้องการพัฒนาความสามารถในการขายสินค้าผ่านทางอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งจะช่วยลดต้นทุนและเพิ่มช่องทางในการขายและประชาสัมพันธ์สินค้าให้แก่ธุรกิจชุมชนได้อีกช่องทางหนึ่ง (ฐานันท์ ตั้งรุจิกุล และคณิดา ไกรสันติ, 2560; ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังข์รัตน์, 2557) ดังนั้น การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในธุรกิจชุมชนจะช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ประกอบการตั้งแต่การจัดเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ ตลอดจนการใช้เว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันของโทรศัพท์มือถือมาช่วยในการโฆษณาและประชาสัมพันธ์สินค้าของธุรกิจชุมชน ซึ่งจะช่วยลดต้นทุนและเพิ่มช่องทางในการขายสินค้าได้อีกช่องทางหนึ่ง

2.4 ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วด้านการผลิต

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วต้องการพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต และความสามารถในการจัดการกระบวนการผลิตเพื่อลดต้นทุน ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือเกษตรกร ทำให้ไม่ทราบวิธีการลงทุนและต้นทุนที่แท้จริงของสิ่งของที่พวกเขานำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ส่งผลให้ไม่สามารถกำหนดราคาขายได้ถูกต้อง ดังนั้น การวางแผนการใช้วัตถุดิบและการผลิตอย่างเป็นขั้นตอนจะช่วยให้อธุรกิจชุมชนผลิตสินค้าได้อย่างมีคุณภาพ (ชุตินธร บำรุงภักดี, 2559) โดยการวางแผนการผลิตที่สามารถควบคุมต้นทุนการผลิตได้นั้น ต้องเริ่มจากการวางแผนจัดหาวัตถุดิบที่มีคุณภาพแต่ต้นทุนต่ำ โดยผู้ประกอบการควรจัดหาวัตถุดิบที่สามารถหาได้ภายในท้องถิ่น ตลอดจนหาแหล่งวัตถุดิบสำรองเพื่อป้องกันปัญหาวัตถุดิบขาดแคลนและไม่ให้กระบวนการผลิตสินค้าขาดช่วง เมื่อจัดเตรียมวัตถุดิบเสร็จแล้วจึงเข้าสู่กระบวนการผลิตสินค้า ซึ่งในขั้นตอนนี้ควรวางแผนการผลิตอย่างเป็นลำดับขั้นตอนเพื่อจะได้แบ่งหน้าที่กันทำงานตามความชำนาญ ส่งผลให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและลดของเสียระหว่างกระบวนการผลิต (ธัญชนก ชัยสุข, เดวิด ภีระบรรณ, แจ่มจิตร ภีระบรรณ, และสุลิมาศ คำมุง, 2559; พนิดา ไพรณรี, 2554) นอกจากนี้ การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการกระบวนการผลิตจะช่วยให้อธุรกิจชุมชนสามารถผลิตสินค้าด้วยตัวเอง จึงทำให้สามารถควบคุมคุณภาพการผลิตได้ทั้งกระบวนการผลิต (ธวัชชัย พินิจใหม่, สุดารัตน์ แซ่มเงิน, สาวิตรี รังสิภักดิ์, และทิพวัลย์ สัจจันทร์, 2560)

2.5 ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วด้านบัญชีและการเงิน

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วต้องการพัฒนาความสามารถในการจัดทำบัญชีเพื่อขอสนับสนุนทางการเงินจากสถาบันการเงิน และความสามารถในการควบคุมค่าใช้จ่ายของกิจการ ทั้งนี้เป็นเพราะการบันทึกรายรับ-รายจ่าย จะทำให้ทราบต้นทุนการดำเนินงานที่แท้จริงได้ รวมทั้งสามารถวิเคราะห์งบการเงินเพื่อพยากรณ์การใช้เงินของธุรกิจชุมชนในอนาคตได้ และที่สำคัญยังสามารถนำงบการเงินไปขอกู้ยืมเงินกับสถาบันการเงินเพื่อขยายกิจการได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังขรัตน์ (2557) ค้นพบว่า การดำเนินงานด้านระบบบัญชีและการเงินจะทำให้ธุรกิจชุมชนสามารถบริหารการเงินภายในได้ตามความเป็นจริง ตลอดจนสามารถกำหนดราคาและคำนวณกำไรได้อย่างถูกต้อง (กรรณิการ์ ทามา, 2557; ชุตินธร บำรุงภักดี, 2559) นอกจากนี้ ยังช่วยให้ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนใช้ข้อมูลทางการเงินตัดสินใจขยายกิจการได้อย่างทันทั่วทั้งที่ด้วยการจัดหาเงินทุนหรือกู้ยืมจากสถาบันการเงินโดยไม่เสียโอกาสทางธุรกิจ (ปนัดดา โพธิงาม, 2560)

อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนสำคัญของธุรกิจชุมชนคือการไม่เข้าใจระบบการทำบัญชี นักวิชาการจึงแนะนำแนวทางการแก้ปัญหานี้โดยการนำโปรแกรมสำเร็จรูปทางการบัญชีมาใช้เพื่อลงบัญชีของธุรกิจชุมชน (ธนา สมพรเสริม, 2557) ซึ่งจะช่วยให้ผู้ประกอบการเข้าใจระบบการทำบัญชีมากขึ้น ตลอดจนสามารถคำนวณต้นทุนและกำหนดราคาสินค้าได้อย่างถูกต้อง แต่ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐโดยการฝึกอบรมการใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางการบัญชีจากผู้เชี่ยวชาญอย่างต่อเนื่อง

2.6 ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วด้านทรัพยากรมนุษย์

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนในเทศบาลตำบลเกาะแก้วต้องการพัฒนาความสามารถในการมอบหมายงานให้ตรงกับความสามารถของพนักงาน และความสามารถในการสอนงานและการเป็นพี่เลี้ยง ทั้งนี้เป็นเพราะธุรกิจชุมชนเกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนและมีการแบ่งงานกันตามความถนัด

ของแต่ละคนจนเกิดทักษะและความชำนาญในการทำงาน นอกจากนี้ การสอนงานกันระหว่างสมาชิกยังก่อให้เกิดโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็งให้กับธุรกิจชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ธุรกิจชุมชนเกิดการเติบโตอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกษมาพร พวงประยงค์ และนพพร จันทรนาชู (2556) ค้นพบว่า การจัดการทรัพยากรมนุษย์ในธุรกิจชุมชนช่วยขับเคลื่อนการบริหารงานของธุรกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การแบ่งงานกันทำตามความถนัดของแต่ละคน ส่งผลให้คุณภาพของสินค้ามีมาตรฐานมากขึ้น ตลอดจนสามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันให้กับทางกลุ่มได้ (ธัญชนก ชัยสุข และคณะ, 2559) ยิ่งไปกว่านั้น การสอนงานและถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ทำงานของกลุ่มมีลักษณะการสอนงานแบบพี่น้อง ทำให้ทุกคนเต็มใจพร้อมที่จะเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกัน ดังนั้น การทำให้สมาชิกในธุรกิจชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะก่อให้เกิดการสอนงานและร่วมมือกันทำงานอย่างเต็มที่และเต็มใจ ตลอดจนทุกคนยังมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้ธุรกิจชุมชนประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน (กรรณิการ์ ท่ามา, 2557; กษมาพร พวงประยงค์ และนพพร จันทรนาชู, 2556)

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะสำหรับนำไปใช้เป็นแนวทางในการนำไปใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาธุรกิจชุมชนของเทศบาลตำบลเกาะแก้ว และธุรกิจชุมชนอื่น ๆ ไปสู่การพัฒนาและเติบโตในอนาคต มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับภาครัฐ

1. หน่วยงานภาครัฐ เช่น สถาบันการศึกษาควรสนับสนุนผู้เชี่ยวชาญด้านคอมพิวเตอร์มาช่วยสอนและแนะนำการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศแก่ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชน เช่น การออกแบบเว็บไซต์ การขายสินค้าผ่านสื่อสังคมออนไลน์ การใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางการบัญชี ตลอดจนนำเทคโนโลยีมาช่วยในการผลิตสินค้า เพื่อให้ธุรกิจชุมชนสามารถพัฒนาการผลิตและการขายสินค้าโดยการนำเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วย

2. หน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด หรือสถาบันการศึกษา ท้องถิ่น ควรเข้ามาช่วยเหลือด้านการจัดทำบัญชีโดยการจัดหาผู้เชี่ยวชาญมาอบรม การจัดทำบัญชีและงบการเงินให้ธุรกิจชุมชนได้จัดทำบัญชีอย่างถูกต้องและเป็นระบบ สามารถสรุปยอดรายรับรายจ่ายเป็นรายปีได้ และสามารถตรวจสอบบัญชีได้ตลอดเวลา จะนำมาซึ่งความคล่องตัวในการบริหารการเงินของธุรกิจชุมชนได้มากขึ้น

3. หน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด องค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่น และมหาวิทยาลัย ควรสนับสนุนและส่งเสริมธุรกิจชุมชนให้พัฒนาตนเอง ไปสู่การได้มาซึ่งมาตรฐานผลิตภัณฑ์ เช่น มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และมาตรฐาน การจัดการวิสาหกิจชุมชน โดยการสนับสนุนทั้งเงินทุน องค์ความรู้ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะสำหรับธุรกิจชุมชน

1. ธุรกิจชุมชนควรให้ความสำคัญในการทำแผนธุรกิจ เพื่อให้ทาง กลุ่มธุรกิจสามารถวางแผนการดำเนินงานได้อย่างมีทิศทางและต่อเนื่อง ตลอดจน ให้สมาชิกทุกคนในธุรกิจชุมชนได้มีส่วนร่วมคิดและวางแผนการดำเนินงาน โดยการให้ นักวิชาการ เช่น นักวิชาการของกรมพัฒนาชุมชน หรืออาจารย์มหาวิทยาลัย มาช่วย เป็นที่ปรึกษาในการออกแบบและแนะแนวทางในการจัดทำแผนธุรกิจ ทั้งนี้เป็นเพราะ ชาวบ้านไม่สามารถศึกษาได้จากเอกสารหรือทำความเข้าใจได้ด้วยตนเอง

2. ธุรกิจชุมชนควรให้ความสำคัญต่อการวางแผนการตลาด โดยการนำ วัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้เป็นแนวทางในการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ หน่วยงานภาครัฐควรให้การสนับสนุนเกี่ยวกับการออกแบบตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ เพื่อสร้างการจดจำให้แก่ลูกค้าได้

3. ธุรกิจชุมชนควรให้ความสำคัญต่อการวางแผนการผลิตและการจัดซื้อ วัตถุดิบ เพื่อช่วยลดการสูญเสียตั้งแต่ก่อนการผลิต และระหว่างการผลิต

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยในครั้งต่อไปซึ่งได้มาจากผลการศึกษา มีดังนี้

1. ศึกษาศักยภาพและการสร้างความเข้มแข็งให้กับธุรกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อจะได้ติดตามผลและให้คำแนะนำแก่ธุรกิจชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง
3. ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชน เพื่อนำปัจจัยดังกล่าวมาสร้างเป็นโมเดลทางธุรกิจเพื่อสร้างความยั่งยืนให้แก่ธุรกิจชุมชน

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

รายการอ้างอิง

- กรรณิการ์ ท่ามา. (2557). แนวทางการพัฒนากลุ่มอาชีพ: กรณีศึกษากลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จักสานจากต้นกกบ้านห้วย ตำบลบ้านห้วย อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. *เอกสารการประชุมวิชาการ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ 4* (หน้า 164-170). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- กษมาพร พวงประยงค์ และนพพร จันทรนาชู. (2556). แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน กลุ่มการแปรรูปและผลิตภัณฑ์. *วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย*, 5(1), 108-120.
- ก่องเกียรติ รักษ์ธรรม, เพ็ญศรี เศรษฐวงศ์, และสมบุญ สิริวงค์. (2556). การประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของอาจารย์มหาวิทยาลัยต้นบัณฑิต. *วารสารวิชาการรัตนบัณฑิต*, 7(2), 96-108.
- เกรียงไกร โพธิ์มณี และสุภาภรณ์ พรหมฤาษี. (2557). การศึกษาความต้องการพัฒนาธุรกิจชุมชนในเขตบางเขน. *วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร*, 9(1), 66-81.
- คณิตา ไกรสันติ และรัสมนต์ คำศรี. (2559). แนวทางการพัฒนาศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสุขาวดี ตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา. *เอกสารการประชุมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 7* (หน้า 554-566). สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- จุรีวรรณ จันทลา. (2559). การประเมินความต้องการจำเป็นในการฝึกอบรมทางด้านบริหารธุรกิจของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง. *วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย*, 8(2), 76-87.
- ชุตินธร บำรุงศักดิ์. (2559). แนวทางการพัฒนากลุ่มอาชีพงานหัตถกรรมมุกประดับ: กรณีศึกษาบ้านหนองลาด หมู่ 4 ตำบลอ่อนนาค อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย*, 11(36), 80-90.
- ฐานันท์ ตั้งจุฑา และคณิตา ไกรสันติ. (2560). แนวทางการพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านลานไทร อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา. *เอกสารการประชุมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ 8* (หน้า 969-984). สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.

- ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังข์รัตน์. (2557). แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 10(1), 97-122.
- ธนา สมพรเสริม. (2557). การพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มไส้กรอกสมุนไพร จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารการประชุมวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 52* (หน้า 304-311). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- รัชชัย พินิจใหม่, สุรัตน์ แซ่มเงิน, สาวิตรี รังสิภัทร, และทิพย์วัลย์ สัจจันทร์. (2560). การพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านนาโพธิ์ ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. *วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน*, 10(3), 70-80.
- ธัญชนก ชัยสุข, เดวิด ภิระบรรณ, แจ่มจิตร ภิระบรรณ, และสุลิมาศ คำมุง. (2559). การจัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มอาชีพไม้กวาดลายดอกแก้ว ตำบลดงสุวรรณ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา. *วารสารวิชาการสถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก*, 2(2), 73-96.
- ธัญชนก ศิริโสภิตกุล. (2558). *การประเมินความต้องการจำเป็นด้านจริยธรรมในการใช้เพศบุคคของวัยรุ่นไทยในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- นลินี ทองประเสริฐ. (2557). การเพิ่มศักยภาพวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมด้วยแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ใช้สินทรัพย์ทางวัฒนธรรมไทย: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนประเภทผ้า และผลิตภัณฑ์จากผ้า. *วารสารการจัดการคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*, 7(2), 38-52.
- บุญใจ ศรีสถิตนรากร. (2555). *การพัฒนาและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย: คุณสมบัตการวัดเชิงจิตวิทยา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปนัดดา โพธิงาม. (2560). การศึกษาและพัฒนาการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารวิถีสังคมมนุษย์*, 5(1), 191-206.
- พนิดา ไพรนารี. (2554). การจัดการวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารการประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยกรุงเทพ*, (หน้า 393-402). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

- ภัทรานิตร์ ฬาสอน และวินิต ชินสุวรรณ. (2558). แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตผ้าไหม อำเภอลำดวน จังหวัดขอนแก่น. *เอกสารการประชุมวิชาการทางธุรกิจและนวัตกรรมทางการจัดการระดับชาติและนานาชาติ ประจำปี 2558* (หน้า 620-626). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิภาวี กฤษณะภุติ. (2556). การจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน: การเรียนรู้จากกลุ่มอาชีพ ทอผ้าไหมและทอผ้าฝ้ายในจังหวัดขอนแก่น. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 30(1), 165-188.
- สุธิดา แจ่มประจักษ์. (2560). กระบวนการพัฒนางานวิสาหกิจชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา กลุ่มขอสหกริปปา ตำบลบางพระ อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 25(47), 95-121.
- สุนิสา สัจจาเฉลิวย และสุรสิทธิ์ วัชรขจร. (2559). พัฒนาการ กระบวนการบริหารจัดการ และผลกระทบจากการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจ: กรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจ ชุมชนผ้าทอนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง. *เอกสารการประชุมวิชาการ ระดับชาติ การบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร* (หน้า 367-382). กรุงเทพฯ: คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุวรรณดา เตชะธีระปรีชา, สุรพันธ์ หงส์ไทย, และชิตชนก ปรีชานันท์. (2560). การวิจัย เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมการพัฒนายุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเครือข่าย วิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 25(49), 215-245.
- สุวิมล ว่องวานิช. (2558). *การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: วี.พรินท์ (1991).
- อังกาบ บุญสูง. (2554). การศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรดิติ์. *วารสารศิลปสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัย นเรศวร*, 2(1), 63-73.
- Aguinis, H., & Kraiger, K. (2009). Benefits of training and development for individuals and teams, organizations, and society. *Annual Review of Psychology*, 60, 451-474.

- Ahmad, N. H., Ramayah, T., Wilson, C., & Kummerow, L. (2010). Is entrepreneurial competency and business success relationship contingent upon business environment? A study of Malaysian SMEs. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 16(3), 182-203.
- Binuomote, M. O., & Okoli, B. E. (2015). An assessment of business competencies needed by business education students for entrepreneurial development in Nigeria. *Journal of Education and Practice*, 6(26), 1-5.
- Boas, A. A. V., Dias, T. R. F. V., & Amtmann, R. (2014). A comparative study of entrepreneurial competencies of small business' owners in the Upper Peninsula of Michigan, USA and companies winning the top prize in Brazil. *The Entrepreneurial Executive*, 19, 47-66.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Eze, T. I., Ezenwafor, J. I., & Igberaharha, C. O. (2016). Assessment of entrepreneurial skills needs for self-employment by business education graduates in Delta State, Nigeria. *European Journal of Management and Marketing Studies*, 1(2), 1-14.
- Kraiger, K. (2003). Perspectives on training and development. In WC Borman, DR Ilgen, RJ Klimoski (Ed.). *Handbook of Psychology: Volume 12, Industrial and Organizational Psychology* (pp. 171-192). Hoboken, NJ: Wiley.
- Sousa, M. J., & Almeida, M. do R. (2014). Entrepreneurial skills development. *Recent Advances in Applied Economics*, 135-139.

การจัดการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้กรอบกฎหมาย แห่งประเทศไทย

The Unskilled Migrant Labour Management under the Legislation of Thailand

นวียา ยศวิไล (Nawiya Yotwilai)¹

ขวัญณภิส รัชตะวรรณ (Kwannapis Ratchatawan)²

Received: June 1, 2018

Revised: August 6, 2018

Accepted: August 30, 2018

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ เพื่อศึกษาถึงสถานการณ์และสภาพปัญหาแรงงานไร้ฝีมือของประเทศไทย และวิเคราะห์ถึงการแก้ไขปัญหาด้านแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้กฎหมายและความร่วมมือระหว่างประเทศ โดยการวิเคราะห์เอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกควบคุมการสังเกตด้วยระยะเวลา 12 เดือน ผู้ให้ข้อมูลหลักแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ประกอบกิจการ และแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ

การจัดการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติในประเทศไทยยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะไม่สะท้อนความพยายามลดการพึ่งพาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ กอปรกับนายจ้างไม่ลงทุนปรับปรุงสภาพแวดล้อมการทำงาน ไม่พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่าง

¹ สำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (อินโดนีเซีย)

United Nations High Commissioner for Refugees in Indonesia

² คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Faculty of Political Science, Ubon Ratchathani University

ยั่งยืนในอนาคต รวมถึงอัตราค่าธรรมเนียมการขึ้นทะเบียนและต่ออายุแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่ค่อนข้างสูงและมีขั้นตอนและเอกสารจำนวนมาก การสกัดกั้นการลักลอบเข้ามาทำงานของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติตามแนวชายแดน การจับกุมผู้ลักลอบนำแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติเข้ามาทำงาน การผลักดันส่งกลับไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ตลอดจนนโยบายการจัดการด้านการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติไม่ชัดเจนในการนำไปปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์

การแก้ไขปัญหานี้ จำเป็นต้องพิจารณาถึงกฎหมายคนเข้าเมืองและกลไกการควบคุมการใช้แรงงานข้ามชาติ ตลอดจนความคุ้มครองแรงงานข้ามชาติภายใต้หลักปฏิบัติขั้นต่ำและการคุ้มครองแรงงานพื้นฐาน

คำสำคัญ: แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ, ลูกจ้าง, นายจ้าง

Abstract

The objectives of this research were to study the situation and unskilled labour problem in Thailand, and to analyze the solution of unskilled migrant problem under the international law and cooperation by using the document analysis and in-depth interviews with 12-month observation. The informants were from 3 sectors: the government administrators and officials; business people; and unskilled labourers.

In Thailand, the management of unskilled migrants has not really been successful because it has not reflected the attempt to reduce the dependence on unskilled migrant labourers. This causes employers to be unwilling to invest in improving working environment and developing production technology that would upgrade efficiency, all of which create damage to sustainability of the economic growth in the future. Moreover, the registration and extension fees for unskilled migrant labourers are relatively high with requirements of numerous documents and procedures. Blockages of smuggling unskilled migrant labourers along borders, suppression and arrests of all who smuggle to bring in

unskilled migrant labourers for employment and repatriation of labourers to originating countries have been inefficient. Apart from those problematic measures, there is no clarity of policies on the management of protection of rights and welfare of unskilled migrant labourers.

For the solution of the unskilled migrant labourers, there is the need to consider the Immigration Law and mechanism for employment to control unskilled migrant labourers, including Migrant Worker Protection under Minimum Labour Standards and Basic Labour Protection

Keywords: Unskilled Migrant Labourers, Employees, Employers

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

แรงงานข้ามไร้ฝีมือชาติมีความสำคัญต่อภูมิภาคอาเซียน เนื่องจากเป็นฐานการผลิตสินค้าที่ใช้แรงงานสำคัญของโลก รวมทั้งเป็นฐานลงทุนของต่างประเทศที่ต้องอาศัยค่าจ้างแรงงานเป็นปัจจัยดึงดูดการลงทุนต่างประเทศ แรงงานข้ามชาติไร้ฝีมือเกี่ยวข้องกับทั้ง 3 เสาหลัก ทั้งด้านการเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจ ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้ที่ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาด้านแรงงานในทุกระดับ โดยปัญหาเร่งด่วน ได้แก่ การขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือในทุกภาคเศรษฐกิจ ทำให้จำเป็นต้องจ้างแรงงานข้ามชาติที่เป็นแรงงานไร้ฝีมือในสัดส่วนที่สูงขึ้น โดยมีทั้งแรงงานที่เข้าเมืองที่ถูกกฎหมายและการลักลอบเข้าเมืองผิดกฎหมาย ซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้ประเทศคู่ค้านำมาเป็นข้ออ้างกีดกันการนำเข้าสินค้าจากประเทศไทย

แม้ว่า รัฐบาลไทยจะส่งเสริมให้ภาคธุรกิจนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ในการประกอบธุรกิจ แต่ในระยะสั้นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทยก็ยังจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานข้ามชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานไร้ฝีมือจากกลุ่มประเทศ CLMV ซึ่งประเทศไทยได้ดำเนินการทำบันทึกความเข้าใจระหว่างรัฐบาลร่วมกับทุกประเทศในกลุ่มดังกล่าวไว้ เราจึงจำเป็นต้องเข้าใจสถานการณ์แรงงาน

ข้ามชาติในทุกมิติ ทั้งนี้ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติ จัดทำขึ้นหลายฉบับ อาทิ พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พระราชบัญญัติคนเข้าเมืองซึ่งล้วนเกี่ยวกับการควบคุมปริมาณและคุณภาพของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ อันสืบเนื่องจากความต้องการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่อาจเกิดขึ้นด้วยเหตุผล แต่การหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานข้ามชาติโดยไม่มีการควบคุมก็อาจส่งผลกระทบต่อแรงงานไร้ฝีมือได้ และอัตราการว่างงานในประเทศที่เพิ่มขึ้นก็อาจส่งผลทำให้เกิดการถดถอยทางเศรษฐกิจตามมา นอกจากนี้ กฎเกณฑ์มาตรการทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับการใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติในกิจการ ซึ่งอาจไม่ใช่บทบัญญัติกฎหมายที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน แต่เป็นแนวคิดที่นำมาต่อยอดโดยการออกเป็นกฎหมาย เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติได้ เช่น การกำหนดมาตรการเพื่อเพิ่มค่าใช้จ่ายที่นำมาต่อยอดโดยการออกเป็นกฎหมาย เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติได้ เช่น การให้เอกชนมีบทบาทสำคัญในการกำหนดกฎเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ ในการจ้างงานแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ถึงแนวทางแก้ไขปัญหาด้านแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้กรอบการดำเนินงานด้านกฎหมายภายใต้เงื่อนไขด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของประเทศไทยในการให้ความร่วมมือที่จะจัดการกับปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ

2. วัตถุประสงค์

1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์และสภาพปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติโดยภาพรวมของประเทศไทย

2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางแก้ไขปัญหาด้านแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้กรอบมิติด้านกฎหมายและความร่วมมือระหว่างประเทศ มุ่งเน้นความร่วมมือทวิภาคีระหว่างไทยกับเพื่อนบ้านเป็นสำคัญ

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวความคิดเชิงทฤษฎีเรื่องการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติ

แนวคิดที่มีความสำคัญต่อการโยกย้ายถิ่นฐาน สามารถอธิบายโดยสรุปได้ดังนี้ (พทยา เรือนแก้ว, 2550, หน้า 80-81; กุศล สุนทรธาดา และคณะ, 2540, หน้า 8-15)

1) แนวคิดเศรษฐศาสตร์ของสำนักนีโอคลาสสิกว่าด้วยดุลยภาพทางเศรษฐกิจ (Neo-Classical Economic Equilibrium Approach) หรือรู้จักกันในแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูด (Push-Pull Theory) การย้ายถิ่นเกิดจากปัจจัยผลักดัน เช่น ความยากจน การว่างงาน ในประเทศต้นทาง และปัจจัยดึงดูด เช่น โอกาสในการมีงานทำ ค่าจ้าง ความทันสมัย ของประเทศผู้รับ ผู้โยกย้ายถิ่นฐานแต่ละคนจะทำการตัดสินใจเลือกว่าจะย้ายไปประเทศใด ขึ้นอยู่กับการประเมินโอกาสทางเศรษฐกิจของประเทศนั้น ๆ ในตลาดแรงงาน ซึ่งจะนำไปสู่ความเท่าเทียมกันของค่าจ้างในระยะยาวและก่อให้เกิดดุลยภาพทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศผู้ส่งและผู้รับ

2) แนวคิดเชิงโครงสร้างที่มองย้อนประวัติศาสตร์ (Historical Structural Approach) เน้นสนใจที่ปัจจัยด้านมหภาค ได้แก่ โครงสร้างสังคมที่กดขี่ การกระจายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันในระบบ เศรษฐกิจโลก และเงินทุน (Capital) ล้วนเป็นตัวกำหนดทุกอย่าง การย้ายถิ่นเป็นเสมือนการเคลื่อนย้ายแรงงานราคาถูกมาสู่แหล่งทุนซึ่งส่งผลถึงการพัฒนาที่ไม่ทัดเทียมกัน และเป็นการพิจารณาถึงดุลยภาพทางเศรษฐกิจ แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองต่าง ๆ ที่เน้นถึงความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายตัวทางด้านเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองในระบบเศรษฐกิจโลก

3) แนวคิดเชิงระบบการย้ายถิ่น (Migration Systems Approach) สร้างขึ้นมาโดยกลุ่มประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ในระหว่างการมีกระแสของแรงงานสูง ตัวแบบเน้นให้เห็นถึงกระแสของสิ่งต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ และภายในระบบการย้ายถิ่นเอง ซึ่งสามารถทำให้เข้าใจปัจจัยแวดล้อมทางการเมือง สังคม ประชากร และเศรษฐกิจ ซึ่งแนวคิดนี้ช่วยทำให้เข้าใจการไหลเวียนของประชากร และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงทิศทาง ระหว่างประเทศผู้ส่งและผู้รับ ภายใต้การเปิดตัวสู่ระบบเศรษฐกิจโลก เทคโนโลยี และอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม

การย้ายถิ่นทั้งภายใน และการย้ายถิ่นระหว่างประเทศย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาเกือบทั้งหมดมักจะทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากร

2. นโยบายการจัดการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติของประเทศไทย

ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2556 ได้เห็นชอบให้มีการผ่อนผันสำหรับแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่ยังลักลอบทำงานอยู่กับนายจ้างรวมถึง บุตรธิดาของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติทั้งกลุ่มที่อายุไม่เกิน 15 ปีอีกครั้ง โดยให้อยู่ในประเทศไทยเป็นกรณีพิเศษเป็นเวลา 120 วัน เพื่อดำเนินการให้ได้รับหนังสือเดินทางชั่วคราวหรือเอกสารรับรองบุคคลจากประเทศต้นทาง และได้รับอนุญาตให้เป็น ผู้เดินทางเข้าประเทศอย่างถูกต้องตามกฎหมายเป็นเวลา 2 ปี และสามารถต่ออายุ ได้อีก 2 ปี (สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา (สถาบันระหว่างประเทศ เพื่อการค้าและการพัฒนา, 2559, หน้า 34)

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การนำเข้าแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติใหม่ โดยถูกกฎหมายและอนุญาตให้บริษัทนายหน้าจัดหางานที่รัฐบาลของประเทศที่ลงนาม ความร่วมมือการจ้างแรงงานยอมรับให้เข้ามามีบทบาทติดต่อจัดหางานโดยถูกต้อง ตามกฎหมายโดยบริษัทนายหน้าดังกล่าวทำการจัดส่งและดูแลแรงงานในประเทศ ปลายทาง รวมทั้งการรักษาสิทธิอันชอบธรรมของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ แต่ละฝ่าย ทำหน้าที่อำนวยความสะดวก และนายจ้างสามารถติดต่อโดยตรงกับบริษัทจัดหางาน ของประเทศผู้ส่งออกแรงงานได้

คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบาย จัดการปัญหาแรงงานข้ามชาติ (กนร.) และแต่งตั้งคณะอนุกรรมการประสานงาน การจัดการปัญหาแรงงานข้ามชาติ (อกนร.) เพื่อแก้ไขปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ ทั้งระบบด้วยการบูรณาการการทำงาน พร้อมกับจัดตั้งศูนย์ประสานรับแรงงานไร้ฝีมือ ข้ามชาติ เพื่อดำเนินการพิจารณาออกใบอนุญาตเข้าเมืองชั่วคราวให้แก่แรงงานไร้ฝีมือ ข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาที่ประสงค์เข้ามาทำงานในไทย โดยให้กระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานหลักร่วมกับกระทรวงแรงงานและสำนักงานตรวจคนเข้าเมือง (สถาบัน ระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา (องค์การมหาชน, 2559, หน้า 35) นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งศูนย์บริการจดทะเบียนแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติแบบเบ็ดเสร็จ

ในทุกจังหวัด เพื่อทำหน้าที่ในการพิจารณาออกใบอนุญาตทำงานชั่วคราวและจัดทะเบียนแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) ปัจจัยการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ ซึ่งจากการศึกษาของศิริพิมพ์ ศรบัลลังก์ และสุรชาติ บำรุงสุข (2555, หน้า 19) อธิบายว่า แรงงานอพยพข้ามชาติที่มาจากประเทศเมียนมาเข้ามายังไทยมีสาเหตุสำคัญ ได้แก่ ปัจจัยทางสภาพภูมิศาสตร์ ปัจจัยผลักดัน และปัจจัยดึงดูด สอดคล้องกับการศึกษาการเคลื่อนย้ายแรงงานในภูมิภาคอาเซียน โดย Tuccio (2017, pp. 155-156) ที่ระบุว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้แรงงานเคลื่อนย้ายออกนอกประเทศที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมในสังคมด้วยสาเหตุจากค่าจ้างแรงงานที่แตกต่างกันมาก และชายแดนของประเทศที่ติดต่อกันส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจกับบางประเทศ เช่น สิงคโปร์ ในภูมิภาคอาเซียน โดยช่วงปี ค.ศ. 2000-2010 มีแรงงานที่เดินทางจากชาวอินโดนีเซียไปยังมาเลเซียมากที่สุด จำนวน 543,238 คน ขณะที่อันดับ 3 คือ ชาวเมียนมาที่เคลื่อนย้ายมายังประเทศไทยมากถึง 201,417 คน ทั้งนี้ แรงงานที่โยกย้ายส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ โดยปี ค.ศ. 2013 จำนวนแรงงานไร้ฝีมือที่โยกย้ายในภูมิภาคแห่งนี้เพิ่มขึ้นร้อยละ 70 เมื่อเปรียบเทียบกับปี ค.ศ. 1990 ที่แรงงานไร้ฝีมือเหล่านี้โยกย้ายไปมาในภูมิภาคประมาณ 1.5 ล้านคน

2) ปัญหาที่เป็นผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจอันเนื่องจากการใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ ทั้งนี้ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติกับการรักษาความสามารถการแข่งขันของอุตสาหกรรมเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มไทยและอุตสาหกรรมการผลิตไทย 9 ประเภท ซึ่งกิริยา กุลกลการ (2553, หน้า 113-117) พบว่า บริษัทภาคอุตสาหกรรมไทยร้อยละ 19 ใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติและไม่พัฒนาเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าและทันสมัยมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาว โดยการจ้างแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติร้อยละ 70 กระจุกตัวอยู่ในอุตสาหกรรมสิ่งทอและแปรรูปอาหาร โดยบริษัทที่จ้างแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติมีแนวโน้มสัดส่วนการส่งออกและการเติบโตของยอดขายสูงกว่าบริษัทที่ไม่ได้จ้างแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ นอกจากนี้ บริษัทที่จ้างแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติยังละเลยการลงทุนเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตที่มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยี แต่หันมาใช้แรงงานไร้ฝีมือ

ข้ามชาติและกลายเป็นภาระทางการคลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาพยาบาลและสาธารณสุข ซึ่งมีแรงงานข้ามชาติจำนวนมากที่ไม่ได้จดทะเบียนเข้ามารับการรักษาพยาบาล โดยเจ้าหน้าที่รัฐเองก็ต้องให้การรักษาดำหลักมนุษยธรรม (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2552, หน้า 85) สอดคล้องกับการศึกษาของสุทัศน์ ศรีวิไล (2556, หน้า 7-15) พบว่า ภาคการผลิตไทยต้องการแรงงานข้ามชาติจำนวนมาก ส่งผลให้มีแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติและผู้ติดตามเข้ามาพำนักในประเทศไทยจำนวนมากตามมา ปัญหาด้านสาธารณสุขเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการจัดการเร่งด่วน ตั้งแต่นโยบายระหว่างประเทศและหน่วยบริการพื้นฐานด้านสาธารณสุข ในระหว่างปีงบประมาณ 2553-2555 ค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขสำหรับการให้บริการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติและผู้ติดตาม 713,744,085 บาท ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่สามารถเรียกเก็บได้มากถึง 259,631,054 บาท เป็นสัดส่วนร้อยละ 36 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด

3) ปัญหาในเชิงมนุษยธรรมและสวัสดิการ ซึ่งถือเป็นปัญหาหนึ่งที่แรงงานข้ามชาติต้องเผชิญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความไม่เป็นธรรมในการจ้างงาน ดังสะท้อนจากงานศึกษาของขวัญชีวัน บัวแดง (2552, หน้า 84-85) ที่กล่าวว่าความไม่เป็นธรรมในเรื่องรูปแบบการจ้างงานและการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการของแรงงาน เช่น การเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุขและการศึกษา ระบบค่าจ้าง อำนาจการต่อรอง

วิธีการวิจัย

การศึกษานี้ถือเป็นการวิจัยเชิงผสมผสานที่มุ่งเน้นการค้นคว้าผ่านเอกสารและการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นสำคัญ โดยการวิเคราะห์สรุปอุปนัยและเปรียบเทียบเหตุการณ์ ตลอดจนวิเคราะห์สาเหตุและผลลัพธ์พร้อมกับการสร้างจินตนาการเชิงสังคมวิทยา ประกอบกับผู้วิจัยยังได้ทำการยืนยันผลการวิจัยด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยใช้ระยะเวลาประมาณ 12 เดือน โดยอธิบายได้ดังนี้

1. การสำรวจและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวกับทฤษฎี หลักการ และการบริหารจัดการการคุ้มครองแรงงานของประเทศไทยจากทางเว็บไซต์ขององค์การภาครัฐและองค์กรระหว่างประเทศ เช่น กระทรวงแรงงาน องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ ส่วนเอกสารที่ใช้ในการศึกษา อาทิ งานวิจัย นโยบาย

2. การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ โดยอาศัยเครื่องมือ 2 ประเภท

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้คำถามที่มีลักษณะกึ่งโครงสร้าง ซึ่งมีลักษณะกว้างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลจากการแสดงความคิดเห็นได้ในทุกมิติ พร้อมกับสังเกตร่วมกับการพิทักษ์สิทธิกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยมีกลุ่มเป้าหมาย 30 คน ประกอบด้วย 1) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่รัฐ 2) ผู้ประกอบกิจการ และ 3) แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ ซึ่งถือเป็นตัวแทนกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องและแต่ละคนต่างมีประสบการณ์ไม่ต่ำกว่า 3 ปี

2) การสนทนากลุ่ม เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพการทำงาน บทบาทหน้าที่ และแนวทางปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงกฎหมายแรงงานได้ชัดเจนมากขึ้น การเก็บข้อมูลในประเทศไทยนั้น คณะผู้วิจัยดำเนินการจัดสนทนากลุ่มตามภูมิภาคเศรษฐกิจทั้ง 5 ภูมิภาค กลุ่มละ 8 คน ในกรุงเทพมหานคร นครราชสีมา สงขลา เชียงใหม่ และระยอง ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มรวม 40 คน

ผลการวิจัย

1. สถานการณ์แรงงานข้ามชาติในประเทศไทย

เมื่อช่วงปี พ.ศ. 2550-2558 กลุ่มแรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองถูกกฎหมายมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ขณะที่กลุ่มแรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองโดยผิดกฎหมายมีแนวโน้มลดลงตามนโยบายการจัดการแรงงานข้ามชาติให้มาจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติและพิสูจน์สัญชาติในแต่ละปี เพื่อนำไปสู่กระบวนการตามกฎหมายในปี พ.ศ. 2558 แรงงานข้ามชาติที่ได้รับอนุญาตทำงานในประเทศประมาณ 1,445,575 คน แรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองถูกกฎหมายมีจำนวน 1,416,513 คน และกลุ่มที่เข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย แต่ได้รับอนุญาตทำงานตามมติคณะรัฐมนตรีในมาตรา 13 จำนวน 29,062 คน โดยกลุ่มที่เข้าเมืองถูกต้องตามกฎหมาย 3 สัญชาติแรก ได้แก่ เมียนมา กัมพูชา และสปป.ลาว ตามลำดับ (นภสร เจริญโพธิ์, 2560, หน้า 233)

เมื่อกลางปี พ.ศ. 2559 ประเทศไทยมีแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติสัญชาติเมียนมา สปป.ลาว และกัมพูชา ที่ได้รับอนุญาตทำงาน 1,362,783 คน แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ (กรมการจัดหางาน, 2559, หน้า 3-4)

1) แรงงานฝีมือข้ามชาติที่ได้รับการพิสูจน์สัญชาติ 1,039,513 คน ประกอบด้วยแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติชาวเมียนมา 869,744 คน หรือร้อยละ 83 และแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่มาจากประเทศลาว 58,377 คน และเป็นชาวกัมพูชา 111,392 คน หรือร้อยละ 5.6 และ 10.7 ตามลำดับ

2) แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่นำเข้าตามความร่วมมือด้านการจ้างแรงงาน รวมจำนวน 323,270 คน ประกอบด้วย แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติชาวเมียนมา 155,835 คน หรือเป็นสัดส่วนร้อยละ 48 ของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่นำเข้า ความร่วมมือการจัดแรงงานทั้งหมด ซึ่งมาจาก สปป.ลาว จำนวน 33,899 คน และ มาจากกัมพูชา 133,536 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 10 และร้อยละ 42 ตามลำดับ ประเภทที่แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติซึ่งพิสูจน์สัญชาติและได้รับอนุญาตให้ทำงานมากที่สุด 3 อันดับ ได้แก่ 1) กิจการก่อสร้าง 2) การให้บริการ และ 3) การเกษตรและปศุสัตว์

2. ปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ

1) ปัญหาการบริหารจัดการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติระดับนโยบายรัฐ และระหว่างประเทศประเทศไทยเป็นปลายทางที่สำคัญของแรงงานข้ามชาติ ในภูมิภาคอาเซียน แต่ทว่า รัฐบาลยังไม่มีการกำหนดนโยบายเชิงรุกหรือแผนการพัฒนา ประเทศและทิศทางการจ้างแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ ขณะที่การบริหารจัดการแรงงาน ไร้ฝีมือตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ยังไม่มีการลดการพึ่งพาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ ส่งผลให้นายจ้างไม่ลงทุนปรับปรุงสภาพแวดล้อมการทำงาน และไม่พยายามพัฒนา เทคโนโลยีการผลิตให้สอดคล้องกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงของโลก จึงส่งผลกระทบต่อ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ อีกทั้งนโยบายและกฎระเบียบของ ประเทศไทยยังไม่เหมาะสมกับหลายพื้นที่อุตสาหกรรม

ค่าธรรมเนียมการขึ้นทะเบียนและต่ออายุแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ ของประเทศไทยนั้นค่อนข้างสูง รวมถึงการมีขั้นตอนและเอกสารมากมายทำให้เกิด ความสับสนและเสียเวลาดำเนินการมาก ส่งผลให้นายจ้างส่วนใหญ่หลีกเลี่ยงที่จะนำ แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติไปขึ้นทะเบียน ขณะที่การสกัดกั้นการลักลอบเข้ามาทำงาน ของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติตามแนวชายแดน การปราบปรามจับกุมผู้ลักลอบใช้ และนำแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติเข้ามาทำงาน และการส่งกลับประเทศต้นทาง ยังไม่มี ประสิทธิภาพเท่าที่ควร นอกจากนี้ การที่ประเทศไทยมีพรมแดนติดกับประเทศเพื่อนบ้าน

หลายพันกิโลเมตร จึงไม่สามารถป้องกันได้อย่างทั่วถึง ซึ่งรวมถึงการปฏิบัติงานที่ไม่โปร่งใสของเจ้าหน้าที่รัฐและนายหน้าจัดหาแรงงาน

หากเจ้าหน้าที่รัฐเข้มงวดจริงจังจะส่งผลให้เกิดปัญหาเรื่องพื้นที่กักขังและค่าอาหารในการเลี้ยงดูซึ่งมีจำนวนไม่เพียงพอ ส่วนการผลักดันส่งแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติหลายแสนคนกลับประเทศนั้น อาจทำให้ขาดแคลนแรงงานที่มีผลกระทบโดยตรงต่อนายจ้าง ส่วนปัญหาการปรับปรุงช่องทางการนำเข้าแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติซึ่งประเทศไทยยังไม่มีมาตรการดำเนินการด้านนี้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ การนำเข้าแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาตินี้อาจให้นายจ้างและลูกจ้างสามารถทำสัญญาจ้างงานได้โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่เคยทำงานในประเทศไทย ส่วนการจัดการเงินกองทุนแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติต้องดำเนินการเป็นระบบควบคู่กับประสิทธิภาพและโปร่งใส เช่น ค่าธรรมเนียมการขึ้นทะเบียน ค่าประกันสุขภาพ

2) ปัญหาที่เป็นผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจอันเนื่องจากการใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ ความยากจนของผู้ใช้แรงงานเอง และการขาดแคลนแรงงานบางประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานที่ทำงานสกปรก งานที่มีความเสี่ยงหรืองานที่มีความลำบาก แม้ว่า การเข้ามาประเทศผู้รับของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อภาคการผลิตภายในประเทศนั้น ๆ ในส่วนของประเทศผู้ส่งออกแรงงานเองก็จะได้รับประโยชน์ด้วยเช่นกันจากการที่แรงงานสัญชาติตนเดินทางไปทำงานยังรัฐสมาชิกอื่น ในมุมมองที่ว่า แรงงานจะได้ส่งเงินกลับมายังประเทศต้นทาง แต่การใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติก็ยังคงก่อให้เกิดผลกระทบในทางเศรษฐกิจทั้งต่อประเทศไทยและผู้ส่งออกแรงงาน การใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติทำให้ผู้ประกอบการที่พึ่งพิงแรงงานไร้ฝีมือ ขาดความกระตือรือร้นในการพัฒนาเทคโนโลยีให้มีความก้าวหน้าและทันสมัยมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาว

3) ปัญหาการหลบหนีเข้าเมืองของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ กฎเกณฑ์และบทบัญญัติว่าด้วยคนเข้าเมืองที่บังคับใช้ในปัจจุบันมีเนื้อหาค่อนข้างครอบคลุมในทุกประเด็น แต่สถานการณ์แรงงานอพยพที่เข้าเมืองมาอย่างกฎหมายอาจเป็นผลสืบเนื่องจากปัจจัยอื่นประกอบด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรมแดนธรรมชาติที่ครอบคลุมมากถึง 10 จังหวัด ที่ประกอบด้วยเทือกเขาและช่องเขาเป็นพรมแดน

ธรรมชาติ ตลอดจนบริเวณทะเลอันดามัน ควบคู่กับสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศเมียนมาที่อยู่ในช่วงกำลังเปลี่ยนผ่านและการเมืองที่เริ่มมีเสถียรภาพมากขึ้น ในขณะที่สถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยนั้นกำลังปรับปรุงให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ทำให้กลายเป็นปัจจัยดึงดูดให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อหางานทำของชาวเมียนมาเข้าสู่ดินแดนของประเทศไทย จนประเทศไทยกลายเป็นเป้าหมายสำคัญในการทำมาหากิน หากแต่พิธีการเข้าเมืองของประเทศไทยอาจกระทำไต่ยาก เพราะต้องระบุดัตถุประสงค์และระยะเวลาในการเข้าเมือง ตลอดจนแหล่งที่มาของเงินหรือความสามารถในการใช้จ่ายตลอดช่วงเวลาที่พำนักในไทย จึงกลายเป็นปรากฏการณ์ที่ชาวเมียนมาไม่สามารถข้ามแดนมาหางานทำได้โดยง่ายนัก ทำให้เกิดสถานการณ์การหลบหนีเข้าเมือง ภายใต้คำถามถึงประสิทธิภาพของกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองของประเทศไทย นอกจากนี้ แรงงานต่างด้าวและนักลงทุนจำเป็นต้องปฏิบัติตามภายใต้กฎหมายเฉพาะอีก 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551 และพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว พ.ศ. 2542 ซึ่งทั้งสองฉบับนี้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะมาประกอบการและผู้ที่จะเข้ามาใช้แรงงาน จนกลายเป็นอุปสรรคของแรงงานไร้ฝีมือที่ต้องการเข้ามาทำงานในประเทศไทย และด้วยเหตุนี้วิธีการหลบหนีเข้าเมืองทางพรมแดนที่มีการทอดยาวจากเหนือจรดใต้ กลายเป็นวิธีที่แรงงานไร้ฝีมือพยายามหลบหนีเข้ามาแสวงหาความมั่นคงในประเทศไทย ปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติกับการแก้ไขกฎหมายอาจถูกมองด้วยวิสัยทัศน์ของผู้ที่มีความชำนาญด้านกฎหมายถึงข้อจำกัดบางประการที่ไม่อาจแก้ไขได้ ไม่ว่าจะเป็นอาณาเขตที่ล้อมรอบด้วยประเทศเพื่อนบ้าน และการนำกฎหมายไปปฏิบัติที่ขาดความจริงจัง

4) ปัญหาการละเมิดสิทธิแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ กฎหมายแรงงานของไทยทุกฉบับจำกัดเฉพาะแรงงานสัญชาติไทยและแรงงานข้ามชาติที่มีเอกสารในการเข้าเมืองเท่านั้น ปัญหาการละเมิดสิทธิแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ มักจะเกิดขึ้นจากที่นายจ้างไม่จ่ายให้ลูกจ้างซึ่งมาจากประเทศเพื่อนบ้าน ขณะที่กระบวนการยุติธรรมแรงงานไทยคุ้มครองทั้งแรงงานไทยและแรงงานข้ามชาติไม่สนใจสถานะทางเอกสาร

(1) การเลือกปฏิบัติ พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 บัญญัติให้เป็นหน้าที่นายจ้างในการที่จะปฏิบัติต่อลูกจ้างชายและหญิงอย่างเท่าเทียมกัน

ในกรณีที่ลักษณะหรือสภาพของงานเหมือนกันโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ แต่มิได้บัญญัติครอบคลุมถึงสัญชาติของลูกจ้างอย่างชัดเจน จึงอาจกล่าวได้ว่า กฎหมายไทยยังไม่สอดคล้องหรือครอบคลุมกับหลักสากล ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสิทธิของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติได้ แต่หากเปรียบเทียบกับสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ความเหลื่อมล้ำหรือการเลือกปฏิบัติของนายจ้างต่อแรงงานไทยและแรงงานข้ามชาติมักจะมาจากข้อเท็จจริงที่นายจ้างทราบหรือเข้าใจที่ไม่ถูกต้องเรื่องการเข้าเมืองของแรงงานกลุ่มนั้น จึงไม่ปฏิบัติตามหลักการที่กฎหมายกำหนด เพราะนายจ้างหลายคนคิดว่า แรงงานไร้ฝีมือคงไม่ดำเนินการทางกระบวนการยุติธรรมเพื่อเรียกร้องสิทธิ

(2) การแรงงานสัมพันธ์ แม้จะมีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายแรงงานสัมพันธ์เป็นครั้งคราว แต่เนื้อหาบางส่วนยังสะท้อนให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องกับหลักการสากลว่าด้วยการรวมกลุ่มเพื่อการเจรจาต่อรองตามแนวทางของอนุสัญญาฉบับที่ 87 และฉบับที่ 98 เช่น การรวมกลุ่มเพื่อเหตุผลในทางแรงงานยังคงเป็นสิทธิที่ถูกควบคุมโดยรัฐบาลไทย ไม่ใช่เสรีภาพอย่างที่กำหนดไว้ในหลักสากล สิทธิของแรงงานต่างด้าวเกือบทุกอย่างเท่าเทียมกับแรงงานไทย มีแต่เพียงสิทธิในการรวมกลุ่มตั้งเป็นสหภาพแรงงานเท่านั้น ซึ่งกฎหมายไทยยังคงจำกัดให้ผู้ริเริ่มก่อการตั้งสหภาพแรงงานต้องมีสัญชาติไทยโดยกำเนิด

3. การแก้ไขปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้กรอบกฎหมายในประเทศไทย

1) กลไกในส่วนที่ว่าด้วยการเข้าเมืองและการอยู่ในราชอาณาจักรของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติการที่แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติจะเข้ามาในประเทศไทยนั้น โดยหลักการแล้วจะต้องผ่านพิธีตรวจคนเข้าเมือง ซึ่งเป็นไปตามหลักการป้องกันและปราบปรามการเข้าเมืองผิดกฎหมาย และเมื่อเข้ามาแล้วก็จะต้องมีเหตุผลของการพักอาศัยอยู่ในประเทศ การทำงานของแรงงานข้ามชาตินี้ถือเป็นเรื่องที่ต้องควบคุมรัฐบาลจึงมีนโยบายในการขอสงวนอาชีพนั้นไว้ให้พลเมืองในประเทศ

(1) การป้องกันและปราบปรามการเข้าเมืองผิดกฎหมายภายใต้กฎหมายเกี่ยวกับคนเข้าเมืองสัญชาติของบุคคลมักจะถูกนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดเงื่อนไขที่แตกต่างของการที่บุคคลจะเข้ามาในเขตดินแดนของรัฐ ซึ่งกรณีของแรงงานข้ามชาตินั้น โดยหลักการแล้วสิทธิของบุคคลดังกล่าวที่จะเข้ามาในดินแดนของรัฐอื่น ย่อมเป็นไปตามสนธิสัญญาระหว่างรัฐเจ้าของสัญชาติและรัฐเจ้าของดินแดน

ภายใต้หลักต่างตอบแทนเป็นสำคัญ ทำให้รัฐเจ้าของดินแดนย่อมมีดุลยพินิจในการปฏิเสธการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติภายในขอบเขตที่เป็นจารีตประเพณีแห่งการปฏิบัติอย่างเสมอภาคระหว่างแรงงานข้ามชาติ

หลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการเข้ามาในประเทศไทยพิจารณาถึงแรงงานข้ามชาติที่จะเดินทางเข้ามาในประเทศไทยจะต้องมีหนังสือเดินทางหรือเอกสารอื่นที่สามารถใช้แทนกันภายใต้ความยินยอมและการยอมรับได้ของรัฐบาลไทย ซึ่งเอกสารดังกล่าวจะต้องได้รับการตรวจลงตราเพื่อเข้าเมือง เว้นแต่บุคคลบางประเภท ซึ่งได้รับการยกเว้นตามกฎหมายอันเนื่องจากสถานะพิเศษ อาทิ ผู้ควบคุมยานพาหนะ

การเข้ามาในประเทศไทยต้องไม่เป็นภาระแก่ประเทศไทยและต้องมีเหตุผลที่ชัดเจนในการเข้ามาในประเทศไทย ตลอดจนไม่เป็นภัยต่อสังคมหรือกระทำการอันเป็นการเสื่อมเสียซึ่งศีลธรรมและความสงบเรียบร้อยของประเทศ เช่น การค้ายาเสพติด การค้ามนุษย์ นอกจากนี้ ปริมาณแรงงานข้ามชาติที่อาจได้รับอนุญาตให้เข้ามาในประเทศไทยภายใต้หลักเกณฑ์ที่กฎหมายบัญญัติไว้และยังกำหนดจำนวนที่แน่นอน ทั้งนี้ หลักในการพิจารณาเป็นการเฉพาะรายเพื่อประโยชน์ของการลงทุนให้เข้าและมีถิ่นพำนักในประเทศได้ แต่ทั้งนี้ หลักในการพิจารณาก็อ้างอิงกับรายได้ที่แรงงานข้ามชาตินั้นนำเข้ามา ที่ต้องไม่น้อยกว่า 10 ล้านบาท ด้วยความชัดเจนของเหตุผลในการเข้ามาในประเทศที่ต้องเป็นที่ประจักษ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพิจารณากรอบระยะเวลาที่แรงงานข้ามชาติจะพำนักอาศัยในประเทศไทย ทั้งนี้ การหลบหนีเข้าเมืองของแรงงานไร้ฝีมือในปัจจุบัน เนื่องมาจากการปลอมแปลงเอกสารและการผ่อนปรนพิธีการเข้าเมืองสำหรับแรงงานข้ามชาติที่มีสัญชาติประเทศที่มีอาณาเขตติดกับประเทศไทย

ส่วนวิธีปฏิบัติและโทษกรณีฝ่าฝืนกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง การส่งกลับประเทศเป็นบทปฏิบัติสุดท้ายที่นานาประเทศยอมรับนับถือ เพราะเป็นการบังคับออกนอกประเทศ เนื่องจากบุคคลเหล่านั้นมิใช่บุคคลที่ได้รับการยอมรับเข้ามาในประเทศภายใต้เงื่อนไขที่ประเทศเจ้าของดินแดนกำหนดไว้ การใช้ดุลยพินิจผลักดันแรงงานข้ามชาติออกไปเมื่ออยู่ที่พรมแดนหรือตามด่านตรวจคนเข้าเมือง อันมีสาเหตุจากการที่แรงงานข้ามชาติเหล่านั้นได้ทำการผิดเงื่อนไขการเข้าเมืองหรือไม่อาจจะปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ กฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองของประเทศไทยเองก็ได้

กำหนดให้การส่งแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาหรืออยู่ในประเทศโดยไม่ได้รับอนุญาต เป็นวิธีปฏิบัติที่ต้องกระทำ โดยให้เป็นภาระกับแรงงานเหล่านั้นทั้งค่าใช้จ่ายในการเดินทางกลับภายใต้การพิจารณาของเจ้าหน้าที่รัฐ ส่วนการกักตัวก่อนส่งผู้ลักลอบเข้าเมืองกลับประเทศนี้ พระราชบัญญัติคนเข้าเมืองได้บัญญัติให้เป็นอำนาจที่เจ้าหน้าที่รัฐมีอำนาจในการกักตัวแรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้าเมืองมา แต่องค์กรภาครัฐไม่ได้มีการจัดสรรงบประมาณไว้เพื่อการใช้จ่ายกับสถานที่กักตัว แต่แรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้ามาส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนยากจน ดังนั้น เมื่อจับกุมแรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองมาผิดเงื่อนไขก็จะดำเนินการผลักดันกลับประเทศทันที

การขึ้นทะเบียนต่างด้าวและพิสูจน์สัญชาติสำหรับแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่เข้าเมืองผิดกฎหมายเป็นอีกวิธีหนึ่งที่เหมาะสมกับทั้งสภาพความต้องการของเศรษฐกิจประเทศไทยที่ยังต้องการพึ่งพาแรงงานประเภทนี้อยู่ กอปรกับข้อกฎหมายไทยก็อำนวยความสะดวกทำให้แรงงานข้ามชาติที่มีสถานะไม่ชอบด้วยกฎหมายคนเข้าเมืองกลับมีสถานะที่สามารถอ้างอิงโดยชอบ พร้อมกับสามารถพำนักและทำงานในประเทศภายใต้เงื่อนไขได้ ทั้งยังช่วยบรรเทาภาระของรัฐบาลไทยที่ต้องผลักดันกลุ่มคนเหล่านี้กลับอย่างเร่งด่วน หรือจะกักตัวไว้ด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณ แต่ที่น่ากังวล คือ หากมีแนวทางการส่งเสริมเรื่องการยอมรับแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้ความร่วมมือด้านการจ้างแรงงานแล้ว การดำเนินการตามบันทึกความร่วมมือด้านการจ้างแรงงานต้องมีความชัดเจน อาทิ วิธีการในการดำเนินงานเพื่อขออนุญาตเข้ามาทำงานในประเทศไทย ควรให้เป็นไปภายใต้การประสานงานระหว่างองค์กรภาครัฐร่วมกัน และแทรกแซงด้วยระบบนายหน้าพร้อมกับการมีส่วนร่วมในการขออนุญาตโดยเอกชน ตลอดจนเพิ่มความโปร่งใสในการดำเนินงานกับทั้งปรับปรุงให้องค์กรภาครัฐมีความพร้อมทั้งการปฏิบัติงานและการให้ข้อมูล อาจช่วยบรรเทาปัญหาและจำนวนแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่หลบหนีเข้าเมือง นอกจากนี้ อัตราโทษที่ไม่รุนแรงและเอกชนทั่วไปยอมรับได้ แตกต่างจากประเทศอื่น อาทิ สิงคโปร์ ที่อัตราโทษสูงกว่าถึง 6 เท่าเมื่อเปรียบเทียบกับไทย แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติจึงกล้าเสี่ยงที่จะลักลอบเข้ามา

ขณะที่ดุลยพินิจของฝ่ายปกครองกับการเข้ามาในเขตดินแดนนั้น หลักการสากลและกฎหมายระหว่างประเทศไม่ได้ปฏิเสธการใช้ดุลยพินิจในกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง โดยมีได้หมายความว่า อำนาจเด็ดขาดนี้จะมีอยู่อย่างกว้างขวาง

แต่ถ้าพิจารณาตามหลักแห่งความชอบธรรมและความชอบด้วยกฎหมายแล้ว การใช้ดุลยพินิจควรมีความชัดเจนและขอบเขตที่จำกัด และถือเป็นข้อยกเว้นมากกว่าหลักทั่วไป กล่าวคือ ควรมีการกำหนดตำแหน่งหรือลำดับชั้นเจ้าหน้าที่รัฐที่มีอำนาจใช้ดุลยพินิจดังกล่าว ตามที่ปรากฏในกรณีผ่อนผันให้แรงงานข้ามชาติเฉพาะรายเข้ามาในประเทศไทยได้ โดยไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายคนเข้าเมืองก็ต้องให้เจ้าหน้าที่รัฐระดับสูงสุด คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยโดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรี ในทางปฏิบัติอาจมีการมอบอำนาจให้ผู้รับผิดชอบในตำแหน่งรองปฏิบัติหน้าที่แทน นอกจากนี้ การพิจารณาเพื่อใช้ดุลยพินิจในเรื่องอื่น เช่น การกำหนดที่กักตัว ควรมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน เพราะสะท้อนถึงความโปร่งใสและการบรรเทาปัญหาการเข้าเมืองของแรงงานข้ามชาติที่ผิดกฎหมาย

(2) การควบคุมการใช้แรงงานข้ามชาติ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและปราบปรามการเข้ามาในดินแดนของแรงงานข้ามชาติอาจถูกกำหนดเงื่อนไขภายใต้แนวคิดเฉพาะของประเทศไทยบนปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจุดเด่นของพระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551 นี้ คือนอกจากจะควบคุมแรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้ามาทำงาน ยังทำการควบคุมประเภทกิจการหรือลักษณะของงานที่แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติทำงานด้วย ส่วนสาเหตุในการกำหนดงานดังกล่าวนี้เป็นงานต้องห้าม คือ การอ้ารงและอนุรักษ์ซึ่งวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ แต่ทว่า บางอาชีพในบัญชีต้องห้ามนี้ได้กลายเป็นงานที่น่ารังเกียจ งานสกปรกในสายตาของพลเมืองไทยแล้ว เพราะไม่จำเป็นต้องใช้ความรู้วิชาการ หากแต่ต้องใช้แรงกายในการแบกหามและอดทนต่อสภาพแวดล้อมหรือดินฟ้าอากาศ ทำให้แรงงานไทยมีอคติรังเกียจที่จะทำงานดังกล่าว แต่เนื่องด้วยตลาดเศรษฐกิจและการค้าของประเทศไทยที่เติบโตอย่างต่อเนื่องยังคงเป็นดินแดนที่นักลงทุนต่างชาติเลือกที่มาประกอบกิจการ ทำให้ความต้องการโครงสร้างพื้นฐานและการลงทุนอสังหาริมทรัพย์ที่ต้องพึ่งพางานก่อสร้าง รวมถึงภูมิประเทศของไทยที่มีส่วนติดกับทะเลทั้งสองฝั่งทำให้การประมงในทะเลยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญของประเทศ ความลำบากในการทำงานที่แรงงานข้ามชาติในเรือประมงทะเลอาจต้องเผชิญกับเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ อีกทั้งความต้องการแม่บ้านในชุมชนเมืองกลายเป็นแรงผลักดันและกระตุ้นให้เกิดการจ้างงาน

แรงงานข้ามชาติไร้ฝีมือมาทดแทนแรงงานไทย กอปรกับการพิจารณาทำเลพื้นที่ตั้งที่มีพรมแดนติดกับกลุ่มประเทศ CLMV จึงทำให้การหลั่งไหลเข้ามาไม่ใช่เรื่องยากนัก

การให้ความสำคัญกับแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่มาจากประเทศเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนติดกับประเทศไทย ซึ่งการกำหนดให้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติที่เข้าเมืองมาอย่างผิดกฎหมายและการทำงานในโรงงานน้ำแข็ง ได้รับการผ่อนผันให้พำนักและทำงานในประเทศไทยภายใต้การขึ้นทะเบียนและพิสูจน์สัญชาติหรือตามความร่วมมือด้านการจ้างแรงงานภายใต้ข้อตกลงที่ประเทศไทยได้ทำไว้กับประเทศต้นทางหรือประเทศที่แรงงานเหล่านี้มีสัญชาติ ซึ่งกฎหมายฉบับนี้ได้มีการแก้ไขปรับปรุงด้วยมุ่งหมายที่จะบรรเทาและขจัดปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ ขณะเดียวกันการที่ประเทศไทยเปิดให้แรงงานกลุ่มที่มีปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติได้พิสูจน์สัญชาติและดำเนินการต่าง ๆ อันทำให้แรงงานที่ผิดกฎหมายตั้งแต่การเข้าเมืองกลายเป็นแรงงานประเภทที่ได้รับการยกเว้นและอนุเคราะห์ตามความร่วมมือด้านการจ้างแรงงาน ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นแรงงานที่มีตัวตนตามกฎหมายและมีความชอบธรรมที่จะพำนักอาศัยหรือทำงานในประเทศไทยมากขึ้น แต่การได้รับอนุญาตให้พำนักอยู่ในประเทศของแรงงานเหล่านี้ กลายเป็นโอกาสหนึ่งในการเคลื่อนย้าย ย้ายถิ่น และการเปลี่ยนงานโดยไม่ปฏิบัติตามหนังสืออนุญาตให้ทำงาน ซึ่งหากเกิดขึ้นแล้วจะกลายเป็นการละเมิดกฎหมายการทำงานของแรงงานข้ามชาติ แต่ด้วยข้อจำกัดทางงบประมาณและกายภาพในการตรวจสอบความถูกต้องของบัตรทำงานที่ยังพบข้อบกพร่อง ทำให้กลุ่มแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติมีการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนนายจ้างโดยไม่แจ้งข้อเท็จจริงนี้ ทำให้ภูมิภาคอาเซียนต่างต้องทบทวนสถานะเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นพลวัตตลอดเวลา ดังนั้น กฎหมายที่เกี่ยวกับการทำงานของแรงงานข้ามชาติจึงอาจจำเป็นต้องพิจารณาถึงอาชีพต้องห้ามทั้ง 39 สาขาที่ไม่ได้เป็นการถ่ายทอดความรู้ทั้งหมด หรืออาจเป็นงานที่มีความเชื่อมโยงกันในด้านวัฒนธรรม เช่น งานหล่อพระพุทธรูป ทั้งนี้หากวิเคราะห์ถึงงานเชิงศิลปะ กระบวนการสร้างสรรค์และวัฒนธรรมแล้วก็อาจปรากฏส่วนที่คล้ายคลึงกัน หรือแม้แต่งานช่างไม้และงานกลสิกรรมก็มีเทคนิคและองค์ความรู้ที่มีได้แตกต่างกัน การสงวนงานบางประเภทโดยไม่คำนึงถึงความเป็นไปได้เชิงฝีมือ ศักยภาพ ความชำนาญของแรงงานข้ามชาติที่มีสัญชาติของกลุ่มประเทศ CLMV ก็อาจกลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้แรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย คือ

แรงงานเหล่านี้มิใช่เข้าเมืองโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย แต่เป็นการทำงานโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้น บางงานในบัญชีงานอาชีพควรให้แรงงานไร้ฝีมือที่มีสัญชาติ CLMV สามารถเข้ามาทำงานได้ภายใต้ข้อจำกัดทางอารยธรรม ชนชาติ และประโยชน์สูงสุดของไทย ซึ่งอาจกลายเป็นกลไกที่แสดงถึงการยอมรับแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติได้ และบางเรื่อง เช่น การขึ้นทะเบียนแรงงานและพิสูจน์สัญชาติ ต้องมีการบังคับใช้ได้จริงสำหรับแรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้าเมืองมา และแรงงานข้ามชาติที่ถูกละเลยทำงานกับแรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองถูกกฎหมายแต่ทำงานโดยไม่ได้รับอนุญาตนั้นมิได้มีการแยกบทลงโทษที่ชัดเจน ซึ่งเป็นเป้าหมายของกฎหมายที่แตกต่างกัน

2) ความคุ้มครองแรงงานข้ามชาติภายใต้การคุ้มครองแรงงานพื้นฐาน ซึ่งกฎหมายระหว่างประเทศยอมรับในหน้าที่ของประเทศที่ให้หลักประกันกับแรงงานข้ามชาติที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเหมาะสม อีกทั้งการต้องงดเว้นไม่กระทำการใดกับแรงงานข้ามชาติ โดยต้องมีมาตรการป้องกันความเสียหายต่อแรงงานข้ามชาติที่อาจคาดการณ์ได้อย่างสมเหตุสมผล และเปิดให้แรงงานข้ามชาติใช้วิธีการทางการศาลเพื่อมิให้มีการลงโทษด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้อง ตลอดจนต้องปล่อยให้แรงงานข้ามชาติได้มีโอกาสในการติดต่อกับองค์กรภาครัฐ ซึ่งกระบวนการยุติธรรมไทยยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติมาโดยตลอด

การเลือกปฏิบัติภายใต้หลักกฎหมายแรงงานระหว่างแรงงานไทยและแรงงานข้ามชาติจึงไม่ใช่ข้อพิจารณาในทางทฤษฎีกฎหมายแรงงานแต่อย่างใดเลย ทั้งนี้ การคุ้มครองวันและเวลาในการทำงาน การจ่ายค่าตอบแทนในการทำงานสวัสดิการพื้นฐาน การคุ้มครองแรงงานพิเศษ ได้แก่ แรงงานหญิงและเด็ก ทั้งหมดนี้เป็นไปตามแนวทางที่องค์การแรงงานระหว่างประเทศได้กำหนดไว้และประสงค์จะให้ประเทศสมาชิกถือเป็นแบบอย่างครครลงในการนำไปประยุกต์ใช้กับกฎหมายและแนวปฏิบัติภายใน ข้อที่พึงกังวลเกี่ยวกับเรื่องสิทธิในทางกฎหมายแรงงานของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ โดยที่ว่า นายจ้างที่ประกอบกิจการประเภทเดียวกัน แต่อาจมีแนวคิดและวิธีการในการบริหารจัดการองค์การและการจำหน่ายสินค้าแตกต่างกัน ทำให้ประโยชน์ตอบแทนก็ย่อมแตกต่างกัน สิ่งที่กฎหมายแรงงานจะกำหนดให้เป็นมาตรฐานเดียวกันได้ คือ เรื่องทั่วไปที่เป็นพื้นฐานการใช้แรงงาน แต่สิทธิประโยชน์ต่าง ๆ อันเป็นรายละเอียดปลีกย่อยนั้นเป็นเรื่องที่ฝ่ายลูกจ้างและนายจ้างในกิจการย่อมทราบถึง

ความต้องการและความสามารถของกันและกัน กลายเป็นแนวคิดของการรวมกลุ่มเพื่อเจรจาต่อรอง ซึ่งกฎหมายแรงงานไทยก็ได้ให้ความสำคัญในส่วนนี้ แต่ด้วยปัจจัยทางการเมือง ความเกรงกลัวต่อการแทรกแซงกลุ่มผู้ใช้แรงงานด้วยอำนาจทางการเมือง ทำให้กติกากฎที่ถูกตั้งไว้ในกฎหมายฉบับนี้ไม่สอดคล้องกับสิ่งที่ป็นหลักการและมาตรฐานสากล ดังที่ปรากฏภาพการเรียกร้องให้ประเทศไทยให้สัตยาบันในอนุสัญญาขององค์การแรงงานระหว่างประเทศฉบับที่ 87 และฉบับที่ 98 ที่มุ่งหวังว่า การให้สัตยาบันจะทำให้ประเทศไทยต้องผูกพันในการแก้ไขทั้งข้อกฎหมายและแนวปฏิบัติภายในเรื่องการแรงงานสัมพันธ์ให้ถูกต้องตามหลักสากล แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติเองก็ได้รับผลกระทบจากความไม่บริบูรณ์ของกฎหมายแรงงานสัมพันธ์ไทย นอกจากนี้กฎหมายแรงงานสัมพันธ์ก็จำกัดสิทธิในการรวมกลุ่มแรงงานบางประการไว้ให้เพียงเฉพาะแรงงานไทยเท่านั้น อาทิ สิทธิในการจัดตั้งสหภาพแรงงาน กรรมการบริหารสหภาพแรงงานต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติไทยโดยกำเนิดเท่านั้น

แม้ว่า แรงงานข้ามชาติได้รับการรับรองตามกฎหมายแรงงานสัมพันธ์ถึงการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในสหภาพแรงงานได้ก็ตาม แต่ด้วยเงื่อนไขในการบริหารสหภาพแรงงานที่กฎหมายกำหนดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และข้อกำหนดของลูกจ้างผู้เริ่มก่อการและผู้บริหารสหภาพแรงงาน ซึ่งอาจมีการกำหนดกติกาสหภาพแรงงานที่ตั้งขึ้นสามารถปฏิเสธการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของแรงงานข้ามชาติก็ย่อมทำได้ เพราะเป็นการบริหารงานที่บทกฎหมายไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว กฎหมายแรงงานสัมพันธ์เองยอมให้นายทะเบียนเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการของสหภาพแรงงานที่ขัดต่อวัตถุประสงค์ในด้านความสงบเรียบร้อย ซึ่งหมายถึงด้านการเลือกปฏิบัติในการใช้เรื่องสัญชาติและเชื้อชาติมาเป็นเหตุแห่งการปฏิบัติกับแรงงานข้ามชาติ แต่หากมีการกำหนดเงื่อนไขหรือวัตถุประสงค์ของสหภาพแรงงานอย่างที่ว่ากล่าวมาจริง นายทะเบียนจะไม่ใช้ดุลยพินิจของตนเองเข้าไปเกี่ยวข้อง กฎหมายการคุ้มครองแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติจึงจำเป็นต้องแก้ไขรายละเอียดบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกฎหมายแรงงานสัมพันธ์ที่ผลได้รับจะเป็นการแก้ไขข้อบกพร่องของกฎหมายแรงงานสัมพันธ์ไทยให้สอดคล้องกับหลักแห่งอนุสัญญาองค์การแรงงานระหว่างประเทศที่เรียกร้องให้ประเทศสมาชิกให้ความสำคัญ

กฎหมายแรงงานว่าด้วยการคุ้มครองแรงงานนั้น มีพื้นฐานมาจากการคุ้มครองแรงงานชั้นพื้นฐานของแรงงานภายใต้การจัดความคุ้มครองของภาครัฐ แต่ทว่า ความมั่นคงทางกฎหมายประกันสังคมนี้เกิดจากความคิดด้านการออมด้วยการเฉลี่ยทุกข์สุขร่วมกัน ทำให้เกิดพันธะการแบ่งเงินสมทบเข้ากองทุน เพื่อให้เงินเหล่านั้นกลับไปยังสมาชิกกองทุนยามจำเป็น เช่น ประสพภัยที่ไม่ใช่จากการทำงาน ด้วยเหตุที่มีเงื่อนไขในการเรียกเก็บเงินสมทบเข้ากองทุนเป็นประจำนี้เอง ทำให้แรงงานที่จะเป็นสมาชิกกองทุนนั้น ต้องมีความชัดเจนในสถานะความเป็นแรงงานและแหล่งเงิน ทั้งนี้ แม้จะเป็นแรงงานข้ามชาติไร้ฝีมือ แต่ถ้าบุคคลนั้นเข้ามาเมืองมาตามกฎหมายและสังกัดกับนายจ้างอย่างถูกต้อง ก็ถือเป็นบุคคลที่ได้รับความคุ้มครองเช่นกัน แต่หากหลบหนีเข้ามาเมืองมาอย่างผิดกฎหมายก็ไมอาจเรียกร้องสิทธิทางประกันสังคมได้

3) การสนับสนุนอื่นเชิงกลไกทางกฎหมาย เพื่อการป้องกันและปราบปรามแรงงานไร้ฝีมือ ซึ่งอัตราค่าธรรมเนียมต่าง ๆ อาจถือเป็นกลไกในทางเศรษฐศาสตร์ที่สามารถช่วยจำกัดปริมาณความต้องการการใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติของนายจ้างในประเทศไทยได้ ข้อมูลที่ปรากฏในปัจจุบันการขึ้นทะเบียนและพิสูจน์สัญชาติของแรงงานข้ามชาตินั้นจะมีราคาค่าใช้จ่ายอยู่ที่ประมาณ 30,000 บาทสำหรับลูกจ้างเพียง 1 คนภายใต้ระยะเวลาการทำงาน 2 ปี และในส่วนค่าธรรมเนียมด้านเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกฎหมายเข้าเมืองก็จะมีราคาเฉลี่ยที่ 500 บาท การตั้งอัตราค่าธรรมเนียมที่สูงเกินไปจะกลายเป็นเหตุแห่งการเข้าเมืองผิดกฎหมาย แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติผิดกฎหมายจึงกลายเป็นปัญหาเรื้อรังของประเทศ

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะการวิจัย

1. อภิปรายผล

ประเทศไทยกำลังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่กำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและประสบปัญหาคุณภาพประชากรในทุกช่วงวัย จึงทำให้เกิดความต้องการใช้แรงงานไร้ฝีมืออยู่ในระดับสูง (ดิพิมพ์ ศรบัลลังก์ และสุรชาติ บำรุงสุข, 2555, หน้า 30) โดยตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมาหลังเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง ประเทศไทยพัฒนามาตรการและนโยบายการบริหารจัดการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติอย่างต่อเนื่อง จากการตั้งรับปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ

ที่หลั่งไหลเข้ามาอยู่อาศัยและทำงานในประเทศไทยมาเป็นการดำเนินนโยบายเชิงรุก โดยการกำหนดทิศทางของนโยบายและการบริหารจัดการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ ให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ การคัดสรรแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติจึงต้องดำเนินการอย่างมีคุณภาพ ด้วยการฝึกอบรมและการมีส่วนร่วมของนายจ้างในการคัดเลือกแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติจากประเทศต้นทาง การลดการพึ่งพิงแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติลงด้วยการกำหนดเพดานภาษีและการจัดเก็บภาษีแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติ การจัดตั้งกองทุนเพื่อการส่งกลับแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติหลังใบอนุญาตทำงานหมดอายุ การกำหนดบทลงโทษที่รุนแรงมากขึ้น

การจัดการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติของประเทศไทยจึงยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากยังต้องอาศัยแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติเป็นอย่างมาก และนายจ้างไม่พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลกระทบเชิงลบต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนของประเทศไทยในอนาคต สอดคล้องกับการศึกษาของกิริยา กุลกลการ (2553, หน้า 119-120) ที่กล่าวว่า การใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาตินี้เป็นเพียงการบรรเทาปัญหาขาดแคลนแรงงานในระยะสั้นเท่านั้น ถึงแม้จะมีการแก้ไขปัญหางานไร้ฝีมือข้ามชาติโดยมีความตกลงระดับทวิภาคีระหว่างประเทศด้านการนำเข้าแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้บันทึกความเข้าใจด้วยความร่วมมือด้านการจ้างแรงงาน แต่ยังไม่ประสบปัญหาหลายประการ ทำให้ยังคงมีปัญหากลักลอบเข้าเมืองผิดกฎหมาย และจากดังกล่าวนี้จะทำให้แรงงานข้ามชาติเหล่านี้ต้องตกอยู่ในภาวะจำยอมและถูกเอารัดเอาเปรียบ นำไปสู่ปัญหาการละเมิดสิทธิแรงงานและสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอัตราค่าจ้างที่ไม่แน่นอนและอันตรายจากการทำงานที่แรงงานเหล่านี้ไม่ได้รับการป้องกันอย่างเหมาะสม (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2552, หน้า 84) แต่ทว่า ค่าใช้จ่ายในการป้องกันโรคกลับไม่พบการบันทึกที่ชัดเจนกรณีแรงงานข้ามชาติมีการชำระค่าประกันสุขภาพถูกต้องตามกฎหมายน้อยกว่า ค่าใช้จ่ายจริง ส่งผลกระทบต่อการจัดสรรทรัพยากรทางสาธารณสุขและพลเมืองในประเทศไทยที่อาจต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและไม่สามารถเข้าถึงบริการที่ได้มาตรฐานได้ทันเวลา (สุทัศน์ ศรีวิไล, 2556, หน้า 7-15)

นโยบายการจัดการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ประกอบกับปัญหาที่เป็นผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ

อันเนื่องจากการใช้แรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติทั้งแรงงานที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมายของประเทศไทย คือ ประเด็นภาระทางการคลังที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสาธารณสุขและการศึกษา ซึ่งเป็นบริการสาธารณะที่รัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย ขณะเดียวกันที่ภาคการผลิตไทยยังมีความต้องการใช้แรงงานข้ามชาติ ส่งผลให้มีแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติและผู้ติดตามเข้ามาพำนักในประเทศไทยจำนวนมาก ทั้งแรงงานที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ปัญหาด้านสาธารณสุขจึงเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการดำเนินการอย่างเร่งด่วนภายใต้ปัญหาการจัดสรรงบประมาณด้านดังกล่าวนี้ โดยการยืนยันด้วยงานวิจัยของสุทัศน์ ศรีวิไล (2556, หน้า 5-6) ที่พบว่า ในช่วงปีงบประมาณ 2556 ประเทศไทยต้องแบกรับค่าใช้จ่ายทางสาธารณสุขปีละประมาณ 5 ร้อยล้านบาท

การแก้ไขปัญหาแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้กรอบการดำเนินการทางกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์ในการป้องกันการเข้ามาของแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติได้แก่ พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 ซึ่งแม้ว่า กฎหมายฉบับนี้ในภาพรวมจะมีความสมบูรณ์ในเรื่องการกำหนดกฎเกณฑ์และเงื่อนไขในการเข้ามาในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีแหล่งเงินได้เลี้ยงชีพและแหล่งทำมาหาได้หรือการทำงานแล้วก็ตามที่ แต่เรื่องบทลงโทษ ทั้งโทษปรับและจำคุกสำหรับแรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้าเมือง อาจจะยังไม่มากพอที่จะทำให้เกิดความยำเกรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้ทำการเปรียบเทียบกับประเทศที่ประสบปัญหาในทำนองเดียวกับประเทศไทย ซึ่งการเสนอแก้ไขบทลงโทษจำเป็นต้องพิจารณาถึงความพร้อมของทัศนสถานและกระบวนการยุติธรรมไทยด้วยว่าอาจต้องรับภาระหนักขึ้น

กฎหมายที่มุ่งเน้นควบคุมการทำงานแรงงานข้ามชาติ ตามความในพระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551 ก็มีความคลุมเครือหรือสถานะการเข้าเมืองของแรงงานข้ามชาติมีความชัดเจนด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องไม่เข้ามาเพื่อแสวงหาการทำงาน เว้นแต่จะได้อนุญาตจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการขอใบอนุญาตทำงาน รวมถึงงานทั้ง 39 อาชีพที่เกี่ยวกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจไทยโดยตรง แต่ในปี พ.ศ. 2551 นี้เองได้อนุญาตให้กรรมกรที่เป็นหนึ่งในอาชีพต้องห้ามกลับถูกได้การอนุญาตให้กับแรงงานที่มีสัญชาติของประเทศที่เป็นภาคีแห่งบันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือด้านการจ้างแรงงาน หรือ CLMV หากพิจารณาถึงความจำเป็นที่ผู้ประกอบการ

และนักลงทุนในประเทศไทยยังมีความต้องการแรงงานกลุ่มนี้ และกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองแรงงานไร้ฝีมือต่างตัว อาจถูกมองว่า เป็นเรื่องไม่จำเป็น เพราะเมื่อแรงงานข้ามชาติเข้าเมืองมาอย่างผิดกฎหมายแล้ว เหตุใดกฎหมายภายในต้องครอบคลุมเพื่อคุ้มครองกลุ่มคนเหล่านี้ด้วย ซึ่งต้องทำความเข้าใจว่า การคุ้มครองเพื่อสิทธิขั้นพื้นฐานที่ถือเป็นสิทธิมนุษยชนประการหนึ่ง และหากพิจารณาประกอบกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประณามจากนานาประเทศถึงการเลือกปฏิบัติกับแรงงานข้ามชาติ และการลิดรอนสิทธิแรงงานกลุ่มนี้ ซึ่งพบว่า กฎหมายแรงงานไทยทุกฉบับไม่ได้มีการกล่าวถึงสิทธิที่นายจ้างสามารถเลือกปฏิบัติต่อแรงงานข้ามชาติ

มาตรการด้านเศรษฐกิจในการปรับขึ้นค่าธรรมเนียบต่าง ๆ เมื่อมีการนำแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติเข้ามาทำงานก็อาจเป็นอีกข้อคิดหนึ่ง que ประเทศไทยจะทำได้ เช่นเดียวกับประเทศสิงคโปร์ที่อาจไม่สามารถนำมาใช้ได้จริง เนื่องจากแนวพรมแดนที่ติดกับเพื่อนบ้านเป็นระยะทางหลายพันกิโลเมตร และสภาพภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการหลบหนีเข้ามาในบางช่วงเวลา ดังงานวิจัยของศิริพิมพ์ ศรีบลลังก์ และสุรชาติ บำรุงสุข (2555, หน้า 21) ที่สะท้อนให้เห็นว่า พรมแดนไทยมีลักษณะเป็นผืนดินที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านเป็นระยะทางยาวพร้อมประกอบด้วยเทือกเขา ป่าทึบ แม่น้ำลำธาร ทำให้แรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านพยายามลักลอบเข้ามาทำงานในประเทศไทย จึงอาจทำให้มาตรการที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศอื่นกลับกลายเป็นมหันตภัยต่อประเทศไทย ที่ทำให้มีแรงงานข้ามชาติหลบหนีเข้ามามากขึ้น จนกลายเป็นปัญหาขบวนการค้ามนุษย์ตามมา แต่แนวคิดดังกล่าวนี้อาจสวนทางกับแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติในประเทศมาเลเซียที่กลับพบว่า ช่วงทศวรรษหลังมานี้ในแต่ละปีจะพบว่า มาเลเซียมีแรงงานดังกล่าวมาจากอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์จำนวนมากถึงเกือบ 1 ล้านคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งฟิลิปปินส์ที่มีผีพรมแดนติดต่อกับประเทศมาเลเซียแต่อย่างใด (Tuccio, 2017, pp. 150-153)

2. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

แรงงานจำเป็นต้องได้รับการฝึกอบรมและพัฒนาศักยภาพ พร้อมกับนายจ้างควรมีการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศไทยเกิดการขับเคลื่อนอย่างแท้จริง

รายการอ้างอิง

- กรมการจัดหางาน. (2559). สถิติจำนวนคนต่างด้าวกลุ่มประเทศอาเซียนได้รับอนุญาตทำงานประจำเดือนพฤษภาคม 2559. กรุงเทพฯ: กรมการจัดหางาน.
- กิริยา กุลกลการ. (2553). แรงงานต่างด้าวกับการรักษาความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มไทย, *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์*, 28(3), 99-142.
- กุศล สุนทรธาดา และคณะ. (2540). กระบวนการจ้างแรงงานข้ามชาติที่ลักลอบเข้าเมืองและความคิดเห็นของภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. (2552). สิทธิด้านการรับบริการสุขภาพของแรงงานข้ามชาติ: กรณีศึกษาแรงงานจากประเทศพม่าในจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- นภสร เจริญโพธิ์. (2560). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์: การให้บริการแรงงานต่างด้าวแบบจุดเดียวเบ็ดเสร็จในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ประเทศไทย. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 22(1), 230-243.
- พัทยา เรือนแก้ว. (2550). สิทธิหญิงไทยกรณีการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
- ศิพิมพ์ ศรีปลั่ง และสุรชาติ บำรุงสุข. (2555). ที่มาของแรงงานพม่าในประเทศไทย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 20(33), 19-37.
- สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา. (2559). แรงงานข้ามชาติ. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- สุทัศน์ ศรีวิไล. (2556). ผลกระทบของแรงงานข้ามชาติต่อระบบสุขภาพและค่าใช้จ่ายของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรมอาเซียน
- Tuccio, M. (2017). Determination of intra-ASEAN migration. *Asian Development Review*, 304(1), 144-166.

พฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ
ของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานในโรงเรียน
สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค 9

Performance Appraisal Behaviors of the Regional
Education Office No.9 Primary School
Performance Appraisers

บงกช นักเสียง (Bongkoch Naksiang)¹

มานพ ชุนิล (Manop Chunin)²

ปิ่นกนก วงศ์ปิ่นเพชร (Pinkanok Wongpinpech)³

Received: September 5, 2018

Revised: October 3, 2018

Accepted: November 5, 2018

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 24 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนและผู้เป็นคณะกรรมการประเมินผล

¹ สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี พระจอมเกล้าพระนครเหนือ

Industrial and Organizational Psychology, Department of Humanities, Faculty of Applied Arts, King Mongkut's Institute of Technology, North Bangkok

^{2,3} ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ

Department of Humanities, Faculty of Applied Arts, King Mongkut's Institute of Technology, North Bangkok

การปฏิบัติงานจากโรงเรียนที่ได้รับรางวัลระดับชาติ สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค 9 ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง

ผลการศึกษา พบว่า พฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลที่สำคัญ ได้แก่ การแจ้งนโยบายและแนวทางการประเมินผลการปฏิบัติงาน การสร้างการมีส่วนร่วมของบุคลากร การสังเกต การเก็บข้อมูล การค้นข้อมูลกลับคืน การบูรณาการข้อมูล การประเมิน และการให้ข้อมูลย้อนกลับ

ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล มี 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยสถานการณ์ หมายถึง สถานการณ์แวดล้อมที่เกิดขึ้นในการประเมินผล ประกอบด้วย 1) เป้าหมายขององค์กร 2) แบบบันทึกรายการประเมินผลการปฏิบัติงาน และ 3) มีความรับผิดชอบในผลการประเมินการปฏิบัติงาน

ปัจจัยส่วนบุคคล หมายถึง ปัจจัยที่เกี่ยวกับผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานมีสิ่งต่าง ๆ 6 ประการ ได้แก่ 1) มีความยุติธรรม เทียงตรง 2) ยึดหลักธรรมาภิบาล 3) รับรู้ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ประเมินผลปฏิบัติงาน 4) มีแรงจูงใจในการประเมินผลการปฏิบัติงาน 5) มีเจตคติต่อการประเมินผลการปฏิบัติงาน และ 6) มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการประเมินผลการปฏิบัติงาน

คำสำคัญ: พฤติกรรมการประเมินผลปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล, ผู้ประเมินผลปฏิบัติงาน, การประเมินผลการปฏิบัติงาน

Abstract

The purposes of this research were to investigate the effective performance appraisal behaviors and the factors which influenced these behaviors. The qualitative research methodology was used in the study. The data were collected from 24 key informants, including school directors and the performance appraisal committees from the national award winning primary schools under the Office of Education Region 9 by semi-structured interview method.

The results showed that the effective procedure of performance appraisal behaviors procedure consisted of notification of policy and guidelines for performance appraisal, promotion of the participation among officials, observation, data collection, retrieval and integration of information, assessment, and feedback.

Factors relating to effective performance appraisal which were situational factor which included environmental conditions that occurred in the evaluation. The three factors included 1) the organization's goals; 2) the performance appraisal form; and 3) the responsibility for the performance evaluation.

Six personal factors, related to performance appraisers were 1) fairness, 2) good governance, 3) self-efficacy to perform performance appraisal, 4) motivation to performance appraisal, 5) attitudes toward performance appraisal, and 6) knowledge and understanding of performance appraisal.

Keywords: Effective Performance Appraisal Behaviors, Performance Appraiser, Performance Appraisal

บทนำ

ในปัจจุบันทุกองค์การให้ความสำคัญกับการประเมินผลปฏิบัติงานของบุคลากร จุดเริ่มต้นที่สำคัญคือ จะทำอย่างไรให้การประเมินผลการปฏิบัติงานมีความถูกต้อง สอดคล้องกับความเป็นจริงและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการประเมินผลการปฏิบัติงาน ซึ่งแต่ละองค์การอาจกำหนดวัตถุประสงค์การประเมินผล การปฏิบัติงานไว้ต่างกัน Murphy & Cleveland (1995) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการประเมินผลการปฏิบัติงานมีการกำหนดไว้หลากหลาย อาทิ การเลื่อนขั้นเงินเดือน การพิจารณาความดีความชอบ และการพัฒนาปรับปรุงผลการปฏิบัติงาน เมื่อต้องมีการประเมินผลการปฏิบัติงาน ผู้ที่รับทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อกระบวนการประเมิน เพราะถ้าผู้ประเมินสามารถประเมิน

ผลการปฏิบัติงานได้สอดคล้องกับความเป็นจริงจะทำให้บุคลากรรับรู้ผลจากการทำงานและความสามารถของตนได้อย่างแท้จริง การรับทราบผลการทำงานนี้ จะส่งผลให้ผู้รับการประเมินทราบถึงสิ่งที่ต้องพัฒนา การพัฒนาที่ตรงจุดจะส่งผลให้องค์การประสบความสำเร็จเจริญก้าวหน้า ซึ่งการประเมินผลงานที่มีประสิทธิภาพจะมีส่วนช่วยพัฒนาองค์การได้ (Kuvaas, 2011)

สำหรับการประเมินผลการปฏิบัติงานในแต่ละครั้งอาจพบอุปสรรคที่จะทำให้การประเมินผลการปฏิบัติงานไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ได้ แม้จะมีการกำหนดระบบการประเมินไว้อย่างดี แต่ถ้าผู้ประเมินไม่สามารถดำเนินการให้การประเมินบรรลุวัตถุประสงค์ได้ การประเมินนั้นก็ไม่เกิดประสิทธิผลและอาจส่งผลกระทบต่อการพัฒนาองค์การ ปัจจุบันจึงมีงานวิจัยมุ่งศึกษาผู้ที่ทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานมากขึ้น เนื่องจากผู้ประเมินต้องใช้ดุลพินิจของตนเอง ในการดำเนินงานต่าง ๆ และตัดสินใจด้วยตนเอง (ประคอง ชื่นวัฒนา, 2543, หน้า 2) จึงอาจมีปัจจัยต่าง ๆ เข้ามากระทบต่อการดำเนินงานและการตัดสินใจ ทำให้เกิดความผิดพลาดในการประเมิน ส่งผลให้ผู้รับการประเมินเกิดความไม่พึงพอใจ รับรู้ถึงความไม่ยุติธรรม ส่งผลต่อขวัญกำลังใจของบุคลากร กระทบถึงผลงาน การบริหารงานบุคคลและการพัฒนาองค์การได้

ทุกองค์การจึงควรตระหนักที่จะพัฒนาผู้ที่ทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานและพฤติกรรมผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะองค์การที่สร้างชาติพัฒนาคนซึ่งเป็นองค์การที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติ ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญของผู้ที่ทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพในบริบทของโรงเรียนการศึกษาภาคบังคับ โดยมุ่งศึกษาโรงเรียนสังกัดสำนักศึกษาธิการภาค 9 ที่ประสบความสำเร็จเป็นโรงเรียนที่ได้รับการยกย่องและได้รับรางวัลประเภทต่าง ๆ ระดับชาติ ความสำเร็จขององค์การย่อมสะท้อนผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ โดยแต่ละโรงเรียนจะมีระบบการประเมินผลการปฏิบัติงาน มีการประเมินผลการปฏิบัติงานเป็นที่ยอมรับของบุคลากร ซึ่งสะท้อนผ่านผลงานของบุคลากรที่พัฒนาการปฏิบัติงานจนได้รับรางวัลและการยอมรับจากสังคม

จากการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพฤติกรรมที่สำคัญในการประเมินของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งทำให้ได้ผลการประเมินที่สะท้อน

ผลงานของผู้รับการประเมินตามความเป็นจริงอันจะนำไปสู่การพัฒนาบุคลากร และองค์การ รวมถึงศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิผลและประสบความสำเร็จต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานในโรงเรียนการศึกษาระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค 9
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานในโรงเรียนการศึกษาระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค 9

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ศึกษาพฤติกรรมกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานตามกรอบแนวคิดของ Harris (1994) ที่อธิบาย ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงาน และผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมร่วมด้วย ดังนี้

พฤติกรรมกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Appraiser Behaviors)

Harris (1994, pp. 748) อธิบายความหมาย พฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Appraiser Behaviors) ไว้ว่าเป็นพฤติกรรมการประมวลผลข้อมูล (Information processing) และการตัดสินใจพิจารณาผลการปฏิบัติงานด้วยวิธีการต่าง ๆ ภายใต้แรงจูงใจภายในของผู้ประเมิน (Rater)

ประคอง ชื่นวัฒนา (2543) กล่าวถึงความหมายพฤติกรรมกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงาน ไว้ว่าเป็นพฤติกรรมหรือการกระทำของหัวหน้างานระดับต้นที่ทำหน้าที่ในการประเมินผลการปฏิบัติงานผู้ใต้บังคับบัญชา

จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่าพฤติกรรมกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงาน หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของผู้ประเมินที่แสดงออกในการประเมินผลการปฏิบัติงาน

โดยพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพนั้นผู้ประเมินจะต้องกระทำสิ่งต่างๆ เพื่อให้การประเมินผลบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้

Harris (1994, pp. 748-750) เสนอกลุ่มพฤติกรรมที่สำคัญของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. การสังเกต (Observation) ผู้ประเมินจะต้องสังเกตพฤติกรรมการทำงาน ผลงานของผู้รับการประเมิน การสังเกตจะต้องอาศัยแรงจูงใจในตัวผู้ประเมิน ผู้ที่มีแรงจูงใจมากจะสังเกตเก็บข้อมูลได้มาก ส่วนผู้ที่มีแรงจูงใจน้อยจะสังเกตน้อยและให้ความสำคัญกับข้อมูลด้านบุคลิกลักษณะเฉพาะตัว เช่น เพศ เชื้อชาติ ในการพิจารณาประเมิน ซึ่งอาจทำให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้

2. การเก็บข้อมูล (Storage) ผู้ประเมินจะต้องจัดประเภท จัดหมวดหมู่ข้อมูลในโครงสร้างทางความคิด (Schemata) เก็บในรูปแบบความทรงจำระยะยาวเพื่อประมวลผลและการประเมินผล เมื่ออยู่ในช่วงเวลาของการประเมิน

3. การค้นข้อมูลกลับคืน (Retrieval) ผู้ประเมินจะต้องสามารถดึงข้อมูลที่เก็บไว้ในความทรงจำกลับคืนมา ทั้งนี้ต้องระมัดระวังอคติที่อาจเกิดขึ้นในการระลึกข้อมูล จึงต้องพิจารณาข้อมูลในความทรงจำอย่างรอบคอบ

4. การบูรณาการข้อมูล (Integration) ผู้ประเมินต้องบูรณาการข้อมูลของผู้รับการประเมินทั้งหมดเพื่อเตรียมประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นทางการในช่วงเวลาที่กำหนด

5. การประเมิน (Rating) ผู้ประเมินต้องไตร่ตรองพิจารณาตัดสินประเมินด้วยความรอบคอบ

6. การให้ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) ผู้ประเมินให้ข้อมูลผลการประเมินไปยังผู้รับการประเมิน ซึ่งข้อมูลป้อนกลับที่มีประสิทธิภาพ ควรให้ข้อมูลตรงตามเวลา ถูกต้องเฉพาะเจาะจงและชัดเจน (Wexley & Klimoski, 1984, อ้างถึงใน Harris, 1994, pp. 750)

พฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานตามที่กล่าวไปแล้วนี้ เป็นพฤติกรรมสำคัญที่ผู้ประเมินจะต้องกระทำระหว่างการประเมินผลการปฏิบัติงาน เพื่อให้การประเมินสอดคล้องกับความเป็นจริง

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงาน

มีแนวคิดที่อธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้ประเมิน ไว้ดังนี้

แนวความคิดของ Harris (1994) กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้ประเมินปฏิบัติหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานได้อย่างสมบูรณ์ ดังนี้ แรงจูงใจผู้ประเมิน (Rater Motivation) ปัจจัยทางด้านสถานการณ์ (Situational) และปัจจัยบุคคล (Personal)

แรงจูงใจผู้ประเมิน คือ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่มีผลผลักดันพฤติกรรมผู้ประเมินให้มีแรงจูงใจที่จะมีพฤติกรรมการประเมินด้วยความรอบครอบ เช่น มีการสังเกตที่ละเอียด มีระบบการเก็บข้อมูล มีวิธีการค้นข้อมูลกลับคืน สามารถการบูรณาการข้อมูลประเมินข้อมูลอย่างรอบคอบ และสามารถให้ข้อมูลป้อนกลับได้

ทั้งนี้ Harris (1994) อธิบายถึงแรงจูงใจผู้ประเมินมี 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) รางวัล (Rewards) เป็นรางวัลที่ผู้ทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานจะได้รับ มีทั้งรางวัลภายนอก (Extrinsic rewards) เช่น การเลื่อนขั้น การได้รับค่าตอบแทนที่เพิ่มขึ้น และรางวัลภายใน (Intrinsic rewards) เช่น ได้รับการยกย่อง และการยอมรับนับถือจากผู้รับการประเมิน รางวัลจึงมีผลทำให้ ผู้ประเมินตั้งใจรวบรวมข้อมูลและให้ผลป้อนกลับกับผู้รับการประเมิน อย่างตรงไปตรงมา 2) ผลด้านลบ (Negative Consequence) ภายหลังจากการประเมินผลการปฏิบัติงานอาจเกิดผลทางลบ ได้แก่ สูญเสียความสัมพันธ์ เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้บังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชาระดับสูงกว่าอาจเรียกตรวจความถูกต้องเหมาะสมของผลการประเมิน สิ่งนี้อาจจะมีส่วนลดแรงจูงใจในการประเมินผลการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับความเป็นจริง เพราะผู้ประเมินไม่ต้องการให้ตนเองได้รับผลทางลบ จึงอาจมีส่วนทั้งเพิ่มและลดแรงจูงใจในการประเมินที่ถูกต้องได้ 3) การตระหนักเกี่ยวกับการจัดการความประทับใจ (Impression management concerns) บางกรณีผู้ประเมินพยายามจัดการภาพลักษณ์ของตน (Self-impression management) ให้เป็นที่ประทับใจ ด้วยการทำสิ่งเหล่านี้ เช่น ประเมินคะแนนให้อยู่ในระดับสูงเพื่อให้ผู้อื่นรับรู้ถึงความสำเร็จในการบริหารจัดการของตน หรือประเมินผลการปฏิบัติงานไปทางบวกเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับองค์กร แต่มีผู้ประเมินบางส่วนที่รับรู้บทบาทหน้าที่การเป็นหัวหน้างานที่ต้องประเมินผลการปฏิบัติงานให้ถูกต้องเพื่อให้

ผู้รับการประเมินรับรู้ถึงความยุติธรรมในการประเมินและต้องการให้ผู้รับการประเมินได้รับรางวัลตามที่แท้จริง

นอกจากนี้ Harris (1994) ยังอธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อแรงจูงใจของผู้ประเมินอีก 2 ปัจจัยหลัก ได้แก่

1. ปัจจัยทางด้านสถานการณ์ (Situational) หมายถึง ปัจจัยอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลที่สามารถส่งผลต่อแรงจูงใจในการประเมินผลการปฏิบัติงาน มีปัจจัยที่สำคัญดังต่อไปนี้

1) ความรับผิดชอบ (Accountability) ความรับผิดชอบในที่นี้กล่าวถึงความรับผิดชอบต่อการใช้วิจารณ์ญาณในการตัดสินประเมินบุคคลและรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นหลังจากการประเมินผล ซึ่งมีผู้ที่เกี่ยวข้องที่ผู้ประเมินจะต้องแสดงความรับผิดชอบมี 2 กลุ่ม คือ ความรับผิดชอบต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ประเมินอาจเกิดความกังวลว่า ผลการประเมินจะกระทบกับความรู้สึกและแรงจูงใจของผู้ใต้บังคับบัญชาและความรับผิดชอบต่อผู้บังคับบัญชา เนื่องจากผู้บังคับบัญชาอาจตรวจสอบความถูกต้องและลงชื่อกำกับในแบบบันทึกการประเมิน ผู้ประเมินจึงตกอยู่ในสถานการณ์ที่ได้รับแรงกดดันจากผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงกระทบต่อแรงจูงใจในการรวบรวมข้อมูล และการประเมินผลการปฏิบัติงานได้

2) กลยุทธ์การบริหารงานบุคคลขององค์กร (Organizational HRM Strategy) เป็นปัจจัยทางสถานการณ์ที่นำการประเมินผลการปฏิบัติงานมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและพัฒนาองค์กร ให้ดำเนินการตามนโยบาย ยุทธศาสตร์ขององค์กร

3) ผลงานและผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น (Task/outcome dependence) เป็นปัจจัยสถานการณ์หลังการประเมินผลการปฏิบัติงานที่ผู้ประเมินควรให้ข้อมูลย้อนกลับ และรางวัลที่เหมาะสม ผลย้อนกลับและรางวัลจะส่งผลให้ผู้ได้รับการประเมินมีผลงานที่ดีขึ้น โดยมีข้อสังเกตว่าผลงานจะดีขึ้นเมื่อผู้รับการประเมินรับรู้ว่าการประเมินเป็นไปอย่างถูกต้องชัดเจน

4) ความเชื่อใจ (Trust) เป็นความเชื่อใจในระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานที่จะสร้างความเชื่อมั่นทั้งผู้ประเมินและผู้รับการประเมินว่าจะนำไปสู่ความยุติธรรมและชัดเจน

5) แบบบันทึกการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Forms) เป็นแบบแสดงรายการสำหรับใช้ประเมินผล แบบบันทึกการประเมินผลสามารถสร้างได้หลากหลายแบบ ผู้ประเมินต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับองค์การ เช่น รายการประเมินสอดคล้องกับบริบทองค์การ ออกแบบให้ง่ายกับการใช้งานไม่ซับซ้อน รวมถึงกำหนดให้เขียนจำนวนเอกสารอ้างอิงประกอบอย่างเหมาะสม

2. ปัจจัยบุคคล (Personal) หมายถึง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่สามารถส่งผลกระทบต่อแรงจูงใจในการประเมินผลการปฏิบัติงาน มีปัจจัยที่สำคัญดังต่อไปนี้

1) จำนวนข้อมูล (Amount of Information) ผู้ประเมินจะต้องจัดเก็บข้อมูลของผู้รับการประเมินการที่มีข้อมูลของผู้รับการประเมินจำนวนมากและมาจากหลายแหล่งจะช่วยให้การประเมินผลเป็นไปได้อย่างถูกต้อง

2) การรับรู้ความสามารถ (Self-efficacy) ผู้ทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานจะต้องรับรู้ความสามารถของตน ซึ่งการรับรู้ความสามารถของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานจะเกิดจากความเชื่อมั่นในข้อมูลที่เก็บรวบรวมไว้รวมถึงเครื่องมือแบบบันทึกการประเมินผลการปฏิบัติงาน และทักษะที่จำเป็นของผู้ทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงาน ผู้ที่รับรู้ความสามารถของตนเองสูงจะมีความคาดหวังว่าตนเองสามารถประเมินผลการปฏิบัติงานได้อย่างละเอียดถี่ถ้วน Tziner, Murphy, & Cleveland (2005) และมีความสามารถในการให้ข้อมูลป้อนกลับได้

3) อารมณ์ (Mood) หรือสถานะความรู้สึก (Affective states) มีอิทธิพลกับการตัดสินใจและการแสดงออกของผู้ประเมิน Forgus & George (2001 อ้างถึงใน Levy & Williams, 2004, pp. 886) ชี้ให้เห็นว่า ผู้ประเมินมีอารมณ์ที่ดีมีแนวโน้มจะเรียกข้อมูลเชิงบวกจากความทรงจำ มีแนวโน้มการประเมินผลสูงขึ้น การลงโทษน้อยลง

แนวความคิดของ ประคอง ชื่นวัฒนา (2543) เสนอปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรม การประเมินผลการปฏิบัติงาน ดังนี้

1. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประเมินผลการปฏิบัติงาน หมายถึง ความรู้และความเข้าใจในความหมาย วัตถุประสงค์ หลักการ วิธีการ และประโยชน์ของการประเมินผลการปฏิบัติงาน

2. ทศนคติต่อการประเมินผลการปฏิบัติงาน หมายถึง ความคิดเห็น ความรู้สึกของหัวหน้างานที่มีต่อการประเมินผลการปฏิบัติงาน

3. การรับรู้บรรทัดฐานด้านการประเมินผลการปฏิบัติงาน หมายถึง การรับรู้ถึงมาตรฐานการปฏิบัติในการประเมินผลการปฏิบัติงาน มี 2 ประเภท คือ 1) การรับรู้บรรทัดฐานด้านการประเมินผลการปฏิบัติงานเชิงบวก เป็นการรับรู้ระหว่างมาตรฐานการปฏิบัติในการประเมินผลการปฏิบัติงานกับหลักการประเมินผลการปฏิบัติงานเชิงทฤษฎีมีความสอดคล้องกัน 2) การรับรู้บรรทัดฐานด้านการประเมินผลการปฏิบัติงานเชิงลบ หมายถึง การรับรู้ระหว่างมาตรฐานการปฏิบัติในการประเมินผลการปฏิบัติงานกับหลักการประเมินผลการปฏิบัติงานเชิงทฤษฎีมีความขัดแย้งกัน ซึ่งจะส่งผลให้การประเมินผลการปฏิบัติงานเกิดความคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง

แนวความคิดของ Landy, Zedeck, & Cleveland (1983 อ้างถึงใน Allen, 1999, pp. 7) เสนอแนวคิดกระบวนการรู้คิด (Cognitive process) ที่ส่งผลต่อคุณภาพของการประเมินผลการปฏิบัติงาน เนื่องจากผู้ประเมินจะต้องประมวลข้อมูลและใช้วิจารณ์ฐานในการพิจารณา (Justment) ผลงานกับเกณฑ์ที่มีความเป็นปรนัย ผู้ประเมินจะต้อง สังเกตการปฏิบัติงาน (Performance observation) และการระลึก (Recall) ถึงข้อมูล เมื่อรับข้อมูลในครั้งแรกผู้ประเมินจะต้องเข้ารหัสข้อมูลเพื่อให้สามารถดึงข้อมูลกลับคืนมาได้

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) มีจำนวน 24 คน คือ กลุ่มผู้ประเมินผลการปฏิบัติงาน เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานภายในโรงเรียน ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน และผู้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงาน รวม 24 คน พิจารณาคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยมีเกณฑ์ คือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้ปฏิบัติงานอยู่ในโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จ โดยมีผลงานที่ได้รับการยกย่องระดับชาติ

และเป็นโรงเรียนระดับการศึกษาภาคบังคับ สังกัดสำนักงานศึกษาธิการ ภาค 9 ประกอบด้วยโรงเรียนในเขตจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้เก็บข้อมูลจากแหล่งอื่นเพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยสอบถามพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานจากกลุ่มผู้รับการประเมิน ผลการปฏิบัติงานเป็นครูบุคลากรภายในโรงเรียน รวม 24 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) โดยกำหนดแนวทางการสัมภาษณ์ ประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับ แนวทางที่ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานควรกระทำ เมื่อต้องประเมินผลการปฏิบัติงาน วิธีการที่จะทำให้การประเมินผลการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ ปัจจัยที่ทำให้การประเมินผลการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ และอุปสรรคปัญหาที่พบในการประเมินผลการปฏิบัติ

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เมื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญอนุญาต จึงนัดหมาย และขอเข้าพบพร้อมกับขออนุญาตบันทึกเทปการสัมภาษณ์ โดยระยะเวลาการสัมภาษณ์ ประมาณครั้งละ 60-90 นาที หลังจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยสะท้อนการสัมภาษณ์ (Reflecting) เพื่อตรวจสอบถูกต้องเน้นความเข้าใจที่ตรงกันครบทุกประเด็น และยุติการเก็บข้อมูลวิจัยเมื่อไม่พบข้อมูลแปลกใหม่ หลังจากสัมภาษณ์เสร็จสิ้นทั้งหมดจึงถอดเทปและพิมพ์รายละเอียดการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล

การวิเคราะห์ข้อมูลในวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดทั้งจากคำพูดและการสังเกต แล้วจึงวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และเรียบเรียงผลการวิเคราะห์สรุปประเด็นสาระสำคัญ มีขั้นตอนดังนี้

1. ถอดเทปบันทึกการสัมภาษณ์และบันทึกอื่น ๆ เรียบเรียงเป็นเอกสารของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคน
2. วิเคราะห์ข้อมูลโดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลเป็นหัวข้อหลัก และหัวข้อย่อย
3. กำหนดรหัส จัดข้อมูลเข้าหมวดหมู่ ผสมข้อมูล จำแนกประเด็นหลักสำคัญ และประเด็นย่อย
4. ตีความและแปลความหมายประเด็นต่าง ๆ นำแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง มาวิเคราะห์เชื่อมโยง

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยตรวจสอบสามเส้า (Methodological triangulation) ด้านวิธีการเก็บข้อมูล ด้วยการรวบรวมข้อมูลพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานจากหลายแหล่งข้อมูลในเรื่องเดียวกัน (data triangulation) โดยผู้วิจัยสัมภาษณ์เก็บข้อมูลจาก 3 แหล่ง ได้แก่ ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงาน คณะกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงาน และครูบุคลากรผู้รับการประเมินผลการปฏิบัติงาน

การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล

การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลสำคัญจัดทำโดยส่งหนังสือราชการขออนุญาตไปยังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินผลการปฏิบัติงาน อธิบายวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสมัครใจเข้าร่วมงานวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเก็บรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้นามสมมติเรียกชื่อ สถานที่ ข้อมูลสัมภาษณ์จะไม่ส่งผลกระทบใด ๆ กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และขณะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสามารถขอยุติการสัมภาษณ์ได้

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลจากผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานในบริบทโรงเรียนการศึกษามัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค 9 โดยแต่ละโรงเรียนกำหนดวัตถุประสงค์การประเมินผลการปฏิบัติงานไว้เหมือนกันคือ เพื่อนำไปสู่การพิจารณาความดีความชอบและการเลื่อนขั้นเงินเดือน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถสรุปพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลที่สำคัญ ได้ดังนี้

พฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลที่สำคัญ

1. การแจ้งนโยบายและแนวทางการประเมินผลการปฏิบัติงาน ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานเริ่มต้นกระบวนการประเมินผลการปฏิบัติงาน โดยเชิญครูบุคลากรในโรงเรียนประชุมเพื่อแจ้งให้ทราบถึงนโยบายการประเมินผลการปฏิบัติงาน วัตถุประสงค์ การประเมิน เป้าหมายองค์การ เกณฑ์ รูปแบบการประเมิน มาตรฐานการทำงาน ในภาระงานหลักและภาระงานพิเศษ วิธีการจัดอันดับผลการประเมิน ทั้งหมดนี้เพื่อสร้างความเข้าใจ และเป็นแนวทางการปฏิบัติงานของครูบุคลากรให้สอดคล้องกับนโยบายของโรงเรียน

2. การสร้างการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการประเมินผลการปฏิบัติงาน ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานของโรงเรียนหรือผู้อำนวยการโรงเรียนจะแต่งตั้งคณะกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานภายในโรงเรียนเพื่อทำงานร่วมกับผู้อำนวยการ โดยปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ เช่น กำกับติดตามการปฏิบัติงาน กลั่นกรองและรวบรวมผลงาน ร่วมพิจารณาประเมินผลงาน ซึ่งคณะกรรมการกลุ่มนี้เป็นหัวหน้าส่วนงานที่มีตำแหน่งตามโครงสร้างองค์การ และได้รับการคัดเลือกเป็นผู้แทนครู ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการนี้จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันตามวาระเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมและช่วยให้ผลการประเมินเป็นที่ยอมรับมากยิ่งขึ้น

3. การสังเกต (Observation) ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานสังเกตการปฏิบัติงานของครูบุคลากรภายในโรงเรียนทุกคนด้วยรูปแบบต่าง ๆ โดยเริ่มสังเกตตั้งแต่การมอบงาน การปฏิบัติงาน บุคลิกภาพ ลักษณะนิสัย การประสานงาน การแก้ปัญหาในงาน ผลสำเร็จของงาน รวมถึง ความประพฤติ เช่น ระเบียบวินัย ตรงเวลา จรรยาบรรณในวิชาชีพ ซึ่งต้องติดตามสังเกตการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง สำหรับการสังเกตพฤติกรรมเชิงประจักษ์นี้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเสนอวิธีการเก็บข้อมูลจากการสังเกตไว้ 2 ลักษณะ คือ 1) การบันทึกการสังเกตทั้งแบบไม่เป็นทางการ เช่น เขียนโน้ตย่อไว้ในสมุดบันทึกช่วยจำ และบันทึกการสังเกตอย่างเป็นทางการจากการนิเทศการสอน 2) การประมวลข้อมูลของบุคคลที่สังเกตไว้ในความคิด ความจำ ผู้ประเมินใช้วิธีการสังเกต สละสลวยบุคคลนั้นอย่างต่อเนื่อง ประมวลเป็นข้อมูลแต่ละบุคคลไว้เป็นภาพในความคิดของผู้ประเมิน

อย่างไรก็ตามการสังเกตจะต้องมีการจัดเก็บข้อมูลที่ชัดเจน มีรายละเอียด และบริบทที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ข้อมูลที่บันทึกไว้จึงจะมีน้ำหนัก สร้างการยอมรับ และสามารถนำไปประกอบการประเมินได้

4. การเก็บข้อมูล (Storage) โรงเรียนกำหนดการประเมินไว้ ปีละ 2 รอบ ผู้ประเมินจึงต้องกำหนดแนวทางและสร้างระบบการจัดเก็บข้อมูลต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ ข้อมูลเหล่านี้ได้มาจากการสังเกตการทำงาน คุณภาพของผลงาน รวมถึงการออกแบบระบบการติดตามผลการปฏิบัติงานที่กำหนดขึ้นตามนโยบายของโรงเรียน เพื่อนำไปใช้ประกอบการพิจารณาประเมินผลการปฏิบัติงาน การเก็บหลักฐานที่ละเอียดชัดเจน และมีปริมาณข้อมูลที่มากพอจะช่วยให้การตัดสินใจแม่นยำเกิดข้อผิดพลาดน้อย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวถึงการเก็บข้อมูลที่น่ามาประกอบการประเมิน แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

4.1 ข้อมูลการปฏิบัติงานประจำ คือ ข้อมูลการปฏิบัติงานในการงานหลัก ได้แก่ การส่งแผนการสอนก่อนจัดการเรียนการสอน สื่อการสอน และผลงานอื่น ๆ เช่น ผลงานการฝึกนักเรียนเข้าประกวดความสามารถในระดับต่าง ๆ ผลการสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ผลการปฏิบัติงานในส่วนนี้ ผู้รับการประเมินจะจัดเก็บข้อมูลไว้ที่ตนเอง

4.2 ข้อมูลการปฏิบัติงานพิเศษ คือ ข้อมูลการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย เฉพาะกิจที่นอกเหนือจากงานประจำ ทางโรงเรียนจะประกาศคำสั่งแต่งตั้ง ข้อมูลส่วนนี้จะเก็บไว้ที่ผู้รับการประเมินและฝ่ายบุคคลหรือฝ่ายธุรการ

4.3 ข้อมูลความประพฤติด้านวินัย คือ ข้อมูลความประพฤติตามระเบียบงานบุคคล เช่น บันทึกเวลาปฏิบัติงาน ข้อมูลการขาดลา ข้อมูลส่วนนี้จะเก็บไว้ที่ฝ่ายบุคคลหรือฝ่ายธุรการ

การเก็บข้อมูลมีความสำคัญเพราะเป็นหลักฐานที่เป็นรูปธรรมชัดเจน เป็นประโยชน์อย่างมากเมื่อต้องพิจารณาตัดสินประเมินผลงาน ผู้จัดเก็บจึงต้องจัดระบบการเก็บข้อมูลต่าง ๆ ให้สะดวกต่อการสืบค้น

5. การค้นข้อมูลกลับคืน (Retrieval) ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานจะต้องสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ จากหลายแหล่ง เช่น ข้อมูลที่ผู้รับการประเมินผลการปฏิบัติงานรวบรวมไว้ ข้อมูลที่ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานได้ประมวลไว้ในความคิด ความจำ ข้อมูลการบันทึก

จากการสังเกต เอกสารจากฝ่ายบุคคลหรือฝ่ายธุรการ หลักฐานภาพถ่ายต่าง ๆ และการบอกเล่าของบุคคลที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์นั้น เพื่อความชัดเจนในการพิจารณา

6. การบูรณาการข้อมูล (Integration) ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงาน รวบรวมจากหลายแหล่ง ประกอบด้วย 1) ผลงาน เช่น ผลงานเชิงประจักษ์จากงานหลัก งานเฉพาะกิจ และผลการเรียนของนักเรียน 2) ข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมระหว่าง ปฏิบัติงานของครู เช่น การจัดกิจกรรมการสอน 3) เอกสารประกอบการปฏิบัติงาน เช่น บันทึกการประชุมของโรงเรียน คำสั่งแต่งตั้งต่าง ๆ 4) ประวัติการได้รับการพิจารณา เลื่อนขั้นเงินเดือน 5) จำนวนเงินงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรสำหรับการพิจารณา เลื่อนขั้นเงินเดือนให้บุคลากรในโรงเรียน 6) ข้อมูลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง กับการปฏิบัติงานของครู เช่น หัวหน้าฝ่าย/อาคาร ผู้ปกครอง ชุมชน และคณะกรรมการ ประเมินผลการปฏิบัติงานของโรงเรียน

ข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้จะนำเข้าสู่การพิจารณาประเมินผลการปฏิบัติงานโดยมี ผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นประธาน และคณะกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานร่วมกัน ประเมิน

7. การประเมิน (Rating) ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานจะต้องประมาณค่า ผลการปฏิบัติงานเป็นเชิงปริมาณอย่างรอบคอบ โดยเทียบผลจากการปฏิบัติงาน เชิงประจักษ์ กับมาตรฐานการทำงานเพื่อนำไปสู่การพิจารณาเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงาน แต่ละบุคคลกับมาตรฐานการปฏิบัติงาน และเปรียบเทียบผลงานกับผู้ปฏิบัติงานคนอื่น ๆ เพื่อจัดอันดับผลงาน

8. การให้ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานจะให้ ข้อมูลป้อนกลับกับผู้รับการประเมิน โดยครูบุคลากรจะได้รับทราบผลผ่านการเลื่อน ขั้นเงินเดือน หรือจากเงินเดือนที่เพิ่มขึ้น ส่วนการให้ข้อมูลป้อนกลับเพื่อปรับปรุง การปฏิบัติงาน จากการวิจัยในครั้งนี้พบว่า ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานไม่ได้ให้ข้อมูล ป้อนกลับโดยการแจ้งผลการประเมินไปยังผู้รับการประเมินโดยตรงอย่างเป็นทางการ การให้ข้อมูลป้อนกลับจากผู้ประเมินโดยตรงจะปรากฏในรูปแบบของการนิเทศ การสอนของครู ซึ่งข้อมูลส่วนนี้ถูกผนวกเข้าไปใช้ประกอบการพิจารณาประเมิน ผลการปฏิบัติงานแล้ว

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล

จากการวิจัย พบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลที่สำคัญมี 2 ส่วน ดังนี้

1. ปัจจัยภายนอก หมายถึง ปัจจัยจากภายนอกที่เข้ามาส่งผลกระทบต่อผู้ประเมินมีพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล มี 3 ปัจจัยดังนี้

1.1 **แบบบันทึกการประเมินผลการปฏิบัติงาน** แบบบันทึกการสำหรับการประเมินหรือแบบฟอร์มการประเมิน คือ เครื่องมือที่ใช้ประกอบการพิจารณาผลการปฏิบัติงาน ช่วยเพิ่มความสะดวกให้เปรียบเทียบข้อมูลได้ง่ายชัดเจน แบบบันทึกนี้สามารถกำหนดได้หลายรูปแบบ สิ่งที่สำคัญคือ รูปแบบต้องสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของงานแต่ละโรงเรียน

1.2 **เป้าหมายขององค์กร** เป้าหมายของโรงเรียน คือ การพัฒนานักเรียนภายในโรงเรียนในทุก ๆ ด้าน ครูบุคลากรภายในโรงเรียนจึงต้องจัดกิจกรรมหลากหลายรูปแบบเพื่อมุ่งพัฒนานักเรียนในความรับผิดชอบ เช่น นักเรียนประถมศึกษาปีที่ 1 ทุกคนต้องอ่านออกเขียนได้ นักเรียนจะต้องมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดี สอบผ่านเกณฑ์มาตรฐานระดับชาติ นักเรียนพัฒนาความสามารถพิเศษเพื่อเข้าประกวดระดับชาติ ดังนั้นครูจะต้องพัฒนาทักษะความสามารถพิเศษส่งนักเรียนให้สอดคล้องตามเป้าหมายของโรงเรียนที่กำหนดไว้ ครูที่สามารถพัฒนานักเรียนมีผลงานชัดเจน ถือว่ามีผลงานที่ดี การประเมินผลการปฏิบัติงานก็จะได้รับผลที่ดีด้วย การประเมินผลงานมีส่วนสำคัญกับการกระตุ้นให้ครูปฏิบัติหน้าที่พัฒนานักเรียนสอดคล้องกับเป้าหมายโรงเรียน

1.3 **ความรับผิดชอบในการประเมินผลการปฏิบัติงาน** คือ สภาวะการณ์ที่ผู้ประเมินจะได้รับแรงกดดันจากผู้รับการประเมิน กล่าวคือผู้ประเมินจะต้องรับผิดชอบต่อผลการตัดสินพิจารณา ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการขึ้นอัตราเงินเดือน ขวัญกำลังใจของผู้รับการประเมินที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของผู้ประเมิน ผู้ประเมินจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้รับการประเมินซักถามในประเด็นข้อสงสัย มีความพร้อมในการตอบคำถาม ประเด็นต่าง ๆ และแสดงความรับผิดชอบเมื่อเกิดความผิดพลาด สำหรับความรับผิดชอบที่เกิดขึ้นกับผู้บังคับบัญชาของผู้ประเมินในบริบทโรงเรียนนั้นไม่ปรากฏชัด เพราะผู้ประเมินเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดในองค์กร

2. ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยส่วนบุคคลที่เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ประเมิน ซึ่งช่วยให้ผู้ประเมินมีพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ มี 6 ปัจจัยดังนี้

2.1 ความยุติธรรม เทียงตรง คือ คุณลักษณะภายในตัวผู้ประเมินที่สำคัญกับการพิจารณาประเมินผลการปฏิบัติงานที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสมอภาค สมเหตุสมผล พิจารณาตามข้อเท็จจริง ขจัดอคติ ความลำเอียง ผู้ประเมินต้องสามารถแยกแยะความรู้สึกส่วนตัวออกจากการพิจารณาประเมินผลงานให้ได้อย่างเด็ดขาด

2.2 หลักธรรมาภิบาล คือ คุณลักษณะของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานในการทำหน้าที่พิจารณาประเมินผลการปฏิบัติงานที่ต้องประเมินด้วยความโปร่งใส สามารถตรวจสอบการประเมินผลการปฏิบัติงานได้ และผู้ประเมินสามารถตอบข้อสงสัยจากผู้รับการประเมินให้เข้าใจ และยอมรับได้

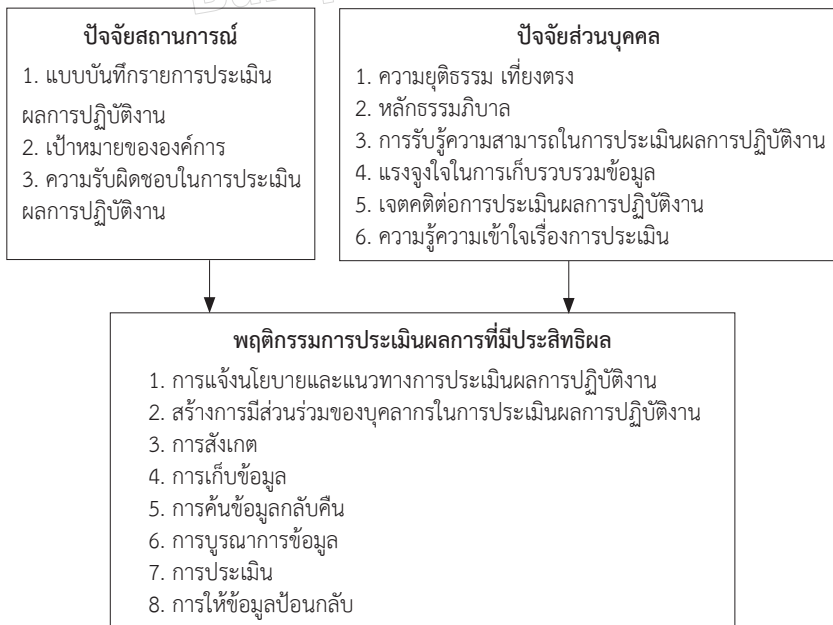
2.3 การรับรู้ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงาน คือ คุณลักษณะของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานที่จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการทำงานในบริบทโรงเรียน ผู้มีส่วนร่วมในการประเมินผลการปฏิบัติงาน นอกจากผู้อำนวยการโรงเรียนแล้ว ยังมีคณะกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งผู้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการนี้เป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้แทนครู เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีความสามารถ เป็นแบบอย่างที่ดีให้ครูได้ จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นคณะกรรมการ การได้รับการยอมรับนี้เป็นเครื่องยืนยันทำให้ผู้เป็นคณะกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานมีความมั่นใจว่าตนเองสามารถประเมินผลการปฏิบัติงานได้

2.4 แรงจูงใจในการประเมินผลการปฏิบัติงาน คือ แรงผลักดัน กระตุ้นให้ผู้ประเมินตนเองพยายามทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้การประเมินผลการปฏิบัติงานเกิดประสิทธิภาพเป็นที่ยอมรับ และวิธีการที่จะช่วยให้เกิดการยอมรับที่สำคัญคือ ต้องขยันเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์ให้ชัดเจน การมีข้อมูลจำนวนมากการตัดสินใจย่อมผิดพลาดน้อย เกิดการบูรณาการข้อมูลเพื่อประกอบการพิจารณาประเมินและสามารถแจ้งผลการประเมินย้อนกลับไปยังผู้รับการประเมินได้

2.5 เจตคติต่อการประเมินผลการปฏิบัติงาน คือ การมีความรู้สึกนึกคิดและมีแนวโน้มที่เห็นว่า การประเมินผลการปฏิบัติงานเป็นสิ่งที่ดี มีประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์กร มีความพร้อมและยินดีที่จะปฏิบัติหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงาน

แม้ว่าเป็นงานที่ได้รับแรงกดดันจากผู้เกี่ยวข้อง เพราะผลการประเมินมีผลกระทบต่อผู้รับการประเมินโดยตรง จากวิจัยผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวถึง การประเมินผลการปฏิบัติงานไว้ว่า “การประเมินผลการปฏิบัติงานเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นการทำงานซึ่งนำไปสู่การพัฒนาองค์การเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้คนทำงาน” และ “การประเมินที่ไม่ใช้การจับผิดจะช่วยพัฒนาโรงเรียนให้เป็นที่ยอมรับจากสังคมได้” จากข้อความสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานในโรงเรียนมีเจตคติทางบวกกับการประเมินผลการปฏิบัติงาน การมีเจตคติที่ดีต่อการประเมินจะมีส่วนช่วยให้ผู้ประเมินพยายามประเมินผลให้ถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง

2.6 ความรู้ความเข้าใจเรื่องการประเมิน คือ การที่ผู้ประเมินมีความรู้ความเข้าใจในรายละเอียดของงาน (Job description) ที่ต้องการประเมิน ความรู้ในมาตรฐานของงานแต่ละงาน จึงเป็นส่วนสำคัญกับการวิเคราะห์ข้อบกพร่องของการปฏิบัติงานที่จะต้องปรับปรุงแก้ไข และเกิดการกำหนดทิศทางการพัฒนาผลการปฏิบัติงานให้ชัดเจน ซึ่งลักษณะงานที่เป็นเป้าหมายหลักของโรงเรียนคือการพัฒนาให้นักเรียนในทุกด้าน

แผนภาพที่ 1 พฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย พบว่าพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลจะเป็นพฤติกรรมหรือการกระทำของผู้ประเมินที่แสดงออกเพื่อให้การประเมินผลการปฏิบัติงานสำเร็จลุล่วง ผลที่ได้สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์การประเมินผลการปฏิบัติงาน ที่องค์การกำหนดไว้ ซึ่งการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เกิด ประสิทธิภาพผู้ประเมินจะต้องแสดงพฤติกรรมที่สำคัญหลายประการ ผวนวกกับปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดประสิทธิผลในการประเมินผลการปฏิบัติงาน จากผลการศึกษา สามารถอภิปรายได้ดังนี้

1. จากการศึกษาพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล ผลการศึกษาพบความสอดคล้องกับการศึกษาของ Harris (1994, pp. 748-750) ที่อธิบายถึงพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่ การสังเกต การเก็บข้อมูล การค้นข้อมูลกลับคืน การบูรณาการข้อมูล การประเมิน และการให้ข้อมูลป้อนกลับ ผู้ประเมินจะต้องเริ่มจากการสังเกตการปฏิบัติงานและผลการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง มีการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ มีการบันทึกที่ละเอียดชัดเจนจะสามารถทำให้สืบค้นข้อมูลกลับคืนทำได้โดยง่าย การจัดทำระบบการบันทึกผลการปฏิบัติงานเชิงประจักษ์ประกอบกับการบูรณาข้อมูลผลงานของผู้รับการประเมินจากหลายแหล่ง จะช่วยให้ง่ายต่อการพิจารณา และการมีข้อมูลปริมาณมากจะทำให้การตัดสินใจผลการประเมินสอดคล้องกับความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น สุดท้ายเมื่อการพิจารณาผลการปฏิบัติงานเสร็จสิ้นแล้ว ผู้ประเมินจะต้องให้ข้อมูลย้อนกลับไปยังผู้รับการประเมินเพื่อรับทราบผลการประเมิน ในขั้นตอนนี้ผู้ประเมินจะต้องสื่อสารทางบวกเพื่อสร้างความเข้าใจและการยอมรับในผลการประเมิน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนา ปรับปรุงการทำงานต่อไป

ในการศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยยังพบพฤติกรรมเพิ่มเติมจากผู้ประเมิน เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดหรือเป็นผู้นำองค์การ สามารถกำหนดแนวทางการปฏิบัติด้านการประเมินผลการปฏิบัติงานได้ ผู้วิจัยจึงพบพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เพิ่มขึ้นจากแนวคิดของ Harris (1994) คือ การแจ้งนโยบายและแนวทางการประเมินผลการปฏิบัติงานให้กับผู้รับการประเมินรับทราบก่อนเริ่มต้นรอบการประเมิน โดยเชิญผู้เกี่ยวข้องประชุมชี้แจงสร้างความเข้าใจให้ทราบแนวทางการปฏิบัติงาน เป้าหมายขององค์การเกี่ยวกับทิศทางผลงานของบุคลากร เพื่อให้ภาพรวม

ผลการปฏิบัติงานของทุกคนบรรลุเป้าหมายขององค์การ ซึ่งสอดคล้องกับ ประเวศน์ มหารัตน์สกุล (2553, หน้า 130) และดึก โกรต (2556, หน้า 123-125) ที่นำเป้าหมายขององค์การเข้ามาผลักดันการพัฒนาผลการปฏิบัติงาน การจ้างนโยบายและแนวทางต่าง ๆ ยังเป็นการสร้างความเข้าใจให้กับครูบุคลากรภายในโรงเรียนเกิดความเข้าใจตรงกัน สอดคล้องกับ พุสดี รุมาคม (2551, หน้า 173-174) ที่กล่าวถึงการสร้างความเข้าใจเป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างการยอมรับการประเมินผลการปฏิบัติงาน

2. ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนเกื้อหนุนให้การประเมินผลการปฏิบัติงานเกิดประสิทธิผล โดยผู้ประเมินได้ให้ความสำคัญกับปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ ปัจจัยสถานการณ์และปัจจัยส่วนบุคคล

ในส่วนปัจจัยสถานการณ์ ประกอบด้วย แบบบันทึกการประเมินผลการปฏิบัติงาน และความรับผิดชอบในการประเมินผลการปฏิบัติงาน สอดคล้องกับแนวความคิดของ Harris (1994) โดยแบบบันทึกการประเมินผลการปฏิบัติงาน จะต้องมีการกำหนดรูปแบบให้สอดคล้องกับบริบทขององค์การและวัตถุประสงค์ในวัดและการประเมิน ซึ่งสอดคล้องกับ Bernardin & Beatty (1984 อ้างถึงใน วูด, โรเบิร์ต และมาร์แชล, เวิร์น, 2546, หน้า, 12) ที่กล่าวว่า การเลือกรูปแบบและการออกแบบฟอร์มที่ดี จะขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการวัดด้วยเช่นกัน ดังนั้นการกำหนดแบบฟอร์มหรือแบบบันทึกการประเมินจึงเป็นเครื่องมือช่วยผู้ประเมินให้การประเมินเกิดความชัดเจน และได้รับผลลัพธ์ที่ดี และอีกหนึ่งปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีความสำคัญนั้นคือ ปัจจัยด้านความรับผิดชอบในการประเมินผลการปฏิบัติงานสอดคล้องกับ Roch S. G. & McNall L. A. (2007, pp. 499) ที่เสนอว่า ความรับผิดชอบมีความสำคัญต่อการประเมินผลการปฏิบัติงาน และ Park S. (2013, pp. 67) อธิบายถึงผู้ประเมินที่มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อการประเมินจะเกิดแรงจูงใจพยายามทำให้ผลการประเมินมีความถูกต้อง เนื่องจากปัจจัยความรับผิดชอบต่อการประเมินผลการปฏิบัติงานเป็นปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายคน ได้แก่ ผู้รับการประเมินหรือผู้ใต้บังคับบัญชา และผู้บังคับบัญชาของผู้ประเมินซึ่งจะมีส่วนกดดันให้ผู้ประเมินต้องเฝ้าระวังการประเมินให้รอบคอบ โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการประเมินเพราะผู้ประเมินต้องรับผิดชอบต่อผลการพิจารณาประเมินสอดคล้องกับแนวคิดของ Fried, Tieg & Bellamy, 1992;

Frink & Ferris, 1998 (อ้างถึงใน Levy & Williams, 2004, pp. 887) ที่ผู้ประเมินจะต้องรับผิดชอบต่อการใช้วิจารณ์ตัดสินประเมินผลการปฏิบัติงาน เพราะผลการประเมินในบริบทของโรงเรียนส่งผลกระทบกับการขึ้นเงินเดือนของครูบุคลากร ผู้ประเมินจึงได้รับแรงกดดันจากกลุ่มที่เกี่ยวข้องและต้องเพิ่มความระมัดระวังพิจารณาการประเมินให้รอบคอบ

ในด้านปัจจัยส่วนบุคคลที่มีส่วนทำให้การประเมินผลการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพจากการศึกษาพบว่า ผู้ประเมินจะต้องมีแรงจูงใจในการประเมินผลการปฏิบัติงาน มีการรับรู้ความสามารถในการประเมินผลการปฏิบัติงาน สอดคล้องกับแนวความคิดของ Harris (1994) และ Tziner, Murphy, & Cleveland (2005) โดยปัจจัยด้านการรับรู้ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงาน ผู้ประเมินจะต้องรับรู้ความสามารถของตนเอง (Self-efficacy) ว่าจะสามารถทำให้การประเมินสำเร็จผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ ซึ่งการรับรู้ความสามารถของผู้ประเมินในบริบทโรงเรียนเกิดจากการที่ผู้ประเมินมีความเข้าใจในงานเป็นผู้มีประสบการณ์การทำงานในด้านนั้นมา สอดคล้องกับ Bernardin H. J. & Villanova P. (2005, pp. 82-84) กล่าวถึงการมีประสบการณ์ในการประเมินจะช่วยให้ผู้ประเมินรับรู้ความสามารถในการประเมินผลการปฏิบัติงานเพิ่มขึ้น มีข้อมูลที่มากพอสำหรับการประเมินผลงาน มีความเข้าใจในวิธีการประเมินและขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้ประเมินเกิดความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง และมีความพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมสำคัญที่เกิดประโยชน์ต่อการประเมินผลการปฏิบัติงาน

อีกประการหนึ่งในส่วนของแรงจูงใจในการประเมินผลการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนภายในที่จะส่งผลให้ผู้ประเมินมีพฤติกรรมการประเมินที่มีประสิทธิภาพ Harris (1994) กล่าวถึงพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีแรงจูงใจ จะทำให้ผู้ประเมินเกิดพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการประเมินผลงานมากกว่าผู้ที่มีแรงจูงใจน้อย

นอกจากนี้ยังพบปัจจัยส่วนบุคคลที่สำคัญเพิ่มอีกประการหนึ่งคือ ผู้ประเมินจะต้องมีความยุติธรรมเที่ยงตรงในการประเมินผลการปฏิบัติงาน สอดคล้องกับ Rowland & Hall (2013) ที่กล่าวถึง การที่ผู้ประเมินไม่มีความยุติธรรม ผู้รับการประเมินผลการปฏิบัติงานย่อมเกิดการรับรู้ถึงความไม่ยุติธรรม และการรับรู้นี้จะส่งผลกระทบต่อผลงานของผู้รับการประเมิน (ซูชัย สมितिไกร, 2550, หน้า 387) ดังนั้นผู้ประเมิน

จะต้องมีความยุติธรรมเที่ยงตรงรวมถึงมีความโปร่งใสตามหลักธรรมาภิบาล สามารถตรวจสอบวิธีการประเมินได้ ปัจจัยที่เป็นข้อค้นพบเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่ผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานควรตระหนักและพัฒนาต่อไป

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. จากผลการวิจัยพบว่าพฤติกรรมที่สำคัญต่อการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ การสังเกต การเก็บข้อมูล การค้นข้อมูลกลับคืน การบูรณาการข้อมูล การประเมิน และการให้ข้อมูลป้อนกลับ ดังนั้นการประเมินผลการปฏิบัติงานในโรงเรียนจึงควรเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ พฤติกรรมที่สำคัญ โดยการจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับผู้ประเมินได้เรียนรู้ และได้ฝึกปฏิบัติ เพื่อให้ผลการประเมินมีประสิทธิภาพ

2. ปัจจัยทางสถานการณ์ที่มีส่วนส่งผลต่อพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพประกอบด้วย แบบบันทึกรายการประเมินผลการปฏิบัติงานซึ่งทางโรงเรียนสามารถออกแบบบันทึกที่สอดคล้องกับบริบทและเป้าหมายของโรงเรียน การออกแบบบันทึกที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนจะช่วยให้การประเมินผลการปฏิบัติงานสะดวก รวดเร็วมากขึ้น ดังนั้นเพื่อเสริมสร้างให้การประเมินผลการปฏิบัติงานมีความสะดวกมากขึ้นจึงควรมีการออกแบบ แบบบันทึกรายการประเมินผลการปฏิบัติงานให้ชัดเจนและง่ายต่อการใช้งาน

3. ปัจจัยด้านความรับผิดชอบในการประเมินผลการปฏิบัติงาน เนื่องจากผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานจะต้องแสดงความรับผิดชอบต่อผลการประเมิน ทางโรงเรียนควรส่งเสริมความรับผิดชอบด้วยการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในระบบการประเมินผลการปฏิบัติงาน และเสริมสร้างแนวความคิดการรับฟังผลการปฏิบัติที่สอดคล้องกับความเป็นจริงให้กับผู้เกี่ยวข้องกับการประเมิน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ประเมินมีแรงจูงใจที่จะประเมินผลสอดคล้องกับความเป็นจริงเกิดการยอมรับผลการประเมินเพื่อพัฒนางานและองค์การให้ดียิ่งขึ้น

4. ปัจจัยส่วนบุคคลที่สำคัญซึ่งโรงเรียนควรเสริมสร้างในการเป็นผู้ประเมินผลการปฏิบัติงาน ได้แก่ การรับรู้ความสามารถในการประเมินผลการปฏิบัติงาน การแรงจูงใจในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีความยุติธรรม เที่ยงตรง มีหลักธรรมาภิบาล

มีเจตคติต่อการประเมินผลการปฏิบัติงาน และมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการประเมินด้วยทางโรงเรียนควรพัฒนาโปรแกรมการจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยมุ่งเน้นพัฒนาหลักการแนวคิดให้เล็งเห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของการประเมินผลการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ประเมิน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลในเชิงคุณภาพ จึงควรนำตัวแปรต่าง ๆ จากข้อค้นพบไปศึกษาในเชิงปริมาณเพื่อยืนยันความสัมพันธ์ของตัวแปรในรูปแบบโมเดลให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การวิจัยครั้งต่อไปควรพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมพัฒนาพฤติกรรมผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานในกลุ่มพฤติกรรมที่มีความสำคัญเพื่อให้การประเมินผลการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ และช่วยกระตุ้นให้ผู้ประเมินพัฒนาพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพต่อไป

รายการอ้างอิง

- โกรเต้, ดีก. (2556). *วิธีการประเมินผลการปฏิบัติงาน = How to be Good at Performance appraisals*. (วุฒินันท์ ชุมภู, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- ชูชัย สมितिโกร. (2550). *การสรรหาคัดเลือกและการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากร* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: บริษัท วี.พี.รันท (1991).
- ประคอง ชื่นวัฒนา. (2543). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงาน: ศึกษาเฉพาะกรณีหัวหน้าพยาบาลประจำหอผู้ป่วย โรงพยาบาลศิริราช. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ, คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.*
- ประเวศน์ มหารัตน์กุล. (2553). *การประเมินผลการปฏิบัติงานและการปรับเงินเดือน*. กรุงเทพฯ: ปัญญาชน.
- ผุสดี รุมาคม. (2551). *การประเมินการปฏิบัติงาน Performance Appraisal* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.
- วูด, โรเบิร์ต และมาร์แชล, เวิร์น่า. (2546). *การประเมินผลการปฏิบัติงาน: การดำเนินการ ปัญหา และประเด็นสำคัญ = Performance appraisal: Practice, Problems and Issues* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สวัสดิการสำนักงาน ก.พ..
- Allen, LaDwane. (1999). *Assessing the Effects of Rater Training on Types and Frequency of Rater Errors in Performance Appraisals*. Master's Thesis, Degree of Arts. Stephen F. Austin State University.
- Harris, Michael. M. (1994). Rater Motivation in the Performance Appraisal Context: A Theoretical Framework. *Journal of Management*, 20(4), 737-756.
- Kuvaas, B. (2011). The interactive role of performance appraisal reactions and regular feedback. *Journal of Managerial Psychology*, 26(2), 123-137.
- Murphy, K. R., & Cleveland, J. N. (1995). *Understanding Performance Appraisal: Social, Organizational, and Goal-Based Perspectives*. Thousand Oaks: Sage.

- Park, Seejeen. (2013). Rater motivation in performance appraisal of public organizations: Effects of motivating factors on appraisal accuracy. Degree of Doctor of Philosophy, School of Public Administration and Policy, The Florida State University College.
- Roch, S. G., & McNall, L. A. (2007). An Investigation of Factors Influencing Accountability and Performance Ratings. *The Journal of Psychology*. 141(5), 499-523.
- Rowland C. A., & Hall, R. D. (2013). Perceived unfairness in appraisal: engagement and sustainable organizational performance., *EuroMed Journal of Business*, 8(3), 195-208.
- Tziner, A., Murphy, K. R., & Cleveland, J. N. (2005). Contextual and Rater Factors Affecting Rating Behavior. *Group & Organization Management*. 30(1), 89-98.

Children's Oppression in Roald Dahl's Children's Literature

Sirilak Sripachan¹

Kittiphong Praphan²

Received: January 9, 2018

Revised: February 14, 2018

Accepted: March 16, 2018

Abstract

The objectives of the study were to, 1) explore children's oppression depicted in Roald Dahl's children's stories, and 2) discuss the meanings of children's oppression intermingled in Roald Dahl's children's stories. The qualitative research approach was employed for the investigation and the results were presented in descriptive form. The examination unveiled that children's oppression was prevalently depicted in ten Dahlian stories for the children: *James and the Giant Peach* (1961), *Charlie and the Chocolate Factory* (1964), *The Magic Finger* (1966), *The Enormous Crocodile* (1978), *The Twits* (1980), *George's Marvelous Medicine* (1981), *The BFG* (1982), *The Witches* (1983), *Matilda* (1988), and *The Minpins* (1991). A multitude scenes of children's oppression in these Dahlian works were inspired by the author's personal life. In the meantime, Dahl's works for the children demonstrated the author's attempt to reflect the social issues to the readers.

Keywords: Children's Literature, Children's Oppression, Roald Dahl's Children's Stories

^{1, 2} Department of Western Languages and Linguistics, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University.

Introduction

Children's oppression is difficult to define owing to different notions of cultures, parenting, personal values, religious beliefs, and education. Economic or social factors like poverty, filial duties, adultism or hierarchicalism may result in what the person considers as harmful or beneficial treatment to the children as well. Young (2004, pp. 37-38) asserts that any practice of dictatorship or tyranny by the ruling adults can create oppression and injustice for the children. As added by Boswell, even the concept of child abuse alone can be "complex and does not lend itself easily to its definition" (1996, p. 87). All things considered, the terms used for children's oppression such as abuse, neglect, exploitation, ill-treatment, maltreatment and so on can be also viewed from both the legal and cultural standpoints. Thus, it can be said that these terms are widely recognized for their indefinite meanings and can be interchangeably used.

Children's oppression happened with the beginning of the history of humans. Before the seventeenth century, the being of the children had never been discovered because the concept of childhood had not originated yet (Ariès, 1962, p. 25). So children were taken for granted and were treated improperly since the adults in the ancient society generally thought that children were not different from them, except for their small size. Grave treatments to the children were also derived from the child's dependency on the adults and theological belief. According to Lloyd De Mause's *The History of Childhood*, children were "killed, abandoned, beaten, terrorized and sexually abused" (1974, p. 2). The infants were sacrificed to gods. Unwanted children would be left in the wild to be killed by animals. Girls or those who were born with some disabilities had often been discarded and exposed to natural dangers to die.

The living conditions of the children seemed to be better in the 1600s when John Locke (1632-1704) the English philosopher proposed his *Tabula Rasa* theorizing that children are born as “blank slates” ready to absorb whatever is taught or offered to them. Influenced by Locke’s perception, children were thought of as separate human beings who were innocent and they were treated better. Unfortunately, an industrialization in the 1800’s forced most poor Victorian children to work at an early age in textile mills, coal mines and business plants. Girls as young as five had become the maids or nurses of wealthy families. A number of ragged children crowded city streets. The lives of most destitute children were totally different from those of the minority rich (Gubar, 2009, p. 2). Then, the economic recessions which followed both World Wars brought about massive starvation, clothes, shelters and medicine shortages, and the murder of non-Aryan children who were considered unwanted or dangerous by the Nazis. As reported in *The Holocaust: A Historical Summary*, more than a million children, mostly Jewish, were killed during the Second World War (The Holocaust: a historical summary, 1997, p. 17). It is discernible that being a child in those days was rather tragic in so many ways.

The situations of children’s oppression around the end of the nineteenth to the beginning of the twentieth century in the United States were not different from what happened in Europe and England. Although the New York Society for the Prevention of Cruelty to Children was established in 1875, prior to the British child protection organizations (Myers, 2008, p. 449), children’s oppression in America went on in dreadful condition before the establishment of this organization. Oppression in America came with the institutionalization of slavery during the colonial era in the seventeenth century. Then, it increased during the American

Revolution. Based on the American history, oppression of the children could happen easily especially with the native American, African American, and ethnic minority American children. Often the enslaved black children were taken away from family without consent or were sold separately to buyers or traders with no biological parents or siblings. Owned by their masters, these black children had to work in the southern plantations or almshouses in the north during the civil war. Sometimes, those stronger and more powerful adults even used these children to gratify their sexual need. As enumerated in *A Short History of Child Protection in America*, the “news of the NYSPCC spread and by 1922, some 300 nongovernmental child protection societies were scattered across America” (Myers, 2008, p. 452). When the laws to penalize the children’s oppressors were enacted and more juvenile courts and non-governmental associations were inaugurated, the lives of these marginalized and deprived children seemed henceforth to get better.

Almost all Roald Dahl’s children’s stories were written from the 1960s to 1980s. At this stage of his life, he and his family alternated living and working in both England and the United States (Minneboo, 2012, p. 35). In light of the historical records, the sixties to the eighties in both countries were so eventful and dynamic incorporating the sociopolitical reforms; cultural and philosophical transformations; and an advancement in several disciplines: science, technology, medicine, psychology, etc. In these decades, the world was in the period of decolonization, great depressions, Cold War, and consumerism. The global societies were dissected into two political sides led by the American and Russian superpowers. There were so many changes and the world was apparently chaotic. Amidst these tumults, the formerly marginalized groups like women, gays, Blacks, Hispanics, workers and students stood up to

demand for social justice, freedom, individuality, autonomy, and suffrage (Anderson, 2007, p. 21; Hunt, 1999, p. 147). They deviated from social norms, protested and called for different kinds of rights. Governments were questioned and no longer trusted by the peoples. The baby boom from the previous decades in combination with the rapid economic growth, scientific and technological successes catalyzed antiwar movements, sexual and cultural revolts from the young generation (Marwick, 1998, p. 39). Students' uprisings erupted to resist severity of learning, living and evaluative system in schools and universities across England, France, Japan and America. The most famous demonstrations by mass students happened in Paris in May 1968 (Maurin & McNelly, 2008, p. 4). Similar to other global problems, oppression of the children remained and they turned to gain attention from the general public (Shaw, 2007, pp. 17-19). Indeed, children's oppression became the "national issue" of the United States in the 1960s (Myers, 2008, pp. 454-455). Officials and social workers from non-government organizations cooperated to find the solutions to these matters and physicians played an important role to awake the nation to be aware of the calamities of children's oppression.

Roald Dahl, as it has been said, was oppressed by teachers and bigger students when attending schools. According to his first autobiography *Boy: Tales of Childhood*, Dahl stated how depressed and painful it was when he and his friends were beaten by the sadistic teachers and school headmasters, "By now I am sure you will be wondering why I lay so much emphasis upon school beatings in these pages. The answer is that I cannot help it. All through my school life I was appalled by the fact that masters and senior boys were allowed literally to wound other boys, and sometimes quite severely. I couldn't get over it," (Dahl, 2001, pp. 144-145).

In this account of his own life, Dahl including all the young school boys were unfairly fagged by older school boys. As previously discussed, children's oppression has been deep-rooted in the society and it continually and increasingly happened in the period Dahl opted to write fiction for the children. Writing children's stories which are full of the portrayal of the maltreatment and cruelty that the adult antagonists inflict upon the child protagonists can be regarded as both Dahl's reaction to the bitter experiences he received and the campaign to call for attention and solutions for this social problem.

The study examines the author's views and attitudes towards children's oppression. The benefits of this study are to indicate the calamities of children's oppression, to help readers realize the power of children's literature in enhancing the readers' imagination and language skills. Also, reading this study is expected to help stimulate readers' compassion for the children. Thus, the ultimate hope of the analysis is to promote an awareness of the dangers of children's oppression to the public. With the speculated impact, children will be treated with understanding and kindness and oppression of the children would decrease after all.

Objectives of the Study

- 1) To explore children's oppression incorporated in Roald Dahl's children's literature.
- 2) To discuss the meanings and implications of children's oppression found in Roald Dahl's children's literature.

Scope of the Study

Ten Roald Dahl's works for children were chosen for the investigation of the portrayal of children's oppression. These stories included *James and the Giant Peach*, *Charlie and the Chocolate Factory*, *The Magic Finger*, *The Enormous Crocodile*, *The Twits*, *George's Marvelous Medicine*, *The BFG*, *The Witches*, *Matilda*, and *The Minpins*.

Research Methodology

The qualitative research method was adopted to investigate the purposes set in the paper and results of the investigation were presented in descriptive form.

Results

Children's oppression has become an outstanding trait of Roald Dahl's writings for the children. He wrote seventeen children and young people's stories altogether and ten of all these works display the adult characters and their metaphors who ill-treat the children both physically and mentally. These works include *James and the Giant Peach* (1961), *Charlie and the Chocolate Factory* (1964), *The Magic Finger* (1966), *The Enormous Crocodile* (1978), *The Twits* (1980), *George's Marvelous Medicine* (1981), *The BFG* (1982), *The Witches* (1983), *Matilda* (1988), and *The Minpins* (1991). In these Dahlian stories the child characters and their metaphors are physically mistreated by the adult antagonists and the metaphors for the adults. James of *James and the Giant Peach* is forced to work and he has to encounter with the deprivation of many basic needs such as food, clothes and shelter like Charlie in *Charlie and the Chocolate Factory* and Sophie in *The BFG*. George of *George's Marvelous Medicine* is bossed around by his grandma while Matilda,

the school children at Cruchhem Hall School of *Matilda*, *The Twits*' monkeys, *The Magic Finger's* ducks and the child characters in several stories are badly fed, cruelly beaten, caged, tortured, killed and locked up in the narrow and thorny box. Some children and their metaphors are also figuratively killed, transformed, metamorphosed, etc. Witnessing the problems and difficulties which occurred to the children in the British and American societies in the twentieth century, Dahl deploys his stories to demonstrate to the public how painful and difficult it would be if the vulnerable and defenseless children were oppressed inhumanely or taken away unfairly a number of requisites for their physical wellbeing and development.

Physical oppression can certainly be harmful to the lives of the mistreated children. Besides getting bruises and pains on their bodies, the mental well-being of the Dahlian children and their metaphors will also be hurt and damaged by the different forms of physical oppression. In exploring Roald Dahl's chosen stories, it has been found that the mentalities of the child protagonists and the metaphors for the children have been assaulted in different ways by their adult villains. James, *The Magic Finger's* unnamed girl, George, the BFG, Matilda and *Matilda's* school children are often belittled and verbally humiliated: they are called names like stupid, twerp, runt, and so on. In his *Aggression Pays*, Buss describes that verbal attacks are "sharp" and can "bite like the serpent's sting" (1971, p. 7). Not less painful than physical assaults, if verbally offended, similar symptoms of posttraumatic disorders like panic, fear and nightmare may occur to the children (Sullaway, 2004, p. 250). More or less, all children can suffer psychological consequences immediately or permanently of these indignant and denigrating calls (Jay, 2009, pp. 85-86).

Apart from offensive speeches, many Dahlian child protagonists such as James, Charlie, Sophie and Matilda have to confront with negligence and discrimination. During his three-year stay with Aunts Sponge and Spiker, no toys nor any pictures or books have ever been given to James; James' aunts never take him out for a small walk or a picnic; neither the children nor any cat or dog is allowed to play with James or to keep him company (Dahl, 2008, p. 10). The Wormwoods would not have been noticed even when Matilda had crawled into their house in a broken leg (Dahl, 2008, p. 4). As described by Radford et al., poor supervision and unresponsive action to the child emotional needs are deemed the negligence. The lack of care was also found to be the most abundant kind of domestic oppression happening to all age groups of the children in the United Kingdom (2011, p. 45). In addition, poverty-stricken people have a very high tendency to suffer more from anxiety, emotional and behavioral disorders than non-poor children (Brooks-Gunn & Duncan, 1997, pp. 55-71). According to the case of Charlie, the penniless situation seems to affect many respects of his mental health. Like most poor children, Charlie lacks self-confidence and tends to be very quiet trying to dissociate himself from other friends who come from wealthy family during the chocolate factory tour. Except for his parents and grandparents, Charlie does not associate with any children of the same age at all. This will cause his life to become dull, lonely and inexperienced. Charlie's timidity and unassertiveness; therefore, could be regarded as his mental problems influenced by the family's financial deficiency.

The state of the children's mental health will be downgraded whenever they feel that their lives have been unsafe from the adult opponents. Indeed, reactions against fear and terror can be witnessed

if the unkind adults try to threaten, get rid of or cull the vulnerable and naïve children. George is oftentimes unnecessarily terrified with scary stories from his biological grandma. In response to his grandma's dreadful accounts, George instinctively harbors his abhorrence and contempt for her. As described in the story, "He was shaking a little. Oh, how he hated Grandma! ...that horrid old witchy woman" (Dahl, 2008, p. 12). Although George tries to convince himself not to be "frightened by her", but he has to admit to himself that actually "he was frightened" (Dahl, 2008, p. 12). Likewise, the terrifying thoughts of being chopped, boiled and baked for The Twits' fresh dinner make the four boys who are glued to the Twits' dead tree wail in panic, "He'll stew us alive! He'll cook us with carrots!" (Dahl, 2008, p. 43). Thus, children's fear becomes the focal issue of mental oppression depicted in most of Roald Dahl's chosen children's stories. In the meantime, all children in *The Enormous Crocodile*, *The BFG*, *The Witches*, mini people and little Billy in *The Minpins* are all hunted to be eaten as food, assaulted, tortured, confined, isolated and killed because of the adults' hatred and hostility. Based on *The Harmful Effects of Detention and Family Separation on Asylum Seekers' Mental Health in the Context of Bill C-31*, minors and juveniles who are frightened with stories and violence, detained (even in a short period of time), forced to do things against their will, whipped, and tormented will certainly confront with a multitude of negative mental health implications (Cleveland, Rousseau, & Kronick, 2012, p. 3). Damaged emotionally and psychologically by such agonizing abuses, these problematic symptoms can be predicted to bring about the detrimental impacts on the victimized children: bedwetting, nightmare, isolation, anxiety, sleep disorders, depression and, in the worst case scenario, suicidal behaviors. It is also revealed that whipped children, on the average, have the tendency to misbehave more in the future, while,

the unwhipped children, on the contrary, are likely to misbehave less. In addition, since the oppressed children's learning development is delayed from these emotional and psychological outcomes, their academic performance will decline, too. Moreover, the decrease in the grey matter of the oppressed children's brain will affect its cognitive performance (Tomoda et al., 2009, pp. 66-77). Thus, it can also be assumed that oppressed children are likely to study, concentrate and memorize things badly because the disturbing feelings of terror and distress always haunt their minds.

Discussion

It is discernible that Dahl's children's stories deal greatly with the children's primary needs. Based on Abraham Harold Maslow's *A Theory of Human Motivation* (1943, pp. 370-396), children's physiological needs include food, air, water, clothes, and shelter. When these children's basic needs are fulfilled, they will further acquire for the sense of safety and security. Therefore, food, clothes and shelters have been taken away from many fictional child characters in Roald Dahl's works for the children to remind and alert his readers that children may die and cannot survive and thrive if their basic needs are not met. In addition, to prepare the small readers to get ready for and learn to cope with all kinds of dangers and problems in their lives, Roald Dahl familiarizes his child audience with all dangerous creatures: animals, human and mythical beings. By identifying themselves with the Dahlian fictional children who are targeted to be victimized by the heartless creatures in the chosen stories, the child readers will be prompted to handle with hardship and perils in their lives whenever and wherever hazardous events befall them. As Donald Sturrock remarks, Dahl's children's stories, in many respects, could be regarded

as a “survival manual for children” about how to deal with both the “adult world” and all impediments of their living conditions (2010, p. 42).

Conclusion

Children’s oppression has been prevalently portrayed in Roald Dahl’s selected children’s stories making scenes of children’s oppression become the crucial attributes of his children’s literature; all the child protagonists and the metaphors for the children in the selected stories have been abused, neglected and mistreated physically and mentally by the adult antagonists and the metaphors for the adults. Biographically, the depiction of children’s oppression which permeates Dahl’s writings for the children is initially influenced by the author’s painful childhood experiences gained from the boarding schools (Dahl, 2001, pp. 144-145). That is to say, Roald Dahl’s identity has been partly shaped by being ill-treated at an early age by his school masters and bigger students. Being an essential element of Roald Dahl’s selfhood, oppression which is the main source of his ideations for his writings, has been demonstrated in many of his stories. Apart from the writer’s bitter childhood experiences, the contemporary children’s oppression which happened vastly in the British and American societies during the 1960-1980s, the period Roald Dahl was writing his children’s stories, can also presumably be deemed as the stimulator for Dahl’s fictional creation. In the second half of the twentieth century, as reported by many scholars, the rapid evolutions in terms of socio-economy, science, technology, culture and politics had been witnessed in the global community particularly in the American and European nations. Many marginalized peoples such as women, gays, black people, and students had staged rallies to call for their rights, equality and autonomy and freedom (Anderson, 2007, p. 21; Hunt, 1999, p. 147; Marwick, 1998, p. 39).

Amid these social uprisings, children's oppression also emerged as one of the important social issues (Shaw, 2007, pp. 17-19). These movements implied that those who used to be oppressed physically and mentally had attempted to call for changes in their societies. They needed the public to acknowledge their existence, listen to their voice, and attend to their needs. Similar to his contemporary social activists, Road Dahl has employed his children's stories as a tool to promote an awareness of the children's well-being. Reading Dahl's children's stories, the audience's compassion for the oppressed children is inspired whereas the messages to call for resolutions of the social issues of children's oppression are traceable from these literary contents.

Recommendation

Road Dahl's writings comprise of short stories for the adults, children's stories, poems, screenplays and some non-fiction articles. Many writing awards were bestowed to this writer: Edgar Allen Poe Award from the Mystery Writers of America (1959), Federation of Children's Book Group Award (1983), Whitbread Award (1983), and World Fantasy Convention Award (1983). Dahl's children's books were produced as stage plays, television dramas and films and they were translated into many languages. Since the development of the children can be enhanced by reading or using children's books, it is recommended that various classroom activities or bedtime story telling can be set based on Dahl's writings for children. Parents and teachers can make several uses from his works to promote the children's imagination and to stimulate their critical thoughts. Most importantly, literary researchers, depending on their interest, can study Dahl's children's works by using different lenses or employing various theories. Topics that researchers should conduct their future studies

may include typical themes in Roald Dahl's children's literature, linguistic elements of Roald Dahl's writing style, Roald Dahl's children's point of view, realism and fantasy in Dahl's works, a comparison between Roald Dahl's works and those of other authors, etc.

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

References

- Anderson, T. H. (2007). *The Sixties*. New York: Pearson Longman.
- Ariès, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. Trans. Robert Baldic. New York: Vintage.
- Boswell, G.R. (1996). *The Prevalence of Abuse and Loss in the Lives of Section 53 Offenders: Young and Dangerous –the Background and Careers of Section 53 Offenders*. London: The Princes Trust.
- Brooks-Gunn, J., & Duncan. (1997). The Effects of Poverty on Children. *The future of children*, 7(2), 55-71.
- Buss, A. (1971). Aggression Pays. In J. L. Singer (ed.), *The Control of Aggression and Violence: Cognitive and Psychological Factors*. (pp. 7-18). New York: Academic Press.
- Dahl, R. (2001). *Boy: Tales of Childhood*. London: Penguin Group.
- Gubar, M. (2009). *Artful Dodgers: Reconceiving the Golden Age of Children's Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Jay, T. (2009). Do Offensive Words Harm People? *Psychology, Public policy, and Law*, 15(2), 371-407.
- Hunt, A. (1999). When Did the Sixties Happen? Searching for New Directions. *Journal of social history*, 33(1), 147-161.
- Mause, L.D. (1974). *The History of Childhood*. New York: Psycho-history Press.
- Minneboo, N. (2012). *A Modern Fairy Tale: Gender and Power in Roald Dahl*. MA Thesis, English Language and Culture, University of Amsterdam.
- Myers, J.E.B. (2008). A Short History of Child Protection in America. *Family law quarterly*, 42,(3), 449-463.
- Shaw, T. (2007). *Historical Abuse System Review: Residential Schools and Children's Home in Scotland 1950 to 1995*. Edinburgh: Crown Copyright.

- Sturrock, D. (2010). *Storyteller: The Authorized Biography of Roald Dahl*. New York: Simon and Schuster.
- Sullaway, M. (2004) *Psychological Perspectives on Hate Crime Laws. Psychology, public policy, and law*, 10(3), 250-292.
- The Holocaust: a history summary*. (1997). Washington, D.C.: U.S. Holocaust Memorial Museum.
- Young, I. (2004). Five Faces of Oppression. In *Oppression, Privilege, & Resistance* (pp. 37-60). Boston: McGraw Hill.

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

การเสนอบทความเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ ในวารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ได้เผยแพร่ติดต่อกันมาแล้วมากกว่า 2 ทศวรรษ การเสนอบทความเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารมีรายละเอียดหลักเกณฑ์และรูปแบบการเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ ดังนี้

1. เรื่องที่จะส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ต้องเป็นงานวิชาการทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
2. บทความต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และต้องไม่อยู่ระหว่างการเสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารฉบับอื่น
3. ความยาวของบทความ 13-17 หน้ากระดาษ A4 และกำหนดให้ใช้ตัวอักษร TH Sarabun PSK ขนาด 16 พอยท์
4. การตั้งค่านำกระดาษพิมพ์ด้วยกระดาษ A4 ระยะบรรทัด 1 เท่า (Single Space) พร้อมระบุเลขหน้า ตั้งระยะขอบกระดาษบนและล่าง ซ้ายและขวา 2.5 ซม. (1 นิ้ว)
5. องค์ประกอบของบทความ ประกอบด้วย ชื่อเรื่อง บทคัดย่อ คำสำคัญ (ไม่เกิน 5 คำ) รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียนให้ระบุวุฒิการศึกษา (ต่อจากชื่อผู้เขียน) และตำแหน่งทางวิชาการ/สังกัด (ใส่ที่เชิงบรรทัด) (ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)
6. หากเป็นงานแปลหรือเรียบเรียงจากภาษาต่างประเทศ ต้องมีหลักฐานการอนุญาตให้ตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของลิขสิทธิ์
7. ขอความร่วมมือในการใช้ความรู้ต่าง ๆ ที่เผยแพร่ผ่านวารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ในการอ้างอิงบทความที่ท่านนำไปใช้และตีพิมพ์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าวารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ได้สนับสนุนการศึกษา เป็นแหล่งเผยแพร่องค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการต่อยอดสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ และเป็นประโยชน์แก่สังคม

8. ส่วนเนื้อหา ขนาด 16 พอยท์

8.1 บทความวิชาการ

- ชื่อเรื่อง (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ตัวหนาขนาด 18 พอยท์
- บทคัดย่อ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ภาษาละไม่เกิน 250 คำ
- บทนำ
- เนื้อหา
- บทสรุป
- รายการอ้างอิง*

8.2 บทความงานวิจัย

- ชื่อเรื่องงานวิจัย (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ตัวหนาขนาด 18 พอยท์
- บทคัดย่อ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ภาษาละไม่เกิน 250 คำ
บทนำ
- การทบทวนวรรณกรรม
- วิธีการวิจัย
- ผลการวิจัย
- อภิปรายผลการวิจัย
- ข้อเสนอแนะการวิจัย
- กิตติกรรมประกาศ (ถ้ามี)
- รายการอ้างอิง*

9. การอ้างอิง รายการอ้างอิงใช้ตามรูปแบบ APA

9.1 การอ้างอิงในเนื้อหา

- การอ้างอิงในเนื้อหาหน้าข้อความ
ตัวอย่าง
กาญจนา แก้วเทพ (2541)
ชชีร์ตัน ดวงดาว (2555, หน้า 10)

* หมายเหตุ

รายการอ้างอิง เป็นการบอกรายการแหล่งอ้างอิงที่มีการอ้างอิงในเนื้อหาของงานเขียน

นงนารถ ชัยรัตน์ (สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2553)

Kessler (2003)

Kidd (1987, pp. 15-16)

- การอ้างอิงในเนื้อหาท้ายข้อความ

ตัวอย่าง

(กาญจนา แก้วเทพ, 2541)

(ขจีรัตน์ ดวงดาว, 2555, หน้า 10)

(นงนารถ ชัยรัตน์, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2553)

(Kessler, 2003)

(Kidd, 1987, pp. 15-16)

9.2 รายการอ้างอิง

ตัวอย่าง

หนังสือทั่วไป

กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรางค์ ไคว์ตระกูล. (2544). *จิตวิทยาการศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

พิทยา ว่องกุล. (บรรณาธิการ). (2541). *ไทยยุควัฒนธรรมทาส*. กรุงเทพฯ: โครงการวิธีทรรศน์.

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). (ม.ป.ป.). *ชีวิตที่ก้าวหน้า: หลักในการสร้างความก้าวหน้าแก่ชีวิต*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

ชนัญ วงษ์วิภาค, ลักษณะณ์ บุญเรือง, สว่าง เลิศฤทธิ์ และอมรชัย คหกิจโกศล. (2547). *การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ผู้หญิงอีสาน: *ทางเลือก ศักยภาพและแนวทางการพัฒนา*. (2541). ขอนแก่น: สถาบันและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์, ศุภกร เสรีรัตน์, งามอาจ ปะพานิช, ปริณู ลักษณะิตานนท์ และสุพิทร์ ลิ้มไทย. (2543). *หลักการตลาด: Principles of Marketing*. กรุงเทพฯ: ดวงกมลสมัย.

Ettinger, R. H., Crooks, R., & Stein, J. (1994). *Psychology: Science, Behavior, and Life* (3rd ed.). Florida: Harcourt Brace College Publishers.

Ritchie, B. W. (2003). *Managing Educational Tourism*. Clevedon, UK: Channel View Publications.

หนังสือแปล

โอเวน, ลินเนตต์. (2543). *คู่มือธุรกิจลิขสิทธิ์* (งามพรรณ เวชชาชีวะ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

บทความในหนังสือ

จามะรี เชียงทอง. (2543). ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย* (หน้า 1-51). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Keyes, C. F. (1993). Why the Thai Are Not Christians: Buddhist and Christian Conversion in Thailand. In R. W. Hefner (Ed.), *Conversion to Christianity: Historical and Anthropological Perspectives on a Great Transformation* (pp. 259-283). Berkeley: University of California Press.

วารสาร

ภาวดี มหาพันธ์. (2555). การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกเฉียงใต้ปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่ถึงปัจจุบัน. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 20(34), 111-132.

Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2006). The Link between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. *Harvard business review*, 84(12), 78-92.

หนังสือพิมพ์/นิตยสาร

จิราวัฒน์ จารุพันธุ์. (2556, มกราคม 3). โฆษณาดิจิทัล 56 กระแสยังแรงไม่เลิก. *เดลินิวส์*, หน้า 10.

ณรงค์ นิตจันทร์. (2547). ปัญหาหญิงไทยในต่างแดน. *คู่สร้างคู่สม*, 24(464), 38.

Schwartz, J. (1993, September 30). Obesity Affects Economic, Social Status. *The Washington Post*, pp. A1, A4.

วิทยานิพนธ์

ปิติพัฒน์ ธีระวณิชญานนท์. (2555). *การศึกษากลวิธีในการแปลมุกตลกไทยในภาษาอังกฤษ: กรณีศึกษาภาพยนตร์เรื่อง หลวงพี่เท่ง ภาค 1 และรถไฟฟ้ามหานครเธอ*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.

Footrakoon, O. (1999). *Lived Experiences of Thai War Brides in Mixed Thai-American Families in The United States*. A Doctoral of Philosophy Thesis, The Graduate School, University of Minnesota.

เอกสารการประชุมวิชาการ

บุญเชิด หนูอิม. (2558). สภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมวิถีชุมชนปากคลองนาจอมเทียน. ใน สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ (บรรณาธิการ), *การประชุมวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประจำปี 2558* (หน้า 223-232). ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ราชกิจจานุเบกษา

กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมบริเวณอุตสาหกรรมและชุมชน
แหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี (ฉบับที่ 2). (2561, 16 สิงหาคม).
ราชกิจจานุเบกษา. หน้า 1-2.

บทสัมภาษณ์

นงนารถ ชัยรัตน์. (2553, 10 กรกฎาคม). ผู้อำนวยการสำนัก
หอสมุดกลาง. สัมภาษณ์.

เว็บไซต์

กองยุทธศาสตร์และแผนงาน, กระทรวงสาธารณสุข. (2560). รายละเอียด
ตัวชี้วัดกระทรวงสาธารณสุข ประจำปีงบประมาณ 2561.
วันที่ค้นข้อมูล 7 กันยายน 2561, จาก [http://bps.moph.
go.th/new_bps/sites/default/files/KPI_2561_edit3_.pdf](http://bps.moph.go.th/new_bps/sites/default/files/KPI_2561_edit3_.pdf)
Knight, K. (2015). *Dispatches: Thailand Acts to End LGBT
Discrimination*. Retrieved September 7, 2018, from
[https://www.hrw.org/news/2015/09/21/dispatches-
thailand-acts-end-lgbt-discrimination](https://www.hrw.org/news/2015/09/21/dispatches-thailand-acts-end-lgbt-discrimination)

วิธีการจัดส่งบทความ

ดาวน์โหลด Template บทความจาก [http://www.huso.buu.ac.th/Journal/
Download.asp](http://www.huso.buu.ac.th/Journal/Download.asp) และส่งผ่านระบบออนไลน์ Thai Journals Online (Thaijo) ได้ที่
URL: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/index> เท่านั้น
สำหรับบทความที่ผ่านการกลั่นกรองแล้ว จะได้รับการตีพิมพ์ลงในวารสาร
เพื่อเผยแพร่ต่อไป

จริยธรรมการตีพิมพ์ผลงานในวารสารวิชาการ (Publication Ethics)

จากการที่วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา จัดทำขึ้น เพื่อเป็นพื้นที่ในการเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการ ดังนั้น เพื่อให้การเผยแพร่เป็นไปอย่างถูกต้อง มีคุณภาพ โปร่งใส และสอดคล้องกับมาตรฐานการตีพิมพ์ที่เป็นที่ยอมรับกันในระดับสากล วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพาจึงได้กำหนดแนวทาง วิธีปฏิบัติ และจริยธรรมการตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการ โดยได้กำหนดบทบาทสำหรับผู้พิมพ์ (Author) บรรณาธิการวารสาร (Editor) และผู้ประเมินบทความ (Reviewer) เนื่องด้วยบุคคลทั้ง 3 กลุ่มดังกล่าวเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงาน จึงใคร่ขอให้บุคคลทั้ง 3 กลุ่มนี้ได้ศึกษาและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพื่อประโยชน์ต่อผู้อ่านและแวดวงวิชาการต่อไป

บทบาทและหน้าที่ของผู้พิมพ์ (Duties of Authors)

1. ผู้พิมพ์ต้องซื่อสัตย์ มีคุณธรรม และมีจรรยาบรรณในการวิจัย การดำเนินงาน และการรายงานผลการวิจัย
2. ผู้พิมพ์ต้องรับรองว่าผลงานที่เขียนขึ้นได้มาจากข้อเท็จจริงจากการศึกษา ไม่บิดเบือนข้อมูลและไม่มีข้อมูลที่เป็นเท็จ
3. ผู้พิมพ์ต้องมีความรับผิดชอบต่อผลงานของตน และรับรองว่าผลงานไม่เคยถูกตีพิมพ์หรือกำลังอยู่ในระหว่างขั้นตอนการพิจารณาตีพิมพ์ที่ใด
4. ผู้พิมพ์ต้องระบุชื่อผู้เป็นเจ้าของผลงานร่วมทุกคนอย่างชัดเจนในกรณีที่ไม่ได้เขียนคนเดียว
5. ผู้พิมพ์ต้องอ้างอิงผลงานของผู้อื่นที่ปรากฏอยู่ในงานของตน รวมทั้งการเขียนบทความให้ถูกต้องตามรูปแบบที่กำหนดไว้
6. ผู้พิมพ์ต้องระบุแหล่งทุนที่สนับสนุนในการทำวิจัยนี้ และระบุผลประโยชน์ทับซ้อน (ถ้ามี)
7. ในกรณีที่ผู้พิมพ์ทำผิดข้อตกลง วารสารจะตัดสิทธิการตีพิมพ์เป็นระยะเวลาอย่างน้อย 2 ปี และวารสารจะแจ้งหน่วยงานที่ผู้พิมพ์สังกัดหรือผู้พิมพ์แล้วแต่กรณี

บทบาทและหน้าที่ของบรรณาธิการวารสาร (Duties of Editor)

1. บรรณาธิการมีหน้าที่ดำเนินการวารสารให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของวารสาร ปรับปรุงและพัฒนาวารสารให้ได้มาตรฐานสากลอย่างสม่ำเสมอ

2. บรรณาธิการมีหน้าที่ดำเนินการงานวารสารโดยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้พิมพ์
ผู้อ่าน ผู้ประเมินบทความ และผู้ที่เกี่ยวข้อง
3. บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาคัดเลือกบทความเพื่อเข้าสู่กระบวนการประเมิน
คุณภาพเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารโดยพิจารณาจากคุณสมบัติของเนื้อหา
กับนโยบายของวารสารเป็นสำคัญ
4. ระหว่างการประเมินบทความ บรรณาธิการต้องไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้พิมพ์และผู้
ประเมินบทความแก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง
5. บรรณาธิการมีหน้าที่ตรวจสอบบทความในด้านการคัดลอกผู้อื่น (Plagiarism) และ
การนำบทความที่เคยตีพิมพ์ที่อื่นแล้วมาเสนอเพื่อขอรับการตีพิมพ์ซ้ำเพื่อให้บทความ
ที่ตีพิมพ์ในวารสารไม่มีการคัดลอกผลงานของผู้อื่น และไม่ตีพิมพ์บทความที่เคย
ตีพิมพ์ที่อื่นมาแล้ว
6. หากตรวจพบการคัดลอกผลงานของผู้อื่นหรือการนำบทความที่เคยตีพิมพ์ที่อื่นแล้ว
มาเสนอเพื่อขอรับการตีพิมพ์ซ้ำ บรรณาธิการจะหยุดกระบวนการประเมิน
บทความและหากบทความได้รับการเผยแพร่ไปแล้ว บรรณาธิการจะใช้สิทธิ
ในการถอดถอนบทความและแจ้งหน่วยงานที่ผู้พิมพ์สังกัดหรือผู้พิมพ์แล้วแต่กรณี
7. บรรณาธิการไม่ตีพิมพ์บทความในวารสารเพื่อป้องกันผลประโยชน์ทับซ้อน
8. บรรณาธิการจะปกป้องมาตรฐานของทรัพย์สินทางปัญญาจากการแสวงหา
ผลประโยชน์และความต้องการทางธุรกิจ

บทบาทและหน้าที่ของผู้ประเมินบทความ (Duties of Reviewers)

1. ผู้ประเมินบทความต้องรักษาความลับของบทความที่ส่งมาเพื่อขอรับการประเมิน
แก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง (Confidentiality)
2. ผู้ประเมินบทความต้องไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้พิมพ์หรือเหตุผลอื่น ๆ
ที่ทำให้ไม่สามารถให้ข้อคิดเห็นอย่างอิสระได้ โดยผู้ประเมินบทความต้องแจ้ง
ให้บรรณาธิการวารสารทราบและปฏิเสธการประเมินบทความนั้น
3. ผู้ประเมินบทความควรประเมินบทความในสาขาวิชาที่ตนมีความเชี่ยวชาญ
โดยพิจารณาจากคุณภาพของบทความเป็นสำคัญ ไม่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่มี
ข้อมูลรองรับมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินบทความ
4. หากผู้ประเมินบทความพบว่าบทความที่ประเมินมีส่วนหนึ่งส่วนใดที่มีความเหมือน
หรือความซ้ำซ้อนกับผลงานชิ้นอื่น ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการ
ทราบด้วย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ปรัชญา

สร้างคุณค่าแห่งสุนทรียภาพ รอบรู้วิชาการ เชิดชูคุณธรรม คำจูนสังคม

วิสัยทัศน์

ศูนย์กลางแห่งความเป็นเลิศในวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
ของประเทศที่พัฒนาบัณฑิตให้มีคุณธรรม เป็นผู้นำ มีขีดความสามารถสูง
สร้างงานวิจัยและองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศและโดดเด่นใน
ระดับสากล

พันธกิจ

1. วิจัยและสร้างองค์ความรู้ ผลงานวิชาการ นวัตกรรมด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
2. ผลิตบัณฑิตด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
3. บริการวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สู่สังคม
4. ทำนุบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
5. พัฒนาระบบบริหารจัดการคณะและบุคลากร ให้มีคุณธรรมและขีดสมรรถนะสูง

การสื่อสารแนวคิดวิถีพุทธของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร. คมสัน รัตนะสิมากุล

ลักษณะวิธีอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ตำบลหน้าถ้ำ จังหวัดยะลา

รองศาสตราจารย์ ดร. ปัญญา เทพสิงห์

The Study of Guideline and Identifying Key Ideas Based upon Buddha-Dharma
for Development of the Youths in the Juvenile Observation and Protection Centre

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุลศักดิ์ ชาญณรงค์

การพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อสารของนักสื่อสารชุมชนริมคลอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิษฐา หุ่นเกษม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มณฑล จันทร์แจ่มใส

และ อาจารย์ ดร. ปรีชา สมพีช

ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน:

กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉยเหนือ และภาคใต้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญหา ชัยสุวรรณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พรพรรณ ประจักษ์เนตร

และ อาจารย์ ดร. กิรติ คเสนหาว

การจัดการชิ้นงานที่มาจากพลเมืองในข่าวของสื่อมวลชน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภัทรา บุรารักษ์ และอาจารย์สมัชชา นิลปัทม์

พลังของสื่อสังคมกับการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุธิดา พัฒนศรีวิเชียร

มุ่งสู่ชุมชนผู้ประกอบการ: โอกาสและแรงบันดาลใจทางเศรษฐกิจการเมืองของชาวประมงบ้านพะเยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์มนตรา พงษ์นิล

ความเชื่อและโลกทัศน์ในชุมชนแม่โฝผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สนธิ ยืนศักดิ์ อาจารย์เยาวรัตน์ เม็งขาว

และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุกัญญา เกาะวิวัฒนากุล

พลังกลุ่มไร้สังกัดในสังคมไทย: กรณีศึกษาว่าด้วยการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่แบบไร้องค์กรนำ

อาจารย์สมัชชา นิลปัทม์

การประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาดตนเองของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชน:

กรณีศึกษาเทศบาลตำบลเกาะแก้ว จังหวัดสงขลา

อาจารย์สุธีรา เดชนครินทร์ อาจารย์ธัญญา ยินเจริญ และอาจารย์อัศยานุ อารยะญาณ

การจัดการแรงงานไร้ฝีมือข้ามชาติภายใต้กรอบกฎหมายแห่งประเทศไทย

นางสาวนวิยา ยติวิไล และอาจารย์ขวัญณิกสิ รัชตะวรรณ

พฤติกรรมกรรมการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผลของผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานในโรงเรียน

สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค 9

นางสาวบงกช นักเสียง รองศาสตราจารย์ ดร. มานพ ชุนิล

และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นกนก วงศ์ปิ่นเพชร

Children's Oppression in Roald Dahl's Children's Literature

นางสาวศิริลักษณ์ ศรีพระจันทร์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติพงษ์ ประพันธ์

วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ที่อยู่ : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี 20131

โทรศัพท์ : 0 3810 2344 หรือ 0 3810 2337

อีเมล : husojournal@buu.ac.th

<http://www.huso.buu.ac.th>